תלמוד בבלי · אחרונים · בן יהוידע · סדר מועד

בן יהוידע על יומא

רבי יוסף חיים מבגדאד

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

בן יהוידע על יומא

רבי יוסף חיים מבגדאד

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/בן-יהוידע-על-יומא/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ב. 5
דף ג. 5
דף ד. 5
דף ד: 6
דף ה: 7
דף ח: 8
דף ט. 9
דף ט: 10
דף י. 15
דף יא. 18
דף יא: 18
דף יב. 19
דף יח. 20
דף יח: 21
דף יט: 23
דף כ. 26
דף כ: 27
דף כא. 30
דף כא: 36
דף כב: 37
דף כג. 45
דף כג: 46
דף כו. 47
דף כח: 48
דף כט. 51
דף לג. 53
דף לה: 54
דף לו: 59
דף לז. 62
דף לח. 64
דף לח: 69
דף לט. 74
דף לט: 76
דף מד: 80
דף מה. 80
דף מז. 81
דף נב. 83
דף נב: 84
דף נג. 84
דף נג: 85
דף נד. 89
דף נד: 92
דף סו. 95
דף סו: 96
דף סז. 98
דף סח: 99
דף סט. 99
דף סט: 101
דף עא. 104
דף עא: 106
דף עב: 106
דף עג. 109
דף עג: 110
דף עד: 112
דף עה. 113
דף עה: 119
דף עו. 122
דף עו: 124
דף עז. 126
דף עז: 129
דף פג: 130
דף פה. 131

דף פה: 131
דף פו. 132
דף פו: 134
דף פז. 141
דף פז: 143
דף פח. 143

דף ב.

כָּל הַמְקֻדָּשׁ כֻּלּוֹ קָרוּי 'בִּירָה' שֶׁנֶּאֱמַר: (**דברי הימים א' כט, יט**) "**הַבִּירָה אֲשֶׁר הֲכִינוֹתִי**". נראה לי בס"ד שקראו דוד המלך ע"ה בשם '**בִּירָה**' דאמרו רבותינו ז"ל מקדש ראשון שבנאו שלמה המלך ע"ה היה בזכות אברהם שקראו הַר ומקדש שני בזכות יצחק שקראו שָׂדֶה ומקדש שלישי בזכות יעקב שקראו בַּיִת. נמצא מקדש ראשון אשר הכינו דוד המלך ע"ה קרוי הַר וידוע כי במקדש ראשון היו כל י"ב שבטים אבל במקדש שני כבר גלו עשרת השבטים ולכן קראו '**בִּירָה**' שהוא אותיות י"ב הַר.

או נראה לי בס"ד כי במקדש ראשון היתה סיהרא בשלימותא בסוד מילוי הלבנה בט"ו לחודש לכך בנאו שלמה המלך ע"ה שהיה דור ט"ו ולכן קראו '**בִּירָה**' שהוא רב י"ה.

או יובן במקדש ראשון היה יתרון חמשה דברים על בית שני וביאר רבינו האר"י ז"ל טעם ה' דברים שהוא בסוד ה' עילאה כנזכר בעץ חיים. ולזה קראו '**בִּירָה**' ירב ה' שהוא ירב ויגדל בסוד ה"א. ודע דאף על גב דריש לקיש מייתי קרא להדיה לא ניחא לרבי יוחנן לפרש כן דדוחק לומר דהתנא תפס שם שאינו שגור דהא איכא שמות שגורים יותר שהם 'זְבוּל לְבָנוֹן וּמְקֻדָּשׁ' ולמה קראו בשם בִּירָה?

דף ג.

כְּבְיָכוֹל, מְשָׁלְךָ אֲנִי רוֹצֶה וְאֵינִי רוֹצֶה מַשָּׂלָתָם. נראה לי בס"ד על פי מה שאמרו בזוהר ויקהל (זהר חלק ב' ריט.) 'קַח לְךָ סַמִּים' (שמות ל, לד) להנאתך ולתועלתך דכד אתתא אתדכאת הנאתה דבעלה איהו יעוין שם. והיינו כי זה היא תיקון המלכות הנקראת מטרוניתא ומשה רבינו ע"ה נקרא בעלה דמטרוניתא וכן הענין כאן. ולכן אמר לו **מְשָׁלְךָ אֲנִי רוֹצֶה** מפני שאור המלכות הנקרא מטרוניתא ניחא ליה בשלך יותר.

ולכן אמר **כְּבְיָכוֹל** כי בדברים אלו צריכין אנו לומר שמשה רבינו ע"ה הוא בעלה דמטרוניתא וניחא לה בשלו כדרך אשה דעלמא דניחא לה ליקח דמי תכשיטין ותיקון שלה מבעלה דוקא. ובאמת אין דברים אלו כפשוטן אלא הם בדרך משל ולכך אמר לשון 'כְּבְיָכוֹל' מפני כי מפשוטן נראה דברים שנוגעים בכבוד של מעלה להשוות עניינים הרוחניים לענייני בני אדם.

דף ד.

מֹשֶׁה עָלָה בֶּעָנָן וְנִתְכַּסָּה בֶּעָנָן וְנִתְקַדֵּשׁ בֶּעָנָן. נראה לי בס"ד שלשה אלו רמוזים באותיות **עָנָן** שהוא ראשי תיבות עָלָה נִתְכַּסָּה נִתְקַדֵּשׁ. וידוע כל דבר שבקדושה יש בו שלשה

חלוקות שהם שלשה הדרגות והם ראש ותוך וסוף ולכן בענן זה עצמו נעשו לו שלשה פעולות טובות אלו שהם 'עָלָה נְתְכַּסָּה נִתְקַדֵּשׁ' והוצרך לשלשה הנזכר כנגד נר"ן [נפש, רוח, נשמה] שבו גם הוא כנגד בי"ע [בריאה,יצירה, עשיה] כי התורה קבלה מבריאה וזהו עָלָה בעשיה וְנִתְכַּסָּה ביצירה וְנִתְקַדֵּשׁ בבריאה. ונראה לי זכה לענן הקדוש הזה בזכות הענוה שלו דכתיב ביה (במדבר יב, ג) 'וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם' וכתיב עָנָו בלא יו"ד ואם תאריך אות וא"ו של **עָנָו** יהיה אותיות **עָנָן**.

דף ד:

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: לֹא בָּא הַכָּתוּב אֶלָּא לְמָרֵק אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה שֶׁבְּמֵעָיו, כְּדֵי לְשׁוֹמוֹ כְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת. פירש רש"י 'קאי על פרישה זו של ששת ימים' ונראה לי בס"ד דקאי רבי נתן על פסוק (שמות כד, טז) 'וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה' שפירש רבי עקיבא שֶׁבָּא לַחֲלֹק כָּבוֹד לְמֹשֶׁה אך רבי נתן אמר שהוצרכה קריאה זו שקראו כדי לְמָרֵק אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה שֶׁבְּמֵעָיו כי מכח דיבורו של הקב"ה בא בקרבו כח רוחני שנכנס לתוך גופו ומירק האכילה שבמעיו כדרך האש היורדת מלמעלה ואוכלת הקרבנות וכאשר היה באש שירדה בתפילת אליהו הנביא זכור לטוב, ובזה המירוק נזדכך ונעשה כמו מלאך שמתקיים בלא אכילה ושתיה לכן תמצא תוך אותיות 'מֹשֶׁה' במילואם כזה מ"**ם** שי"ן ה"**א** מספר **מלאכי** [101].

ומה שאמר 'כְּדֵי לְאַיֵּם עָלָיו כְּדֵי שֶׁתְּהֵא תּוֹרָה נְתוּנָה בְּאֵימָה בְּיִרְאָה בְּרַעַד בְּרֻתֵּת וּבְזִיעַ' נקיט חמשה כנגד חמשה תיקונים שצריכים להיות שלמים בכל מצוה ובכל דבר שבקדושה שהם מעשה ודיבור כונה ומחשבה ורעותא דליבא שהם כנגד נרנח"י [נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה] והקב"ה עשה לו הכנה בחמשה אלה על ידי קריאתו שקרא אותו ואף על גב דבכתוב לא נזכר אלא (תהלים ב, יא) 'יִרְאָה וּרְעָדָה' הנה האימה נכללה ביראה דענין אחד הם וּרְתֵּת וְזִיעַ נכללו 'בִּרְעָדָה' דענין אחד הם וקרובים זה לזה.

בְּמָקוֹם גִּילָה שָׁם תְּהֵא רְעָדָה. פירש רש"י 'גִּילָה' קאי על התורה. ונראה לי בס"ד הטעם שנקראת גִּילָה דאמרו בברייתא דאבות (משנה אבות ו, ו) התורה נקנית במ"ח מעלות ולכן נקראת **גִּילָה** [48] מספר מ"ח.

והנה איתא בפסחים (פסחים קיז.) כי הוה רבא בעי למפתח בשמעתתא אמר ברישא מילי דבדיחותא ובדחי רבנן והדר יתבי באימתא ופתח בשמעתתא עיין שם. לזה אמר בְּמָקוֹם גִּילָה שָׁם תְּהֵא רְעָדָה.

רַבִּי זְרִיקָא רָמֵי קְרָאֵי וְכוּ'. בזוהר ויקרא (זהר חלק ג' ב:) הקשה קושיא זו ומתרץ תרי ענני הוו חד דעאל ביה משה וחד דשארי על משכנא, וכתב במקדש מלך שם דענן שנכנס בו

משה רבינו ע"ה בהר, היה מצד המלכות וענן שהיה במשכן, היה מצד הבינה עיין שם, נמצא ענן שנכנס בו משה רבינו ע"ה היה תחתון מן המלכות שהיא עקב וסוף דכל דרגין. ונראה לי בס"ד במלוי אותיות **עָנָן** יש מספר **עקב** [עי"ן נו"ן נו"ן= עקב 172] והוא מספר **בָּעָנָן** וזהו שנאמר (שמות כד, יח) 'וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן' רוצה לומר בענן של המלכות שהוא עקב הרמוז בתוך אותיות ענן ולא נכנס בענן העליון שהוא מצד הבינה.

ומה שאמר **מְלַמֵּד שֶׁתְּפָסוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה וֶהֱבִיאוֹ בָּעָנָן** נראה לי דיליף זה מפסוק הקודם דכתיב 'וּמַרְאֵה כְּבוֹד ה' כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן' כלומר נאחז בכח אותו מראה כבוד ה' ובא בתוך הענן. ונרמז גם כן שמו של הקב"ה בתוך אותיות **הֶעָנָן** כזה ה"**ה** עי"ן נו"ן נו"ן ראש המלוי עולה כ"ז [27] כמנין שם הוי"ה עם הכולל רוצה לומר בא בכח שמו יתברך הרמוז 'בְּתוֹךְ הֶעָנָן'. ומה שאמר מַה לְּהַלָּן 'שְׁבִיל' אַף כָּאן 'שְׁבִיל' נראה לי **עָנָן** במילואו [עי"ן נו"ן נו"ן] עולה מספר '**שְׁבִיל**' [342].

לָמָּה הִקְדִּים קְרִיאָה לְדִבּוּר. פירוש כיון דלשון דִּבּוּר הוא בהרמת קול ולאו בלחישו, למה הוצרך להקדים לו קריאה והלא כיון דדברי הנבואה באים לו בהרמת קול הוא נותן דעתו אל הדברים מאיליו ולא אצטריך לקראו בשמו תחילה כדי שישים לבו ודעתו אל דברי הנבואה? ומשני אין הכי נמי לא אצטריך לזה אלא עשה כן **לְמַד דָּרְךְ אֶרֶץ**, שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם דָּבָר לַחֲבֵרוֹ, אֶלָּא אִם כֵּן קוֹרְאוֹ אף על פי שמדבר עמו בהרמת קול.

דף ה:

כֵּיצַד מַלְבִּישָׁן; לְמִסְבַּר קְרָאֵי. קשה הוה ליה למימר כֵּיצַד הִלְבִּישָׁן לְמִסְבַּר קְרָאֵי דהמקראות מדברים במה שהלבישן מעיקרא ואין מדברים במה שמלבישן לֶעָתִיד לָבוֹא? ונראה לי בס"ד דהשואל מתחילה נתקשה לו בקראי שהם הפכיים ועלה בדעתו לתרץ המקראות כך דמה שאמר לו השם יתברך בצווי (שמות כט, ט) 'וְחָגַרְתָּ אֹתָם אַבְנֵט אַהֲרֹן וּבָנָיו' דמשמע חגירת אב ובנים בסדר אחד ולא יפסיק בלבישת בגד אחר בנתיים זה קאי על עתיד לבוא שבישרו דלעתיד לבוא גם כן הוא ילבשם בסדר זה וכמו שמצינו בענין תרומות ומעשרות דכתיב (במדבר יח, כח) 'וְנָתַתֶּם מִמֶּנּוּ אֶת תְּרוּמַת ה' לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן' ואמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין צ:) הכתוב מבשרו על עתיד לבוא שיחיו המתים ויתנו תרומה לאהרן הכהן ע"ה דבמדבר לא נהגו תרומות ומעשרות, וכן כאן מבשרו על העתיד שיחיו וילבשם כך בזה הסדר אך על לבישתם עתה ציוותה שילבישם לכל אחד בפני עצמו את הלבושים אפילו האבנט, ובתורה נתפרש ונכתב הסדר של עתה בעשייה והסדר של

עתיד לבוא בעת הצווי כך עלה בדעת השואל לתרץ המקראות.
אך זה התירוץ אי אפשר להיות אלא אם כן נניח במונח דלעתיד לבוא יהיה שינוי בסדר לבישתם ממה שהיה מקודם כמו שיש קצת שינויים בקרבנות של עתיד לבוא בבית שלישי בנבואת יחזקאל הנביא ע"ה, ואם לא יש לנו קבלה בדבר זה שיהיה שינוי בלבישתן לעתיד לבוא מסדר שנעשה מקודם, אין אנחנו יכולים לומר מדעתינו שיהיה שינוי כדי לתרץ המקראות, ולכן נתכוון השואל לשאול ולידע בתחילה כיצד מלבישן לעתיד לבוא שרצה לידע אם יש להם קבלה בסדר לבישתם לעתיד לבוא שאם ישיבו לו החכמים בבית המדרש שיש להם קבלה דלעתיד יהיה שינוי לבישתם שהאבנט של כולם תהיה הלבשתו בפני עצמו ביחד, אז ממילא יתיישבו המקראות דעתה יפרש המקרא של הצווי הוא מדבר על עתיד לבוא.
ולזה אמר כֵּיצַד **מַלְבִּישָׁן** לֶעָתִיד לָבוֹא כדי לְמִסְבַּר קְרָאֵי ולא אמר כֵּיצַד **הִלְבִּישָׁן** מעיקרא כדי לְמִסְבַּר קְרָאֵי כי לבישה דמעיקרא אין להסתפק בה דודאי כמו שאמרו גבי עשיה ומזה לא יוכל לתרץ המקראות.
ודע אף על גב דשפיר משני דצריך למנדע למסבר קראי, הנה עוד מצי לשנויי דנפקא מינה לענין דינא אם אחד עשה לבניו או לאוהביו בגדים שלמים כתונת ומכנסיים ובגד ואבנט ונדר או נשבע שהוא בעצמו ילביש הבגדים האלה לכל אחד ואחד מהם כאשר הלביש משה רבינו ע"ה את אהרן ובניו דהשתא צריכין אנחנו לדעת איך הלבישן כדי לקיים זה שבועתו באותו הסדר ממש! והנה למאן דאמר (יב.) שלא היה הפסק בין אבנט לאבנט אלא הלביש כל האבנטים בזה אחר זה צריך להבין למה נשתנה האבנט משאר בגדים?
ונראה לי בס"ד דאבנט בא לתקן על הרהור הלב ובכל מצות שבתורה חוץ מעבודה זרה אין ההרהור חשוב כלום ורק בקדשים בעבודת כהנים פוסל כי עושה הכהן פיגול בהרהור בלבד לכן עשה להם שינוי באבנטים לחגור את כולם ביחד לעורר אותם באזהרת ההרהור שהוא כנגד האבנט כי אזהרה זו שייכה להם יותר.

דף ח:

לְפִיכָךְ הָיוּ קוֹרִין אוֹתָהּ "לִשְׁכַּת פַּרְהֶדְרִין". נראה לי בס"ד חלק התיבה לשתים וקרי בה 'פר הדרין' והיינו נוטרקון של '**פרו**טה שהוא **ה**ממון וה**דרין**' רוצה לומר מחזרין על הממון ואין שמים לב על כשרות ויראת שמים. או הדרין לשון הידור שמהדרין הפרוטות ואין מהדרין יראת שמים.

דף ט.

מַאי דִּכְתִיב: (משלי י, כז) "**יִרְאַת ה' תּוֹסִיף יָמִים וּשְׁנוֹת רְשָׁעִים תִּקְצֹרְנָה**". הקושיא של מַאי דִּכְתִיב פשוטה כמו שכתב הרי"ף ז"ל דפתח בְּיָמִים וסיים בִּשְׁנִים?

ונראה לי בס"ד הכונה כי כהן גדול עיקר מעלתו וממשלתו הוא יום אחד בשנה שהוא יום הכיפורים דאין העבודה כשרה אלא בו בלבד, אבל בשאר השנה העבודה כשרה בו ובכל הכהנים בשוה, ולכן כדי להודיענו שהוא מדבר בכהנים גדולים נקיט יָמִים ולא נקיט שָׁנִים כי ממשלת כהנים היא למספר יָמִים שהם של ימות הכיפורים שבכל השנים, ובבית ראשון להיותם צדיקים גמורים היו מוסיפים יָמִים דהיינו יצא בשלום ביום כיפור זה בצדקות וכשרות יזכה ליום כיפור של שנה הבאה וכן על זה הדרך.

אך שְׁנוֹת רְשָׁעִים תִּקְצֹרְנָה כי בבית שני שֶׁעָמַד אַרְבַּע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים שָׁנָה תוציא מהם קמ"א שנים לארבעה כהנים גדולים [שִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק 40+יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל 80+יִשְׁמָעֵאל בֶּן פִּיאבי 10 או רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן חַרְסוֹם 11=441] נשאר רנ"ט שנים לְשָׁלֹשׁ מֵאוֹת כֹּהֲנִים אם כן נזדמן שבשנה אחת נתמנו בה שלשה וארבעה כהנים, זה נתמנה שני חדשים ומת ומינו אחריו וגם זה מת אחר חודש או שני חדשים, וכן השאר, נמצא יש שאפילו לכלל שנה שלימה לא הגיעו! וזהו שְׁנוֹת רְשָׁעִים תִּקְצֹרְנָה.

ושאל **וְכָל כָּךְ לָמָּה**? פירוש למה פגעה בהם מדת הדין כל כך שיש בהם שלא נשארו בכהונה גדולה אפילו חצי שנה, וכי היתכן שהיו כל כך רשעים? ומשני **לְפִי שֶׁהָיוּ לוֹקְחִים אוֹתָהּ בְּדָמִים** רוצה לומר אף על פי שהיה להם יראת שמים עם כל זה כיון דלוקחים אותה בדמים לא היתה מסומנת בידם ולא הצליחו בה שהיו נענשים בעבור זאת שחללו קדושת כהונה גדולה לקנותה בדמים!

מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ שָׁם שְׁנֵי דְּבָרִים, גִּלּוּי עֲרָיוֹת וּבִזּוּי קָדָשִׁים. נראה לי בס"ד טעם שסיבבו ב' דברים אלו חרבן לשילה כי חלקו של יוסף הצדיק ע"ה שהוא צדיק יסוד עולם וגדר עצמו מן הערוה ביותר ולכן חטא זה של גילוי עריות גרם חרבן למקום ההוא. גם אותו מקום זכה לאכילת קדשים מה שלא זכה שום מקום בזאת אפילו הר המוריה שהיו אוכלין שם קדשים בכל הרואה וזה היה גם כן בזכות יוסף הצדיק ע"ה ואחר כי הקב"ה כיבד את המקום של שִׁילֹה באכילת קדשים יותר משאר מקומות והם חללו הקדשים בו לכך נחרב.

דף ט:

מִתּוֹךְ שֶׁשִּׁהוּ אֶת קְנִיֵּיהֶם, מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב כְּאִלּוּ שְׁכָבוּם. קשה וכי משום ד'מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב כְּאִלּוּ שְׁכָבוּם' תחרב שִׁילֹה?

ונראה לי בס"ד דאמרו רבותינו ז"ל (עירובין מא. וראה סוטה מה:) בתר רישא אזיל גופא וכיון דהראשים היה להם חטא זה דנחשב כאלו חטאו בגילוי עריות לכן המון העם היה בידם חטא זה של גילוי עריות ממש דכתיב (ויקרא ד, ג) אשר נשיא יֶחֱטָא לְאַשְׁמַת הָעָם ובעבור חטא גילוי עריות ממש חרבה.

רְשָׁעִים הֵם, אֶלָּא שֶׁתָּלוּ בְּטָחוֹנָם בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. כלומר מה שלא נעשה בהם כליה אלא שפך חמתו על עצים ואבנים מפני שֶׁתָּלוּ בְּטָחוֹנָם בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דאף על פי שהיו עובדים עבודה זרה לא היתה עבודתם בלב שלם אלא היה נוטה לבם לשמים.

ונראה לי שלשה גזרות **שָׂדֶה** וְעִיִּין וּ**בָמוֹת** יַעַר ראשי תיבות **עֲשָׂב**, ובני אדם נמשלו לעשבי השדה ואף על פי שקילקלו שדינם ראוי להיות להם כליה וכריתה ככריתה של עשב, עשה עמהם רחמנות שנתקיימו בהם ג' גזירות אלו במקום כליה וכריתה.

קָצַר מַצָּע זֶה מֵהִשְׁתָּרֵר עָלָיו שְׁנֵי רֹעִים כְּאֶחָד. קשה איך קורא לכבוד השכינה ולצלם בשם 'רֹעִים'? ונראה לי בס"ד דריעים קאי על הכהנים כי כאשר העמיד הצלם בהיכל ודאי העמיד לו כהן בפני עצמו ונמצא מַצָּע זֶה שהוא ההיכל מִשְׁתָּרְרִים בּוֹ שְׁנֵי רֹעִים שהוא כהן גדול לשמים וכהן של הצלם.

מַאן דְּכְתִיב בֵּיהּ: "כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם", תַּעֲשֶׂה לוֹ מַסֵּכָה צָרָה. הקשה הרי"ף ז"ל למה זכר שבח זה ולא אמר 'הַבּוֹרֵא שָׁמַיִם וָאָרֶץ'? יעוין שם.

ונראה לי בס"ד אמר 'כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם' להודיע בזה דהשכינה לא נסתלקה משם בעת שבאה הַמַּסֵּכָה שם אלא נשאר השראת שכינה שם, ונמצא דעשו את הַמַּסֵּכָה צָרָה. והענין הוא כשהבדיל הקב"ה ביום שני דימי בראשית בין מים למים וגזר על מים התחתונים שיהיו יורדים ונקוים בתוך הים דעל זה קאמר הכתוב (תהלים לג, ז) 'כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם' נתרעמו מים התחתונים על אשר נתרחקו מאור השכינה שלמעלה וגזר הקב"ה שיהיה חלק מאור השכינה שוכן למטה בהר המוריה במקום בית המקדש ובזה יהיו מים התחתונים קרובים, ולכן כשבא אברהם אבינו ע"ה להקריב את יצחק ראה 'הַמָּקוֹם מֵרָחֹק' (בראשית כב, ד) כי נגלה לעיניו אור השכינה השוכן שם וידע שאותו מקום מקודש להקריב בו.

וכן משה רבינו ע"ה קודם שנכנסו ישראל קראו (דברים ג, כה) 'הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן' יען כי באמת היה שוכן שם חלק מאור השכינה משׁשת ימי בראשית לפייס את מים

התחתונים ואין הכי נמי אחר שבנה שלמה המלך ע"ה את בית המקדש שם נעשה שם אור השראת שכינה במדרגה גדולה יותר ועל זה גילוי הנוסף אמרו רבותינו ז"ל (ראש השנה לא.) 'גלתה שכינה מהיכל וקודש קדשים' אבל אותו החלק ששכן בששת ימי בראשית לא זז משם לעולם שבזה נתפייסו מים התחתונים.

וזהו שאמרו הכא אל תאמר אין כאן מַסֵּכָה צָרָה מפני דאור השכינה נסתלק משם קודם שתבא הַמַּסֵּכָה לזה אמר הכתוב בו 'כִּנֵּס כַּנֵּד מֵי הַיָּם' שעל ידי כך באותו זמן פייס את מים התחתונים בהשראת חלק אור השכינה שהשרה שם שלא יזוז משם לעולם תעשה לו מַסֵּכָה צָרָה כי מחמת כניסת המים מוכרח דאור השכינה לא יזוז משם לעולם ונמצא היתה הַמַּסֵּכָה צָרָה.

(ישעיהו ג, טז) "וַתֵּלַכְנָה נְטוּיוֹת גָּרוֹן", **שֶׁהָיוּ מְהַלְּכוֹת בְּקוֹמָה זְקוּפָה**. קשה והלא הכתוב אומר 'נְטוּיוֹת גָּרוֹן' אם כן אין כאן 'קוֹמָה זְקוּפָה'?

ונראה לי כי מחמת שהיו מהלכים תמיד בְּקוֹמָה זְקוּפָה לכן באמצע הילוכם הולכים קצת נְטוּיוֹת גָּרוֹן מרוב הטורח שהיה נעשה על צוארם בהליכתם בְּקוֹמָה זְקוּפָה דאם לא כן למה ילכו נְטוּיוֹת גָּרוֹן, וכי שפלים הם כדי שיכופו כאגמון ראשם?

ומה שאמרו 'שֶׁהָיוּ מְהַלְּכוֹת אֲרֻכָּה בְּצַד קְצָרָה' מפיק לה מן (ישעיהו ג, טז) 'וְגָבְהוּ' דמשמע שהם היו עושין הגובה לעצמן.

רִאשׁוֹנִים שֶׁנִּתְגַּלָּה עֲוֹנָם, נִתְגַּלָּה קִצָּם. אַחֲרוֹנִים שֶׁלֹּא נִתְגַּלָּה עֲוֹנָם, לֹא נִתְגַּלָּה קִצָּם. יש להקשות לפירוש רש"י ומהרש"א הוה ליה למימר נתקצר קיצם ונתארך קיצם? ועוד יש להקשות הלא המאמר עצמו קאמר 'שְׁקוּלָה שְׁנָאַת חִנָּם כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ עֲבֵירוֹת' ואיך כאן שבעים שנה וכאן יותר מעשרים פעמים שבעים ולא נגאלו?

ונראה לי בס"ד דקלות העונש תלוי בתשובה ועיקר התשובה תלויה בחרטה ולכן בבית ראשון שחטאו בשלש עבירות חמורות מאד ודאי אחר כך נתחרטו חרטה גמורה ושלימה והוי תשובה מעלייא להקל העונש מעליהם והספיק להם שבעים שנה, ומאחר דהגלות היה קצר שהוא שבעים לכן נתגלה הקץ שאם לא היה מגלהו הם היו חושבים שהוא ארוך הרבה שני אלפים או יותר ועל ידי כך היו מתים מרוב דאגה וצער שהיו מתייאשים הם וזרעם וזרע זרעם אך עתה גילהו שהוא שבעים כל אחד יצפה לראות בבנין בית המקדש. אבל אחרונים בבית שני שהיה עונם שְׁנָאַת חִנָּם שהוא קל בעיני האדם אין אדם חושבו לעון פלילי כדי שיתחרט עליו הרבה, וכיון דהחרטה חלושה ורכה לכך נתארך הגלות הרבה לצערם! ומאחר שנתארך אם היה מזכיר מקודם כמה הוא היו מתים מרוב

דאגות וצער בראותם אורך הגלות המר! נמצא קלות העון גרם התעלמות הקץ וחומר העון גרם התגלות הקץ.

טוֹבָה צִפְּרְנָן שֶׁל רִאשׁוֹנִים מִכְּרֵסָן שֶׁל אַחֲרוֹנִים. נראה לי בס"ד נקיט הדמיון בצפורן וכרס כי האדם כשאוכל בידו כל המאכל יורד לכרס אך ישאר מעט תחת הצפורן לזה אמר 'טוֹבָה צִפְּרְנָן שֶׁל רִאשׁוֹנִים מִכְּרֵסָן שֶׁל אַחֲרוֹנִים' רוצה לומר לא יבא שיעור חכמה של אחרונים אפילו כשיעור מעט המאכל הטמון תחת הצפורן לגבי מאכל שיש בכרס.

אָמַר לֵיהּ: בְּאֵר תּוֹכִיחַ, שֶׁחָזְרָה לְמֹשֶׁה וְלֹא חָזְרָה לִיהוֹשֻׁעַ! כן הגירסא בעין יעקב ומקשים מאי הוכחה זו לדברי ריש לקיש שהוא אחרונים עדיפי שיש להם שעבוד מלכיות ועם כל זאת עוסקים בתורה והלא בימי יהושע לא הוה טירדה דשעבוד מלכיות?

ונראה לי בס"ד דהוה ליה בימי יהושע טירדה יותר שהיא של מלחמת ל"א מלכי כנען ועם כל זה היו עוסקים בתורה בלילה, וכאשר מצינו שבא המלאך להוכיחם בימי יהושע על שביטלו לילה אחת מעסק התורה וטרדת המלחמה קשה יותר ועם כל זה היו עוסקים בתורה.

ברם קשה אמאי נקיט 'בְּאֵר' ולא אמר ענני כבוד שפסקו בפטירת אהרן הכהן ע"ה וחזרו בזכות משה רבינו ע"ה דהא ודאי היו צריכים בימי יהושע לענני כבוד ובפרט בעת המלחמה? ונראה לי משום דחזרת הבאר היתה קודם להכי נקטה.

אי נמי גבי 'בְּאֵר' איכא רבותא טפי דבאמת אותו הסלע שהיה נותן להם מים נכנס עמהם לארץ ישראל והונח בים של טבריה כמו שאמרו רבותינו ז"ל]ראה שער הגלגולים בהקדמה לז: בלכתך דרך ים טבריה אל חמי טבריה, באמצע הדרך ממש, במקום שיש דקלים רבים בשפת הים ההוא, מכוון כנגד מגדל אחד אשר בראש ההר, שם הוא בארה של מרים[ועם כל זה לא זכו שיתן להם מים.

אי נמי בבאר איכא רבותא טפי כי הבאר היה בסוד המלכות ולכן היה בזכות מרים שהיא בסוד המלכות וחזרה הבאר למשה רבינו ע"ה שהיה בבחינה גבוהה יותר ולא חזרה ליהושע שהיה הוא גם כן בסוד המלכות כמו שאמרו רבותינו ז"ל (בבא בתרא עה.) פני יהושע כפני לבנה וכמו שאמרו בזוהר הקדוש על מה שאמרו פינחס וכלב לרחב כאשר בקשה מהם 'סִימָנָא דְמשֶׁה רַבֶּנוּ' ע"ה.

אָמַר לֵיהּ: בְּיָרָה תּוֹכִיחַ, שֶׁחָזְרָה לָרִאשׁוֹנִים וְלֹא חָזְרָה לָאַחֲרוֹנִים. הקשה פתח עינים והלא בריש מכלתין רבי יוחנן סבר מקום יש בהר הבית שמו בִּירָה עיין שם. ונראה לי בס"ד דודאי רבי יוחנן מודה שבית המקדש נקרא 'בִּירָה' דהא מקרא מפורש הוא 'הַבִּירָה אֲשֶׁר הֲכִינוֹתִי' (דברי הימים א' כט, יט) ורק לדברי התנא לא ניחא ליה לפרש בהכי דקאי

על זה, וכאן שהוא מדבר עם ריש לקיש עצמו שפירש דברי התנא נמי על בית המקדש לכך גם הוא קרא לבית המקדש בשם 'בִּירָה' כמו שקראו דוד המלך ע"ה.

שָׁאֲלוּ אֶת רַבִּי אֶלְעָזָר: רְאשׁוֹנִים גְּדוֹלִים, אוֹ אַחֲרוֹנִים?. יש להקשות מאי נפקא להו בשאלה זו וכי המעמך ישלמנה? ונראה לי ששאלו כך אחר ששמעו המשא ומתן שהיה בין רבי יוחנן ובין ריש לקיש בדבר זה ורצו לדעת אם עמדו דברי רבי יוחנן במקומם או שמא חזר ריש לקיש? והשיב על דברי רבי יוחנן וכל מגמתם בזה לדעת אם נשאר סנגורייא על האחרונים כמו שעשה ריש לקיש כדי שהאדם יזכיר תמיד בפיו סנגורייא זו לטובת הדור.

אִתָא רַבָּה בַּר בַּר חַנָּה, יָהֵיב לֵיהּ יְדָא. דידוע דרבי שמעון בר לקיש היה לו כרס גדולה ולכן הוה אמר כריסי כירי ועל כן קשה עליו העליה מן הנהר ליבשה ולכך ניגש רבה בר בר חנה וְיָהֵיב לֵיהּ יְדָא לעזרו בעלייתו.

ומה שאמר לו 'סָנְיָנָא לְכוּ' אינו שנאה ממש וגם אין כונתו על עצמו של רבה בר בר חנה דאבותם גרמו והם עשו אך דיבר כלשון בני אדם שכן דרך בני אדם על כללות המשפחה או על כללות אנשי העיר עם אדם אחד פרטי שהוא מהם או מבניהם, ורוצה לומר אתה מבני בבל שבאת לכבדני עתה שאני מבני ארץ ישראל לכבוד ארץ ישראל הלואי שהייתם חוששין לכבוד ארץ ישראל מתחילה בעת עליית עזרא.

וּמָה רַבִּי אֶלְעָזָר, דְּמָרָא דְּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל הֲוָה, וְלָא הֲוָה מְשַׁתְּעֵי רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר לָקִישׁ בַּהֲדֵיהּ. יש להקשות והלא רבי אלעזר מלך אחר שנפטר רבי יוחנן כדאיתא בגמרא דמציעא [בבא מציעא פד.] ומפורש שם דרבי שמעון בן לקיש נפטר קודם רבי יוחנן כי הוא העניש? ונראה לי הכי קאמר דרבי אלעזר שסופו היה מרא דארעא דישראל שמלך אחר רבי יוחנן הנה בודאי בזמן רבי שמעון בן לקיש הוה גברא רבא דלא אשתכח כוותיה ועם כל זה לא הוה משתעי רבי שמעון בן לקיש בהדיה.

וראיתי בספר דברי שאול להגאון מהרי"ש [יוסף שאול נתנזון] ז"ל שבא לידי עתה שתמה דבזבחים דף ה' מצינו דמשתעי בהדי ומפלפל עמו! ועוד גוף הדבר הזה תמוה אטו רבי אלעזר לא היה ראוי שיתנו לו עסקא בלא סהדי?! ועוד אטו זעירי הוה חשוב יותר מרבי אלעזר? אתמהא! עד כאן דבריו.

ולי אנא עבדא נראה דרבי שמעון בן לקיש משתעי בבית המדרש או בביתו עם כל אדם ואפילו עם תלמיד קטן אך בשוק נהג שלא ידבר אפילו עם החכמים הגדולים וצדיקים גמורים מפני כי בתחילתו היה עסקו עם הבריונים הגנבים והלסטים והחמסנים ואחר כך כשחזר בו נתרחק מהם לגמרי ודבק בתורת ה' ובעבודתו ימים ולילות דבוק עצום

ונורא, ובזה נתכבד בעיני המון העם כבוד גדול והוחזק בעיניהם לצדיק נאמן עד מאד, ובראותם שהוא נתרחק מאותם הגנבים והגזלנים הרחקה עצומה בתכלית לכן כל אדם שהיה מדבר עמו רבי שמעון בן לקיש בשוק היה אותו אדם מוחזק לאיש נאמן דאומרים רבי שמעון בן לקיש מכיר בבני אדם שאינם מהוגנים ואם לא היה זה האדם נאמן לא היה רבי שמעון בר לקיש מדבר עמו.

והנה מן הראוי הוא דרבי שמעון בן לקיש ידבר עם החכמים והצדיקים הידועים לו אך מאחר שיש בני אדם שהם חכמים שאינם ידועים לו לכן אם ידבר עם החכמים האחרים ולא ידבר עם אלו יצא להם זילותא כי יאמרו מה שאינו מדבר עמהם בשביל שהוא מכירם שאינם הגונים על כן הוכרח לעשות גדר לעצמו שלא ידבר גם עם חכמים המוחזקים ביראת שמים כדי שלא יצא לעז וזילותא על אותם שאינו מכירם, ורק עם זעירי היה מדבר מפני שזעירי היה מוחזק מעצמו אצל המון העם ואצל הגויים גם כן לאדם צדיק וגדול וכמו שאמרו בגמרא דאפילו באכסדרייא היה מוחזק לאדם גדול דאמרו לו אלמלא זעירי את לא היינו מחזירים לך דמי החמור על כן רבי שמעון בן לקיש משתעי עמיה בשוקא מפני שגם הוא מוחזק בעיני ההמון ואפילו בעיני הגוים לאדם גדול וכשר ונאמן כמוהו ואפשר להיות יותר.

והנה הגאון מוהרי"ש ז"ל יצא לתרץ קושייתו בדברים תמוהים מאד שכתב דרבי שמעון בן לקיש היה שונא להמתמנה רב על הציבור לפי שנהנה מכתרה של תורה בהספקה שנותנים לו בעבור הרבנות, ולכך עם רבי אלעזר שהיה רב וראש לא היה משתעי אבל עם זעירי משתעי משום דלא נסמך ולא נקרא עדיין בשם רבי וכו' עיין שם.

ודבריו אלו קשים מאד דאיך יחשוב על רבי שמעון בן לקיש ששונא את רב הנהנה מן הציבור?! **ועוד** מי הגיד לו דרבי אלעזר היה נהנה ולוקח הספקה מצד הרבנות? דאדרבה נראה להפך דהא פרנסתו היתה בתכלית הדוחק כי הוא היה רבי אלעזר בן פדת אשר אירע לו שהקיז ולא היה לו מעות ליקח סעודה אחר הקזה ונתעלף ונגלה אליו אור שכינה ודבר עמו על עניותו וכנזכר בגמרא (תענית כה.), ואם היה מקבל פרס מן הציבור ודאי היו נותנים לו כדי סיפוקו בריוח ולא בצמצום! **ועוד** שגה במחילת כבודו שחשב שהיה רבי אלעזר מריה דארעא דישראל בזמן רבי שמעון בן לקיש, וזה אינו כאשר כתבתי לעיל! **ועוד** מי הגיד לו שכל הנסמך ונקרא בשם רבי מוכרח לומר שנתמנה על הציבור ואסור לו לעשות מלאכה, והלא כל החכמים שבארץ ישראל התנאים והאמוראים כולם היו נסמכים ונקראים בשם 'רבי' וכי היתכן שכולם היו ממונים על הציבור? **ועוד** באמת המתמנה על הציבור מותר לו לעשות מלאכה להתפרנס בה ורק

בפני שלשה אסור, צא ולמד מרבי יהושע בן חנניה שהיה ממונה אב ב"ד והיה בעל מלאכה בביתו, וכמו שאמר לו רבן גמליאל פחמי אתה (עבודה זרה טז:), באופן שכל דבריו קשים מתחילה ועד סוף, ולא ידעתי מה מצא בדברים אלו טעם שסיים וכתב עליהם שהם ענין נפלא.

דף י.

אֵין הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה אֶלָּא בְּאָהֳלֵי שֵׁם. פירוש רש"י 'במקדש ראשון שבנה שלמה שהיה מזרעו של שם' וצריך להבין למה נקיט אָהֳלֵי לשון רבים כיון דהמקום אחד הוא?
ונראה לי כי במקדש ראשון היה שני מקומות ששרתה בהם שכינה האחד בבית קדשי קדשים על הארון, והשני על המזבח שירדה עליו אש שכינה מן השמים שגם זה נקרא בשם אש שכינה בגמרא, ולכן נקיט אָהֳלֵי לשון רבים ושניהם חסרו בבית שני. ונראה לי **פָּרַס** גימטריא **שֵׁם** [340] לרמוז דמקום המקדש שנבנה על ידי זרעו של שם יבנה עוד על ידי פָּרַס שהם מספר שֵׁם.
אֵינִי יוֹדֵעַ אִם 'נִינְוֵה' "הָעִיר הַגְּדוֹלָה", **אוֹ** 'רָסֶן' **הִיא** "הָעִיר הַגְּדוֹלָה"?. הקשו התוספות ז"ל דהוה ליה לאסתפוקי בכלח, וכל שכן הוא כיון דמינה קא סליק? עיין שם.
ונראה לי בס"ד דאם קאי על כלח מוכרח לומר דמה שאמרו גְּדוֹלָה היינו על מידתה ובניינה ואם כן קשה הוה ליה למנקט זה בהזכירו בניינה של כלח דכתיב (בראשית י, יא) 'וַיִּבֶן אֶת נִינְוֵה וְאֶת רְחֹבֹת אֶת כָּלַח' ויאמר כאן 'הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה' (שם פסוק יב), ולכן לא נסתפק בכלח אבל בנינוה נסתפק משום דכתיב בה (יונה ג, ג) 'וְנִינְוֵה הָיְתָה עִיר גְּדוֹלָה אֱלֹקִים' והקשו מאי קא משמע לן באומרו 'גְּדוֹלָה אֱלֹקִים'? ופירשו דמה שאמרו 'גְּדוֹלָה' לאו על כמות העיר קא משמע לן אלא על רבוי אכלוסין שהיו בה בני אדם הרבה, וכמו שנאמר (יונה ד, יא) 'אֲשֶׁר יֶשׁ בָּהּ הַרְבֵּה מִשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה רִבּוֹ אָדָם אֲשֶׁר לֹא יָדַע בֵּין יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ' משמע דמה שאמרו גְּדוֹלָה היינו על רבוי אכלוסים שהיה בה, ולהכי אמר גְּדוֹלָה לֵאלֹקִים כי אנשיה הרבים האלה היו מתחילה עובדי אלקים ובאותו זמן ששלח להם את יונה הנביא ע"ה קלקלו, וכמו שאמרו המפרשים ועיין באבן עזרא ז"ל.
ולפי זה יש לומר דמה שנאמר בתורה 'הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה' קאי על נינוה ולאו על גודל כמותה ובניינה קאמר דאפשר שלא היתה גדולה בכמות ובנין יותר מן רסן וכלח ושאר מקומות אלא בא ללמדנו שעתידה להיות גדולה באכלוסין שלא נמצא רבוי בני אדם באותם העיירות כמו שנמצא בנינוה ולזה אמר היא העיר שעתידה להיות גדולה באכלוסין לאחרי זה ועתידה להקרא גדולה לאלקים בעבור זה.

והשתא מובן הטעם שלא הזכיר הכתוב 'הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה' במקום שמזכיר את נינוה בבנין דאם היה נקיט הַגְּדֹלָה בהאי קרא דמשתעי בבניינה היינו מפרשים דמה שנאמר גְּדוֹלָה היינו על כמותה ובנינה, ובאמת לא היתה גדולה בכמותה על שאר עיירות רסן וכלח, ולכך הזכיר 'הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה' בפסוק השני.

והנה פסוק א' אומר (בראשית י, יא) 'וַיִּבֶן אֶת נִינְוֵה וְאֶת רְחֹבֹת עִיר וְאֶת כָּלַח' משמע רחובות היא בין נינוה ובין כלח, ופסוק ב' אומר (שם פסוק יב) 'רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח'? ונראה לי בס"ד כי 'רְחֹבֹת עִיר' לא היתה ביניהם בשורה אחת אלא היתה כמו נקודה אחרונה של סגו"ל ואחר כך בנה 'אֶת רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח' בשורה אחת למעלה מן רחובות.

דָּבָר אַחֵר: '**אֲחִימָן**' **בָּנָה עֲנָת** וְכוּ'. קשה מה שייך לומר דָּבָר אַחֵר על זה דמקודם הוה דריש בשמותם וכאן מזכיר מקומות אשר בנו, ואין שייכות למקומות אלו בשמותם כדי שיאמר 'דָּבָר אַחֵר'?

ונראה לי דבא לומר שכל אחד קרא שם למקום שבנה והניח בו אות אחד משמו והוא אֲחִימָן קרא למקום שבנה בשם עֲנָת שיש באמצע עָנָת אות נון שהוא אות אחרון שבשמו וְשֵׁשַׁי קרא מקום שבנה בשם אֲלוּשׁ שהניח אות אמצעי שבשמו בסוף שם מקום זה שקראו אֲלוּשׁ, והוא עשה הפך מן אֲחִימָן זה הניח אות אחרון שבשמו באמצע שם העיר וזה הניח אמצע שמו ואות אחרון של העיר, וְתַלְמַי עשה שינוי אחר שהניח אות ראשון שבשמו שהוא אות תי"ו לאות ראשון של שם העיר שקראה תַּלְבּוּשׁ וכיון דשמות הערים האלה הם כנויים ברמז על שמותם לכך נקיט כאן לשון דָּבָר אַחֵר.

אָמַר לְהוּ: אֵין, גְּזֵרַת מָלֵךְ הֵיא. פירוש גְּזֵרַת מָלֵךְ שתתפשט מלכות רומי תשעה חדשים בכל העולם כולו כדאמר רב אחרי זה ואם כן מוכרח שגם פרס יפלו בידם לקיים גזרה זו. והשתא אין להקשות בַּנָּאֵי בְּיַד סְתוֹרָאֵי? דזה דומה לנשבע שלא יאכל מצה בסתם דאיידי דחייל אשאר ימים חייל גם על ליל פסח, ואף על גב דאם היה נשבע על ליל פסח בפירוש לא הוה חיילה שבועתו עם כל זה בכולל חיילה.

וראיתי להגאון מוהרי"ש [יוסף שאול נתנזון] ז"ל בדברי שאול שפירש מה שזה סתר וזה בנה לא היה מעצמו אלא 'גְּזֵרַת מָלֵךְ הֵיא' ולכן יכולים לשלוט סְתוֹרָאֵי בְּבַנָּאֵי עיין שם. ודבריו קשים דאף על פי שהחרבן גזור מאיתו יתברך אך לא צוה לאלו להחריבו! ובאמת בעבור זה נטרד עשו ולא הועילה לו תפלת יצחק אבינו ע"ה באומרו 'יַחַן' עשו (ישעיהו כו, י) והשיב לו הקב"ה (שם) בְּאֶרֶץ נְכֹחוֹת יְעַוֵּל וכו', עתיד להחריב בית המקדש לכך אין לו תקנה וכנזכר בגמרא (מגילה ו.) ואם כן חייבין ואשמים הם בחרבן וכן הבנאי אף

על פי שגזר הקב"ה בבניינו יש להם זכות בזה שעשו רצון הקב"ה בבניינו, ואם כן עדיין תיקשי בַּנָּאֵי בְּיַד סְתוֹרָאֵי, אך כמו שאמרנו בס"ד יבא נכון.

אֵין בֶּן דָּוִד בָּא, **עַד שֶׁתִּפָּשֵׁט מַלְכוּת רוֹמִי תִּשְׁעָה חֳדָשִׁים בְּכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ**. הנה נודע שמכנה את אדום בשם ארם וצריך להבין על מה ועל מה זוכין אדום לכל הכבוד הזה? ונראה לי בס"ד דאמרו רבותינו ז"ל (אליהו זוטא יט) יעקב ועשו בהיותם בבטן רבקה אמנו ע"ה חלק המזלות שלהם את העולמות ועשו לקח עולם הזה שישלוט בכולה אך לא מצינו שמלך בעולם הזה בכל? וכתבו הטעם איהו דאירע אנפשיה ברשעתו אשר עשה אחר לידתו ולכן לא שלט בכל! ונראה כדי לקיים החלוקה שחלק בימי העיבור במקצת זמן ניתן לאדום שהם בני עשו שליטה בכל העולם כולו תשעה חדשים כנגד תשעה חודשים שהיה בבטן כי רבקה אמנו ע"ה ילדתם אחר תשעה חודשים דכתיב (בראשית כה, כד) 'וַיִּמָּלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת'.

ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב (תהלים קג, טז- יז) 'כִּי רוּחַ עָבְרָה בּוֹ וְאֵינֶנּוּ וְלֹא יַכִּירֶנּוּ עוֹד מְקוֹמוֹ וְחֶסֶד ה' מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם עַל יְרֵאָיו וְצִדְקָתוֹ לִבְנֵי בָנִים' והיינו **כִּי רוּחַ** זו ממשלת עשו **עָבְרָה בּוֹ** עברה לשון עיבור רוצה לומר תוקף שלו יהיה כנגד חדשי העיבור ואחר כך **וְאֵינֶנּוּ** יבולע מן העולם דכתיב (עובדיה א, יח) 'וְהָיָה בֵית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם' **וְחֶסֶד** ה' **מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם עַל יְרֵאָיו** הם משיח בן דוד דאתי מלאה שנקראת עוֹלָם ומשיח בן יוסף דאתי מרחל שנקראת עוֹלָם בסוד (תהלים צ, ב) 'וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל' **וְצִדְקָתוֹ לִבְנֵי בָנִים** אלו ישראל בני בנים של האבות שאז ישלטו הם בעולם.

ובזה יובן בס"ד (תהלים קמד, ד) '**אָדָם לַהֶבֶל דָּמָה יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר**' אל תקרי אָדָם אלא אֱדוֹם אם תניח חולם ואל תקרי עוֹבֵר בצירי אלא עֻבַּר בפתח תחת בי"ת. ובזה יובן הכתוב במשלי (משלי כב, ח-ט) 'זוֹרֵעַ עַוְלָה יִקְצוֹר [יִקְצָר] אָוֶן וְשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ יִכְלֶה טוֹב עַיִן הוּא יְבֹרָךְ כִּי נָתַן מִלַּחְמוֹ לַדָּל' רוצה לומר **זוֹרֵעַ עַוְלָה** זה עשו אבי אדום **יִקְצָר אָוֶן וְשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ** לשון עיבור ושבט רוצה לומר מלכות שלו שתהיה בתוקפה כנגד זמן העיבור יכלה ואחר **שֶׁיִּכְלֶה** זמן זה אז **טוֹב עַיִן** הוא יעקב אבינו ע"ה שחי קמ"ז שנים כמנין 'טוֹב עַיִן' [147] **הוּא יְבֹרָךְ** שיקבל אז הברכות שברכו יצחק אבינו ע"ה שאלו זמן לקיחתם הוא לעתיד לבוא כנזכר בזוהר הקדוש יען **כִּי נָתַן מִלַּחְמוֹ** זו התורה שנקראת לחם **לַדָּל** למלכות שנקראת בשם דל כי קול יעקב בתורה גובר על עשו.

ובאופן אחר נראה לי בס"ד הטעם שתמשול תשעה חודשים כנגד תשעה ירחי לידה מפני כי עשו דר בבטן תשעה חודשים עם יעקב אבינו ע"ה ולא הזיקו ולכן יטול שכרו

בזה השליטה, ולזה אמר (מיכה ה, ב) 'עַד עֵת יוֹלֵדָה יָלָדָה' רוצה לומר יולדה רבקה אמנו ע"ה ילדה כי ילדה אחר תשעה חודשים. ונראה לי בס"ד כי תשעה חודשים אלו שישלטו בהם המה ר"ע יום, ובזה יובן בס"ד (תהלים ז, י) **יִגְמֹר נָא** 'רַע' **רְשָׁעִים** ואז **וּתְכוֹנֵן צַדִּיק** הוא מלך המשיח או צדיק רמז לאות צד"י דמנצפ"ך שממנו תצמח הגאולה.

ובזה יובן בס"ד (ישעיה ט, ב) **הִרְבִּיתָ הַגּוֹי לֹא** [לוֹ] **הִגְדַּלְתָּ הַשִּׂמְחָה** כתיב לֹא באל"ף וקרינן לוֹ בוא"ו ודרשינן לתרווייהו כאלו כתיב לֹא לוֹ הִגְדַּלְתְּ הַשִּׂמְחָה אלא לנו כי בראותינו שנגדל כל כך ששלט בכל העולם אנחנו יודעים ושועתינו קרובה וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ד, ח) 'נָתַתָּה שִׂמְחָה בְלִבִּי מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ'.

דף יא.

תָּנוּ רַבָּנָן: "**בִּשְׁעָרֶיךָ**" **אֶחָד שַׁעֲרֵי בָּתִּים וְאֶחָד שַׁעֲרֵי חֲצֵרוֹת וְאֶחָד שַׁעֲרֵי מְדִינוֹת וְאֶחָד שַׁעֲרֵי עֲיָרוֹת**. קשה הוה ליה להקדים שַׁעֲרֵי עֲיָרוֹת לְשַׁעֲרֵי מְדִינוֹת על דרך לא זו אף זו כיון דנקיט תחילה בָּתִּים ואחריהם חֲצֵרוֹת?

ונראה לי בס"ד בשערי מדינות דרכם לעשות בנין אצל השערים לישב שם השומרים מה שאין כן בשערי עיירות אין עושין בנין כלל אצל השער אלא השער לבדו קבוע בחומה עצמה ולכן כיון שיש בנין בשערי מדינות יש צד לחייבם במזוזה טפי משערי עיירות וכמו שאמרו בגמרא על אבולי [שערי] דמחוזא אקרא דכובי גופה תבעי מזוזה ועיין רש"י ז"ל ולהכי נקיט הסדר כך לא מבעיא בָּתִּים אלא אפילו חֲצֵרוֹת ולא מבעיא חֲצֵרוֹת אלא אפילו שַׁעֲרֵי מְדִינוֹת שיש בנין שם ונכנסין בו דרך השער ולא מבעיא זה אלא אפילו שַׁעֲרֵי עֲיָרוֹת דליכא שם בנין כלל.

וּמְצָאוֹ קַסְדּוֹר **אֶחָד וְנָטַל מִמֶּנּוּ אֶלָּף זוּז**. פירוש היה נוטל המזוזות הקבועים בשערים ובודקן ומחזירן אחר כך וזה הַקַּסְדּוֹר עשה לו עלילה שעושה מעשה כשפים בזה כי השערים פתוחים לרשות הרבים. ודע כי גרסת התלמוד עיקר דגריס 'מַעֲשֶׂה בְּאַרְטָבִין אֶחָד' והיינו שנקרא על שם מדינתו כמו בבלי או פרסי או ירושלמי.

דף יא:

בֵּית הַכְּנֶסֶת וּבֵית הַשֶּׁתָּפִין וּבֵית הָאִשָּׁה מְטַמְּאִין בִּנְגָעִים. קשה למה גבי מזוזה נקיט בֵּית הָאִשָּׁה קמי בֵּית הַשֶּׁתָּפִין וגבי טומאת נגעים נקיט בֵּית הַשֶּׁתָּפִין קודם?

ונראה לי בס"ד גבי חיוב מזוזה איכא רבותא בבית השותפים טפי מבית האשה משום דאף על גב שהיא אשה ולא איש עם כל זה היא יחידית ואם תעשה מזוזה היא עושה

מצוה שלימה אבל בית השותפים אף על פי שהם זכרים ליכא מצוה שלימה לגבי כל חד וחד. וידוע מחלוקת האחרונים ז"ל גבי ספר תורה שאם עשו השותפים ספר תורה אחד בשותפות אי סגי להו או בעינן ספר תורה לכל חד? ויש חילוקי דיעות והכא גבי מזוזה מוכרחים השותפים לקבוע מזוזה אחת בשער ולא יותר משום בל תוסיף ואם כן הוה אמינא כיון דליכא שיעור מצוה שלם לגבי כל חד וחד יהיו פטורים לגמרי לכך אשמעינן דאף על פי כן חייבים ואחר כך נקיט בית האשה. [ראה דרשת רבינו זצ"ל בסיום התלמוד סוף מסכת עוקצין שמרחיב הדיבור בחקירה הזאת באופן נפלא]

מיהו בענין טומאת נגעים איכא רבותא בבית האשה יותר יען כי נגעים באים על צרות עין שלא היה משאיל כליו שאמר אין לו לכך הקב"ה מפרסמו על ידי נגעים (ערכין טז.) והוה אמינא אין נגעים באים בבתי אשה שיש לה התנצלות אף על פי שיש לה כלים ואומרת לשואל אין לה מפני שהאשה דרכה להיות צנועה ואם תשאיל לנשים יתלמדו גם האנשים לבא לביתה לשאול ממנה לכך אומרת שאין לה ולאו משום צרות עין! לכך אשמעינן דגם בבית האשה שייך טומאת נגעים דאין זו התנצלות דהיה לה להשאיל לנשים דוקא!

ולכן הכא נקיט בֵּית הַשֻּׁתָּפִין קודם לומר לאו מבעיא בֵּית הַשֻּׁתָּפִין שהם זכרים ואין להם התנצלות על שלא השאילו אלא אפילו בֵּית הָאִשָּׁה שיש לה התנצלות נמי ומה שאמרו אָמַר קְרָא: (ויקרא יד, לד) 'בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם' פירוש דכלל בזה הנשים שיש להם אחוזה מחמת ירושה ורמז על השותפים גם כן דנקיט 'אֲחֻזַּתְכֶם' לשון רבים.

(ויקרא יד, לה) "**וּבָא אֲשֶׁר לוֹ הַבַּיִת**".. **אֲלָא** 'לוֹ', **לָמָּה לִי**. קשה מאי הוה ליה למימר אם לא יאמר 'לוֹ'? ונראה לי דהוה ליה למימר 'וּבָא בַּעַל הַבַּיִת' דהשתא אומר תיבה אחת בת שלש אותיות במקום שתי תיבות שהם חמש אותיות.

דף יב.

וּבְנֵימִין הַצַּדִּיק הָיָה מִצְטַעֵר עָלֶיהָ לְבָלְעָהּ בְּכָל יוֹם. יש להקשות לשון בְּלִיעָה לא שייך בזה? ונראה לי על פי מה שכתב 'וילקט יוסף' בשם הרב נ"ב ז"ל כל מקום שהעמידו ישראל מזבח להקריב עליו לה' כגון שילה וגבעון נתקפל מזבח של בית עולמים ובא לשם תחת המזבח שהעמידו כדי להיות מקריבין על מקום המזבח אשר שם השם יתברך קודם בריאת העולם, ואל תתמה שהרי בארה של מרים נתגלגל עם ישראל ממקום למקום ואם למאכלם כן לקרבן על אחת כמה וכמה עד כאן לשונו עיין שם. ואיתא בזבחים (זבחים קיח:) בארבעה מקומות שרתה להם שכינה לישראל בשילה בנוב בגבעון בבית

עולמים ובכולן לא שרתה אלא בחלק בנימין שנאמר (דברים לג, יב) 'חֹפֵף עָלָיו כָּל הַיּוֹם' כל חפיפות יהיו בחלקו של בנימין. ולפי זה מקום המזבח של בית עולמים שהוא רצועה של יהודה נתקפל ובא בחלקו של בנימין ועל זה נקיט 'לְבָלְעָהּ' שהיה רוצה לבלוע אותו מקום שנתקפל ובא בחלקו שישאר אצלו.

לְפִיכָךְ זָכָה בִּנְיָמִין הַצַּדִּיק וְנַעֲשָׂה אוּשְׁפִּיזָכָן לַגְּבוּרָה. פירש רש"י 'זה היה שכרו שהיה הארון נתון בחלקו' וקשה והלא כבר צפה ברוח הקודש שבחלקו יהיה קודש קדשים והיכל ורק היה מצטער על אותה רצועה של מזרח וכיון דמקדם קדמתא היה בית קודש קדשים אצלו והארון הוא בבית קודש קדשים אם כן מה שכר נטל על זה הצער שהיה מצטער על מקום המזבח שיהיה אצלו?

ונראה לי בס"ד דמה שאמרו **נַעֲשָׂה אוּשְׁפִּיזָכָן** היינו כי בית קודש קדשים ששם הארון והשראת שכינה היתה בחלקו גם בבית שני וגם בבית שלישי כי מן הראוי אחר שהעמידו צלם בהיכל בבית ראשון צריך לשנות מקום ההיכל ובית קודש קדשים בבית שני ועם כל זה נשאר אצלו בשכרו שהיה מצטער על מקום המזבח.

דף יח.

בְּשָׁלְמָא 'שֶׁמָּא שָׂכַח' **לְחַיֵּי, אֶלָּא** 'שֶׁלֹּא' **לָמַד**', **מִי מוּקְמִינַן כִּי הַאי גַּוְונָא**?. פירוש בְּשָׁלְמָא אם שָׂכַח אין כאן קושיא על הממנים איך מינוהו בכהן גדול דאפשר הם לא ידעו ששכח תלמודו וכבר הוחזק אצלם מעיקרא שהיה חכם ואוקמוהו אחזקתו ולא בדקו אותו, אבל אם לֹא לָמַד הרי לא הוחזק אצלם בתורת חכם ואיך מינהו? דהוה ליה לבדקו בעת המינוי בחכמה!

"**וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו**", **שֶׁיִּהֵא גָּדוֹל מֵאֶחָיו, בְּנוֹי, בְּכֹחַ, בְּעֹשֶׁר וּבְחָכְמָה**. יש להקשות למה הקדים הנוי והכח דנקיט להו קודם עושר וחכמה? ונראה לי בס"ד דשתים אלה הם מעשה שמים והם מעת הלידה מה שאין כן העושר אפשר שיעשרוהו אחרים, וכן אם אינו חכם שלא למד אפשר שיטרחו עמו אחרים וילמדוהו ויתחכם.

ועדיין יש להקשות דצריך למנקט החכמה קודם העושר? ונראה לי נקיט העושר קודם כי יהיה העושר סיוע לקנות החכמה כמו שאמרו על רבינו תם ז"ל שהיה עשיר והיה דרכו להביא לפניו על השלחן קערה גדולה מלאה זהובים בעת שהיה לומד ועוסק בתורה בפלפול וסברה מפני שהעושר פותח את הלב לחכמה אבל גבי חכמה כתיב (קהלת ט, יא) 'לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם וְגַם לֹא לַנְּבֹנִים עֹשֶׁר'.

ונראה לי מה שצריך העושר לכהן גדול הוא מפני שעליו מוטלת מצות התוכחה יותר

להוכיח לאחיו הכהנים ולשאר העם וכמו שנאמר ליהושע כהן גדול (זכריה ג, ז) 'כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָקוֹת אִם בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם אַתָּה תָּדִין אֶת בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת חֲצֵרָי' וכן הנביא הוכיח את הכהנים בעבור התוכחה דכתיב (ירמיה ב, ח) הַכֹּהֲנִים לֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה', ואם יהיה עשיר לא יעשה חנופה לשתוק מלהוכיח!

עַד דְּאוּקְמֵיהּ לִיהוֹשֻׁעַ בֶּן נַמְלָא בְּכַהֲנֵי רַבְרְבֵי. כתב הריטב"א קשה דכאן משמע שלא היה כשר וראוי ואילו בגמרא דבתרא (בבא בתרא כא.) קתני ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל יעוין שם?

ונראה לי בס"ד דחסיד וכשר היה והאריך ימים ושנים בכהונה גדולה דהא עשה תקנות גם כן, וכאן לא קאמר שהוא קנה הכהונה בדמים כי חלילה לאותו צדיק לזלזל בכהונה גדולה לקנותה בדמים אלא רק מְרִיָם בַּת בַּיְתוֹס נתנה מעצמה שלא מדעתו תַּרְקְבָא דְּדִינְרֵי לְיַנַּאי כדי למנותו כהן גדול ועשתה כן לכבוד עצמה כי כבר אירסה יהושע קודם שנתמנה ורוצה להתכבד שתהיה אשת כהן גדול.

ואולי היה אדם אחר נותן ממון לינאי למנותו והוצרכה מרים להרבות בדינרים על דרך 'אתא חמרא ובטש בשרגא' (שבת קטז:) אך יהושע בעלה לא היה לו ידיעה בכל זה. ומה שאמרו ביבמות (יבמות סא.) דאמר רב יוסף 'קטיר קא חזינא הכא' [=רב יוסף העיוור אומר: אני רואה במינוי זה קשר, קנוניא של רשעים] הוא מצד ינאי המקבל ומצד מרים הנותנת זה כיון להנאת ממון וזו כיונה בשביל הכבוד ואחר שקיבל ינאי תַּרְקְבָא דְּדִינְרֵי מינה את יהושע בעלה בעל כרחו מאחר שקבל הממון ואין מצידו שום אשמה בזה.

דף יח:

רַב, כִּי מִקְּלַע לְדַרְשִׁישׁ, מַכְרִיז: מַאן הַוְיָא לְיוֹמָא? רַב נַחְמָן כִּי מִקְּלַע לִשְׁכָּנְצִיב, מַכְרִיז: מַאן הַוְיָא לְיוֹמָא. הנה חלילה להרהר אחר גדולי חכמי ישראל אלה לומר שהיו להוטים כל כך על תאות המשגל ח"ו שאינם יכולים לעמוד בלא אשה על מקצת ימים דאפילו הדיוט שבהדיוטים יוכל לסבול תאותו בזה, וכל שכן קדושים ופרושים כאלו אשר מקדשים עצמן במותר להם! גם עוד אם היו להוטים כל כך חלילה אמאי לא חשו לכבוד עצמם בעיני הבריות? ולא עוד אלא שהיו מכריזין: מי עשה הכרזה כזאת בעולם! ועוד למאי נפקא מינה נכתב דבר זה בתלמוד אם לגנותם ח"ו, ואם ללמוד דין לא היה להזכיר שמותם!

אך הַסְּפֵת וּשְׁמַע דברים המוצדקים המתיישבים על הלב, והוא כי לפעמים ימצא מנהג רע באיזה מקומות שהאנשים לא ישאו נשים אלא אחר היותם בני שלשים וארבעים

שנה, ועד עתה ימצא כן במקומות כורדסתא"ן ואומרים שגם בערי אירופ"ה יש מנהג זה. והנה בזמן רב ורב נחמן היה המנהג הזה נוהג בערים אלו בדרשיש ושכנציב, ובודאי כד הוו אזלי רבנן להתם היו מוכיחים אותם **לבלתי יתאחרו יותר מעשרים שנה**, אך להיות כי פשתה המספחת שם במנהג זה, ורבים מעמי הארץ אשר נכשלים בזה הוו רבנן עושים הכרזה זו בעבור עצמן כדי להלהיב לבבות העם בענין זה יותר שאז כל אדם ישא קל וחומר לעצמו לומר ומה רבנן שעוסקים בתורה ימים ולילות וקדושים הם וגם נשואין עם כל זה חוששים לעצמן בשביל קרי ואינם רוצים לעמוד בלא אשה קצת ימים, כל שכן וכל שכן בחורים המונים דתקיף יצרייהו טובא שצריכין להנשא ולא יאחרו נישואין שלהם להשאר בלא אשה מפני איסור קרי! ודבר זה עושה פועל בלבבות ההמונים יותר מדברי מוסר ותוכחות עשר ידות כי זהו מעשה רב!

ולפי זה רבנן קבלו לזלזל בכבודם בהכרזה זו שאינה צריכה להם, בעבור לזכות את הרבים באפרושי מאיסורא שבזה יתבטלו במצות הנישואין ופריה ורביה ביותר, אשריהם ואשרי חלקם זכות הרבים תלוי בם! וטעם זה שאני אומר הוא מוכרח מאד בעיני כל איש משכיל, יען כי מן הגמרא משמע דלא היו רבנן עושין כן אלא רק כשהולכין למקומות הללו דרשיש ושכנציב ולא במקומות אחרים, ולמה? אלא ודאי הטעם כאשר כתבתי שעושין כן לצורך מצוה לזכות המון העם שהיה להם מנהג הרע הנזכר ולא היה זה המנהג אלא רק בשני מקומות אלו ולכן הוצרך הש"ס לסיים את שתי המקומות ההם!

ומקשי **וְהָתַנְיָא** רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר: לֹא יִשָּׂא אָדָם אִשָּׁה בְּמְדִינָה זוֹ וְיֵלֵךְ וְיִשָּׂא אִשָּׁה בְּמְדִינָה אַחֶרֶת וכו' כלומר הן אמת שהיו עושין כן בעבור להלהיב לב המון העם עם כל זה הוה ליה למיחש להא דרבי אליעזר בן יעקב דשמא גם אחרים ילמדו לעשות כן להנאתם? ותירץ **רַבָּנָן**, **קָלָא אִית לְהוּ** ולכך לא חשו לזה דהכל יודעים לחלק בין רבנן לשאר אינשי וְאִי בָּעֵית אֵימָא: **יִיחוּדֵי הֲווּ מְיַיחֲדֵי לְהוּ וְלֹא הָיוּ נִזְקָקִין לָהֶם** וכן הוא האמת כמו שאמרו האי בעית אימא בלי ספק! ואם תאמר אם כן לא יתפעלו המון העם מענין זה מאחר דאין נזקקין להם, זה אינו, דודאי המון העם יתפעלו דיודעים הם **מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ פַּת בְּסַלּוֹ** הוא נשמר מן היצר הרע! אם כן עדיין אומרים ראו כמה חמור דבר זה דהא רבנן מתכוונין שיהיה להם פת בסלם כדי שבזה הם נשמרים מיצר הרע ואם כן כמה צריך האדם להשתדל בדבר זה שלא יאחר המצוה!

ודע דרש"י ז"ל פירש 'מאן הויא ליומא שתנשא לימים שאתעכב כאן ואחר כך תצא' והקשה הרב 'גט פשוט' (סימן קי"ט סק"ג) והא הוה ליה בני גרושת הלב דאסור כנזכר בסוף פרק שני דנדרים? יעוין שם.

ונראה לי בס"ד דהכא לא היו מכריזין על מנת שתתגרש ביום פלוני אלא מכריזין שתתגרש ביום שיצא מן העיר הזאת, ולפי זה הגרושין הם ספק שאם נזדמן לו איזה סיבה שיתיישב בזאת העיר ולא יצא גם היא תשאר אצלו ולא תתגרש וכיון שהוא ספק ליכא בזה איסור בני גרושת הלב שזה נאמר על מי שגומר בלבו לגרשה בודאי ואינו תולה הגרושין בדבר אחר. **אי נמי** אין מכריזין לגרשה בגט פיטורין אלא הכונה שלא יתחייב לה בשאר וכסות ועונה אחר שיצא מן העיר ואם יזדמן שיחזור לעיר זו תבא ותשמש תחתיו ולכן אין כאן איסור בני גרושת הלב.

ועוד נראה לי בס"ד דלא היו מכריזין ליקח נשים הראויים להוליד אלא נשים שפסקו ממראות דמים ואינם ראויים להוליד, ובזה יתורץ דקדוק אחר, למה מקשי מדין דם חימוד יקשה דכל פנויה היא בחזקת נדה וצריכה ז' נקיים? ובזה ניחא דהכרוז הוא אצל נשים שפסקו לראות ודרכם הי' כל אשה שפסקה לראות טובלת מדם נדה שעבר אף על פי שאין לה בעל כדי שתהיה טהורה כל ימיה, ולכן לא מקשי אלא רק מדם חימוד.

וראיתי להרב משנה למלך ז"ל (בפרק כ"א מהלכות איסורי ביאה הלכה כ"ח) שהביא דברי הרב גט פשוט ופלפל בהם, ואנא עבדא פלפלתי בדבריהם בקונטרוסי ואין כאן מקום לזה. אך דרך אגב נתקשה לי בדברי התוספות דיבמות (יבמות לז:) שהביא הרב גט פשוט, דאיך ניחא להו לתרוצי שאם תתעבר יקחנה עמו דאכתי לא פליט מחשש ממזרות דאיכא למיחש שמא יבא אחד מן הבנים לעיר זו וישא אחות אמו, או תבא הבת ותנשא לאחי אמה, או להפך שיבואו אחי האם ואחות האם לעיר זו וישאו, דמה שאמר רבי אליעזר בן יעקב 'שָׁמָא יִזְדַּוְּגוּ זֶה אֵצֶל זוֹ וְנִמְצָא אָח נוֹשֵׂא אֶת אֲחוֹתוֹ' לאו דוקא אלא הוא הדין בכהאי גונא, וכיוצא בה נמי איכא איסור ממזרות, וצריך עיון.

דף יט:

בְּנִי, אַף עַל פִּי שֶׁצַּדּוֹקִין אָנוּ, מִתְיָרְאִין אָנוּ מִן הַפְּרוּשִׁים. נראה לי הכונה אל תחשוב אני עתה לבי נוטה לפרושין ולכן לא ערבו לי מעשיך אלא אף על פי דגם לעת עתה צדוקין אנחנו עם כל זה יש לנו לחוש ולירא מן הפרושין פן ירגישו בנו ויעשו נזק דהמון העם כולם נוטין אחריהם כדהוה עובדא (משנה סוכה ד, ט) 'שֶׁפַּעַם אַחַת נִסַּךְ אֶחָד עַל גַּבֵּי רַגְלָיו וּרְגָמוּהוּ כָּל הָעָם בְּאֶתְרוֹגֵיהֶן'.

או הכונה נקיט הכא לשון מליצה לומר אף על פי שמוצדקין אנחנו בדברינו דהאמת אתנו, עם כל זה יראים אנחנו מן הפרושין.

לֹא הָיוּ יָמִים מֻעָטִים עַד שֶׁמֵּת, וְהַטַּל בָּאַשְׁפָּה וְהָיוּ תוֹלְעִים יוֹצְאוֹת מֵחָטְמוֹ. פירש רש"י 'לפי שהחוטם בולט ונכנס לבית ראשון לאיברים' ומקשים והלא ידיו שאוחזים במחתה מוכרח שהם יוצאים ובולטים לחוץ יותר מן החוטם ובפרט שכבר נתן גחלים על הקטורת בחוץ שמוכרח להרחיק המחתה מגופו יותר?

ותירץ **בני ידידי** כה"ר יעקב הי"ו דאין הכי נמי היד נכנסה קודם החוטם, אך אם היה לוקה בידיו לא היה נודע שזה היה צדוקי והקטיר בחוץ והכניס, אלא יש לומר זה חטא בדבר אחר שתפס המחתה על ידי בגד בשביל שהיתה חמה ועשה חציצה שפוסלת בעבודה ולכך לקה בידיו על דרך שנמצא בישששכר איש כפר ברקאי (כריתות כח.) דהוה כריך ידיה בשראי ועביד עבודה ונגזר עליו מן השמים שנקצצו ידיו וכנזכר בגמרא דפסחים (פסחים נז.) לכן לקה בחוטמו שהוא נכנס אחר היד קודם לשאר איברים כדי שידעו שזה לקה בעבור חטא שהיה לו בכניסה שלו שנכנס על דרך הצדוקים בעשן שהקטיר מבחוץ עד כאן דבריו נר"ו.

וראיתי להגאון **חיד"א** ז"ל ב'ככר לאדן' (דף קפג) שכתב על דברי רש"י ז"ל, יש מי שהקשה אמאי אצטריך רש"י להוציאו מדיוקא דהנכנס מאחוריו וכו' הרי הוא מפורש במסכת נזיר דף מג. עיין שם, עד כאן לשונו. **ואנא עבדא** לא ראיתי בזה ריח קושיא דרש"י בא להוכיח שהחוטם מחמת שהוא בולט הוא נכנס קודם שאר הגוף, ודבר זה מפורש במסכת שבועות הנזכר ולאו מכח דיוקא ומאי עדיפות איכא במסכת נזיר למילף הא מינה טפי ממה שאמר במסכת שבועות נהי דבמסכת שבועות נקיט זה על הנכנס דרך אחוריו מה הפרש יש לענין זה בין הא דנזיר הלא המכוון שבשניהם הוא דבר אחד דאמרינן שהחוטם מחמת שהוא בולט אינו שוה בכניסה וביציאה עם שאר הגוף, ובעל הקושיא הנזכר היה לו לדקדק על רש"י כך אמאי הביא דוגמה לזה ממה שאמר בשבועות ולא הביא ממסכת נזיר דקדים למסכת שבועות? אך באמת גם זה אינו דקדוק כל כך.

מיהו נראה דיש לדקדק על פירוש רש"י בעצמו מהך דמסכת נזיר (נזיר מג.) דמקשי בגמרא והא אי אפשר דלא עייל אצבעתא דכרעיה ברישא ועיין בתוספות שם. ואם כן השתא יש להקשות לפירוש רש"י ז"ל איך מפרש כאן משום דחוטמו נכנס תחילה והלא כאן בידו המחתה אשר תיקן מבחוץ שהניח הקטורת על הגחלים והעשן עולה ובהכרח לומר כשיכנס לא היה שוחה ראשו אלא דוחה ראשו לאחוריו כדי להתרחק מן העשן העולה מן המחתה שאוחז בידו לפניו ומתבעורת אש הקטורת, ועל כן מוכרח דאצבעות רגליו קדמי להכנס תחילה וכמו שאמרו בגמרא דנזיר הנזכר. מיהו **הריטב"א** כתב טעם אחר למה שלקה בחוטמו מפני שהריח מן ריח הקטורת חוץ לקודש קדשים.

ואנא עבדא נראה לי בס"ד טעם אחר להא דלקה בחוטמו, דידוע שהחוטם מספר ס"ג והוא בסוד הבינה ששם הוא שם ס"ג וידוע שיום הכיפורים הוא בסוד הבינה ונשפע מן הבינה, ולכן זה שקלקל בעבודה של יום הכיפורים שהוא בסוד הבינה לקה בחוטמו שהוא בסוד הבינה.

ועוד נראה לי בס"ד על פי מה שאמר רבינו ז"ל בעץ חיים (שער טנת"א פ"ב) שהחוטם הוא סוד רוח דכתיב (בראשית ז, כב) 'כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו' עיין שם. והנה זה קלקל בעשן הקטורת שהעלהו בחוץ והעשן הוא רוח לכך לקה בחוטם ששם הוא סוד רוח.

או נראה לי בס"ד דידוע ששם הוי"ה רמוז בחוטם האדם שהוא צורת שני יודי"ן והכותל המפסיק בין שני הנחריים הוא דוגמת וא"ו הרי כאן מספר שם הוי"ה ולכן זה שהשביעו אותו בשם הוי"ה שלא ישנה ושינה לקה בחוטמו ששם רמוז מספר שמו יתברך.

ומה שהיה לקות שלו בתולעים? נראה לי בס"ד על פי מה שכתב רבינו ז"ל בשער הכונות שיש תולעת בקדושה והוא סוד (ישעיה מא, יד) 'אַל תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב' והוא סוד שם **אב"ג ית"ץ** [אָנָא בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה] שהוא בגימטריא **תּוֹלָע** [506] והוא סוד החסד המתגבר ומתגלה בכל בוקר ובוקר, ושם הזה הוא בחסד. והנה בדמיון התולע הזה שבקדושה יש כנגדו תולע אחר בסטרא אחרא בקליפה וגם הוא מתעורר בכל בוקר לכלות העולם ח"ו והשם יתברך ברחמיו מגלה התולע שבקדושה שהוא אור החסד ונכנע התולע הטמא דסטרא אחרא, וזהו סוד ענין התמיד שנאמר בו 'עוֹלַת תָּמִיד' (במדבר כח, ב-ד) כי **עוֹלַת** הם היפוך **תּוֹלָע** עד כאן דבריו, יעוין שם. וידוע שהכהן הוא בסוד החסד ולכן מעשיו מכניעין את התולע הטמא דסטרא אחרא, אך זה שהיה צדוקי ושינה ופגם בעבודתו נמצא נתן כח לתולע הטמא דסטרא אחרא ולכן היה עונשו בתולעים שהיו יוצאין מחוטמו ודוק.

וְיֵשׁ אוֹמְרִים: בְּיִצִיאָתוֹ נִגַּף. יש להקשות איך נחלקים במציאות שיש בין דברי 'תנא קמא' לדברי 'יש אומרים' הפרש גדול? ואין לפרש תרי עובדי הוו. גם יש להקשות לדברי תנא קמא למה היה מוּטָל בָּאַשְׁפָּה אם מת יקברוהו ואם עודנו חי יהיה מונח בביתו?

ונראה לי בס"ד דאותם יש אומרים מודים בכל הדברים שאמר תנא קמא ורק באו להוסיף מה שהיה מקובל אצלם תוספת דברים במעשה זו, והוא כך היה מעשה לדברי היש אומרים דאותו צדוקי שתיקן מבחוץ לא המיתו המלאך במקום הקודש אלא מת אחר שיצא מיתה משונה וביציאתו מבית קודש קדשים להיכל בא מלאך ונגפו, וסתם נגיפה היא מכה ממכות הַדֶּבֶר, והוא נגפו במכת הדבר והיא יש לה סימנים ידועים, ובעת שנגפו במכה זו חבטו על פניו וזה נתעלף מכח החבטה, והכהנים באו מקול החבטה

וראו אותו ניגף במכה בין כתפיו ששם הם קצוות הידים שעשה בהם שינוי בקטורת, אך הוא לא מת אלא רק נתעלף לפי שעה וקם על רגליו והלך לביתו כי מכת הדבר בתחילתה לא תחליש הגוף לגמרי, וביציאתו מן המקדש היה שמח שמחה גדולה, ואביו הבין שזה שינה העבודה כפי דתם ואמר לו אַף עַל פִּי שֶׁצְּדוֹקִין אָנוּ, מִתְיָרְאִין אָנוּ מִן הַפְּרוּשִׁים, והוא השיב כָּל יָמַי הָיִיתִי מִצְטַעֵר עַל הַמִּקְרָא הַזֶּה: 'כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל הַכַּפֹּרֶת', אָמַרְתִּי: אֵימָתַי יָבוֹא לְיָדַי וַאֲקַיְּמֶנּוּ, עַכְשָׁיו שֶׁבָּא לְיָדַי, לֹא אֲקַיְּמֶנּוּ?! וכמו שאמר תנא קמא בברייתא, וזה כשהלך לביתו הוכבד עליו חולי המכה ונפל למשכב ואביו ובני ביתו כשראו מכתו היא ממכות הדבר שיש לה סימנים ידועים וזהו חולי המדבק כמו שאמרו בדבר (דברים כח, כא) 'יַדְבֵּק בְּךָ אֶת הַדָּבֶר' לכן לא הניחו אותו בבית בתוך העיר אלא הניחו אותו חוץ לעיר במקום שמשלחים המצורעים ומוכי שחין וזה המקום קרוי אַשְׁפָּה, כי עשו יאוש ממנו כשראו שהכביד עליו החולי מאד ולכך הניחו אותו שם במקום שיושבים שם מצורעין וכיוצא שיש בהם חולי המדבק וזה המקום קרוי אַשְׁפָּה ועל זה היה בירושלים שער אחד בחומה הנקרא 'שַׁעַר הָאַשְׁפּוֹת' שדרך שם יוצאין למקום האשפות והוא מקום פנוי ממהלך בני אדם כדי שלא יזוקו בו, ואחר שהוטל שם אז מת בחליו ותכף ומיד היו תּוֹלְעִים יוֹצְאִים מֵחָטְמוֹ, אף על פי שלא שהה שם עת הרבה כי תולעים אלו לא נעשו לו בטבע אלא בשביל עון שחטא בו על פי הטעמים הנזכר לעיל. ובזה מובן שלא יש סתירה בין יש אומרים ובין תנא קמא וכולהו אתנהו.

בִּקֵּשׁ לְהִתְנַמְנֵם, פִּרְחֵי כְהֻנָּה מַכִּין לְפָנָיו בְּאֶצְבַּע צְרֻדָה. יש להקשות לפירוש הרמב"ם ז"ל שכתב בביאור המשנה דמכה בגודל עם אצבע האמצעי, איך יתיישב דברי רב יהודה שאמר צרתא דדא?

ונראה לי להיות שהאמצעי הוא משוך יותר מכל האצבעות והגודל נמוך יותר לכך נקרא האמצעי צרה לגודל, **אי נמי** כיון דמכה בה בחוזק וכח יותר מן השאר לכך נקרא הגודל צר ואויב לאצבע האמצעי, ועיין בתיום טוב.

דף כ.

שָׂטָן בְּיוֹמָא דְּכִפּוּרֵי לֵית לֵיהּ רְשׁוּתָא לְאִיסְטוּנֵי. נראה לי בס"ד ביום כיפור נשפעים מן הבינה ומתגלה בו הארת הבינה שיש בה חמשים שערים ולכן מכנעת נו"ן דשטן ונשאר **טש** שיהיה נחבא בו ביום כמו (פסחים קיד.) 'טש בעלייתא' ולא יתראה בקיטרוגים. גם על ידי הארת הבינה נכנע נו"ן דנחש וישאר **חש** כי אותו היום חש בראשו שיהפוך על ראשו כל עונות בית ישראל.

ומה שאמרו 'הַשָּׂטָן' בְּגִימַטְרִיָּא שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וְאַרְבָּעָה הֲוֵי אף על גב דיום הכיפורים אנחנו עושין כפי שנות הלבנה עם כל זה נעשה הרמז הזה בשם 'הַשָּׂטָן' על פי ימות החמה מפני ששם המספר לא ישתנה אבל שנות הלבנה תשתנה יש שנ"ה ויש שנ"ד ויש שנ"ג ועל איזה מהם יעשה הרמז במספר וכיון דמצינו שיחסר אחד מן מספר ימות החמה אמרינן שיחסר יום אחד בשנה משליטתו ומסתברא למשרי יום אחד זה החסר ממנו על יום הכיפורים שכל ישראל עומדים בתשובה ועיצומו של יום מכפר מה שאין כן בשאר ימות השנה לית בהו כהאי גוונא.

דף כ:

מַאי "**קָרָא גַּבְרָא**"? **רַב אָמַר**: **קָרָא גַּבְרָא שָׁהוּא הַמַּכְרִיז עָמְדוּ כֹּהֲנִים וְכוּ**'. ונראה לי לכך קראו גֶּבֶר כי הוא מכריז ומדבר לשלשה כיתות שהם כהנים לוים ישראלים, וכולם נקראו בנים ונרמזו באותיות גֶּבֶר שהוא ג' בר.

ומה שאמר לו **אַבּוּב לְחָרֵי זָמֶר לְנַרְדָּאֵי** המשיל עצמו לאבוב כי הוא עיקר שמו אבא ואבוב ואבא הם מלות קרובות, ונקיט **חָרֵי** כנגד דודו רבי חייא כי חרי ראשי תיבות **רבי חייא** והיו"ד אינה יוצא במבטא. והמשיל רב שילא **לְנַרְדָּאֵי** כי גרדי אורג, וכן הדרשן אורג ראשי תיבות זה בזה בדרשה. והא דאמר נַרְדָּאֵי ולא נקיט בעלי מלאכה אחרת דודאי יש בעלי מלאכות פחותים ממלאכה דגרדאי? נראה לי דאיתא בסוטה (סוטה מח.) אמר רב הונא זמרא דנגדי ודבקרי שרי דגרדאי אסיר, עיין שם. נמצא היה דרכם של גרדאים לשמוע קול זמר בשעת מלאכה.

מַעֲלִין בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא מוֹרִידִין. נראה לי בס"ד רמז לדבר **קוֹדֶשׁ** במספר קטן עולה י"ד וי"ד במספר קטן חמשה ואם תניח על מספר י"ד עוד מספר י"ד יעלה כ"ה וכ"ה במספר קטן עשרה. הרי במה שהוספת כנגדו עלה ולא ירד, אך **חוֹל** במספר קטן י"ז וי"ז במספר קטן שמונה ואם תוסיף י"ז על י"ז יעלה ל"ד ול"ד במספר קטן שבעה הרי נחסר מן מספר הראשון ונמצא הכפל שהוספת עליו הורידו.

ונראה לי בס"ד רמז לפי דרכם **מַעֲלִין בַּקֹּדֶשׁ** רמז לבחינת י"ה שנקראו קוֹדֶשׁ מעלין מצות ותיקון שם אך **אֵין מוֹרִידִין** שאין פגם העונות מגיע שם.

ועוד נראה לי בס"ד **מַעֲלִין בַּקֹּדֶשׁ** הוא שכר מצות שגונזין אותו למעלה **וְאֵין מוֹרִידִין** לבקש השכר בעולם הזה התחתון על דרך שאמר מונבז המלך אבותיו גנזו למטה ואני גנזתי למעלה (בבא בתרא יא.).

וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּיִרִיחוֹ. אל תתמה על הדבר הזה לפי ראות עיניך בדורות אלו, כי הראשונים כמו שהיה להם גבורה נפלאה בגופם כן היה להם כח גדול בהרמת קולם, ועוד גם כח חוש השמע שלהם היה חזק מאה ידות על חוש השמע של דורות אלו. ואם כן בצירוף זה וזה אין רחוק דבר זה להיות ועוד כיון דדברים אלו היו נעשים בבית המקדש היה מסייע בזה מעשה נסים.

שְׁלֹשָׁה, קוֹלָן הוֹלֵךְ מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ. ודאי אין הדברים כפשוטן שהוא קול ממש אלא כמו שכתב מהרש"א דקול האמור כאן אינו קול ממש אלא נופל על פרסום דבר כמו עדים מפקי לקלא, וכן כאן אמר **קוֹלָן** רוצה לומר פרסומן **הוֹלֵךְ מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ** עיין שם.

ועוד נראה לי **קוֹלָן** רוצה לומר כוחן כי הקול הוא הכח ואחד הם ועולם דנקיט לאו היא מילתא דשווייא לכולהו אלא כח החמה מתפשט **וְהוֹלֵךְ מִסּוֹף הָעוֹלָם** שלה **וְעַד סוֹפוֹ** שהוא התבל הזה שזורחת בו.

וכח **רוֹמִי** רוצה לומר הממשלה שלהם הולך ומתפשט בכל הישוב כולו שהיו שולטים בכל הישוב ממשלה חזקה ולא רפויה כשאר ממלכות. וכח **הַנְּשָׁמָה** הולך ומתפשט בכל הגוף בעת יציאתה ממנו שכל דבר סמוך לנפילתו יתגבר בכל עוז, ולכן החולים בזמן הקדמון סמוך למיתתם יצעקו צעקות רבות וחזקות ויתגברו לקום על רגליהם, ועל זה בקשו רבנן רחמי ובטלוה שלא ימצא ככה אצל החולים הגוססין כי צער גדול הוא להם וגם לקרוביהם צער גדול שישמעו תוקף צעקתם בהרמת קול חזק היוצא בכח גדול מכל איברי הגוף. וכן כח **חֶבֶל יוֹלֵדָה** היושבת על המשבר מתפשט בכל הגוף שלה שהוא עולם שלה כי כל גוף נקרא עולם בפני עצמו. וכן **הַגְּשָׁמִים** כוחן הולך בכל התבל שמרווים את הארץ.

מִפְּנֵי מָה אֵין קוֹלוֹ שֶׁל אָדָם נִשְׁמָע בַּיּוֹם כְּדֶרֶךְ שֶׁנִּשְׁמָע בַּלַּיְלָה? מִפְּנֵי גַּלְגַּל חַמָּה, הַמְנַסֵּר בָּרָקִיעַ כְּחָרֶשׁ שֶׁמְּנַסֵּר בָּאֲרָזִים. מאמר זה אינו כפשוטו כלל אלא בעל המאמר מדבר כאן בסוד עמוק על דרך החידה! ונראה לי בס"ד בדרך אפשר אולי יוכשר בעיני ה' והוא כי התפארת נקרא חַמָּה והבינה המקיימת אותו נקראת גַּלְגַּל חַמָּה וכן מצאתי בספר מאורי אור שכתב דהבינה נקראת כך, גם כתב הרמ"ק ז"ל בפרדס שהמלכות נקראת לפעמים רָקִיעַ שהוא הרקיע שעל ראשי החיות התחתונות עיין שם. וידוע שהמלכות ננסרת כל יום על ידי הבינה וידוע שעסק התורה בלילה הוא יקר מאד ועל ידי עסק התורה בלילה יהיה סוד הנסירה, ואמרו בזוהר הקדוש על עסק התורה בלילה דכל צדיקייא דבגן עדן צייתי לקבליה ועיין זוהר ויקרא דף י"ג דקב"ה אצית ליה וכו' ואיתא התם כמה כרוזים

של שבח יהיה למעלה על אותם העוסקים בתורה בלילה וכן בשאר מקומות בזוהר הפליגו בלימוד הלילה אחר חצות מאד מאד!

ועל זה בא רבי לוי לומר **מִפְּנֵי מָה אֵין קוֹלוֹ שֶׁל אָדָם נִשְׁמָע בַּיּוֹם כְּדֶרֶךְ שֶׁנִּשְׁמָע בַּלַּיְלָה**? רוצה לומר אינו מרוצה לימוד היום דצייתין ליה בגן עדן כמו לימוד של הלילה שיש למעלה עליו כמה כרוזים של שבח, והשיב מפני שעל ידי קול תורה של לילה יהיה סוד הנסירה, ואמר **שֶׁגַּלְגַּל** חַמָּה רמז לבינה **מְנַסֵּר בָּרָקִיעַ** שהוא סוד המלכות **כְּחָרֵשׁ שֶׁמְּנַסֵּר בָּאֲרָזִים** ומאחר כי בזכות הלימוד הזה יהיה סוד הנסירה לכך הוא מרוצה ומשובח יותר מקול תורה של אדם ביום.

ומה שאמרו **וְהַאי חִירְנָא דְּיוֹמָא**, '**לָא שְׁמֵיהּ** וכו' פירש רש"י פסולת הנסורת והוא נראה בעמוד של חמה. וכתב ספר הברית ז"ל (מאמר יב פרק ז') דבר זה הוא זר מאד ומעולם לא עלתה על דעת בעל המאמר כן בענין ההוא דרבי לוי ודאי ידע דהאי חרגא דיומא הנראה בעמוד השמש הנכנס בעד האשנב לבית ובעד החלון נשקפה הוא אבק דק מעפר הארץ העולה באויר על ידי תנועת רוח כל שהוא ופרח בבית ומתנועע אנה ואנה עולים ויורדים בו ופרחם מאבק יעלה ואין נופלים מן השמים כי עינינו רואות שהוא אבק דק מעפר הארץ ולרוב קטנם אין נראין אלא בעמודי זוהרי חמה עד כאן דבריו עיין שם.

ודברי הרב ברורין דודאי כן הוא, אך רבי לוי רמז בדברים אלו דבר נסתר וסוד ונראה לי בס"ד 'חִירְנָא' רוצה לומר פחד דתרגום (דברים לב, כה) 'וּמֵחֲדָרִים אֵימָה' חַרְגַּת מוֹתָא, וכן פירש הרד"ק ז"ל בפסוק (תהלים יח, מו) 'וְיַחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם' שהוא רוצה לומר ויפחדו עיין שם. וידוע שבלילה יש שליטת הדינין ולכן יש פחד הרבה אבל ביום אין שליטתם נחשבת כלום לגבי הלילה ולכן אין הפחד חשיב כלום ביום לגבי פחד הלילה וכמו שנאמר (שיר השירים ג, ח) 'מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת' ולזה אמר **חִירְנָא דְּיוֹמָא** רוצה לומר הפחד של היום **לָא שְׁמֵיהּ** כלומר אינו חשוב כלום לגבי הלילה. וכדי שתבין פירוש דבריו דקאמר לָא שְׁמֵיהּ מה הפירוש של 'לָא'? הביא דוגמה פסוק (דניאל ד, לב) 'וְכָל דָּיְרֵי אַרְעָא כְּלָא חֲשִׁיבִין' רוצה לומר כאין ואפס.

וסמך רבי לוי להאי מלתא עם מלתא קמייתא, דאמר 'מִפְּנֵי מָה אֵין קוֹלוֹ שֶׁל אָדָם נִשְׁמָע בַּיּוֹם כְּדֶרֶךְ שֶׁנִּשְׁמָע בַּלַּיְלָה?' לפי הביאור שבארתי שבא לרמוז עוד טעם אחר מה שיש חשיבות לקול תורה בלילה יותר מן היום מפני כי בלילה יש שליטה לחיצונים וביום אין שליטה ולכן יש תועלת בלימוד התורה בלילה להחליש כח החיצונים 'דָּבָר בְּעִתּוֹ מַה טּוֹב' לכך ישובח שיש בו צורך יותר.

אִלְמָלֵא קוֹל גַּלְגַּל חַמָּה, נִשְׁמַע קוֹל הֲמוֹנָהּ שֶׁל רוֹמִי, וְאִלְמָלֵא קוֹל הֲמוֹנָהּ שֶׁל רוֹמִי, נִשְׁמַע קוֹל גַּלְגַּל חַמָּה. נראה לי בס"ד קוֹל **גַּלְגַּל חַמָּה** הוא קול עסק התורה כי התורה היא חמשה ספרים ונקנית במ"ח מעלות כמו שאמרו בברייתא דאבות (משנה אבות ו, ו) ולכן נקראת 'חַמָּה' שהוא אותיות מ"ח ה' ולכן ישראל העוסקין בה נמשלו לחמה דכתיב (שופטים ה, לא) 'וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ'.

וְקוֹל הֲמוֹנָהּ שֶׁל רוֹמִי קאי על מלכות אדום זרע עשו שיצא להם קול בעולם ברוב עושרם ותוקפם וממשלתם ומלחמותיהן, ואמרו רבותינו ז"ל (בראשית רבה סה, ב) כְּשֶׁהַקּוֹל קוֹל יַעֲקֹב אין הַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו (בראשית כז, כב), ולזה אמר אִלְמָלֵא קוֹל גַּלְגַּל חַמָּה הוא עסק התורה היה נִשְׁמַע יותר קוֹל הֲמוֹנָהּ שֶׁל רוֹמִי רוצה לומר היו מתגברים יותר אך קול תורה מחלישם ואם לא היה תוקף ממשלה של רוֹמִי בעולם היה נִשְׁמַע קוֹל גַּלְגַּל חַמָּה שהיו ישראל עוסקים בתורה עשר ידות על עתה, אך הגזרות היוצאים מתוקף ממשלתם הם מרפים ומחלישים עסק לימוד התורה בישראל.

דף כא.

וְיֵשׁ אוֹמְרִים: עַד שָׁלֹשׁ. נראה לי בס"ד רמז לדבר (משלי ל, כט) 'שְׁלֹשָׁה הֵמָּה מֵיטִיבֵי צָעַד' כלומר אחר שנשמע שלשה קולות אז יטיבו צעדיו של אדם ללכת בדרך.

כְּשֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל עוֹלִין לָרֶגֶל, עוֹמְדִים צְפוּפִים וּמִשְׁתַּחֲוִים רְוֵחִים, וְנִמְשָׁכִים אַחַת עֶשְׂרֵה אַמָּה אֲחוֹרֵי בֵּית הַכַּפֹּרֶת. נראה לי בס"ד הטעם שנמשכים י"א אמה כמספר ו"ה שכל התיקון שעושים בבית המקדש הוא בהם ועסק העבודה מגיע עד בית הכפורת. ונראה לי מה שעשו בבנין תחילה אַחַת עֶשְׂרֵה אַמָּה אֲחוֹרֵי בֵּית הַכַּפֹּרֶת על פי מה שאמר רבינו האר"י ז"ל בסוד (שמות כו, ז) 'עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת' כי בי' ספירות של קדושה נבלעת הקדושה בתוכם ולכן נחשבים לי' ספירות בלבד אבל בקליפות אין החיות הקדושה מובלע בתוכם כי אין קודש מתערב בחול אלא עומד על ראשם ומאיר להם ולכן נחשבים לאחד עשר. וכתב עוד דהאלופים של עשו שהיו י"א הם כנגד י"א הנזכרים שבקליפה יעוין שם. ולכן בבנין בית המקדש עשו בדבר ה' אחד עשר אמה אחורי בית קודש קדשים לרמוז לישראל בזה המספר על י"א אלופים דעשו שהם י"א של קליפה שאם יחטאו הרי פלשתים מאחור יבואו ויחריבו בית המקדש. ולזה אמר (ישעיה א, ד) 'נִאֲצוּ אֶת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר'.

עֶשְׂרֵה נִסִּים נַעֲשׂוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. נראה לי בס"ד טעם לעשרה כי אברהם אבינו ע"ה נתנסה בעשרה נסיונות ונסיון העשירי היה העקדה שנשלם במקום ההוא של בית

המקדש לכן בזכות עשרה נסיונות שנשלמו שם זכה המקום ההוא להיות בו עשרה נסים. **או יובן** הטעם כי בעבודת בית המקדש נעשה יחוד וחיבור שם **הוי"ה** במלוי אלפי"ן [יו"ד ה"א וא"ו ה"א = 45] **עם שם אדנ"י** [65] שמספרם **נֵס** [110] בסוד מה שאמרו רבותינו ז"ל (שבת קד.) מ"ם שבלוחות בנס היו עומדים. ופירש רבינו האר"י ז"ל נֵס על שם הוי"ה דאלפין ושם אדנ"י, וידוע כל דבר שבקדושה כלול מעשר לכך נעשה עשרה נֵס.

עוֹמְדִים צְפוּפִים וּמְשְׁתַּחֲוִים רְוֵחִים. פירש רש"י המקום מרחיב עד שיש ביניהם, רוצה לומר מן הצדדין, גם כן ארבע אמות שלא ישמע אחד ודוי של חבירו שלא יכלם. והגאון יעב"ץ ז"ל בביאור אבות פקפק בזה דמה צורך יש בהרחבת המקום מן הצדדין מאחר דמתפללין ומתוודין בלחש ורק הנס מוכרח להיות מלפניהם מפני השתחויה שהוא פשוט ידים ורגלים על הרצפה וכשעומדים צפופים אינם יכולים אפילו לכרוע מעט ולכך הוצרך הנס להרחיב המקום עד כאן דבריו. וצריך להבין באמת מי הכריחו לרש"י ז"ל לפרש על הצדדין גם כן?

ונראה לי בס"ד דדייק דהוה ליה למימר 'עוֹמְדִים צְפוּפִים וּמְשְׁתַּחֲוִים' וידענא דהנס הוא בהרחבת המקום לפניהם דאיך משתחוים שהוא פשוט ידים ורגלים אם הם עומדים צפופים, וכיון דהוסיף התנא לומר 'רְוֵחִים' שמע מינה דקא משמע לן על הרווחה יתירה שהיא מן הצדדין ולהכי אמר רְוֵחִים ולא אמר בְּרֶיוַח דקא משמע לן על שתי הרווחות, ועשה טעם לזה משום ודוי והיינו אף על פי דרובא דעלמא מתוודים בלחש לא יבצר מאיזה אנשים שיהיו מתוודים בקול רם.

לֹא הִפְּילָה אִשָּׁה מֵרֵיחַ בְּשַׂר הַקֹּדֶשׁ. יש להקשות כולהו נסי הם מעלות שיש בהם תועלת לקודש עצמו אך נס זה אינו תועלת לקודש? ונראה לי בס"ד דמגיע מזה תועלת לקודש שלא יהיו נצרכים להאכילה מבשר קודש דאיתא בגמרא (פב.) עוברה שהריחה בשר קודש יש תוחבין לה כוש ברוטב ומניחין לה על פיה אם נתיישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה וכו' שאין לך דבר עומד בפני פקוח נפש עיין שם.

וְלֹא הִזִּיק נָחָשׁ וְעַקְרָב בִּירוּשָׁלַיִם. מקשים אמאי נקיט נסים של ירושלים עם נסים של בית המקדש? ונראה לי בס"ד דקא משמע לן לא זכתה ירושלים לנסים אלו טפי משאר ארץ ישראל אלא בשביל בית המקדש שהיה בתוכה ולכן זכתה לנסים אלו שהם מעין נסים של בית המקדש, כי כנגד נס הרחקת הזבוב ומניעת הקרי שהיה בבית המקדש זכתה ירושלים שלא הזיק נחש ועקרב, כי שורש אחד הם, וכנגד נס מְשְׁתַּחֲוִים רְוֵחִים זכתה שֶׁלֹּא אָמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ: צַר לִי הַמָּקוֹם.

ועוד מקשים אמאי אמר 'וְלֹא הִזִּיק' והוה ליה למימר 'וְלֹא נָשַׁךְ נָחָשׁ וְעַקְרָב'? ונראה לי

בס"ד דבא לכלול בזה גם כן שלא נזדמן שהנחש הטיל ארס במאכל ומשקה ושתוהו בני אדם ועל זה לא שייך לומר נָשַׁךְ אלא הִזִּיק.

אִי הָכִי 'בְּלוּעִין' נַמִּי, תְּרֵי הָווּ. יש להקשות דקארי לה מאי קארי לה והאיך התרצן שתירץ אַפֵּיק תְּרֵי וְעַיְּיל תְּרֵי לא נרגש בזה הקושיא כיון דהוא עצמו קאמר דתלתא פסולי נחשבים אחד איך יסבור דתרי בלועי נחשבים בתרי?

ונראה לי בס"ד דהתרצן סלקא דעתך דלא אמרינן תְּלָתָא חֲשִׁיבֵי כְּחַד אלא בהנך דפיסולי לפי ששלשתם לא היו נסים במעשה בעין אלא הנס הוא בהרחקת הנזק שלא יזדמן הפיסול וגם עוד אפילו לפי השערת השכל לא יתראה זה לנס אלא באורך הזמן ומשום הכי לא חשיבי כל חד נס גמור להביאם למנין לכל חד באפיה נפשיה ולזה שלשתם נחשבו בחד נס במנין הנסים, אבל תרי ניסי דבליעה כיון שהם נסים במעשה בעין שנעשה בגופם מעשה נס להבלע מאליהן הרי כל חד מנייהו הוא נס גמור ולהכי אף על גב דשניהם הוא ענין בליעה ראויים לבא כל חד למנין הנסים בפני עצמו ואין נכללים יחד כך עלה בדעת התרצן מעיקרא, אבל המקשן לא ניחא ליה בהאי חילוקא וסבר כיון דתרווייהו ענין בליעה לא שנא מהך תלתא דפיסולי דחשבינן להו בחד משום דחד עניינא נינהו.

נֵס גָּדוֹל נַעֲשָׂה בְּלֶחֶם הַפָּנִים, סְלוּקוֹ כְּסִדּוּרוֹ. נראה לי בס"ד לחם הפנים רמז לתורה שנקראת לֶחֶם והיא מזון הנפש וראוי שהאדם ישאר בהתלהבות וחשק התורה בסוף הלימוד כמו התחילת הלימוד ולכן נעשה בו נֵס שיהיה בעת סְלוּקוֹ כמו עת סִדּוּרוֹ, והתורה נקנית במ"ח מעלות לכך הנס היה שישאר 'חם' שהוא מ"ח.

ברם יש להקשות אמאי נקיט כאן 'נֵס גָּדוֹל' ואפילו בנס ארון וכרובים שהיו פלאים יותר לא נקיט נֵס גָּדוֹל וכן במ"ם שבלוחות נמי לא נקיט נֵס גָּדוֹל ואמאי בלחם הפנים נקיט 'נֵס גָּדוֹל'?

ונראה לי בס"ד דכאן הוו תרי נסים בבת אחת שהיה נשאר רך ולח שלא היה מתקשה ומתייבש וגם שהיה חם הרי נֵס בְּתוֹךְ נֵס ולכן קרי ליה 'נֵס גָּדוֹל' דייקא, כי אותיות נֵס במילואם כזה נ"ן **סמ"ך** גם המלוי הוא מספר נֵס [110] וזהו נֵס בְּתוֹךְ נֵס. ולפי דברי הריטב"א ז"ל היה בו עוד נס אחר שהיה יוצא ממנו הבל תמיד כמו עת יציאתו מן התנור הרי תלתא נסים נצמדים יחד ולהכי קרי ליה 'נֵס גָּדוֹל'.

ונראה לי בס"ד לרמוז שתי נסים של לַח וְחַם באותיות לֶחֶם כי אות ח' תחברנה עם הלמ"ד בלבד ונקרא לַח ותחברנה עם אות מ"ם בלבד ונקרא חַם ולכך נקרא **לֶחֶם הַפָּנִים** שיש בו שני משמעות שהם לַח וְחַם. ולפי דברי הריטב"א ז"ל שהיה יוצא ממנו הבל

נראה לי בס"ד לכך קראו הכתוב בשם חַלָּה דכתיב בפרשת אמור (ויקרא כד, ה) 'וְאָפִיתָ אֹתָהּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה חַלּוֹת שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים יִהְיֶה הַחַלָּה הָאֶחָת' נמצא קראו חַלָּה לרמוז בו שלשה נסים הנזכר כי **חַלָּה** ראשי תיבות חַם לַח הֶבֶל.

וְתוּ לֵיכָּא?! **וְהָא אָמַר רַבִּי לֵוִי: דָּבָר זֶה מָסֹרֶת בְּיָדֵינוּ מֵאֲבוֹתֵינוּ: מָקוֹם אָרוֹן אֵינוֹ מִן הַמִּדָּה**. הא דלא הקשה זה קודם שהקשה מהא דתני רב שמעיא? משום דידע מעיקרא שיש לחלק בין גַּוָּאֵי לְבָרָאֵי ורק עתה שהתרצן הכניס בחשבון לֶחֶם הַפָּנִים שהוא דגואי הקשה לו מארון וכרובים ופשוט.

ומה שאמר **וְהָא לֶחֶם הַפָּנִים נָמֵי נִסֵּי דְּבָרָאֵי הוּא** כתב מהרש"א ז"ל קודש קדשים דגואי לפני ולפנים דהיינו ארון וכרובים שהיו בקודש קדשים מה שאין כן לחם הפנים בהיכל, ומקרי בָּרָאֵי לגבי קודש קדשים עד כאן. ומה שאמר על זה קצת קשה משום דיש לתרץ עדיפה מהא משני ליה.

אמנם נראה לי בס"ד דקדוק זה בפשיטות עוד דלא הוה מצי לתרץ בהכי דהא מה שאמרו לחלק בין גַּוָּאֵי ובין בָּרָאֵי היינו טעמא משום דגואי אין נראין לעיני הכל ולאו איכא פרסומי ניסא כלל ולפי זה מסתברא דגם נס של לחם אין להכניסו עמהם דנס זה אינו מפורסם ונראה לעיני הכל.

ובזה ניחא לתרץ קושיא אחרת דמאי משני לחם הפנים נס דבראי הוא מהא דאמר רבי יהושע בן לוי דְּמַגְבִּיהִין אוֹתוֹ בְּמָקוֹמוֹ בְּתוֹךְ הַהֵיכָל וּמַרְאִין לְעוֹלֵי רְגָלִים והלא כיון דמגביהין אותו בתוך ההיכל ואין מוציאין אותו חוץ להיכל עודנו חשיב נס דגואי? ובזה ניחא דטעם החילוק בין גַּוָּאֵי לְבָרָאֵי לאו מצד המקום אלא מצד הידיעה וגילוי ופרסום הנס הוא כי כיון שהוא לפנים אין הנס גלוי ונודע ומפורסם לעיני הכל ולכן גבי לחם הפנים אחר שאמר שהם מגביהין אותו להראותו לעולי רגלים העומדים בחוץ נמצא נס שלו נודע וגלוי הוא ולכן נחשב בכלל נסים דבראי.

וראיתי להרב **ברכת הזבח** ז"ל במנחות דף כ"ט שהעיר בדברי התוספות ז"ל שם וז"ל לא ידעתי מנא ליה דילמא היה הנס שהיה חם גם מערב שבת שנאפה עד הלקחו? ושמא דדייקי מלשון הגמרא מדקאמר 'כְּסִדּוּרוֹ' ולא אמר 'כְּלָקְיחָתוֹ' מהתנור והרב צאן קדשים הביא גם כן קושיא זו ותירצה באופן אחר יעוין שם.

ולי **אנא עבדא** נראה לי בס"ד לתרץ קושיא זו דהתוספות דייקי הא מגמרא דידן הכא דפריך 'וְהָא לֶחֶם הַפָּנִים נַמִּי, נְסֵי דְּגַוָּאֵי הוּא' ומשני דאמר רבי יהושע בן לוי דמראין אותו לעולי רגלים ולהכי חשיב דבראי ואם שהיה נשאר חם אחר ירידתו מן התנור בערב שבת עד יום השבת בבוקר שהיו מסדרים אותו אם כן נמצא נעשה בו הנס בהיותו חוץ

להיכל דרואין שנשאר חם מן ערב שבת עד יום שבת בבוקר ומאי פריך הכא והוצרך להביא הא דרבי יהושע בן לוי אלא ודאי לא היה נעשה נס של החום בלחם אלא רק בשבת בבוקר כשהיו מסדרין אותו בהיכל דנעשה חם מאיליו ונשאר חום זה בו עד עת סלוקו בשבת הבאה.

ואין לומר דאולי היו מצניעין אותו אחר אפיה בערב שבת אצל חום התנור והיה מקבל מחום התנור והיה משתמר חום שלו בו בטבע ולא בנס שהיה נשאר מוצנע אצל חום התנור עד יום שבת בבוקר, דזה אינו דהא בגמרא פ"ד דתמיד (תמיד לא:) איתא שני שלחנות היו באולם מבפנים על פתח הבית אחד של שיש ואחד של זהב ועל אותו של שיש מניחים לחם פנים בכניסתו וכו' ופריך ונעבדי דכסף ומשני מפני שהוא מרתיח את הלחם ומחממו וממהר להתעפש עיין שם ועיין תוספות יום טוב ז"ל במנחות פי"א מ"ז יעוין שם, ולפי זה נמצא הלחם אחר אפיה היו מניחין אותו עד שעת סידורו בבוקר על שלחן של שיש שיש בפתח ולא אצל התנור.

ואין לומר שהיו מניחים על שלחן של שיש רגע אחד בבוקר קודם סידור דודאי אין לחוש על חום בזה הרגע לעשות השלחן של שיש ולא של כסף מפני שהוא מרתיח ויש להרחיב הדברים עוד בכל זה ואין לי פנאי עתה.

ודע דאין להקשות למאי הוצרך להוכיח דחשיב נס בראי מהא דרבי יהושע בן לוי דמראין אותו לעולי רגלים תיפוק לי כשמוצאין אותו בכל שבת לחלקו לכהנים בלשכת הגזית היו רואין אותו עודנו חם וזה היה בחוץ, דנראה לי דאין זו קושיא דאפשר שלא היה הנס של החום בלחם אלא רק בעודנו בהיכל ואחר שיוציאוהו מההיכל יתקרר תכף ומיד כי כמו שהחום בא אליו בנס כן יוצא ממנו בנס תכף ולא יסתלק בהדרגות כחום הטבעי.

מְקוֹם אָרוֹן אֵינוֹ מִן הַמִּדָּה. נראה לי בס"ד הטעם שעשה נס זה בארון שבו הלוחות ששם התורה לרמוז לאדם כל מה שיעשה הוצאות מן ממונו בשביל תלמוד תורה אינו נחסר מן הקצבה של המזונות שקוצבים לו ביום ראש השנה ולכן הארון שבו התורה אינו לוקח מן המקום ואינו מחסר ממנו כלום!

ומה שהיו **הַכְּרוּבִים** גם כן **בְּנֵס עוֹמְדִים** שאין לוקחים שיעור מן המקום שעומדים בו, גם בזה יש רמז לישראל כי ידוע שהכרובים רומזים לכללות ישראל זכרים ונקבות ואף על פי שעשו לקח עולם הזה אין ישראל לוקחים מחלקו כלום אלא נזונים בנס מן הברכה היתירה הבאה לעולם בזכותם ולכן אין לעשו עליהם טענה ותביעה דאין מחסרים ממנו כלום.

אֵלּוּ חֲמִשָּׁה דְּבָרִים שֶׁיֵּשׁ בֵּין מִקְדַּשׁ רִאשׁוֹן לְמִקְדַּשׁ שֵׁנִי וכו'.. הקשה **הריטב"א** ז"ל אמאי לא חשיב שמן המשחה? יעוין שם. ונראה לי בס"ד דשמן המשחה אינו נוגע חסרונו לישראל כי אין בו צורך אלא רק למלך שהוא מתכבד יותר במשיחתו בו מה שאין כן כל הני חמשה חסרונם נוגע לכל ישראל שכולם מתכבדים בהם. אך הריטב"א ז"ל תירץ לקושיתו הנזכר מפני ששמן המשחה אף בבית ראשון לא היה תמיד שכבר נגנז בימי יאשיהו עד כאן.

וכתב הגאון **חיד"א** ז"ל בפתח עיניים מפי השמועה קושיא עצומה על הריטב"א ז"ל דהא אמרו בפרק הוציאו לו (נב:) דשמן המשחה נגנז עם הארון ביחד וכיון דחשיב ארון יאמר גם כן שמן המשחה וכתב על זה שהיא תמיהה קיימת יעוין שם.

ונראה לי בס"ד דהארון בעת שנגנז בבית ראשון בימי יאשיהו לא חשיב נחסר מן בית המקדש יען כי הוא נגנז באחת הלשכות בתוך בית המקדש ולא יצא מבית המקדש, ואותם שגנזו אותו הם יודעים באיזה מקום הוא מונח ולכן אין זה חשיב חסרון בזמן בית ראשון דמה לי מונח בבית קודש קדשים מה לי מונח באחת הלשכות הנה שתי מקומות אלו בבית המקדש, וכיון דיודעים באיזה מקום מונח הרי הם יכולים להוציאו ממקום השני ולהחזירו לבית קודש קדשים אם ירצו וכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת (מנחות קג:) והרי הוא כאלו מונח בקודש קדשים ואין זה חשיב חסרון, אך בבית שני דאותם שהיו יודעין מקומו נפטרו ואותם שעלו בבית שני לא היו יודעים היכן הוא מונח דאי אפשר להחזירו למקומו נחשב זה חסרון בבית שני גבי הארון, אמנם שמן המשחה שנגנז בזמן שהיה בית ראשון אף על פי שיש שהם יודעים באיזה מקום נגנז עם כל זה כיון שהוצרכו אליו למשוח בו את יהואחז מפני מחלוקת של יהויקים ולא יכלו לגלותו ולהביאו לעשות בו מלאכתו המיוחדת לו נרגש חסרונו וניכר, ולהכי גם בבית ראשון נחשבה גניזתו חסרון כיון שהוא עניינו למשוח בו וכשהוצרכו אליו לא נמצא בידם והוכרחו למשוח יהואחז באפרסמונא דכיא וכנזכר בהוריות (הוריות יב.) ולהכי לא חשיב ליה בהדי חמשה שלא נרגש חסרונם בבית ראשון גם בסופו. ואף על גב דאם היה גם כן מצוי אצלם שמן המשחה אפשר לא היו מושחין בו את יהואחז עם כל זה חשיב חסרון כיון שהוצרכו אליו ולא נמצא גלוי בידם.

נמצא בית ראשון שבנה שלמה המלך ע"ה היה שלם בחמשה דברים ונראה לי בס"ד דנרמזה מעלה זו בשם **שְׁלֹמֹה** שהוא **שלם ה'**. ונראה לי לכן נאמר על שלמה המלך ע"ה (מלכים א' ה, יב) 'וַיְהִי שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וָאָלֶף' דמספר האלף כיון בו לאומרו כנגד בית המקדש עצמו דעליו נאמר (שיר השירים ד, ד) 'בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלֶף הַמָּגֵן תָּלוּי עָלָיו' ומספר החמשה

הנותרים על אלף הם כנגד חמשה יתרונות הנזכרים שהיה יתר בית ראשון.
ומה שאמר שנחסר **הַשְּׁרָאַת שְׁכִינָה** אין כונתו לומר שלא היה הַשְּׁרָאַת שְׁכִינָה כלל דזה אי אפשר דאפילו בחרבן לא זזה שכינה מכותל מערבי (מדרש רבה שמות ב, ב), אך באמת בהשראת אור שכינה יש כמה הדרגות ואותה המדרגה שהיתה בזמן בית ראשון לא היתה בבית שני, וכן תמצא גם כן ברוח הקודש דגם הנבואה קרי לה בשם רוח הקודש ומדרגת הנבואה שהיתה בבית ראשון לא היתה בבית שני.
אַמְרֵי: [אין], **מְהַוֶּה הֲווּ, סִיּוּעֵי הוּא דְּלָא מְסַיְּעָא** [כא:]
ונראה לי לפי זה מה שאמר בזבחים (זבחים סא:) אש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד שבא מנשה וסילקה, אין הכונה סילקה לגמרי שנסתלק גוף האש, אלא הכונה נסתלק כח הפעולה שלה כדאמר הכא מְהַוֶּה הֲווּ סִיּוּעֵי הוּא דְּלָא מְסַיְּעָא דכן היה לה גם בבית ראשון מזמן מנשה עד חרבן הבית.
ועל חסרון **אוּרִים וְתֻמִּים** עיין פתח עינים בשם הרמב"ם דנכתבו על ידי שמים, והקשה והלא אמרו בגמרא שהיו כתובים על ידי השמיר? יעוין שם. ונראה לי בס"ד דאף על גב דהיה על ידי השמיר היו צריכין למעשה נס מן השמים כי השמיר טבעו וסגולתו לשבר מעבר לעבר ואינו חוקק מעט כמו כתיבה ומה שהיה חקיקה בדרך כתיבה היה בדרך נס ומעשה שמים מקרי.
ועוד נראה לי בלאו הכי פעולת השמיר עצמה נקראית בידי שמים כיון שהיא פעולה סגוליית דאמרו רבותינו ז"ל שורטין תחילה ומראין להם את השמיר והם נבקעין מאליהן, נמצא הוא מעשה סוגליי ואינו טבעי וכל מעשה סוגליי נקרא בידי שמים.
ומה שאמר 'שֵׁשׁ אִשּׁוֹת הֵן' נראה לי בס"ד **אֵשׁ** ראשי תיבות **שֵׁשׁ אִשּׁוֹת**.

דף כא:

אוֹכֶלֶת לַחִין כִּיבֵּשִׁין דְּמַעֲרָכָה. יש להקשות היינו הך דאליהו זכור לטוב שאכלה לחין ויבשין כיון דהיה שם מים היינו לחין?
ונראה לי דהיה בָּאֵשׁ אֱלִיָּהוּ דבר יתר על אֵשׁ דְּמַעֲרָכָה שלא נעשה גחלים ואפר כלל אלא נבלעו הכל בה אבל אֵשׁ דְּמַעֲרָכָה שורפת דוקא, וגם הבשר שהוא הלח נעשה גחלים כמו הנעשה בעצים. וכן ראיתי להריטב"א ז"ל שכתב אוכלת לחים ויבשים, פירוש שולטת אף בבשר הקודש ועושה אותו כגחלים עד כאן. ונראה לי מה שאמרו 'מצוה להביא מן ההדיוט' שהוא ממדורת בית המוקד כמו שכתב הריטב"א ז"ל היינו טעמא כדי שיהיה עשן, ומזה העשן דאברים ופדרים נזונין חיילות של סטרא אחרא ולא נפקין לשטטא

בעלמא, וכמו שכתוב בספר קהילת יעקב. ועיין זוהר תרומה דף ק"ל. וכתב קהילת יעקב דמעשן של קרבנות ניזון קליפת נגַהּ שמשם נפש הבהמית של ישראל ונפש בהמות טהורות, יעוין שם. וכיון שיש צורך בעשן אם לא יביאו מן ההדיוט לא יהיה עשן מאש של מעלה בלבד.

מוֹצָאֵי יוֹם טוֹב אַחֲרוֹן שֶׁל חַג הַכֹּל צוֹפִין בַּעֲשַׁן הַמַּעֲרָכָה. נראה לי בס"ד רמז לדבר ממה שאמר הכתוב (תהלים סח, ג) כְּהִנְדַּף עָשָׁן תִּנְדֹּף, רוצה לומר כמו נידוף עשן המערכה, כן תנדוף המטר לעולם! ונראה כי בעשן הקרבנות היוצא מתתא לעילא יהיה סימן למטר היורד בזכות הקרבנות מעילא לתתא.

ומה שאמרו **נוֹטָה כְּלַפֵּי מִזְרָח הַכֹּל שְׂמֵחִים**, קצת קשה איך ישמחו העניים והלא כיון דאין הפירות נרקבין אוצרים אותם ונמכרים ביוקר? ונראה לי כיון דהזריעה מוצלחת בהם שמוציאה הארץ על חד שבע יהיו הפירות מרובים ואף על פי שאוצרים אותם מוכרים בזול מחמת רבוי הנמצא.

מִזְרָחִית לְעוֹלָם יָפָה, מַעֲרָבִית לְעוֹלָם קָשָׁה וְכוּ'. פירוש כיון דאמר על העשן נוֹטָה כְּלַפֵּי מִזְרָח הַכֹּל שְׂמֵחִים נמצא מנשבת רוח מערבית דעל ידי כך נדחה העשן ונוטה כלפי מזרח, ומה שאמרו 'נוֹטָה כְּלַפֵּי מַעֲרָב הַכֹּל עֲצֵבִים' נמצא מנשב רוח מזרחית דעל ידי כך העשן נדחה כלפי מערב. ולפי זה נמצא מערבית יפה מזרחית קשה ואיך קאמר 'מִזְרָחִית לְעוֹלָם יָפָה, מַעֲרָבִית לְעוֹלָם קָשָׁה'? ומשני הָא לָן וְהָא לְהוּ דרבי יצחק קאי על ארץ ישראל והברייתא קאי על בבל דמזרחית יפה.

דף כב:

. **דִּלְמָא שְׁמָא דְּמָתָא הוּא**?

יש להקשות רב יצחק איך יתרץ לקושיא זו דרב אשי שהיא פשוטה ועומדת על אם הדרך?

ונראה לי בס"ד דרב יצחק לא חש לקושיא דסבר מר בעל כרחו צריך אתה לומר האי 'בֶּזֶק' רוצה לומר חרס שמנאם בחרסים דאם הוא 'שְׁמָא דְּמָתָא' למאי אצטריך קרא ללמדינו שמנאם במקום פלוני? אך אם תאמר לשון חרס שבא לומר שמנאם בחרסים ולא מנאם אקרקפתא דגברי ללמדינו דלא תימא הא דאסור למנות את ישראל, היינו דוקא במונה שלא לצורך מצוה אבל לצורך מצוה מותר למנותם לכך קא משמע לן אפילו דהכא שהיה המנין לצורך מצוה מנאם על ידי חרסים ולא אקרקפתא דגברי. אך רב אשי הקשה על כל פנים יד הדוחה נטויה לומר דילמא בֶּזֶק שְׁמָא דְּמָתָא? והראיה תהיה חזקה יותר מן

הפסוק השני של 'וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים'!

ועוד נראה לי בס"ד דרבי יצחק אף על גב דידע שיש ללמוד זה גם מפסוק (שמואל א' טו, ד) 'בַּטְּלָאִים' סמך לימוד זה על פסוק (שמואל א' יא, ח) ד'בֶּזֶק' מפני שהוא פסוק ראשון, ועל קושיא דרב אשי דדילמא בֶּזֶק הוא שם מקום? לא חש משום דסמך על פסוק 'בַּטְּלָאִים' דיש הוכחה ממנו דהאי בֶּזֶק אינו שם מקום יען כי פסוק 'בַּטְּלָאִים' מוכרח לומר דאינו שְׁמָא דְּמָתָא דאם כן הוה ליה למימר וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל אֶת הָעָם בַּטְּלָאִים וַיִּפְקְדֵם [ולא כמו שנאמר שמואל א' טו, ד: וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל אֶת הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים], וכמו שכתב בכלי יקר ז"ל.

ועוד יש הכרח כיון שבאה אות הבי"ת בפת"ח כמו ה"א הידיעה, ואם זה מקום לא שייך ביה ה"א הידיעה והוה ליה למימר בְּטְלָאִים בשב"א, וכמו שכתב הרב כלי יקר ז"ל. על כן מאחר דקרא דְּבַטְּלָאִים מוכרח דאינו שם מקום, אלא רוצה לומר שמנאם כצאן, ואז ממילא גם קרא דְּבֶזֶק אי אפשר לפרשו שם מקום, דאם כן תיקשי למה במנין השני לא הודיע את המקום? ועוד למה במנין השני הודיע באיזה דבר מנאם, ובמנין הראשון לא הודיע באיזה דבר מנאם? ולכן בעל כרחו צריך אתה לומר דהאי בֶּזֶק אינו שם מקום אלא רוצה לומר שמנאם בחרסים, שבזה נמצא כמו שהודיע לנו הכתוב במנין הראשון במה מנאם, כן הודיע לנו במנין השני, ולפי זה מחמת פסוק בַּטְּלָאִים נסתרה קושיא זו דרב אשי דאי אפשר לפרש בְּבֶזֶק 'שְׁמָא דְּמָתָא' ולהכי לא חש רב יצחק לקושיא זו.

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: כָּל הַמּוֹנֶה אֶת יִשְׂרָאֵל, עוֹבֵר בְּלָאו, שֶׁנֶּאֱמַר: (הושע ב, א) **"וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר" רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק אָמַר: עוֹבֵר בִּשְׁנֵי לָאוִין.** יש להקשות רבי אלעזר למה לא אמר בשני לאוין כיון דזה הפסוק עצמו שמביאו כתוב בו תרי פעמים 'לֹא'? ונראה לי בס"ד דרבי אלעזר סבר כיון דאינו פסוק של תורה אין לדקדק מן יתרון 'לֹא' שבא להוסיף בזה מספר לאו אלא אף על פי שכתוב תרי 'לֹא' נחשב לאו אחד.

ועוד נראה לי בס"ד **דְּרַבִּי אֶלְעָזָר** סבר הני תרי 'לֹא' דכתיבי בקרא הוא רק במשל דנקיט ביה תרי מיני שהם מדידה וספירה ובכל חד נקיט לֹא, אבל בנמשל שהם ישראל לא שייך בהו הני תרי מיני דלא שייך בהו אלא ספירה ולא מדידה, והכי קאמר 'כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר' כן בבית ישראל לא יהיה מספר, אבל אין לומר כן בבית ישראל לא יהיה 'לֹא מְסֻפָּר וְלֹא מְדִידָה' דאין שייכה מדידה בבני אדם, ונמצא המכוון היוצא מזה לענין ישראל הוא רק לא אחד.

אך **דְּרַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק** דאמר עוֹבֵר בִּשְׁנֵי לָאוִין סבר מר דהני תרי ענייני של מדידה וספירה דנקיט במשל שהוא חוֹל הַיָּם תרווייהו שייכי בבני אדם, דגם דרך מדידה שייך

בבני אדם לידע מספרם על ידי מדידה דהיינו שיכניסו תחילה תוך חדר אחד או שידה או תיבה גויים הרבה ויעמדו שם צפופים ואחר כך ימנום ואז ידעו כמה בני אדם יכיל החדר הזה או השידה הזאת, ובזה החדר או השידה יעשו מדידה לישראל שיכניסו בני אדם שם לעמוד צפופים ורואין כמה פעמים נתמלא החדר הזה מהם ואז ידעו מניינם. נמצא גם בדרך מדידה שייך לידע כמה מניינם של בני אדם. ואם כן הני תרי ענייני דנקיט במשל של חוֹל הַיָּם שייכי גם בנמשל שהם ישראל ועל זה נמצא דאיכא תרי לאוין.

כְּיָוֵן שֶׁנִּתְמַנָּה אָדָם פַּרְנָס עַל הַצִּבּוּר, מִיָּד מִתְעַשֵּׁר. יש להקשות והלא מנין הראשון היו ישראל שלש מאות ושלשים אלף ובמנין השני היו שני מאות ועשרה אלפים והשתא מנא ליה דנתעשר אחר שמלך דילמא הטלאים אלו היו לו קודם שמלך, אך במנין הראשון שהיו ש"ל אלפים שיער בדעתו שלא ימצא אצלו טלאים כנגדם אך במנין השני שחסרו ק"ך אלפים הנה זה חסרון הניכר בחוש הראות לכך מנאם בטלאים כי שיער בדעתו כי ימצא אצלו טלאים כנגדן ועוד יותר?

ונראה לי בס"ד דהמנין בְּבֶזֶק הוא בנקל הרבה שאין בו טרחא, אך מנין בַּטְּלָאִים הוא טרחא גדולה שיבא כל אחד אצל צאן המלך ויקח לו טלה ויביאהו לרחוב אחד גדול ואחר כך יטרחו עוד למנות הטלאים. ותקשי למה מנאם בַּטְּלָאִים ימנם בְּבֶזֶק? לכן מוכרח לומר דאצטריך למנותם בַּטְּלָאִים כדי להודיע את ישראל את עושרו!

ועדיין קשה אטו כבוד מלכים ברבוי הצאן? דמעולם לא מצינו שישבחו את המלכים ברבוי הצאן אלא רק ברבוי כסף וזהב וסוסים ופרדים דאלו הם העוזרים לו במלחמה ברבויים! ואם כן תיקשי למה הוצרך להודיע את ישראל שיש לו רבוי צאן? אלא ודאי זה הרבוי לא היה לו קודם שמלך ואחר שמלך נעשה לו הצלחה גדולה שנתרבו הצאן שלו מאה ידות ולכך רצה שידעו ישראל בהצלחתו זו שהצליח כל כך אחר שמלך כדי שיאמרו כמו שהצליח בזה יצליח בכל דרכיו ויתחזק לבם בו כי ידע דה' אתו!

והנה יונתן תרגם בהך דטלאים ומנינון באמרי פסחייא, ועיין ברד"ק שהביאו פסחיהם ועל ידי הפסחים ידע מניינם עיין שם. והדבר תמוה דהא פסח נמנים עליו כמה אנשים ואין החבורות שוים במניינם ואיך היה יכול לידע על ידי זה ודוחק לומר שהכריז שיהיו סך האנשים בכל חבורה כך וכך שהוא סך השוה בכולהו!

ונראה לי בס"ד כונת יונתן ז"ל בטלאים הראויים לקרבן פסח שהוא (שמות יב, ה) 'תָּמִים זָכָר בֶּן שָׁנָה' וזו היא רבותא דידיה שהיה לו צאן רב כל כך שהיו יכולים לברר מהם סך שני אלפים ועשר טלאים שכולם ראויים לקרבן פסח 'תָּמִים זָכָר בֶּן שָׁנָה'.

ומה שאמרו **שֶׁהַפַּרְנָס יִתְעַשֵּׁר**, נראה לי בס"ד הטעם דהפרנס צריך להוכיח את העם

במילי דשמייא וכמו שכתבתי בס"ד במקום אחר 'פַּרְנָס' גימטריא 'שָׁמַיִם' [390] רמז שצריך לשים לבו על מילי דשמייא, ואם הוא עשיר מופלג לא יחניף לסתום פיו מלהוכיח. **אי נמי** הפרנס יכבדוהו מאד מאד וכדי שלא ינוכה שכרו מצד רבוי הכבוד לכך יתעשר ואז הכבוד נחשב בשביל העושר ולא יחסר מן שכר מצותיו כלום.

ואומרם **מִיָּד מִתְעַשֵּׁר**, 'יָד' ראשי תיבות **יסוד דעת** שהם בקו האמצעי שמשם יבא העושר, ולכך כתיב (משלי כד, ד) 'וּבְדַעַת חֲדָרִים יִמָּלְאוּ כָּל הוֹן יָקָר וְנָעִים' וגבי מלך כתיב (דברים יז, טו) 'מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ' שהוא אמצעי, לכן זכה יהודה למלכות שהוא אמצעי בבני לאה, אם תסיר לוי מתוכם. ולכן המלך בנקל יבא לו העושר מקו האמצעי ששם יסוד ודעת דראשי תיבות שלהם יָד, לזה אמר מִיָּד מִתְעַשֵּׁר.

וּמָה אִם בִּשְׁבִיל נֶפֶשׁ אַחַת, אָמְרָה תּוֹרָה: 'הָבִיאוּ עֶגְלָה עֲרוּפָה בַּנַּחַל' כָּל הַנְּפָשׁוֹת הַלָּלוּ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה!. הדבר הזה יפלא איך סלקא דעתך לבטל מצוה שצוהו השם יתברך על ידי שמואל הנביא ע"ה בפירוש להרוג עמלק (שמואל א' טו, ג) 'מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד שֶׂה מִגָּמָל וְעַד חֲמוֹר' מכח קל וחומר בעלמא, והלא אותו תלמיד היה יודע לטהר השרץ מקל וחומר ועוד היה לו ק"ן טעמים להתירו (עירובין יג:) האם התירו קל וחומר?! **ועוד** למה לא יקשה מן זה הקל וחומר שלו על אשר קיימו בכנענים (דברים כ, טז) 'לֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה' ועל מה שנבלע בעדת קורח נשים וטף ויונקי שדים ועל מה ששרפו את עכן עם בניו ובנותיו ושורו וחמורו? **ועוד** קשה הוה ליה למימר קל וחומר זה לשמואל הנביא ע"ה בעת שצוהו לעשות כן! **ועוד** אם כן למה לא השאיר מכח קל וחומר זה הקטנים של עמלק? **ועוד** גם מן הצאן לא הניח אלא מיטב הצאן ושאר בהמות הרג?

ונראה לי בס"ד דודאי שאול המלך ע"ה לא סלקא דעתך לפטור הקטנים או הבהמות מכח קל וחומר מאחר שנצטווה עליהם בפירוש, והוא לא היתה כונתו להחיות את אגג אלא רצה להביאו לפני שמואל הנביא ע"ה והוא יברור לו מיתה הראויה אליו, אך הוא ראה שנצטווה רק על עמלק להרוג הכל עם הקטנים והבהמות כולם אבל ודאי יש מאומות אחרים דרים יושבים בתוך עמלק וכמו שהיה הקני, ועל אלו לא צוה השם יתברך ואם היו פורשים לא היה הורג אותם ורק כיון שלא פירשו מהם הוכרח להרוג הכל, אך את הקני כיון שהם ישראל הוכרח לשלוח לו בפירוש דברים שיפרוש מהם וכמו שנאמר (שמואל א' טו, ו) 'פֶּן אֹסִפְךָ עִמּוֹ' ופירש! ואחר כך הלך והרג הכל גם לאותם שהם מאומה אחרת והיו דרים בתוך עמלק כי אמר כיון דהם לא פירשו כמו הקני נתחייבו הם בעצמם. ואחר דהכה הכל ישב לדון קל וחומר על הקטנים של שאר אומות שהיו בתוך עמלק

ונהרגו ביחד ואמר אם גדולים של שאר אומות חטאו במה שלא פירשו מעמלק כמו הקני דאלו יש להם דעת והיה להם לפרוש ולכן לא אתחייב עליהם כלום כי הם פשעו בעצמם אך הקטנים שלהם מה חטאו דעל אלו לא נגזרה גזרה ואין בהם דעת לפרוש!
לכך חשב שצריכין הוא וישראל להביא קרבן כפרה בשביל הריגת הקטנים שהם מן שאר אומות ובשביל כפרה זו השאיר (שמואל א' טו, ט) 'מֵיטַב הַצֹּאן' של עמלק כדי להקריבם, וחשב כיון דאינם לוקחים אותם לצרכם אלא לשחטם להקרבה הרי סוף מתקיים דברו יתברך שגזר לאבד צאן עמלק דגם עתה אין מקיימים אותם אלא שוחטים אותם ולתעביד בהו כפרה גם כן!
אך חזר וחשב דעדיין יש לערער עליו בזה לומר איך תביא צאן עמלק להקריבם והלא הם מאיסי לגבוה כיון דגזר עליהם אבדון לאבדם לכך חזר ועשה קל וחומר שני לברר דאלו הצאן לא נגזר עליהם אבדון משום דמאיסי יען דְּאִם אָדָם חָטָא בְּהֵמָה מֶה חָטְאָה? ואם כן לאו מאיסי ורק נגזר עליהם לאבדם כדי שלא יזכר שם עמלק לומר 'בהמה זו של עמלק' והנה עתה שאני שוחטם להקרבה מתקיים זה דאין כאן בהמה קיימת כדי שיזכר עליה שם עמלק והרי נמחה שמו גם באופן זה.
ובזה יתורץ דקדוק אחר למה נקיט קל וחומר דבהמה קודם קל וחומר דקטנים והוה ליה למימר להפך מאחר דהוא התחיל בנפשות שאמר 'אִם בִּשְׁבִיל נֶפֶשׁ אַחַת אָמְרָה תּוֹרָה הָבִיאוּ עֶגְלָה עֲרוּפָה בַּנַּחַל, כָּל הַנְּפָשׁוֹת הַלָּלוּ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה' והיה צריך לומר תכף אִם גְּדוֹלִים חָטְאוּ, קְטַנִּים מֶה חָטְאוּ! כיון דבנפשות בני אדם קא משתעי וזה דקדוק עצום, ובזה ניחא דמה שאמר 'כָּל הַנְּפָשׁוֹת הַלָּלוּ' קאי על אותם שהיו מאומות אחרים שהיו יושבים בתוך עמלק ועל כן צריך להביא כפרה על אשר הרגנו אותם ולכך נשאיר מיטב הצאן להביאם כפרה, ואם תאמר מאיסי אלו הצאן? לכך עשה קל וחומר דבהמות ללמד דלא מאיסי! ואם תאמר לא צריך כפרה מעיקרא דאלו פשעו בנפשם שלא פרשו, לכך עשה קל וחומר שני דאין הכי נמי הגדולים פשעו שלא פירשו, קטנים שאין בהם דעת למה נהרגו? לכך נביא כפרה על אלה מ'מֵיטַב הַצֹּאן'.
יָצָאת בַּת־קוֹל וְאָמְרָה לוֹ: (קהלת ז, יז) "**אַל תִּרְשַׁע הַרְבֵּה**". נראה לי בס"ד הכונה מתחילה היה אפשר לדון אותך לצד זכות בענין עמלק שבשוגג עשית שטעית מכח אותו קל וחומר אך עתה שהרגת נֹב 'מֵעוֹלֵל וְעַד יוֹנֵק וְשׁוֹר וָחֲמוֹר וָשֶׂה' כמפורש בכתובים (שמואל א' כב, יט) ולא עשית אותו קל וחומר דשייך כאן נמצא למפרע הרשעת גם בענין עמלק דאין לדון אותך לצד זכות מכח הקל וחומר, ונמצא ברשע זה האחרון אתה מרשיע הרבה שגם ענין הראשון של עמלק נחשב לך רשע ומזיד.

כַּמָּה לָא חָלִי וְלָא מַרְגִּישׁ גַּבְרָא, דְּמָרִיהּ סַיְּעֵיהּ. נראה לי בס"ד בשתי דברים אלו דְּאוּרְיָה וּדְהַסָּתָה נעשה לו סיוע להצלתו מכוחו יתברך, כי באוריה ניצול מפני שלא עשה התנצלות לעצמו כשאמר לו הנביא 'אַתָּה הָאִישׁ' (שמואל ב' יב, ז) אלא תכף הודה ואמר חָטָאתִי לַה' (שמואל ב' יב, יג) ואז תכף בשרו הנביא ברוח הנבואה (שם) 'גַּם ה' הֶעֱבִיר חַטָּאתְךָ לֹא תָמוּת' וקשה כיון דבאמת היה לו לדוד המלך ע"ה טענות להציל עצמו הן מאוריה הן מבת שבע למה לא השיב טענות שלו אלא הודה ואמר חָטָאתִי?

אך הענין הזה השם יתברך גרם לו והוא שאם היה שולח לו מתחילה להוכיחו בפירוש על בת שבע ואוריה בודאי היה משיב טענות של זכות שלו אך כיון דתחילה שלח לו דברים במשל לבעל הכשבה והוא מאחר דחרה לו על אותו האיש מאד תכף השיב 'בֶּן מָוֶת אִישׁ זֶה' (שמואל ב' יב, ה) לכן כשאמר לו תוך כדי דיבור 'אַתָּה הָאִישׁ' ופירש לו ענין אוריה ובת שבע לא מלאו לבו להשיב תשובות של התנצלות כי אמר עתה תוך כדי דיבור אמרתי בֶּן מָוֶת אִישׁ זֶה ולא עשיתי לו התנצלות ואיך בראותי שדבר זה נוגע לעצמי אעשה התנצלות? לכן טוב לי להודות ולומר חָטָאתִי לַה'! ובאמת הודאה זו הועילה לו להצילו שתכף אמר לו 'גַּם ה' הֶעֱבִיר חַטָּאתְךָ לֹא תָמוּת' ונמצא מי סייעו בדבר זה של הצלתו הקב"ה סייעו במה שהקדים לדבר עמו בדרך משל.

וכן בענין הסתה סייעו כי אמר לו הקב"ה דוד! מסית קרית לי שאמרת (שמואל א' כו, יט) 'אִם ה' הֱסִיתְךָ בִי'? חייך תכשל בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן אינם נכשלים בו (ברכות סב:) ומחמת כן נכשל למנות את ישראל, ולכן לא נענש דוד המלך ע"ה הוא בעצמו על זאת כי אמר המליץ של דוד המלך ע"ה הנה הוא בעל כרחו צריך להכשל מאחר שאמר הקב"ה תכשל שמוכרח שיתקיים דיבורו יתברך, ועל ידי כך נעשה התנצלות לדוד המלך ע"ה, ונמצא גם בזה מריה סייעיה שהקדים לומר לו תכשל.

ואמר **לָא חָלִי וְלָא מַרְגִּישׁ**, נראה לי לָא חָלִי בימיו וְלָא מַרְגִּישׁ בזרעו. אי נמי לָא חָלִי מצד הגוף וְלָא מַרְגִּישׁ מצד הנפש.

שָׁאוּל בְּאַחַת וְעָלְתָה לוֹ. דָּוִד בִּשְׁתַּיִם וְלֹא עָלְתָה לוֹ. קשה וכי משוא פנים יש בדבר ח"ו? והמפרשים ז"ל תירצו משום ששאול עשה התנצלות ודוד לא עשה התנצלות אף על פי שהיה לו טענות להשיב אלא אמר חָטָאתִי לַה'! עד כאן דבריהם.

ונראה לי בס"ד דחטא דוד המלך ע"ה היה לשעתו שלא עשה פרי אך של שאול עשה פרי כי מחמת שלא הרג את אֲגָג מיד במקומו נולד הָמָן שבא אֲגָג על השפחה ויצא הָמָן ממנה, ועל ידי שהשאיר 'מֵיטַב הַצֹּאן' (שמואל א' טו, ט) נשארו גם מעמלקים שהיו מכשפים ונתחברו עם אותם הצאן ולא נראו ואחר כך ברחו, ומחמת כן חזרו ונתרבו זרע עמלקים

בעולם! וגם עוד חטא שאול בעמלק הוא קשה מאד דאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה שמו של עמלק (רש"י שמות יז, טז על פי מדרש תנחומא תצא יא), ועוד דישראל נתחייבו למחות עמלק אחר כניסתם לארץ, קודם שימליכו מלך והם הקדימו ענין המלך ונמלך שאול ועם כל זה לא קיים שאול מצוה זו כמאמרה לכך בְּאַחַת וְעָלְתָה לוֹ.

ובמאמר הזה עצמו **שָׁאוּל בְּאַחַת וְדָוִד בְּשְׁתַּיִם** נראה לי בס"ד כי שאול המלך ע"ה לא היה סיגים בנשמתו ובא לעולם הזה לעסוק במלאכה אחת שהיא לקשטה ולעדנה, וכיון דאין לו טורח גדול בתיקון נשמתו דאין לו אלא מלאכה **אַחַת** לכך עלתה לו חטאתו, אך דוד המלך ע"ה שתי מלאכות מוטל עליו כי נפשו בה סיגים הרבה וצריך לעסוק וליגע ולהלחם בשבילה מאד מאד הא' להפריד ממנה הסיגים, והב' לקשטה ולעדנה שהוא ענין סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב, וכיון שהוא היה עסוק **בְּשְׁתַּיִם** רוצה לומר שתי מלאכות לכך לא עלתה לו חטאתו.

ובאופן אחר נראה לי בס"ד כי לאה ורחל שניהם בסוד המלכות ולאה הוא חצי העליון ורחל חצי התחתון בסוד (משלי כב, ד) עֵקֶב עֲנָוָה יִרְאַת ה' ואיתא בשער הפסוקים שדוד המלך ע"ה היה אחוז בשתיהם בלאה ורחל, ולכן טרח לתקן שתיהן ולכן כיון שנתאחז במלכות העליונה אחיזה גמורה, נטל אדר מלכות למטה בכל תוקף, ואף על פי שחטא לא נסתלקה המלכות מידו, וזהו שאמרו דָּוִד בְּשְׁתַּיִם רוצה לומר שאחוז **בְּשְׁתַּיִם** בלאה ורחל, לכן אחיזתו במלכות למטה היתה חזקה, ואף על פי שחטא לא עלתה לו חטאתו להעביר המלכות ממנו, אך שאול שהיה מבניה של רחל שאחיזתו במלכות העליונה היתה מצד רחל בלבד, וזהו שאול **בְּאַחַת** לכך עלתה לו חטאתו ליקח המלכות מידו.

ובזה יובן בס"ד מה שאמר שמואל לשאול (שמואל א' יג, יד) 'וְעַתָּה מַמְלַכְתְּךָ לֹא תָקוּם בִּקֵּשׁ ה' לוֹ אִישׁ כִּלְבָבוֹ וַיְצַוֵּהוּ יְהוָה לְנָגִיד עַל עַמּוֹ' והיינו רמז לו על דוד המלך ע"ה שהיה אחוז בשתים שהם לאה ורחל, וזהו שנאמר בִּקֵּשׁ ה' לוֹ אִישׁ **כִּלְבָבוֹ** חלק התיבה לשלש חלוקות וקרי בה **כָּל ב' בּוֹ**, כלומר איש אשר כל השתים שהם לאה ורחל ישנם בו שאחוז בשניהם.

נַעֲנֵיתִי לְךָ עַצְמוֹת שָׁאוּל בֶּן קִישׁ. יש להקשות למה הוצרך לומר עַצְמוֹת והיה די לומר 'נַעֲנֵיתִי לְךָ שָׁאוּל בֶּן קִישׁ'? ועוד למה בפעם השנית לא אמר 'עַצְמוֹת' כי כך הגרסא בעין יעקב, והמפרשים נמי אזלי בתר גרסא זו.

ונראה לי בס"ד על פי מה שכתב ברעיא מהימנא (פרשת שופטים דף ערה.) דהכי אקמוהו מארי מתניתין רשע עונותיו חקוקים לו על עצמותיו והכי צדיק זכיותיו חקוקים לו על עצמותיו, ובגין כך אמר דוד (תהלים לה, י) כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה וכו' עד כאן לשונו, עיין

שם, נמצא הצדיק זכיותיו חקוקים על עצמותיו. אם כן נמצא דרשה שדרש רב הונא 'כְּבֶן שָׁנָה' שֶׁלֹּא טָעַם טַעַם חֵטְא היא כבוד עצמותיו הקדושים שהיה צדיק ושם חקוקים כל הזכיות ואין חקוק שם חטא כלל, אבל רב נחמן שבא לחלוק על דרשה זו והשיא הדרשה לדבר אחר, נמצא פגע בכבוד עצמותיו של שאול המלך ע"ה ולכן בקש מחילה בפירוש מן עצמותיו ואמר **נַעֲנֵיתִי לְךָ עַצְמוֹת שָׁאוּל בֶּן קִישׁ** אשר קלקלתי הדרשה הנותנת כבוד לכם, ובזה נתפייסו עצמות שאול המלך ע"ה אחר שבקש מחילה מהם, אך בדברים אלו עצמן שפייס בהם את עצמותיו חזר ונגע בכבוד מלכותו של שאול המלך ע"ה על אשר קראו 'שָׁאוּל בֶּן קִישׁ' ולא אמר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל! לכן חזר **וְחָזָא סִיּוּטָא בְּחֶלְמֵיהּ** ואז חזר ותקן מכשול זה שנכשל בדבור לשאול מחילה פעם שנית בעבור דבור זה הנוגע לכבוד המלכות שלו ולא הוצרך לזכור עתה העצמות שכבר נתפייסו ורק הוצרך להזכיר אותו בשם מלך ולבקש מטו מכבוד מלכותו על אשר לא הזכיר בדבריו תואר המלכות, ולכך אמר **נַעֲנֵיתִי לְךָ שָׁאוּל בֶּן קִישׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל**.

ובאופן אחר נראה לי בס"ד על פי מה שאמר רבינו האר"י ז"ל בפסוק (שמואל א' ב, יט) 'וּמְעִיל קָטֹן תַּעֲשֶׂה לּוֹ אִמּוֹ' שכל צדיק אחר שנתעכל הבשר לא ישאר בעצמותיו בקבר אלא רק חלק בחינת הקטנות מן הנפש וזה החלק הוא אשר בא לאדם מתחילת לידתו בעולם הזה אבל בחינת הגדלות של הנפש הבאה לאדם בגודלו היא הולכת בגן עדן הארץ אחר עיכול הבשר ולא תשאר בעצמות, עיין שם. והנה רב נחמן בר יצחק באומרו 'כְּבֶן שָׁנָה' שֶׁמְּלֻכְלָךְ בְּטִיט וּבְצוֹאָה, נגע בכבוד חלק הנפש של בחינת הקטנות ושל בחינת הגדלות, וכאשר אמר תחילה נַעֲנֵיתִי לָכֶם עַצְמוֹת שָׁאוּל בֶּן קִישׁ, נמצא לא בקש מחילה בדברים אלו אלא רק מן חלק של בחינת הקטנות של הנפש שזה החלק הוא השוכן בעצמות, אבל מן גדלות הנפש לא בקש מחילה מאחר שלא זכר בפיו אלא העצמות ובהם אינו מצוי חלק הגדלות, ולכן **חָזָא** עוד **סִיּוּטָא בְּחֶלְמֵיהּ** מפני שעדיין לא השלים בקשת המחילה כראוי, ולמחר הרגיש בזה וחזר ואמר **נַעֲנֵיתִי לְךָ שָׁאוּל בֶּן קִישׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל** כיון בזה על חלק הגדלות של הנפש ולא הזכיר עתה עצמות כי חלק הקטנות כבר ביקש ממנו מחילה אתמול. ותואר 'מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל' שייך על חלק הגדלות דודאי כשנעשה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בא לו חלק הגדלות של הנפש, וקראו **שָׁאוּל בֶּן קִישׁ** בשתי הפעמים דהוא ראשי תיבות 'שָׁבַק' לומר כבר בחייו שָׁבַק ומחל לאותם בני בליעל שביזוהו, על כן גם עתה ימחול לי על פי מדתו הטובה.

שֶׁאִם תָּזוּחַ דַּעְתּוֹ עָלָיו, אוֹמְרִים לוֹ: חֲזֹר לַאֲחוֹרֶיךָ. נראה לי בס"ד אחורי אותיות **פַּרְנָס** יש אותיות **נעקם** כי זה נעקם יחוסו מכח קֻפָּה שֶׁל שְׁרָצִים שמצד הָאֵם הם בני גרים שטיפתם פסולה:

מִפְּנֵי מַה נֶּעֱנַשׁ שָׁאוּל? **מִפְּנֵי שֶׁמָּחַל עַל כְּבוֹדוֹ**. וקשה הלא גם דוד המלך ע"ה מחל על כבודו שלא הרג את שמעי שקללו קללה נמרצת? ונראה לי שאני שמעי אדם גדול בתורה וגדול בסנהדרין, ולכן בעבור כבוד תורתו ראוי שימחול לו, מה שאין כן אותם בני בליעל שהיו הדיוטות אין ראוי שימחול להם.

ובזה יובן בס"ד הפסוק שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים כה, יא) 'וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנִי כִּי רַב הוּא' פירוש **לַעֲוֹנִי** שמחלתי לשמעי ולא עשיתי בו משפט כתוב יען **כִּי רַב הוּא** וגדול בתורה ולכן יש לי טעם מספיק על אשר מחלתי לו.

דף כג.

כָּל תַּלְמִיד חָכָם שֶׁאֵינוֹ נוֹקֵם וְנוֹטֵר כְּנָחָשׁ, אֵינוֹ תַּלְמִיד חָכָם. נראה לי בס"ד הכונה דבנחש כתיב (בראשית ג, טו) 'וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב' כן זה לא יהיה נוֹקֵם וְנוֹטֵר מריש תגרא כי שמא זה המריבו ומחרפו ירגיש בחטאו ויתחרט ויבקש ממנו מחילה, אלא יתאפק וימתין עד סוף תגרא בעקב הענין ההוא שנפל בינו ובין זה המחרף ואם יראה שנשאר זה עומד במרדו ולא נכנע ולא נתחרט אז יהיה נוֹקֵם וְנוֹטֵר בלבבו עליו.

הַנֶּעֱלָבִין וְאֵינָן עוֹלְבִין, שׁוֹמְעִין חֶרְפָּתָן וְאֵינָן מְשִׁיבִין, עוֹשִׂין מֵאַהֲבָה וּשְׂמֵחִים בְּיִסּוּרִין, עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב אוֹמֵר: "וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ". הא דדימה לכל אלו דנקיט בברייתא לשמש משום דכולהו איכא דוגמתם בשמש, והיינו **נֶּעֱלָבִין** נמצא דוגמתם בשמש שנעלבה בדברי הירח שלא רצתה שתהיה השמש גדולה עליה, אחר שאמר לה הקב"ה 'לכי ומעטי את עצמך' (חולין ס:) ובאמת מן הראוי שתהיה השמש גדולה והיא תמעט עצמה, יען כי השמש היא דוגמת הבעל והירח דוגמת האשה, ונמצא השמש נעלבה ולא העליבה את הירח. **וְשׁוֹמְעִין חֶרְפָּתָן וְאֵינָן מְשִׁיבִין** יש דוגמה זו בשמש שיש הרבה חסירי דעת דחושבין גודל השמש הוא כמו שנראה לעיני בני אדם שהוא שיעור ככר אחד, ובאמת השמש גדולה כמה אלפים ורבבות יותר מן כמות הארץ כולה והיא שומעת חרפה זו מאותם חסירי דעת שעושים לה מדת ככר בגודל שלה ואינה משיבה כלום. וכן **עוֹשִׂין מֵאַהֲבָה** שנותנת אורה לירח שהיא גוף חשוך מאהבה ולא להתגדל בזה, והראיה מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה כדי שלא תתבייש ממנה. וכן **וּשְׂמֵחִים בְּיִסּוּרִין** ישנו בשמש דכתבו התוכנים מהלך השמש הוא נגדיי אליה ועם כל

זה הולכת בסדר הילוך זה לעשות רצונו יתברך אף על פי שקשה לה, נמצא מהלך שלה נחשב לה ליסורין ועם כל זה כתיב בשמש (תהלים יט, ו) 'וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח' שהולכת בשמחה. ולזה אמר **עֲלֵיהֶם** רוצה לומר על כל אלו שפרטנו **הַכָּתוּב אוֹמֵר**: (שופטים ה, לא) '**וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ**'.

דף כג:

אִיבָּעְיָא לְהוּ: הֵי מִנַּיְהוּ חֲמִירָא? שְׁפִיכוּת דָּמִים הוּא דְּזִילָא, וּדְכֵלִים כִּדְקָיְמָא. קשה מאי נפקא לן מזה מה דהוה הוה? וכהאי גונא פריך לעיל (דף ה:) 'כֵּיצַד הִלְבִּישָׁן' מַאי דַּהֲוָה הֲוָה! ומשני למסבר קראי. וכאן לא שייך תירוץ זה.

ונראה לי בס"ד דאמר לעיל (דף ט:) מִקְדָּשׁ רִאשׁוֹן חָרַב בִּשְׁבִיל עֲבוֹדָה זָרָה גִּלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים אֲבָל מִקְדָּשׁ שֵׁנִי חָרַב בִּשְׁבִיל 'שִׂנְאַת חִנָּם' לְלַמֶּדְךָ, שֶׁשְּׁקוּלָה שִׂנְאַת חִנָּם כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ עֲבֵירוֹת: עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים. והנה זה הלימוד תלוי בהאי בעיא דאם תאמר שפיכות דמים הוות זילא במקדש שני שהיתה כמו מקדש ראשון דכתיב ביה (מלכים ב' כא, טז) 'וְגַם דָּם נָקִי שָׁפַךְ מְנַשֶּׁה' אם כן ליכא למימר שחרב בשביל שנאת חנם אלא יש לומר דחרב בשביל שפיכות דמים וממילא ליכא ללמוד דשקולה שנאת חנם כנגד ג' עבירות, ואי אמרינן שפיכות דמים לא זילא במקדש שני אם כן לא נחרב אלא בשביל שנאת חנם וממילא אתה למד דחמירא שנאת חנם כנגד ג' עבירות.

מִפְּנֵי שֶׁמַּעֲשֶׂרֶת [כו.]

קשה מה בכך וכי צרה עיניהם ח"ו בכהנים שיהיו עשירים? ונראה לי בס"ד כי מצות ההקטרה היא יקרה וגדולה מכל מצות של עבודה מפני שהיא בפנים בהיכל ועוד תיקון שלה גדולה גדול כנזכר בזוהר הקדוש ואם יתעשרו בה אפשר שיעשו מצוה יקרה זו שלא לשמה.

או יובן אם יתעשרו אז אותם המתעשרים לא יבאו לעבוד עבודה, וכהאי גוונא מצינו דאנשי כנסת הגדולה התפללו על כותבי סת"ם [ספרים, תפילין, מזוזות] שלא יתעשרו כדי שיכתבו.

ומה שאמרו **הָא שְׁכִיחָא וְהָא לָא שְׁכִיחָא**, נראה לי בס"ד דיש לדקדק זה מן הכתוב דכתיב (דברים לג, יא) 'בָּרֵךְ ה' חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה' וקשה כיון דְּיָבֵרְךְ חֵילוֹ בודאי פֹּעַל יָדָיו יִרְצֶה ולמאי הוצרך לומר 'וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה' אלא ודאי 'בָּרֵךְ ה' חֵילוֹ' קאי על ישימו קטורה דלא שכיחה וגם שהיא עבודה בפנים, 'וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה' קאי על וכליל על מזבחך שהיא עבודת הקרבת קרבנות.

דף כו.

לָא מַשְׁפַּחַת צוּרָבָא מֵרַבָּנָן דְּמוֹרֶה, אֶלָּא דְּאָתֵי מִשֵּׁבֶט לֵוִי אוֹ מִשֵּׁבֶט יִשָּׂשכָר. קשה והא הוה יהושע שעמד במקום משה רבינו ע"ה, והא הוה עתניאל בן קנז שלימד תורה הרבה והחזיר שבע מאות הלכות שנשתכחו באבלו של משה רבינו ע"ה והודו לו בהם שכיון להלכה, וכן כמה שופטים ונביאים משאר שבטים שהיו שלימדו תורה לישראל והורו חוקים ומשפטים טובים, וכן מצינו דהלכה כהלל והוא היה משבט יאודה וכן כמה תנאים. ועל כל זה לא שייך תירוץ מהרש"א ז"ל שכתב שאני דוד המלך ע"ה שהיה מלך. ונראה לי בס"ד דלעולם יודה רבא שיזדמן גם משאר שבטים חכם דמסיק שמעתתא אליבא דהלכתא אבל לא ימצא הרבה מהם בכל דור ורק משבט לוי או ישששכר ימצא הרבה בכל דור ודור ובכל אתר ואתר. ונראה לי לרמוז ראש וסוף **יִשָּׂרָאֵל** הוא ל"י שהוא ראשי תיבות **לֵוִי יִשָּׂשכָר** ונשאר באמצע **רֹאשׁ** כי המורה נקרא רֹאשׁ.

וְאֵימָא נַמִּי יְהוּדָה דְּכָתִיב: (**תהלים ס, ט**) "**יְהוּדָה מְחֹקְקִי**". הקשו התוספות ז"ל אמאי לא מייתי פסוק תורה (בראשית מט, י) 'לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו'? ותירצו ההוא בברכה הוא דכתיב. ומקשים והלא פסוק (דברים לג, י) 'יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ' דמייתי גבי לוי נמי בברכה כתיב.

ונראה לי בס"ד ד'יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ' לאו לשון ברכה הוא אלא מזכיר מנהגם ומלאכתם יען דאחרי זה אמר 'יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל מִזְבְּחֶךָ' ובודאי זה לא אתמר לברכה דכבר זכו לזה מקדם קדמתא אלא שהוא מזכיר מלאכתם ועסקם והברכה תתחיל מן אומרו (דברים לג, יא) 'בָּרֵךְ ה' חֵילוֹ' והכי קאמר כיון דעסקם ומלאכתם הוא עבודת הקודש שהם 'יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל מִזְבְּחֶךָ' לכן 'בָּרֵךְ ה' חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה' מה שאין כן 'לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו' ודאי הוא לשון ברכה שמברכם בכך.

ועדיין קשה קושיית מהרש"א ז"ל דמה בכך אם בברכה אתמר דודאי נתקיימה ברכת יעקב אבינו ע"ה והוה ליה להביא האי קרא דתורה? ונראה לי בס"ד דברכה אפשר שתתקיים במקצת דהיינו באחד מן השבט ובפרט כי יעקב אבינו ע"ה נקיט לשון יחיד שלא אמר מחוקקים מבין רגליו מה שאין כן פסוק יהודה מחוקקי משמע דקרי ליה לשבט כולו בתואר זה ומשום חד או שנים לא יקרא השבט כולו בשם מחוקקי ודוק.

דף כח:

צְלוֹתֵיהּ דְּאַבְרָהָם, **מִכִּי מְשַׁחֲרֵי כְּתָלֵי**. הקשו תוספות ישנים והא אמרינן פרק תפילת השחר (ברכות כו:) יצחק תיקן תפלת מנחה, ותירצו בשם רבנו תם אחר שתיקנה יצחק היה אומרה גם אברהם עד כאן. ועדיין תקשי אף על גב דהיה אומרה אברהם גם כן למה לא ייחס אותה על שם בעלה יצחק וקראה 'צְלוֹתֵיהּ דְּאַבְרָהָם'?

ונראה לי כיון דהוא הראשון אשר פתח הפתח הזה של תפלה לכן כל התפלות של יצחק ויעקב נמי נקראים על שמו. **ועוד** נראה לי מה שקרא את תפלת מנחה 'צְלוֹתֵיהּ דְּאַבְרָהָם' משום דכל תפלה צריך לה קריאת שמע ואם לאו לא תעשה התיקון השייך לה ובתפלת מנחה לא יש קריאת שמע ואמר רבינו האר"י ז"ל דקריאת שמע דשחרית מועלת גם לתפילת המנחה עיין שם. נמצא תפלת מנחה נגמר תיקון שלה ונשלם בשחרית שהיא צְלוֹתֵיהּ דְּאַבְרָהָם דהיינו בקריאת שמע שיש בה ולכך נקראת המנחה על שמו שהוא צְלוֹתֵיהּ דְּאַבְרָהָם.

אַבְרָהָם אָבִינוּ זָקֵן וְיוֹשֵׁב הֲוָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (**בראשית כד, א**) "**וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים**". נראה לי דיליף לה כיון דכתיב 'בָּא בַּיָּמִים' למאי אצטריך לומר 'זָקֵן'? לכך מפרש יוֹשֵׁב בְּיִשִׁיבָה והיינו זָקֵן שקנה חכמה, וכן ביצחק אמאי כתב (בראשית כז, א) 'וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק' מאחר דאמר בפסוק השני 'הִנֵּה נָא זָקַנְתִּי' וכן ביעקב דכתיב (בראשית מח, י) 'וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן לֹא יוּכַל לִרְאוֹת' דאמאי אמר מִזֹּקֶן כיון דאמר 'וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ', 'לֹא יוּכַל לִרְאוֹת'? אלא ודאי מִזֹּקֶן היינו זוקן דחכמה דהיה יוֹשֵׁב בְּיִשִׁיבָה וידוע דרבוי הישיבה קשה לתחתוניות וכמו ששלחו ממערבא לרבא וחולי התחתוניות קשה לעיניים ,וכן אליעזר דכתיב (בראשית כד, ב) 'הַמֹּשֵׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ' ומצד הממון אין לייחס ממשלה לעבד מאחר דידו כיד רבו אלא ודאי צריך לומר הַמֹּשֵׁל בתורת רבו ואז ממילא נלמד האי 'זְקַן בֵּיתוֹ' קאי על חכמה שהיה חָכָם וְיוֹשֵׁב בְּיִשִׁיבָה, ועיין מה שאמר מהרש"א ז"ל בזה. ודע דהא דקרי למי שקנה חכמה **יוֹשֵׁב בְּיִשִׁיבָה** מפני שאמר התנא באבות (משנה אבות ב, ז) מַרְבֶּה יְשִׁיבָה, מַרְבֶּה חָכְמָה.

קַיֵּם אַבְרָהָם אָבִינוּ אֶת כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ. מקשים והלא דבר זה הוא משנה ערוכה בסוף קדושין (קידושין פב.) וכי רב מתניתין קא משמע לן?

ונראה לי בס"ד דבמשנה כתוב 'עשה' ולא גרסינן 'קיים' וכמו שכתב מהרש"א ז"ל וכאן קאמר רב 'קיים' והיינו כי מי שאינו מצוה ועושה אף על גב דמקבל שכר אין נעשה על ידי במצוה ההיא פועל רוחני למעלה, אבל המצוה ועושה גורם שנעשה על ידי פועל ברוחניות למעלה במקום שורש המצוה, וכל פועל רוחני ישאר קיים ולכן על המצוה

ועושה שייך לומר 'קיים' שעושה בפעולתו קיום והנה אברהם אבינו ע"ה אף על גב שלא היה מצוה ועושה בתורה אלא אינו מצוה ועושה עם כל זה שייך בו לשון קיום כי לרוב קדושתו אף על פי שלא נצטוה עושה פועל ברוחניות למעלה.

וזה החידוש אתא רב ללמדנו אף על גב דהתנא אמר 'אברהם אבינו עשה כל התורה' הנה האמת הוא ד'קיים כל התורה' שהיה פועל ברוחניות, ולכן שייך בו לשון קיים ואפשר דרב לא פליג על דברי התנא אלא אתא לפרש דבריו.

קִיֵּם אַבְרָהָם אָבִינוּ אֲפִלּוּ עֵרוּבֵי תַּבְשִׁילִין. נראה לי בס"ד דרך הלצה דמה שנאמר (בראשית יח, ח) 'וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם' היינו משום דאין להניח על שלחן אחד בשר וחלב אף על גב דאוכל החלב תחילה ואחר רחיצה וקנוח פה אוכל הבשר גזרה שמא יאכל משניהם, אבל אם יש אחד שומר אותו לא חיישינן, וכיון שנתן לפניהם חלב ובשר הוצרך לעמוד עליהם תחת העץ לשומרם. ולזה אמר קִיֵּם עֵרוּבֵי תַּבְשִׁילִין רוצה לומר גם חששה של עירוב תבשילין שהם נגדיים והפכיים על שלחן אחד קיים לעשות תיקון לזה על ידי שמירה שלו.

אִיבָּעֵית אֵימָא הַךְ דְּקָאֵי אַאִגָּרָא. יש להקשות לאיבעית אימא זו למה לא אמר זה דקאי אאיגרא דבר שלם מעיקרא דהיה לו לומר האיר פני המזרח עד שבחברון כדי שלא יצטרך התחתון לשאול עד שבחברון וישיב לו הן?

ונראה לי כי בכונה נוהגין בכך שלא יגיד תחילה דבר שלם כדי שיצטרך התחתון לשאול ויחזור העליון ויפרש דבריו לומר הן, דנמצא בזה כאלו הגיד זה העליון עלה דבר פעמיים ועל ידי כך תתחזק אצלם ידיעת הדבר ההוא, וכמו שמצינו בקצירת העומר ובאפר פרה שמנהגם לכפול הדברים כדי לחזק הדבר יותר.

והנה רבינו עובדיה ז"ל פירש כמו איבעית אימא בתרא דקאי על הך דקאי אאיגרא. ונראה לי כי זה נכון יותר משום לדברי המפרש על הך דקאי אארעא קשה הלא התחתון עומד למטה ואינו רואה כלום ומהיכן יודע שהגיע העת שראוי לשאל על זה כדי שישאל והעליון ישיב, על כן יותר נראה הפירוש דקאי על העליון שהוא רואה בעיניו שהאיר פני המזרח ואז יגיד ויודיע לתחתון על זאת.

תְּמוּר שֶׁל לְבָנָה מְתַמֵּר וְעוֹלֶה כְּמַקֵּל, וְשֶׁל חַמָּה מַפְצִיעַ לְכָאן וּלְכָאן. נראה לי בס"ד טעם לזה דאמרו רבותינו ז"ל (עירובין סה.) 'לא איברי לילא אלא לגרסא' וידוע דלימוד הלילה הוא רק בתורה שבעל פה לכך תְּמוּר לְבָנָה עוֹלֶה כְּמַקֵּל אחד אבל ביום יש שני מיני לימוד בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה שהם ימין ושמאל לכך תְּמוּר חַמָּה מַפְצִיעַ לְכָאן וּלְכָאן.

זִיהֲרָא דְּשִׁמְשָׁא קָשָׁה מִשִּׁמְשָׁא. דברי חז"ל הם בדרך משל ורמז, ונראה לי בס"ד ידוע התורה נמשלה לשמש הנקרא אור וכתיב (משלי ו, כג) 'וְתוֹרָה אוֹר' ויש בתורה שבכתב עניינים אשר לפי פשוטן נראין דברים חיצונים וריקים ח"ו כגון פרשת 'וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים' (בראשית לו, לא) ופסוק (בראשית לו, יב) 'וְתִמְנַע הָיְתָה פִּילֶגֶשׁ' (שם פסוק כו) 'וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע' וכן כל פסוקים המדברים בתולדות הקדמונים של קודם דור המבול ומספר חייהם קודם שהולידו ואחר שהולידו וגם תולדות עשו וישמעאל בשמותם ופרטיהם שאין צורך בידיעת אלו העניינים לא לנו ולא לזולתינו, אך באמת כל סיפורים אלו מלובש בהם דברים עליונים ונסתרים מאד אשר אין כל אדם יוכל להשיגם אפילו במקצת! פוק חזי מה שאמר רבי שמעון בר יוחאי באדרא על פסוק 'וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים' ונמצא שדברים אלו אשר למראה עינים אינם אור תורה אלא רק זהרורית שלה הנה הם קשים להבינם ולהשיגם יותר מדברי הלכות שבתורה שנראין שהם עיקר האור של התורה, וזהו שאמר זִיהֲרָא דְּשִׁמְשָׁא קָשָׁה מִשִּׁמְשָׁא.

ואמר עוד **שַׁבְרִירֵי דְּשִׁמְשָׁא** הם דינים והלכות אשר לא נתפרשו בתורה להדיא אלא נלמדין בי"ג מידות שהתורה נדרשת בהם כנזכר בברייתא דרבי ישמעאל שכל אלו נקראים 'שַׁבְרִירֵי' רוצה לומר פתחים קטנים אשר פתוחים במקראות של התורה שמהם יוצא אור הלכות ודינים, הנה אלו **קָשִׁין** השגתם והבנתם לאדם יותר **מִשִּׁמְשָׁא** רוצה לומר גופה של תורה שהם הלכות חמורות, מפני כי בדרך זה אפשר שיכשל האדם לצאת חוץ ממרכז האמת כענין אור היוצא מפתחים קטנים שיכה בעיניו של אדם ולא יוכל לראות היטב, וכן הוא זה. ועיין מה שאמר בזוהר הקדוש (בסבא דמשפטים דף צט.), תא חזי אורחא דאורייתא כך הוא כד שרייא לאתגלייא לגבי דבר נש ארמיזת ליה ברמיזו וכו' יעוין שם.

ומה שאמר **הִרְהוּרֵי עֲבֵרָה קָשִׁין מֵעֲבֵרָה, וְסִימָנִיךְ: רֵיחָא דְּבִשְׂרָא**

נראה לי בס"ד דעבירה הוא גוף המעשה עצמה והרהורי עבירה הוא כונת האדם שמתכוין בעשייתה לעשות רע שלבו נהנה מן הרע שהוא עושה והוא כונת העושה עון במזיד מה שאין כן העושה עון בשוגג שאינו מתכוין לעשות רע אף על פי שגופה של מעשה הוא שוה עם אותה מעשה שעושה במזיד, הנה חסר מזה הרהור לבו שהוא כונתו שאינו מתכוין לעשות רע ואינו נהנה מן הרע. נמצא ההפרש שיש בין שוגג למזיד הוא הכונה שהיא בהרהור הלב ומחמת כן זה חייב מיתה וזה פטור.

ועל זה אומר **הִרְהוּרֵי עֲבֵרָה קָשִׁין** לנפש האדם יותר מגוף **הָעֲבֵרָה** עצמה כי בעל המזיד אשר מתחייב מיתה החיוב בא לו מצד הכונה שהיא בהרהורי לבו. ואמר **וְסִימָנִיךְ רֵיחָא**

דְּבְשָׂרָא כי מגוף הבשר אין הנאה נרגשת אלא לגוף האדם דוקא ולא לנפשו, שאין עושה פועל בנפש, אבל ריח הטוב של הבשר פועל בנפש גם כן, כי זה כלל ידוע בכל מין ריח שהוא מגיע לנפש דוקא, ונמצא נדמה גופה של עבירה לבשר והרהורי עבירה לריח הבשר שהוא רוחני.

דף כט.

שִׁלְהֵי דְּקַיְטָא קָשֶׁה מִדְּקַיְטָא. נראה לי בס"ד שיש לאדם בשנות חייו שני זמנים חלוקים, האחד הוא זמן שנות הבחרות, והשני זמן הזקנה וידוע דחכמי המוסר המשילו שנות הבחרות לימי הקיץ שהם מזומנים לטיולים ותענוגים ומצוי בהם כל מיני פירות טובים ומתוקים, וימי הזקנה לימות החורף, כי בחורף האדם עצור בביתו ואינו יוצא לטייל בשדות וכרמים והאילנות יבשים, וכן הזקן מצד טבעו יכבד וישב במקומו ואין לבו נמשך אחר הטיולים ותענוגים.

והנה נודע כי כח התאוה מתנוצץ באדם מתחילת ימי הבחרות, אך טבע כח התאוה הוא שעולה ומתגבר יום על יום והוא מתאחז באדם כל ימי הבחרות, אך בימי הזקנה נחלש מאליו מצד הטבע, ולכן אמרו רבותינו ז"ל (פסחים קיג:) 'זקן ומנאף אין הדעת סובלו' ואמר מאחר כי כח התאוה טבעו עולה ומתגבר לכן **שִׁלְהֵי דְּקַיְטָא** רוצה לומר סוף זמן הבחרות הוא קשה לאדם מצד רבוי תאותו, יותר מתוקף ימי הבחרות שאינו יכול לכבוש תאותו מאחר שהוא מתגבר ועולה אף על פי דודאי כח גופו הוא יותר חזק בתוקף הבחרות מן סוף ימי הבחרות! ונפקא מינה למבעי רחמי וגם לעשות לו המצאות והכנות להצלתו מתגבורת התאוה.

ואמר עוד **אֶשְׁתָּא דְּסִיתְוָא קָשֶׁה מִדְּקַיְטָא** וְסֵימָנִיךְ 'תַּנּוּרָא קָרִירָא' רמז בזה על חום אש התאוה של ניאוף הבא לאדם בימי הזקנה עונשו קשה עליו יותר משל ימי הבחרות יען כי מצד הטבע צריך שיחלש ויתבטל כח התאוה של ניאוף בימי הזקנה, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (פסחים קיג:) שלשה אין הדעת סובלתן וחד מנייהו זקן מנאף ולכן ענשו יותר קשה שלא יש עליו התנצלות מצד הטבע.

מִגְמַר בְּעַתִּיקָא קָשֶׁה מֵחַדְתָּא וְסֵימָנִיךְ, טִינָא בַּר טִינָא. נראה לי בס"ד לפעמים יהיה חכם אחד מבאר איזה פסוק או מאמר רבותינו ז"ל סתום וכותב ביאור שלו בלשון קצר וסתום אשר קשה לאדם למעיין לעשות ביאור לזה הביאור יותר מלעשות ביאור חדש לאותו פסוק או מאמר רבותינו ז"ל הסתום אשר ביאר אותו המבאר.

"לַמְנַצֵּחַ עַל אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר" (תהלים כב, א) מָה אַיָּלָה זוֹ קַרְנֶיהָ מְפַצָּלוֹת לְכָאן וּלְכָאן. פירש רש"י 'לאו דוקא נקט שהרי אין קרנים לנקבה אלא מין אילה קאמר' ויש להקשות באמת למה הוכרח הכתוב למנקט 'אַיֶּלֶת' והוה ליה למימר אַיָּל הַשַּׁחַר שהוא זכר? ונראה לי בס"ד דאם היה אומר אַיָּל הַשַּׁחַר היו טועין לקרות אַיִל בחיר"ק שהוא מין בהמה כמו אלים וכבשים ולא היו קורין אַיָּל בקמ"ץ תחת היו"ד שהוא מין חיה אַיָּלָה. ובאמת הָאַיִל שהוא מין בהמה אין לו קרניים מפוצלות לכאן ולכאן, ולהכי נקיט אַיֶּלֶת דהשתא ליכא למטעי דודאי במין אילה שהוא מין חיה קא משתעי. והנה בזוהר הקדוש (זהר חלק ב' פרשת ויקהל דף ריח:) איתא פתח רבי שמעון ואמר (תהלים מב, ב) 'כְּאַיָּל תַּעֲרֹג עַל אֲפִיקֵי מָיִם' בקדמיתא כתיב כְּאַיָּל ולא כתיב כְּאַיֶּלֶת ולבתר תַּעֲרֹג ולא כתיב יערוג אבל רזא דא דכר ונוקבא תרווייהו כחדא והאי נוקבא תַּעֲרֹג עַל אֲפִיקֵי מָיִם וכו'. וכתב בספר אור החמה בשם רבינו מהרח"ו [מורנו הרב רבי חיים ויטאל] ז"ל וזה לשונו יובן במה שאמר אחר כך (בראשית ג, טז) 'וְאֶל אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ' כמה דאת אמר (תהלים מב, ב) 'עַל אֲפִיקֵי מָיִם' פירוש נצח והוד הם נקראים אפיקי מים כנזכר בפרשת אחרי דף ס"ח ולכן כל תשוקתה אל בעלה הוא באלו האפיקים לפי שהם נוטלים כל כנישו דמיין עלאין כנודע כי לכך נקראים 'שְׂחָקִים' שוחקים ומערבים כל ימין עלאין דתמן אתכנישו כולא עד כאן לשונו ולפי זה מובן שפיר הטעם שאמר אילת השחר ולא אמר איל שבאמת הם נכללים זה בזה תמיד דכר ונוקבא תרווייהו כחדא וכאמור.

ואמר קַרְנֶיהָ מְפַצָּלוֹת לְכָאן וּלְכָאן הוא דרך משל ומליצה על נצח והוד שהם נקראים 'אֲפִיקֵי מָיִם' אשר תערוג האילת עליהם, וידוע דנצח והוד נקראים בשם קרנים בסוד הכתוב (דניאל ח, ג) 'וְהַקְּרָנַיִם גְּבֹהוֹת וְהָאַחַת גְּבֹהָה מִן הַשֵּׁנִית' דקאי זה על נצח והוד וכמו שאמר רבינו האר"י ז"ל.

אַף שַׁחַר זֶה מַפְצִיל לְכָאן וּלְכָאן. נראה לי בס"ד רמז בלשון זה לפי דרכו דבר אחד לענין דינא והוא דקיימא לן בשולחן ערוך אורח חיים סימן נ"ח דזמן קריאת שמע הוא מעט קודם הנץ החמה אבל בשעת הדחק כגון יוצא בשיירה יוכל לקרותה עם ברכותיה משעלה עמוד השחר דכיון שעלה עמוד השחר שפיר קרינן ביה (דברים ו, ז) 'וּבְקוּמֶךָ' וגם מקרי יוֹצֵר אוֹר עיין שם. ואיתא עוד שם אם נאנס ולא קרא קריאת שמע ערבית אפילו עלה עמוד השחר כיון שעדיין לא הניץ החמה קורא קריאת שמע ויוצא בה ידי חובתו של ערבית עיין שם. נמצא עמוד השחר מפציל לכאן ולכאן דנחשב לפעמים עם חלק הלילה ונחשב לפעמים עם חלק היום.

מָה אַיָּלָה זוֹ, רַחְמָהּ צַר וְחַבִּיבָה עַל בַּעְלָהּ כָּל שָׁעָה וְשָׁעָה כְּשָׁעָה רִאשׁוֹנָה. נראה לי לכך נקראת 'אַיֶּלֶת' שהוא לשון מעוז כמו (תהלים כב, כ) 'אֶיְלוּתִי לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה' שתמיד נמצא בה תוקף ומעוז ההנאה לבעלה. ונראה סמך להא דרבי זירא עם מאמר פיצול קרנים לכאן ולכאן לרמוז בזה טעם אחר שנקראת אֶסְתֵּר 'אַיֶּלֶת' כי מגילתה נקראת קודם ביאת המשיח ואחר ביאת המשיח.

אַף אֶסְתֵּר סוֹף כָּל הַנְּסִים. נראה לי בס"ד כי נס האחרון האמיתי הוא גאולת ישראל מאדום וביטול קליפת עמלק וידוע כי על ידי קריאת מגילת אסתר ושאר מצות שעושין בפורים יהיה ביטול מחודש בכל שנה במקצת מקליפת עמלק כי המן הוא זרע עמלק, ונמצא נס של אסתר יוצא ממנו תועלת תמיד לנס הגדול שהוא סוֹף כָּל הַנְּסִים.

ובזה יובן מה שאמר בילקוט תהלים (סימן כ"ב) אמר רבי יהודה בר רבי סימון בית שיש בו נחשים מביאין קרן של אילת ומעשנין בתוכו ומיד הנחשים בורחין כך כשבאה אסתר ברח המן עד כאן לשונו. והכונה דהמשל הזה הוא שייך בכל דור ודור ולאו דוקא על אותו הדור שנצלב בו המן כי באמת בכל שנה בזכרון נס אסתר בורחין הנחשים שהם גונדא דקליפת עמלק שהוא נחש הקדמוני וגבר ישראל.

וְהָא אִיכָּא חֲנָבָּה? **נִתְּנָה לִכָּתֵב קָא אָמְרִינָא**. כתב הגאון חיד"א ז"ל (בדברים אחדים דף קס"ו) דמקשים הא גופא קשיא למה לא נכתבה חנוכה? ומה הפרש בין זה לזה? עיין שם.

ונראה לי בס"ד דאין זו קושיא כי בזמן אסתר היו בעלי רוח הקודש שהם שניים לנביאים וכתבו המגילה ברוח הקודש על דרך **מקראות נביאים וכתובים שהיתה רוח הקודש אומרת להכותב הלשון והדברים שהוא כותב ואינו מסדר הדברים מדעתו** ולכך נעשית כשאר מקראות נביאים וכתובים שניתנו מקראות שלה להדרש בכמה פנים מחמת כי רוח הקודש אמרה אותם, אבל בזמן נס חנוכה לא היה בהם בעלי רוח הקודש שהם קרובים לנביאים שתהיה רוח הקודש אומרת להכותב את נוסח הלשון והוא כותבו, אלא צריך שהכתוב יסדר הלשון מדעתו ואיך יהיה לדברים אלו משפט המקראות כדי שיהיו נכתבים עם הכתובים כי הכותב לא כיון בדברים אלו שכותב אלא רק משמעות אחת.

דף לג.

וּבְזֵיכִין קוֹדְמִין לְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (ויקרא ו, ה) "**וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעוֹלָה, וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים**" **עָלֶיהָ הַשְׁלֵם כָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּם**. נראה לי בס"ד הטעם שיהיה התמיד אחרון לכל ההקרבות כי ידוע דעל ידי ההקרבות עולה בירור מן הדצח"ם [דומם, צומח, חי, מדבר] מתתא לעילא בסוד מ"ן [מיין נוקבין] וכנגדו יורד שפע מעילא לתתא

בסוד מיין דוכרין, וידוע שכל עליה וירידה של מ"ן [מיין נוקבין] ומ"ד [מיין דוכרין] תהיה בקו האמצעי של העשר ספירות ולכן יעקב אבינו ע"ה שהיה אחוז בקו האמצעי שהוא בתפארת ראה בחלום (בראשית כח, יב) 'סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹקִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ' שהוא רומז אל עליית הבירורים וירידת השפע על ידי קו האמצעי שהוא אחוז בו.

ולכן היה יעקב אבינו ע"ה אוהב את יוסף הצדיק ע"ה ביותר מפני שיוסף הצדיק ע"ה הוא ביסוד שהוא גם כן בקו האמצעי בג' ספירות נה"י [נצח, הוד, יסוד] והוא תחתיו ממש בקו שלו.

והנה קו האמצעי בשלשה ראשונות הוא דעת ובשלשה אמצעיות הוא תפארת ובשלשה תחתונות הוא יסוד ואחרי היסוד עומדת המלכות נמצא קו האמצעי הוא אותיות תמיד שהוא ראשי תיבות דעת תפארת יסוד מלכות, ולכן קרבן האחרון בכל יום הוא התמיד לרמוז שכל עליות שהיו מן הקרבנות של כל היום הם עולים בקו האמצעי שרמוז באותיות 'תָּמִיד' וקודם התמיד מקריבין הבזיכין שהיא הלבונה הרומזת לאור מקיף כנודע.

דף לה:

כֹּהֵן שֶׁעָשְׂתָה לוֹ אִמּוֹ כֻּתֹּנֶת. יש להקשות הוה ליה למימר 'שֶׁעָשָׂה כֻּתֹּנֶת' ולמה מזכירה על שם אִמּוֹ דמשמע שהיא משתדלת במעשה הכתונת טפי? וכן אָמְרוּ עַל רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בֶּן פַּאבִּי וְעַל רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן חַרְסוֹם שֶׁעָשְׂתָה לוֹ אִמּוֹ.

ונראה לי בס"ד דאיתא במכות (מכות יא.) על הורגין בשוגג שגולין לערי מקלט 'לפיכך אמותיהם של כהנים מספיקות להם מחיה וכסות כדי שלא יתפללו על בניהם שלא ימותו' עיין שם. וידוע דכתונת מכפרת על שפיכות דמים כמו שנאמר (בראשית לז, לא) 'וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַכְּתֹנֶת בַּדָּם' ולכן מאחר שאמותיהם של כהנים הם שמים לב בעבור בניהם שלא יתפללו עליהם אלו השופכי דם בשוגג שימותו לכך משתדלים לעשות הכתונת המכפרת על שפיכות דמים מצוה מן המובחר כדי שתגין שלא יהיה שפיכות דמים בישראל ולא יצטרכו לגלות לערי מקלט ואז יהיו בניהם ניצולים מקללות הגולין דגלות אין כאן גם קללה אין כאן.

שָׁמָא לֹא יִמְסְרֶנָּה יָפֶה יָפֶה. כפל הלשון רוצה לומר בפה ובלב דחיישינן כיון דהוא עצמו מתכבד בה לכך הוא מוסרה ואם לא היה לו כבוד בה לא היה מוסרה מלב ונפש ורצון

טוב. ולפי ההשערה כתונת רבי אלעזר בן חרסום שהיתה משתי רבוא עולה למספר גדול ואף על גב דדברו חכמים בלשון גוזמא אפשר דהכא לאו גוזמא הוא.

אוֹתוֹ הַיּוֹם עֶרֶב שַׁבָּת הָיָה. נראה ודאי שהלך וקידש בביתו מבעוד יום ובא לשם אחר חשיכה כי היו קובעים ללמוד בית המדרש גם בליל שבת ויש הולכים לביתם אחר חצות לילה לקיים עונת תלמידי חכמים ויש שאין הולכים לביתם דאין להם עונה כי אין נשיהם טהורים ולכן נשארים בבית המדרש עד אור הבוקר, ונזדמן שאותו ליל שבת נשארו שמעיה ואבטליון בבית המדרש כל הלילה והנה בודאי שאותו ערב שבת הזמין לו הקב"ה פרנסתו כנהוג שהוא טְרַפְּעִיק. ומה שאמרו לֹא מָצָא לְהִשְׁתַּכֵּר היינו כדרכו שהוא טְרַפְּעִיק שלם ונעשה לו כך בהשגחה כדי להביאו ליד נסיון להרבות שכרו וכדי שהעולם ילמדו מוסר ממנו.

ומה שהיה מוכרח ליתן לשומר בית המדרש חצי טרפעיק בכל יום עיין מהרש"א שכתב ב' טעמים והם רחוקים. ונראה לי בס"ד דלעולם הבית המדרש היה בתוך העיר דהכי מסתברא מכמה טעמים אך השומר היה בו צורך לבית המדרש בשביל הלילה שאי אפשר להניח פתח בית המדרש פתוח כל הלילה ומוכרח שיעמוד השומר אצל הפתח כל הלילה לפתוח לכל הבא ולנעול אחריו, וגם עוד אפשר שהוצאות של הדלקת אש בימי הקור וגם הדלקת שמן לנרות הכל יעשה השמש מכיסו ותמורת כל זה יקח לו הרווחה זו שיקח מכל אדם חצי טרפעיק ואם לא יתנו לו לא יכניסם יען כי הוא עושה הוצאות כנגד הרווחה זו, והנכנס לבית המדרש בליל שבת מקדים להביא חצי הטרפעיק ביום ששי מבעוד יום והלל ע"ה כיון שלא הביא לא הכניסו ולכך עָלָה וְיָשַׁב עַל פִּי אֶרֶבָּה לִשְׁמֹעַ תּוֹרָה.

וַיָּרַד עָלָיו שֶׂלֶג מִן הַשָּׁמַיִם. קשה למאי אצטריך לפרש 'מִן הַשָּׁמַיִם' פשיטא הוא דהשלג יורד מן השמים?

ונראה לי בס"ד דאותו היום לא היה קור גדול שראוי לירד בו שלג אלא ירידת השלג היתה בהשגחה פרטית מן השמים ואינה טבעית מחמת הקור, ולזה אמר **וַיָּרַד עָלָיו שֶׂלֶג מִן הַשָּׁמַיִם** בהשגחה ולא מחמת הקור.

ובזה יתורץ דקדוק אחר דאם היה קור גדול ויורד שלג בטבע איך סיכן עצמו הלל ע"ה לישב על הגג והשלג יורד עליו הלא איתא בגמרא דקמא (בבא קמא סא.) אמר דוד המלך ע"ה כך מקובלני מבית דינו של שמואל כל המוסר עצמו למות על דברי תורה אין אומרים הלכה משמו? ובזה ניחא דבעת שֶׁנִּתְלָה עַל אֶרֶבָּה לא היה קור גדול ולא היה יורד שלג אלא אחר שנתלה והעמיק מחשבתו בדברי תורה ירד השלג בהשגחה

והוא להיותו מעיין בעומק דברי תורה לא הרגיש וכמו שאמרו בשבת (שבת פח.) על רבא דהיה מעיין בשמעתתא ויתבה אצבעתיה תותי כרעיה ונתמעכה עד שיצא דם ממנה ולא הרגיש מחמת טירדת עיונו. ואחר כך מרבוי השלג נתקרר הרבה ונתעלף שלא היה בו כח לקום לפרוק מעליו השלג ולכן גם שמעיה אמר בלשון ספק שמא יום מעונן דאם היה קור גדול לא היה מסתפק בזה והיה מחליט דודאי יום מעונן.

ונראה לי דהיה דרכם לדרוש בליל שבת בבית המדרש ובפרט אחר חצות לילה ברזין עלאין, ולזה אמר כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמַע דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים מִפִּי שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן.

והא דנעשה פרסום צדקתו בחיבוב התורה **בַּשֶּׁלֶג** ולא באופן אחר נראה לי בס"ד, כי יש שלשה מיני אילופים כלומר לימודים. האחד לימוד הסוד והשני לימוד המשניות דהיינו בקיאות בהלכות פסוקות, והשלישי לימוד העיון והסברא לדעת טעם כל הלכה והלכה. וכל לימוד נקרא אלף מלשון (איוב לג, לג) 'וַאֲאַלֶּפְךָ חָכְמָה' וכן (תהלים נה, יד) 'אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי' ושלשה פעמים אל"ף עולה שֶׁלֶג [אלף 111 × 3= שֶׁלֶג 333] לכך חיבוב תורה שהיה לו בשלשה לימודים הנזכרים נתפרסם ונודע בענין הַשֶּׁלֶג שֶׁיָּרַד עָלָיו. ולכך היה עליו **שֶׁלֶג שְׁלֹשָׁה אַמּוֹת** כנגד שלשה לימודים הנזכרים והם י"ח טפחים שעשה לו הקב"ה נס ונשאר חי.

ונראה לי בזכות חיבוב תורה של הלל אשר נתפרסם ונודע במעשה זו שהיתה בליל שבת, לכך אחרי זה עלה לגדולה ולנשיאות מסיבת השבת שחל להיות ערב פסח בשבת ולא ידעו אם פסח דוחה שבת עד שבא הלל ע"ה והודיעם, נמצא סיבת נשיאותו היה מכח השבת.

רָאוּי זֶה לְחַלֵּל עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת. הקשה הגאון פתח עינים ז"ל מה חידוש זה, והלא פקוח נפש דוחה שבת? ועוד הוה ליה למימר כן בעת שמצאוהו קודם שעשו לו כל אותם המעשים יעוין שם.

ונראה לי בס"ד כי באמת לא הוצרכו לחלל שבת באיסור תורה שנקרא חילול ממש, דרחיצה וסיכה דרבנן וגם המדורה לא הוצרכו להדליק בעבורו אלא היתה מדורה דולקת אצלם מערב שבת אך רצו לפרסם מעלתו לעיני העולם שהוא נכנס בסכנה בעבור חבוב תורה שאינו עתה כחולה שאין בו סכנה דאסור לחלל שבת בעבורו אלא **רָאוּי** הוא מצד הסכנה לְחַלֵּל עָלָיו הַשַּׁבָּת, אך לא הוצרכנו לכך מפני שהיה לנו מדורה דולקת. גם כוונו בזה לומר **רָאוּי** מן הדין לְחַלֵּל עָלָיו אך זכותו גרם שלא הוצרכנו לְחַלֵּל!

ועל דרך הדרש נראה לי בס"ד דידוע דהלל ע"ה היה ניצוץ משה רבינו ע"ה אשר השבת הוא חלקו כמו שאומרים בעמידה 'יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ' ולזה אמר **רָאוּי** מצד

בחינתו לְחַלֵּל עָלָיו הַשַּׁבָּת שהוא בחינתו ויש לו שייכות בו.
או אפשר לומר דאותו היום שלא מצא להשתכר היה ביום חמישי ולשומר לא היו נותנים שכר בעבור היום אלא רק בעבור הלילה מטעם שכתבתי לעיל, ולכן בליל שישי לא הכניסו ונתלה בארובה וכיון שעלה עמוד השחר של יום השישי הרגישו בו וּפֵרְקוּהוּ וְהִרְחִיצוּהוּ, וְסָכוּהוּ, וְהוֹשִׁיבוּהוּ כְּנֶגֶד הַמְּדוּרָה.
ומה שאמרו '**אָמְרוּ: אוֹתוֹ הַיּוֹם עֶרֶב שַׁבָּת הָיָה**' לא קאי על יום שלא מצא להשתכר בו אלא קאי על היום ההוא שֶׁפֵּרְקוּהוּ וְהִרְחִיצוּהוּ, וְסָכוּהוּ, וְהוֹשִׁיבוּהוּ כְּנֶגֶד הַמְּדוּרָה.
ומה שאמרו **רָאוּי זֶה לְחַלֵּל עָלָיו הַשַּׁבָּת** כלומר אם היה מזדמן דבר זה ביום שבת הנה חשיב מסוכן 'שֶׁרָאוּי זֶה לְחַלֵּל עָלָיו הַשַּׁבָּת' ובזה האופן יתיישבו כמה קושיות ודקדוקים.
ודע כי מה שאמר **וְהִרְחִיצוּהוּ** הכונה דרחצו אותו במים חמין שהיה מוכן אצלם, והוצרכו לכך מפני כי עורו נתכוון מחמת קרירות השלג ולא היה מקבל הסיכה היטב, ועל ידי רחיצה במים חמין נתפשט העור ואז מקבל הסיכה היטב.
מִפְּנֵי מַה לֹּא עָסַקְתָּ בַּתּוֹרָה. לפי הכלל הידוע צריך שנראה לו ב' טעמים בדבר ושואל 'מִפְּנֵי מַה' ונראה לי דכאן נמי יש ב' טעמים האחד שאין הזמן שלו מספיק כדי להביא לסיפוק פרנסתו ובני ביתו, והשני שלבו טרוד ואין לו ישוב הדעת ללמוד, ולכן מביאים לו הוכחה מהלל דהוה ביה תרתי.
ולעשיר אומרים לו 'מִפְּנֵי מַה' דגם כאן יש ב' טעמים, האחד שהוא היה מחזיק ביד לומדי תורה, ולכך פטור הוא עצמו מלימוד דכתיב (קהלת ז, יב) 'בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכֶּסֶף' והשני ד'מַרְבֶּה נְכָסִים, מַרְבֶּה דְאָגָה' (משנה אבות ב, ז) וטרוד הוא בעסקיו להשגיח עליהם ולכך מביאים לו הוכחה מרבי אלעזר בן חרסום דודאי היה מחזיק ביד לומדי תורה, וגם היה לו נכסים רבים שראוי להיות טרוד לבו בהשגחתם, ועם כל זה לא היה נטרד שכלו בהם ולא היה דואג ומחשב עליהם.
שֶׁהִנִּיחַ לוֹ אָבִיו אֶלֶף עֲיָרוֹת בַּיַּבָּשָׁה. יש להקשות הוה ליה למימר 'שֶׁהָיָה לוֹ אֶלֶף עֲיָרוֹת' ולמה דקדק ללמדינו שבאו לו בירושה? ונראה לי בס"ד להגדיל שבחו שלא תחשוב שהוא המציא והוליד העושר הזה ומסתמא איבד בו זמן הרבה בתחילה עד שעלה בידו עושר הרב הזה לכך אמר שֶׁהִנִּיחַ לוֹ אָבִיו.
והא דאמר **כְּנֶגְדָּן אֶלֶף סְפִינוֹת בַּיָּם**, קשה למאי אצטריך לומר 'כְּנֶגְדָּן' לימא 'אֶלֶף עֲיָרוֹת וְאֶלֶף סְפִינוֹת'? ונראה לי דאם היה אומר כן הוה אפשר לומר סך זה הוא לשון גוזמא, הן בעיירות הן בספינות ולא הוו אלף ממש לכך נקיט כנגדן דהראה לנו בזה שהוא תופס המספר בדקדוק ולא נקיט לשון גוזמא.

רָשָׁע, אוֹמְרִים לוֹ: מִפְּנֵי מַה לֹּא עָסַקְתָּ בַּתּוֹרָה. נראה לי גם כאן יש שני טעמים האחד הוא על דרך המעשה ששמעתי באדם שהיה עשיר גדול אך היה רשע ומנאף הרבה והיו רוצים להעלותו לספר תורה בשביל הממון דמאחר שהוא עשיר הרבה מוכרח שיתנדב והוא היה מסרב ולא היה רוצה שיעלוהו אפילו פעם אחת בשנה, והיה נותן לבית הכנסת נדבת העליה ואינו עולה, וישאלוהו למה אין אתה רוצה לעלות? והשיב שהוא מכבד התורה בכך יען כי הוא טמא בזנות וכמה מיני ניאוף ואין כבוד לתורה שיעלה איש טמא כמוהו לספר תורה! וכן זה הרשע נותן טעם על שאינו עוסק בתורה בשביל שאין ראוי לאיש טמא בטומאת הזנות כמוהו לעסוק בתורה הקדושה. וטעם השני שהוא טָרוּד בְּיִצְרוֹ, ואחר שמשיב טעם זה מביאין לו הוכחה מן יוסף הצדיק ע"ה.

אי נמי איכא שני טעמים, האחד בשביל שהוא יפה מאד חושקים בו הנשים ועושין לו המצאות לפתותו לשכב עמהם לכך הוא מתבלבל מכח מעשים שעושין לו כי יסובבוהו מכל רוחותיו כדי לנאף עמהם, והשני כי גם מצד עצמו היצר הרע בוער בקרבו וטורדו, ולכך הוא משיב גם כן שני טעמים אלו שאומר נָאֶה הָיָה, ולכן חושקים בו הנשים ורודפים אחריו לנאף, ועוד גם מצד עצמו בוערת בקרבו התאוה שטרוד ביצרו היה, ולכך מביאים לו הוכחה מיוסף הצדיק ע"ה.

בְּגָדִים שֶׁלָּבְשָׁה לוֹ שַׁחֲרִית, לֹא לָבְשָׁה עַרְבִית עַרְבִית, לֹא לָבְשָׁה שַׁחֲרִית. כן הגרסא בעין יעקב, ופירש רש"י שֶׁלָּבְשָׁה לוֹ רוצה לומר 'בשבילו' ויש להקשות למה בשחרית נקיט 'לו' ובערבית לא נקיט 'לו' דהוה ליה למימר 'לֹא לָבְשָׁה לוֹ עַרְבִית'?

ונראה לי בס"ד כי היא כל פתויים שלה היו ביום שבעלה אינו בבית אלא הולך לשירות המלך על פקודתו, ולכן בשחרית כשילך בעלה לובשת בגדים נאים ומפוארים בשבילו כדי לפתותו בהם, אך בערבית פושטת אותם הבגדים ולובשת בגדים כמנהגה כי בלילה בעלה עמה בבית, ולכן לא נקיט '**לו**' שהוא רוצה לומר 'בשבילו' אלא בשחרית.

וחזר ואמר '**עַרְבִית לֹא לָבְשָׁה שַׁחֲרִית**' הכונה אם היה מזדמן שבערבית גם כן לובשת בגדים מפוארים כגון שיש להם ימי איד וכיוצא שמנהגה ללבוש בגדים נאים לא היתה מנחת אותם הבגדים עליה בשחרית שהוא זמן הפיתוי אף על פי שגם אלו הם בגדים נאים אלא מחליפתם ולובשת בגדים נאים אחרים, ולזה אמר 'עַרְבִית לֹא לָבְשָׁה שַׁחֲרִית'.

ונראה לי דהעליות שלו באו לו על פי סדר הדברים שדברה עמו דהיתה אומרת לו תחילה **הֲרִינִי חוֹבַשְׁתְּךָ בְּבֵית הָאֲסוּרִין!** וכן הוא תחילת הכל העלהו פרעה מבית האסורין דכתיב (בראשית מא, יד) 'יִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן הַבּוֹר' ואחר כך אמרה לו **הֲרִינִי כּוֹפָפַת אֶת קוֹמָתְךָ!** כן אחר כך (שם) 'וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו' וקומת האדם ניכרת

ונהדרת במלבושים, ואחר כך אמרה לו **הֲרֵינִי מְסַמֵּאת אֶת עֵינָיִךְ!** גם הוא בא אחר כך לפני פרעה ונפתחו עיני חכמתו ושכלו ופתר לו החלום ואמר לו פרעה 'אֵין נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ' (בראשית מא, לט) ואחר כך **נָתְנָה לוֹ אֶלֶף כִּכַּר כֶּסֶף** להעשירו ולא קבל לכך נקרא 'אַבְרֵךְ' (שם פסוק מג) שהוא מילה מורכבת 'אב רך' על אשר נתנסה בשני דרכים האחד בעושר שעשתה אותו אב והשני ביסורין שעשתה אותו רך ועם כל זה גבר עליה.

נִמְצָא הוֹלֵל מְחַיֵּב אֶת הָעֲנִיִּים. קשה והלא יוסף הצדיק ע"ה קדים והוה ליה למנקט יוסף הצדיק ע"ה ברישא?

ונראה לי בס"ד דנקיט להו כפי חשיבות המתחייבים כי העני אפילו שלא עסק בתורה הוא חשוב בבית דין של מעלה טפי מעשיר וכל שכן מרשע דכתיב (איוב לו, טו) 'יְחַלֵּץ עָנִי בְעָנְיוֹ' דניצול מדינה של גהינם, והעשיר אף על פי שלא עסק בתורה הוא חשיב בבית דין של מעלה טפי מרשע דהוא מאוס בטומאת ניאוף.

דף לו:

וּמֵאַחַר שֶׁהִתְוָדָּה עַל הַזְּדוֹנוֹת וְעַל הַמְּרָדִים, חוֹזֵר וּמִתְוַדֶּה עַל הַשְּׁגָגוֹת?. יש להקשות איך יתרץ רבי מאיר קושיא זו דחכמים.

ונראה לי בס"ד על פי מה שאמר רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל הטעם דחייבה תורה קרבן על השוגג מאחר דנעשה בלי דעת היינו טעמא דאמרינן בסיבת עשותו תחילה (ויקרא ד, כז) 'אַחַת מִמִּצְוֹת ה' אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה' במזיד לכך נמשך לו אחר כך השוגג ד'שְׁכַר עֲבֵרָה, עֲבֵרָה' (משנה אבות ד, ב) דאם לא כן אין הקב"ה מביא תקלה על ידי צדיקים (חולין ה:) עיין שם. נמצא השוגג נולד מן המזיד, ולכן לרבי מאיר יתוודה על השוגג אחר המזיד שיזכיר תחילה את המוליד ואחר כך את הנולד.

ברם קשה לרבי מאיר אמאי הוצרך להביא שני פסוקים פסוק (ויקרא טז, כא) 'וְהִתְוַדָּה' ופסוק נושא עון, ועוד פסוק (שמות לד, ז) 'נֹשֵׂא עָוֹן' קדים והוה ליה להזכירו תחילה?

ונראה לי בס"ד דהביא תחילה פסוק 'וְהִתְוַדָּה' משום דכתיב באותו ענין עצמו של ודוי כהן גדול ביום הכיפורים אך מפסוק זה לבדו ליכא הוכחה גמורה דבזה הכתוב בא לצוות אותו שיתודה וכיון דהוא מצווהו על חטאתם נקיט סדר זה כדרך לא זו אף זו דלא מבעיא שיתודה על פשעים שלהם אלא גם על חטאתם יתודה, ומנא ליה דאם האדם מבקש דרך תפלה לפני הקב"ה שיזכיר עון ברישא לכך הביא פסוק 'נֹשֵׂא עָוֹן' שהוא דרך תפלה ונקיט עון ברישא.

וְאוֹמֵר: "אָז תִּפְשַׁע לִבְנָה בָּעֵת הָהִיא". יש להקשות והלא כבר הביא קרא (מלכים ב' ג, ז) ד'מֶלֶךְ מוֹאָב פָּשַׁע בִּי' ולמה הוצרך להביא פסוק (מלכים ב' ח, כב) 'אָז תִּפְשַׁע לִבְנָה'?
ונראה לי ד'מֶלֶךְ מוֹאָב פָּשַׁע בִּי' אלו דברי יהורם בן אחאב ואיכא למימר יהורם לא דייק לישנא וקרי למרד בשם פשע, אך פסוק 'אָז תִּפְשַׁע לִבְנָה' הוא מדברי הנביא ודייק לישנא, ואף על גב דקרא כתיב הכי 'וַיִּפְשַׁע אֱדוֹם מִתַּחַת יַד יְהוּדָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה אָז תִּפְשַׁע לִבְנָה' הביא סופו ולא הביא תחילתו, דיש לומר כיון דאמר 'מִתַּחַת יַד יְהוּדָה' לכך האי פשיעה רוצה לומר מרד אבל לשון פשיעה בלבד מנא ליה? לכך הביא סוף הפסוק 'אָז תִּפְשַׁע לִבְנָה'. מיהו קשיא לי דלעיל מזה (מלכים ב' ג, ה) כתיב 'וַיְהִי כְּמוֹת אַחְאָב וַיִּפְשַׁע מֶלֶךְ מוֹאָב בְּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל' ופסוק זה קודם 'מֶלֶךְ מוֹאָב פָּשַׁע בִּי' והוא מדברי הנביא ואמאי לא הביא פסוק זה? וצריך ישוב.
אֶלָּא מַהוּ שֶׁאָמַר מֹשֶׁה: (שמות לד, ז) **"נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה"**?. יש להקשות מה יתרצו חכמים לקרא קמא דרבי מאיר שהוא פסוק (ויקרא טז, כא) 'וְהִתְוַדָּה'?
ונראה לי דלא חיישי להאי קרא מפני שהוא צווי שמצוהו להתוודות על חטאתם ולכן נקיט החמור תחילה ואחר כך הקל בדרך לא זו אף זו. **אי נמי** על פי הקדמה הנזכר לעיל דהשוגג נולד מן המזיד ואם כן הכי קאמר 'וְהִתְוַדָּה עָלָיו אֶת כָּל עֲוֹנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת כָּל פִּשְׁעֵיהֶם' אשר הם גרמו להביאם לידי חטאתם.
"פְּשָׁעִים" אֵלּוּ הַמְּרָדִים. קשה לרבי מאיר דסבירא ליה לומר החמור תחילה הוה ליה למימר פָּשַׁעְתִּי עָוִיתִי חָטָאתִי?
ונראה לי בס"ד דרבי מאיר לא סבירא ליה 'פְּשָׁעִים' אֵלּוּ הַמְּרָדִים שהוא להכעיס כמו שאמרו חכמים אלא סבירא ליה פשע ועון ענין אחד שהוא מזיד שלא להכעיס ונקיט בודוי תרתי עון ופשע חד על מזיד שבין אדם למקום וחד על מזיד שבין אדם לחבירו ותרווייהו להנאתו הוא עושה ולא להכעיס דסבירא ליה לרבי מאיר לא חשידי ישראל שיעשו מרד שהוא להכעיס כדי שיתוודה כהן גדול ביום הכיפורים עליהם שאם ימצא אחד בעיר שיעשה מרד להכעיס יבטל במיעוטו והרי זה יצא מכללות ישראל ואין צריך כהן גדול להתוודות על זה, וכן תמצא בודוי רבינו נסים ביום הכיפורים את אשר קרבת הרחקתי וכו' אך לא להכעיסך נתכונתי.
ודע כי בעל כרחו צריך לומר דרבי מאיר לא סבירא ליה 'פְּשָׁעִים' אֵלּוּ הַמְּרָדִים כמו שאמרו חכמים דהא חכמים נקטי בתחילת דבריהם 'עֲוֹנוֹת' אֵלּוּ זְדוֹנוֹת וכו' 'פְּשָׁעִים' אֵלּוּ הַמְּרָדִים וכו' ואם איתא דגם לרבי מאיר הוא כך למה הוצרכו חכמים לפרש זה בדבריהם והוה ליה למימר כך וחכמים אומרים מאחר שהתודה על הזדונות וכו' אלא

ודאי דרבי מאיר שהוא תנא קמא לא מפרש 'פְּשָׁעִים' אֵלּוּ הַמְּרָדִים ובאו חכמים להודיע סברתם בביאור הפשעים שהם מרדים.

וְכֵן בְּדָוִד הוּא אוֹמֵר: (תהלים קו, ו) **"חָטָאנוּ עִם אֲבוֹתֵינוּ, הֶעֱוִינוּ וְהִרְשָׁעְנוּ"**. קשה רבי מאיר איך יתרץ להני קראי? ונראה לי בס"ד דרבי מאיר יפרש מה שאמר דוד ושלמה ודניאל 'חָטָאנוּ' קאי על חטאות נעורים דבאותו זמן להיותם נערים גם המזידין נקראים חטאים על דרך שאמרו רבותינו ז"ל זדון עם הארץ נחשב שגגה וּשְׁשִׁגְגַת תַּלְמוּד עוֹלָה זָדוֹן' (משנה אבות ד, יג), והכי קאמר חָטָאנוּ בנעורינו וגם עתה בגדלינו עֲוִינוּ וּפָשַׁעְנוּ, ולא הזכירו שגגות של ימי הגדלות כיון דהזכירו הזדונות נכללו השגגות מכל שכן, רק של ימי נעורים הזכירו תחילה לומר מנעורינו ועד עתה חטאנו ועוינו ופשענו לפניך.

מיהו קשיא לי לרבנן דסבירא להן מסתבר טעמא להזכיר הקל הקל תחילה אם כן למה אמר יעקב אבינו ע"ה ללבן (בראשית לא, לו) 'מַה פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי'? ואם נאמר דכאן שייך למנקט כן בדרך לא זו אף זו משום שהוא דבר תוכחה שמוכיחו על כך הנה עוד קשיא לי מן פסוק (בראשית נ, יז) 'שָׂא נָא פֶּשַׁע אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם' בפרשת ויחי דאין זה תוכחה אלא בקשה? ויש לישב.

וְעוֹשִׁין תְּשׁוּבָה, עֲשֵׂה לָהֶם זְדוֹנוֹת כִּשְׁגָגוֹת. מקשים והלא משה רבינו ע"ה חפץ הרבה בטובת ישראל ולמה לא התפלל שיעשה זדונות כזכויות?

ונראה לי בס"ד שרצה לחלוק כבוד ליום הכיפורים שבו נאמר (ישעיהו א, יח) 'אִם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ' שכוחו לעשות שגגות כזכויות לכך התפלל שיהיו זְדוֹנוֹת כִּשְׁגָגוֹת ואז יבא יום הכיפורים אחר כך ויעשה את הַשְּׁגָגוֹת אלו כְּזְכִיּוֹת.

ועוד נראה לי בס"ד דמשה רבינו ע"ה ידע שאין ישראל עושין תשובה חמורה הצריכה להיות בעבור הזדונות אלא תשובה קלה לכך התפלל בשעה שחוטאין ישראל ועושין תשובה הנה קודם שיעשו התשובה תעשה להם כמידת טובך הזדונות כשגגות על דרך שנאמר (ישעיה נח, א) 'וְהַגֵּד לְעַמִּי פִּשְׁעָם וּלְבֵית יַעֲקֹב חַטֹּאתָם' שזדון עם הארץ נחשב בדין לשוגג כן אתה כמידת טובך תחשוב להם בדין את הזדונות כשגגות ונמצא אין בידם זדונות אלא רק שגגות ואז תספיק תשובתם להעביר השוגג אף על פי שהיא תשובה קלה וכן הקב"ה הבטיח לישראל על ידי הנביא (הושע יא, א) 'כִּי נַעַר יִשְׂרָאֵל וָאֹהֲבֵהוּ' כלומר אדון את מעשיהם כמעשה נַעַר שזדונו חשוב שוגג.

דף לז.

בְּשָׁעָה שֶׁאֲנִי מַזְכִּיר שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַתֶּם "הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹקֵינוּ". יש להקשות מהיכא משמע דקאי על עניית 'בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד'?

ונראה לי בס"ד דהקשו הראשנים דברישׁ תפילת העמידה אינו מזכיר מלכות ואמר רבי יוחנן בברכות (ברכות מ:) כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה, ותירץ הרא"ש ז"ל כיון דאמרינן בה האל הגדול חשיב מלכות, ובזה פירש הרב פתח עינים ז"ל בברכות שם בשם הרב תוספות יום טוב ז"ל אֱלוֹהֵי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד בְּכָל יוֹם אֲבָרֶכְךָ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד גָּדוֹל ה' וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר יעוין שם. נמצא תואר גדול הוא תואר מלכות ולכן כיון שאמר 'הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹקֵינוּ' כאלו אמר הבו מלכות לאלקינו והיינו דקאי על עניית בשכמל"ו [בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד] דמזכירים בה מלכות.

ומה שאמר חֲנַנְיָה בֶּן אָחִי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ '**זָכָר צַדִּיק לִבְרָכָה**' לא בא לחלוק על דרשת רבי אלא רבי קאי על עניית בשכמל"ו שעונין במקדש על הזכרת השם ככתבו, וחנניה בא ללמוד עוד דבר אחד דעל כל אזכרה שנשמע מפי אדם במטבע ברכות צריכין לענות '**בָּרוּךְ הוּא וּבָרוּךְ שְׁמוֹ**' ולכן בזה קרא להקב"ה בשם צַדִּיק כי עניה זו היא אחר הזכרת השם מפי כל אדם שהוא מוציא השם באותיות 'אדני' ומכוין בו בלבו באותיות הוי"ה שצריך לכוין בו בשם שילוב הוי"ה אדנ"י שזה השם מכונה בשם צַדִּיק שהוא בחינת היסוד כנודע. אך עניית בשכמל"ו אחר הזכרת שם מפורש שקורא השם ככתבו דוקא, לכך בזה כתיב (דברים לב, ג) 'כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא' דייקא דהיינו השם ככתבו, אז אַתֶּם 'הָבוּ גֹדֶל' שהוא עניית בשכמל"ו.

מוֹנְבַז הַמֶּלֶךְ עָשָׂה כָּל יְדוֹת הַכֵּלִים שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים שֶׁל זָהָב. נראה לי בס"ד הטעם שבחר לעשות כן כי המלך נחשב יד לישראל כי הוא האוחז בהם ותופסם במלכותו להגין עליהם, ולכן אמרו עשרת השבטים (שמואל ב' יט, מד) 'עֶשֶׂר יָדוֹת לִי בַּמֶּלֶךְ וְגַם בְּדָוִד' דהמלך נחשב יד לכל שבט ושבט ואותיות 'זָהָב' מורים על ענוה כי מספרם הולך ומתמעט כן המלך כל זמן שהוא מתגדל יוסיף ענוה שיתמעט בעיני עצמו, וכמו שאמר הקב"ה לישראל חושקני בכם כל זמן שאני נותן לכם גדולה אתם ממעטים עצמכם (חולין פט.), ולכן מונבז המלך עשה ידות הכלים זהב לעשות בהם הוראה על עצמו.

וְאִמּוֹ עָשְׂתָה נִבְרֶשֶׁת שֶׁל זָהָב רוצה לומר מנורה, נראה לי בס"ד טעם לזה כי נִבְרֶשֶׁת אותיות נְשִׁבֶּרֶת והקב"ה אמר ליחזקאל הנביא ע"ה (יחזקאל לד, טז) 'הַנִּדַּחַת אָשִׁיב וְלַנִּשְׁבֶּרֶת אֶחֱבֹשׁ' אך כשאין עושין רצונו של מקום כתוב בזכריה (זכריה יא, טז) שיעמיד

להם מלך לא טוב 'וְהַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא יְרֻפֵּא' וכנזכר שם לשון זה, ולכן עֲשָׂתָה נִבְרֶשֶׁת זָהָב לרמוז בה על הַנִּשְׁבֶּרֶת שהיא אותיות נִבְרֶשֶׁת שהיא עתה תשובה כזהב, כי בנה הוא מלך טוב אשר את הַנִּשְׁבֶּרֶת ירפא ויעשנה חשובה כזהב ועשתה זו לרמוז רמז טוב על בנה המלך.

וְעוֹד תַּנְיָא: שְׁלֹשָׁה שֶׁהָיוּ מְהַלְּכִין בַּדֶּרֶךְ, הָרַב בָּאֶמְצַע, גָּדוֹל מִימִינוֹ, וְקָטָן בִּשְׂמֹאלוֹ. הא דהוצרך להביא הברייתא משום דמתניתין לא איירי ברבו אלא בסגן וכהן גדול ואין הכהן גדול רבו של סגן אלא הוא גדול ממנו, ועם כל זה הביא המשנה תחילה משום דניחא ליה להקשות מן המשנה להאמורא ולא מן הברייתא דיש לומר לא שמיע ליה ורק כדי שלא יבא לחלק בין גדול לרבו הביא דברי הברייתא דמשמע דדין חד להו.

ועוד נראה לי בס"ד הוצרך להביא הברייתא גם כן כדי שלא תחלק בין עומד למהלך שתאמר רב יהודה איירי במהלך ומתניתין דהסגן בימינו איירי בעומד לכך הביא הברייתא דקאמר להדיא שלשה שהיו מהלכין בדרך דשמע מינה דאין חילוק בכך.

וראיתי להרב שיח יצחק ז"ל שהביא קושיא בשם מהרד"ך ז"ל דרש"י ז"ל בפרק הדר כתב הא דאמרינן (לז.) מהלך לימין רבו הרי זה בור היינו דוקא כשהשמאל פנוי, ולפי זה מאי פריך הכא מדתנן סגן בימינו דכאן שאני שאין השמאל פנוי והניח בצריך עיון, עיין שם.

ונראה לי בס"ד דסבר המקשן דאין לחלק בהכי אלא בכל גוונא הרי זה בור דאם איתא להכי הוה ליה למימר במתניתין ראש בית אב בשמאלו והסגן בימינו כדי ללמדינו לפי דרכו דאין הסגן ראוי שיהיה בימינו אלא אם כן ראש בית אב בשמאלו, דאין השמאל פנוי אבל אם השמאל פנוי לא יהיה הסגן בימינו, וכן בברייתא הוה ליה למימר הכי הרב באמצע קטן משמאלו וגדול מימינו, כדי ללמדינו דבר זה וכיון דלא נקיט הכי שמע מינה דבכל גוונא הגדול בימין אף על פי שהשמאל פנוי.

וְכֵן מָצִינוּ בִּשְׁלֹשָׁה מַלְאָכֵי הַשָּׁרֵת שֶׁבָּאוּ אֵצֶל אַבְרָהָם, מִיכָאֵל בָּאֶמְצַע, גַּבְרִיאֵל בִּימִינוֹ, רְפָאֵל בִּשְׂמֹאלוֹ. יש להקשות למאי הוצרך להביא סיפא זו דברייתא דדי להקשות לרב יהודה מרישא דקאמר הגדול מימינו וקטן משמאלו?

ונראה לי כי מרישא בלחוד יש לתרץ דאיירי במהלכין בדרך ארוכה שיש בה יגיעה ולכך הולך מימינו כדי לשמשו שיהיה נסמך עליו בהילוכו, וכמו שאמרו בירושלמי רבי יוחנן הוה אזיל מטבריא לצפורי והוה מסתמיך על רבי חייא בר אבא וכן ישמשנו בעליה וירידה שיזדמן לפניהם בדרך ובכל שמושים אלו צריך שיהיה הולך מימינו וכיון דעביד כן בשביל כבודו לשמשו הרי זה משובח ואין זה בור, אבל רב יהודה איירי במהלך

בחצר או במבואות העיר, דהא רב יהודה לא קאמר המהלך בדרך כמו שאמרו בברייתא לכך הביא סיפא דברייתא דקאמר וכן מצינו במלאכי השרת וכו' ובמלאכים ליכא יגיעה בדרך ואין צריכין לשמש זה את זה, ועוד שהם כבר עמדו ונצבו בפני אברהם אבינו ע"ה באופן זה מיכאל באמצע גבריאל בימינו ורפאל משמאלו.

דף לח.

בַּחֲזָרָתוֹ עָמַד עָלָיו נַחְשׁוֹל שֶׁבַּיָּם לְטַבְּעוֹ. פירש רש"י 'סערה' ויש להקשות למה אמר **עָלָיו** וגם **לְטַבְּעוֹ** דמשמע רק בעבורו היה הדבר הזה והלא אדרבא כיון שהוא שליח מצוה אין ראוי להיות עליו גזרה זו?

ונראה לי בס"ד על פי מה שכתב הריטב"א ז"ל שהביאו בעל עין יעקב איך הלך נקנור לאלכסנדריא של מצרים והא איכא איסור לאו ד'לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד' (דברים יז, טז), והביא דרשת רבותינו ז"ל בספרי לגור שם אי אתה חוזר, אבל אתה חוזר לסחורה ולכבוש את הארץ, עיין שם.

והרב פתח עינים ז"ל הביא טעם אחר מדברי רבינו האר"י ז"ל דאפילו 'לגור שם' שרי אחר שכבר עברו ישראל וגרו שם אחר חורבן בית ראשון ונעשה בה תערובת ניצוצי קדושה בשאר ארצות ואז הותר לדור בה, עיין שם.

ולכן כאן השטן שהוא נחש הקדמוני נתקנא בנקנור שהביא דלתות חשובים לבית המקדש והצליח בהם כי כן דרך הסטרא אחרא להתקנאות בדברים של קדושה, לכך כאשר ראהו מהלך בים שהוא מקום סכנה מצא לו טענה לקטרג עליו מצד הלוכו למצרים דעבר על איסור לאו והוא לא נתן לב על דרשת הספרי ולא על טעם רבינו האר"י ז"ל לפוטרו אלא הכריע הדין לחובה לחייבו בזה, לכך עשה עצמו מתקנא לכבוד השם יתברך שאסר ההליכה למצרים ונתלבש בסערה של הים להטביעו, וזהו שאמרו עָמַד עָלָיו לְהַטְבִּיעוֹ דייקא כי בעבורו עשה הדבר הזה, ולכן קרא לסערה בשם **נַחְשׁוֹל** שהוא אותיות '**לוֹ נָחָשׁ**' גם מצא סימן יפה לעצמו שחשב שיצליח בכך בשביל שהדלתות היו נְחֹשֶׁת שהוא על שמו ועל ת' כוחות שלו שזהו **נְחֹשֶׁת** אותיות **נָחָשׁ ת**'.

אך באמת נקנור לא עביד איסורא הן מחמת טעמים הנזכר הן מצד שאר טעמי תריצי שכתבו בדבר הזה, לכן מן השמים זיכוהו ונעשה לו נס פלאי ונתקיים בנחש אשר שלט האדם הבליעל באדם התחתון לרע לו לאדם הבליעל כי במעשה נסים תחלש הסטרא אחרא ותתמוגג.

הָיָה מִצְטַעֵר עַל חֲבֶרְתָּהּ. יש להקשות אמאי נצטער עתה ולא נצטער עליה משעת נפילה? ונראה לי בס"ד דודאי נצטער משעת נפילה אך היה מתנחם קצת כי מה בידו לעשות והלא בעל כרחו נטלוה והשליכו אותה בשביל המקרה שקרה מן השמים בסערת הים אמנם עתה שראה בשניה אחר שכרכה ואמר 'הַטִּילוּנִי עַמָּהּ' נח הים וניצולה אז נתחדש לו צער גדול ונכוה בחמי חמין שאמר מדוע לא עשיתי כן בראשונה והיתה נצולת גם הראשונה! וכשראה השם יתברך צערו על זה עשה נס דכיון שהגיע לנמל הָיְתָה מְבַצְּבֶצֶת וְיוֹצֵאת.

אמנם עדיין תקשי באמת, למה לא עבד הכי בראשונה אם כל כך היו חביבין עליו הדלתות של בית המקדש שקיבל על עצמו ליפול לים? ונראה לי בס"ד כי בתחילה שהם היו מבקשים להשליך אחת דוקא אמר אם יעשה כך וישליכו אותו עמה מי ישגיח על השניה להביאה לירושלים? ואפשר שיגזלו אותה או גם אותה ישליכו מאחר שהיא ממון שאין לו תובעים לכך בשביל דחס עליה לא אמר שישליכו אותו עם הראשונה, מה שאין כן עתה שראה שלא נח הים ורוצים להשליך השניה לא נשאר לו עוד לשמור ואם ישאר ויבא לירושלם בידים רקניות לגמרי ימות בצער שלא היה יכול לסבול בושה זו לכך אמר שיטילוהו עמה.

ודע דמה שאמר שישליכו אותו עמה אין זה בכלל מאבד עצמו לדעת כי לא היה הוא משליך עצמו לים בידים ומצינו דאמרו רבותינו ז"ל על צדקיהו 'גָּלָה עַמִּי מִבְּלִי דָעַת' (ישעיה ה, יג) שהיה לו להקיש עצמו בכותל וימות ולא יראה בשחיטת בניו לעיניו ועיין בתשובות הרא"ש ז"ל בספר בשמים ראש סימן שע"ה מה שאמר בזה [המדרש הובא בשו"ת בשמים ראש סימן שמה כדי להתיר איבוד נפש מחמת ייסורים, ושם מחדש שאיסור אבוד נפש הוא רק כשעושה זאת מחמת מיאוסו בטובת הבורא כעניין הפילוסופים] וכן כאן אם היו משליכים גם השניה היה עולם חושך בעדו והיה מצטער צער גדול שהיה מוכרח שימות מרוב צערו, לכך אם אמר לו לעשות לו כך אין זה בכלל מאבד עצמו לדעת ח"ו.

וְעָלֶיהָ אָמַר שְׁלֹמֹה: (**שיר השירים א, יז**) "**קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים, רָהִיטֵנוּ בְּרוֹתִים**". נראה לי בס"ד הא דקרי לדלת ההיא בשם רָהִיטֵנוּ שהוא לשון ריצה כי היא היתה נחשת שהוא מין הדומם ששוקע ונח במים ואין לו כח המרוץ מה שאין כן הספינה שהיא עץ מהלכת על פי המים מאיליה, אך לזו הדלת שהיא נחשת בא לה מן השמים כח ריצה שנתלבש בה זה הכח של הרהיטה והיתה רוהטת על המים כמו עץ הספינה ולכן קרי לה רָהִיטֵנוּ על שם כח המרוץ שנתחדש בה.

עַל הָרִאשׁוֹנִים נֶאֱמַר: (משלי י, ז) "**זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה**", **וְעַל אֵלּוּ נֶאֱמַר**: (שם) "**וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב**". הקשה הרב פתח עינים ז"ל דלעיל אחר שהזכיר מעשיהם של ראשונים יסיים עליהם נאמר זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה ואחר שיזכיר מעשיהם של אלו יאמר עליהם נאמר וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב? עיין שם.

ונראה לי בס"ד דבלאו הכי קשה איך יקראם רְשָׁעִים דאף על גב דאין רוח חכמים נוחה מהן מכל מקום מה איסור תורה או איסור דרבנן עשו בזה שיקראם רְשָׁעִים? אך ידוע דלפעמים קורין לאדם בשם רשע לפי ערך הצדיק שכנגדו, וכמו שאמרו בגמרא, ובזה ניחא דלא אמר עליהם נאמר שֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב דאין ראוי שיקראם רשעים בסתם אלא אמר על הראשונים נאמר זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה, ולכן לגבי הראשונים שהם צדיקים ביותר אז על אלו נאמר וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב שראוי לקרותם רְשָׁעִים לגבי אותם הצדיקים אך הם אין רְשָׁעִים בעצם ח"ו.

הַלָּלוּ פִּתָּן מִתְעַפֶּשֶׁת, וְהַלָּלוּ אֵין פִּתָּן מִתְעַפֶּשֶׁת. נראה פשוט דעפוש הנעשה מפני שהיו מסיקין מבחוץ ואופין מבחוץ ולכן לא היה החום נכנס בקרב הלחם שהיה עוביו ז' אצבעות ולכך היה מתעפש מה שאין כן בית גרמו כשהיו מסיקין ואופין מבפנים היה החום חזק ונכנס בקרב הלחם היטב ונאפה יפה.

והנה צריך לדעת מאחר שהיו מסדרים קנים ביניהם איך נתעפש הלחם? ונראה דאיתא במשנה (משנה מנחות יא, ו) סידור קנים אינו דוחה שבת אלא נכנס מערב שבת ושומטן מבין לחם הישן ומסדרן במוצאי שבת בין לחם החדש ונמצא לחם הישן נשאר כל ליל שבת בלי קנים ולחם החדש נשאר כל השבת בלי קנים ואמרינן בגמרא דמנחות (מנחות צז.) בהאי שיעורא לא מעפש וזה השיעור הוא רק ללחם שאופין בית גרמו אבל של אלכסנדריא היה מתעפש בזה הזמן שנשאר בלא קנים.

כָּפְלוּ לָהֶם שְׂכָרָם, וּבָאוּ. יש להקשות וכי אדם עושה נקימה ונטירה עם ההקדש, ולמה סירבו עד שכפלו להם שכרן? ועוד למה הפריזו החכמים לכפול בבת אחת ושמא היו מתרצים בפחות מכפל?

ונראה לי בס"ד דבית גרמו לאו משום חימוד ממון או בדרך נקימה עבדי הכי אלא ראו שבדבר זה נתקדש שם שמים שהכל אמרו (משלי טז, ד) 'כֹּל פָּעַל יְהוָה לַמַּעֲנֵהוּ' לכן אמרו מצוה שיתפרסם דבר זה לכל ויהיה נזכר לדורות עולם ואם היו חוזרין בלא תוספת לא היה מתפשט דבר זה בין בני אדם ולא היה דבר זה שיחה בפי הבריות אך על ידי שסירבו ולא חזרו אלא בכופל שכרן נתפרסם דבר זה והיו שיחה בפי הבריות וממילא נודע לכל

ענין זה ד'כֹּל פָּעַל ה' לְמַעֲנֵהוּ' ונמצא כונתם לטובה להגדיל קדוש שם שמים בעיני העולם, וגם החכמים שכפלו שכרן בבת אחת היתה כך כונתם לטובה על דרך האמור. **בְּכָל יוֹם הָיוּ נוֹטְלִין שְׁנֵים עָשָׂר מָנֶה, וְהַיּוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה**. נראה לי בס"ד קבעו להם י"ב מנה כנגד י"ב לחמים שהיו אופין, ואם מנה זה של כסף נראה שהוא שכר מרובה בעבור כל אפיה, אמנם יתכן שהוא מנה של נחשת או אפשר שהוא של כסף אך יש עליהם גם כן מלאכה של שיפה ובעיטה שהוא עסק גדול וגם עסק של הנפה שהיו מניפין בי"ג מפות ומוציאין אותו מן כ"ד סאין ובכל אלו יש יגיעה רבה. ומה שכפלו שכרן אפשר בתחילה היו נותנים להם י"ב מנה במנה שאינה של קודש ואחר כך נתנו להם י"ב מנה במנה של קודש כי ידוע מנה של קודש כפול היה.

וְלֹא הָיוּ יוֹדְעִין לִרְדּוֹת כְּמוֹתָן. הטעם מפני דלחם הפנים היה תיבה פרוצה שניטל כסויה וגם שני דפנותיה זו כנגד זו, כך הלחם היו לו ב' דפנות דוקא ושוליים רחבים כזה וכדאיתא בגמרא דמנחות (מנחות צד) וכמו שכתב רש"י ז"ל שם עיין שם. ולכן צריך חכמה לרדותו מן התנור באופן שלא ישתבר ושאר אומנין היו מוכרחים להסיק מבחוץ ולאפות מבחוץ בשביל הרדיה שיהיו יכולים לרדותו וסיבת העיפוש הוא תלוי בזה כאשר בארנו לעיל מה שאין כן בית גרמו שהיו עושים הכל מבפנים היה נתקן כראוי כי הם היו חכמים במעשה הרדיה ואין צריכים לעשות מבחוץ בשביל הרדיה.

אָמְרוּ לָהֶם חֲכָמִים: מָה רְאִיתֶם שֶׁלֹּא לְלַמֵּד. יש להקשות למה לא שאלו מהם שאלה זו מקודם בעת שסירבו ולא רצו ללמד?

ונראה לי בס"ד כי בתחילה אין מקום לשאלה זו כי ידוע מנהג העולם כל אדם אומן מייקר אומנותו שלא ללמדה לאחרים ואין צורך לשאלם על כך, אמנם כשראו חכמים שלא יכלו אחרים לעשות אומנות זו חשבו כי הם סירבו מקודם כדי שיקפידו עליהם ויביאו אחרים במקומן ומאחר שהביאו אחרים נתבטלה פסקה של ערך הראשון שפסקו עמהם וידעו הם שלא יכלון אחרים לעשות כמותם ויהיו מוכרחים לחזור להביאם ואז יסרבו ולא ירצו באותו הערך ויעשו ערך חדש ועל זאת שאלום 'מָה רְאִיתֶם שֶׁלֹּא לְלַמֵּד?' כלומר אם ציירתם דבר זה בדעתכם שלא יש אדם אומן שיוכל לעשות כמותכם ולכך סרבתם שלא ללמד כדי שנקפיד להביא אחרים ואז תתבטל פסקה הראשונה או אם לא ראיתם את הנולד הזה אלא סרבתם כדרך העולם שאין האומן ירצה ללמד מלאכתו לאחרים? והשיבו לא חשבנו כזאת ורק סרבנו בשביל שכך יש לנו צוואה מאבותינו!

שֶׁל הַלָּלוּ מִתַּמֵּר וְעוֹלֶה כְּמַקֵּל, וְשֶׁל הַלָּלוּ מַפְצִיעַ לְכָאן וּלְכָאן. פירוש גם החדשים הביאו את עשב מעלה עשן דאם חיסר עשב מעלה עשן חייב מיתה כדאיתא בפרק הוציאו לו

(נג.) אך היה בזה העשב שני מינים ואותו המין שפועל כזאת להיות מְתַמֵּר וְעוֹלֶה כְּמַקֵּל לא היו יודעין אותו אלא רק בית אבטינס. ומה שֶׁהָיוּ נוֹטְלִין שְׁנַיִם עָשָׂר מָנֶה נראה לי היינו כנגד י"א סמנים ומעלה עשן.

ומה שאמר **לֹא יָצְאת כַּלָּה מְבֻשֶּׂמֶת מִבָּתֵּיהֶן** אף על גב דאיתא לקמן (לט:) דכל כלה אינה צריכה להתבסם בירושלים מפני תוקף ריח הקטורת שמתפשט בכל העיר הנה זה דוקא בתוך העיר אבל כלה שהיא מירושלים והולכת חוץ לירושלים היתה מתבשמת שלא יגיע תוקף ריח הקטורת לחוץ, אבל בית אבטינס לא היתה כלה יוצאה מבושמת מבתיהם לילך חוץ לעיר וכשלוקחים אשה מעיר אחרת מתנים עמה שלא תתבשם בבית אביה כשתלך אחר נשואין שלא יחשדום שהביאה מן הקטורת מבית חמיה ומתבשמת בו על ידי תערובת שאינו ניכר.

בְּשִׁמְךָ יְקָרָאוּךָ, וּבְמִקּוֹמְךָ יוֹשִׁיבוּךָ. נראה לי בס"ד על פי מה שאמר רבינו האר"י ז"ל (בשער הגלגולים דף כג) כאשר נולד האדם וקוראים לו אביו ואמו שם אחד העולה בדעתם אינו באקראי ובהזדמן אלא הקב"ה משים בפיהם השם ההוא המוכרח אל הנשמה ההיא כמו שאמר הכתוב (תהלים מו, ט) 'אֲשֶׁר שָׂם שַׁמּוֹת בָּאָרֶץ' כפי מקום האבר העליון אשר ממנו חוצב והשם הזה נרשם למעלה בכסא הכבוד כנודע ולכן אמרו רבותינו ז"ל 'שמא גרים' (ברכות ז:) וזהו טעם אל רבי יהושע בן קרחה ורבי מאיר דהוו בדקי בשמא (פג:) עד כאן לשונו יעוין שם. וזהו שנאמר **בְּשִׁמְךָ** הראוי והמוכרח אל נשמתך **יְקָרָאוּךָ** אביך ואמך ואין קריאת השם באקראי ובהזדמן **וּבְמִקּוֹמְךָ** באור הקדושה למעלה **יוֹשִׁיבוּךָ** שהשם שלך הוא נרשם למעלה בכסא הכבוד וכנזכר לעיל.

או יובן בס"ד על פי מה שאמר הרמב"ן ז"ל שאין לך אדם שאין לשמו רמז בתורה וכפי המקום שבו רמוז שמו ניכר מן הדברים מעשיו ומלאכתו וטבעו ומדותיו, ועל זה אומרו רבי מאיר בדיק בשמא שהיה יודע לכוון ברוח הקודש מקום שם האדם בתורה ואז ידע מה הוא ומה ענייני, וכאשר נמצא כי נזדמן לידו ענין תלמידו שהיה שמו אבנר וכיון על ידי תפלה איה מקומו בתורה ובזה נודע מה היתה לו לבסוף, וזהו שנאמר **בְּשִׁמְךָ** הראוי לך לפי מדותיך וטבעך וענייניך **יְקָרָאוּךָ וּבְמִקּוֹמְךָ** בתורה **יוֹשִׁיבוּךָ** ומשם תהיה נודע וניכר מה אתה ומה ענייניך.

או יובן בס"ד **בְּשִׁמְךָ יְקָרָאוּךָ** אחר תחיית המתים שכל אחד יהיה נקרא בשם שהיה נקרא בו קודם שמת **וּבְמִקּוֹמְךָ** המוכן לך בגן עדן **יוֹשִׁיבוּךָ** שכל אדם מקומו מוכן לו קודם שבא לעולם הזה **וְאֵין אָדָם נוֹגֵעַ בַּמּוּכָן לַחֲבֵרוֹ** פירוש אדם דהיינו צדיק חשוב אף על פי שלוקח שכר וחלק גן עדן של הרשע אינו נוגע בו אלא מחזירו לבעליו אחר תשובה,

וכמו שאמר רבינו האר"י ז"ל במאמר 'וְשִׂים חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם' בתפלת העמידה.
ומה שאמר '**אֵין אָדָם נוֹגֵעַ**' ולא אמרו אין אדם נוטל או לוקח הכונה על פי המעשה שהיה טמון בקרקע צלוחית מלאה אבנים טובות ובאותו קרקע היו תוקעים שם אהלים חורי הארץ בכל שנה בימות הקיץ לשאוב רוח טוב שם והיו תוקעים יתידות האהל סמוך לאותה הצלוחית שאין ביניהם לבינה אלא טפח ובמקום הצלוחית לא היו תוקעים וכך היה מנהגם בכל שנה ושנה כמה שנים, ופעם אחת בא אדם אחד לתקוע אהל שם ותקע היתד במקום הצלוחית ואז הרגיש בה ולקחה ולזה אמר 'אֵין אָדָם נוֹגֵעַ בַּמּוּכָן לַחֲבֵרוֹ' שכל אותם שקדמו לזה לא היו נוגעים במקום הצלוחית שהיא מוכנת לזה האחרון.

דף לח:

מַנִּיחַ גּוּדָלוֹ לְתוֹךְ פִּיו, וּמַנִּיחַ אֶצְבָּעוֹ בֵּין הַנְּיִמְיִן. נראה לי בס"ד רמז בזה כי ידוע שהגודל רומז לישראל ושאר אצבעות לשאר אומות, ולכן הגודל נבדל דכתיב (במדבר כג, ט) 'הֶן עָם לְבָדָד יִשְׁכֹּן וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב' ולזה הגודל הרומז לישראל מַנִּיחַ לְתוֹךְ פִּיו לרמוז שישראל הם בעלי הבית ושאר אומות מבחוץ הם עומדין, וּמַנִּיחַ אֶצְבַּע הסמוכה לגודל שהיא גבורה בֵּין הַנְּיִמְיִן רוצה לומר באמצע השפה כי אותיות של השפה הם בומ"ף ואמצע בומ"ף מ"ו שהוא מלוי ע"ב שבו תתמתק הגבורה על ידי אמירת השיר.
שֶׁהָיָה נוֹטֵל אַרְבָּעָה קוּלְמוֹסִין. הנה הרב מקום שמואל ז"ל בשער התירוצים דף מ"ב כתב, נראה שהוא דבר שאי אפשר שהרי היה צריך להפסיק בנקודה שבתוך שני ההי"ן שאי אפשר לכותבם כאחד והוא עשה מציאות דחוקה!
ונראה לי דאפשר שיעשה הקולמוס מחובר מן ג' חתיכות כמידת גג הה"א ושתי רגלים הארוכה והקצרה ויחברם ביחד בחכמה שיהיו מסודרים אחת למעלה ואחת יורדת תחתיה מן הצד כנגד רגל הגדולה ואחת כנגדה נגד רגל הקצרה שיורדת מעט יותר וכל קולמוסים אלו עושה אותם מברזל (ועיין גו"ר אורח חיים כלל ב' סימן יו"ד וי"א שהביא דברי הרב מצת שמורים ז"ל ומה שכתב הוא על דבריו יעוין שם. ועיין לרבינו האר"י ז"ל בשער מאמרי רשב"י פרשת ויקרא יעוין שם).
רַקְּבוּבִית תַּעֲלֶה בְּשִׁמּוֹתֵיהֶם. נראה לי בס"ד על פי מה שכתב הרב ערבי נחל דשפע הצמצום יבא מן אותיות הפשוט של שם האדם, והברכה תבא מן המלוי וכל מה שיהיה מלוי יותר דהיינו מילוי המלוי ועוד ועוד תתרבה הברכה, עיין שם. וזהו שאמרו 'רַקְּבוּבִית תַּעֲלֶה בְּשִׁמּוֹתֵיהֶם' שלא יהיה מילוי לאותיות הפשוט שבשמותם.

צַדִּיק מֵעַצְמוֹ וְרָשָׁע מֵחֲבֵרוֹ. נראה לי בס"ד הצדיק אף על פי שנוטל חלק חבירו בגן עדן עם כל זה אין דרכו להנות משל אחרים אלא אחר שישוב חבירו בתשובה מחזיר לו חלקו, אבל רשע שלוקח חלק חבירו בגיהנם זה ודאי יהיה נכוה ולוקה מחלק חבירו שבגיהנם. **או** יובן הזכות יש לה קרן ויש לה פירות, אבל עבירה יש לה קרן ואין לה פירות, אך עם כל זה הרשע יהיה נוסף לו על קרן שלו מכח עונות אחרים שהיה הוא נדמה להם שיחטאו. וזהו שאמר צדיק נוסף ומתברך מעצמו, כי המצוה יש לה קרן ויש לה פירות, אך הרשע מן עונות עצמו ממש אין לו תוספת דעבירה אין לה פירות, אך יהיה לו תוספת עונש מחבירו שהוא היה לו גרמא לחטוא.

או יובן בס"ד הצדיק תחילה לוקח נפש שיש לה ד' חלקים של טוב, דהיינו טוב במעשה טוב בדיבור טוב בכונה טוֹב במחשבה, הרי ד' פעמים 'טוֹב' כמנין 'חַיִּים' וכמנין 'חָכָם' [טוֹב 17 ×4= חַיִּים, חָכָם =68] שהוא נקרא חכם ונקרא חי ואחר כך זוכה ליקח רוח וגם בו עושה ד' פעמים טוב כאמור, הרי נעשה אצלו ח' פעמים טוב, ואחר כך לוקח חלק הנשמה, וגם בה יהיה לו ד' פעמים טוב הרי נעשה אצלו י"ב פעמים טוב שהם מספר 'צַדִּיק' [17×12=צַדִּיק 204] ואז לקח תואר צדיק בשלימות שנעשה צדיק אמיתי.

וזהו שאמרו**צַדִּיק מֵעַצְמוֹ** שעל ידי שלימות מעשיו בנר"ן [נפש, רוח, נשמה] זכה לשם צדיק באמת, אך הרשע לקח תואר **רָשָׁע מֵחֲבֵרוֹ** כי על ידי שנעשה 'חָבֵר לְאִישׁ מַשְׁחִית' (משלי כח, כד) הוא יצר רע לכך נקרא 'רָשָׁע' [570] שהוא מספר 'יֵצֶר רַע' [570], ולכן אותיות המחוברים לאותיות רָשָׁע באלפא ביתא הם אותיות 'שֻׁתַּף' רמז שתואר רָשָׁע יבא לאדם מן שֻׁתַּף שלו שהוא יהיה 'חָבֵר לְאִישׁ מַשְׁחִית' ובאמת 'אוי לרשע אוי לשכינו' (סוכה נו:) כי גם השתף שלו יבא לחשבון לפני הקב"ה לעתיד.

אָמַר לֵיהּ: הָא כְּתִיב "וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב". הדבר יפלא והלא בזה הרגע הקשה לו בחלוקה של הצדיק קושיא כזאת, והשיב לו כך אני שואל: מִדְּאוֹרַיְתָא מְנָא לָן? ואיך חזר והקשה לו קושיא זו בחלוקה של רשעים?

ונראה לי בס"ד כי בחלוקה הראשונה כשאמר לו ההוא מרבנן וְהָא כְּתִיב 'זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה' כוונתו לומר לו למה אתה מייחס דבר זה לרבנן והלא הוא כתוב במשלי (משלי י, ז) תשאל על הכתוב הזה שאמר שלמה מנין לו רמז בתורה וכשאמר לו רב המנונא 'מִדְּאוֹרַיְתָא מְנָא לָן' הבין ההוא מרבנן דהכי קאמר לו אין הכי נמי יפה הקשית עלי שאין ראוי לתלות דבר זה ברבנן אלא צריך לשאל על פסוק משלי בעצמו, ועתה תשיב לי על שאלה מִדְּאוֹרַיְתָא מְנָא לָן? כך הבין ההוא מרבנן בדברי רב המנונא.

אך רב המנונא לא נרגש עדיין בהערה זו של ההוא מרבנן שבא להקשות עליו למה אתה

תולה דבר זה ברבנן אלא חשב שבא להראות לו מקום לדבר זה במשלי, ולכך אמר לו כך אני שואל 'מְדְּאוֹרַיְתָא מְנָא לָן?' וכשחזר רב המנונא לשאול עוד בחלוקה של רשעים, מנא הא מלתא דאמור רבנן אז הרגיש ההוא מרבנן שבאותה חלוקה לא הבין רב המנונא כונה שלו במה שאמר לו, הָא כְּתִיב 'זֶכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה' אלא חשב שבא להראות לו מקום במשלי, ולכך חזר עתה ואמר לו פעם אחרת וְהָא כְּתִיב 'וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב' ולמה אתה אומר עוד הפעם מנא הא מלתא דאמור רבנן? ועתה הרגיש רב המנונא בכונת ההוא מרבנן ואמר לו אין הכי נמי יפה אמרת שאין ראוי לתלות דברים אלו ברבנן אלא במשלי והשתא תודיעני מדאורייתא מנא ליה?

מִבִּרְכָתָן שֶׁל צַדִּיקִים אַתָּה לָמֵד קְלָלָה שֶׁל רְשָׁעִים. פירוש מצינו כשבירך הקב"ה את הצדיק הוא אברהם אבינו ע"ה ברכו בשביל שזכר גם הטוב המגיע מצד צדקתו לבניו דכתיב (בראשית יח, יט) לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וכו' ואם כן אתה למד קללת הרשעים גם כן תהיה על דרך זה שהקב"ה יזכור מה שגורמים ברשעתם רשעה לבניהם מפני שמעשה אבות יעשו בנים דעל הרוב מחמת שהם רשעים גם בניהם יהיו רשעים ועל ידי כך יתחייבו קללה יותר בשביל רשעת בניהם גם כן.

ואמר עוד **מִקְּלָלָתָן שֶׁל רְשָׁעִים אַתָּה לָמֵד בְּרָכָה שֶׁל צַדִּיקִים**, הכונה כי אמר (בראשית יג, יג) 'וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים' וקשה הלא רָעִים קשים מחטאים וכיון דקראם רָעִים למאי הוצרך לקראם חַטָּאִים? אך הכונה שיש בסדום אנשים שהם רָעִים שיודעים וכופרים ויש שהם חַטָּאִים שעושים רשעה מחמת פתיאות, אך נענשו אלו כמו אלו מפני שהיו מחוברים יחד. נמצא ההתחברות גרמה קללה רבה לחטאים כמו הרעים, ואתה למד שהצדיק אשר יפרד מן הרשע ואינו מתחבר עמו ראוי לברכה יותר מצד דבר זה של התחברות שלא נתחבר לרשע, ולכן אברהם אבינו ע"ה זכה לברכה חדשה אחר שנפרד מן לוט.

גם למדנו מזה כשמברך הצדיקים מקלל הרשעים, כדי שעל ידי הזכרת הרשעים יגדל ערך הצדיקים ולא יקטרגו המקטרגים על ברכתם, ובעת שמקלל הרשעים יברך הצדיקים כדי שתגדל רשעת הרשעים לפי ערך הצדיקים ואז לא ימצא להם זכות משום מליץ טוב, ולזה אמר (תהלים עה, יא) 'כָּל קַרְנֵי רְשָׁעִים אֲגַדֵּעַ תְּרוֹמַמְנָה קַרְנוֹת צַדִּיק' שיתרומם ויתעלה קרן המצות שלהם.

והנה הָרְשָׁעִים ראשם וסופם **רָם** אך כיון שהולכים לאחור גם אותיות שמם הנזכר נקראים לאחור ואז נקרא **מַר** ואם יחזור הרשע בתשובה אז נקראים רָם ביושר!

ובזה פרשתי (ויקרא כז, לג) 'וְאִם הָמֵר יְמִירֶנּוּ וְהָיָה הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה קֹדֶשׁ לֹא יִגָּאֵל'

פירוש אם צירוף אותיות **מַר** הנזכר **יְמָרֶנּוּ** בתשובה לעשות הצירוף רם, אז **וְהָיָה הוּא** בעל תשובה עצמו **וּתְמוּרָתוֹ** הם אותיות הנזכר **קֹדֶשׁ וְלֹא יִגָּאֵל**, רוצה לומר לא יתלכלך עוד כי יגאל הוא לשון לכלוך גם כן.

כָּל הַמְשַׁכֵּחַ דָּבָר אֶחָד מִתַּלְמוּדוֹ, גּוֹרֵם גָּלוּת לְבָנָיו. הקשה הרי"ף מנא ליה דָּבָר אֶחָד ודילמא הַשּׁוֹכֵחַ כָּל תַּלְמוּדוֹ מיירי? ונראה לי בס"ד כיון דקאמר (הושע ד, ו) 'וַתִּשְׁכַּח תּוֹרַת אֱלֹקֶיךָ' ולא אמר תּוֹרָה בסתם משמע דקאי על דבור אחד ששמענו מפיו יתברך, כי 'אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום' (מכות כד.) והם נחשבים דבור אחד.

ומה שאמר **גּוֹרֵם גָּלוּת לְבָנָיו** כי דברי תורה שלומד האדם נחשבים תולדות שלו, ולכן השוכח דבר מתלמודו דייקא שהוא חידושי תורה שלו שהם בנים הרוחניים שגלו ונעקרו מן הלב שלו, לכך גורם גלות לבניו הגשמיים.

או יובן בס"ד על פי מה שאמר בביאור הפסוק (ויקרא כה, כד) 'וּבְכֹל אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם גְּאֻלָּה תִּתְּנוּ לָאָרֶץ' והיינו התורה נקראת אֶרֶץ דכתיב (איוב יא, ט) 'אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּהּ' אֲחֻזַּתְכֶם שאתם נאחזים בה שכל ישראל מושרשים באותיות התורה כנודע, 'גְּאֻלָּה תִּתְּנוּ לָאָרֶץ' כי על ידי לימוד התורה שהוא רמוז באות אלף שהוא לשון אלוף כמו (תהלים נה, יד) 'אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי' תניחו אות א' באותיות 'גּוֹלָה' שתתבטל הגולה ותהיה 'גְּאוּלָה' ולכן זה **הַמְשַׁכֵּחַ בְּמֵזִיד דָּבָר אֶחָד מִתַּלְמוּדוֹ** שהוא אלוף שלו גורם לסלק אות א' מן גאולה וישאר גולה ולכך **גּוֹרֵם גָּלוּת לְבָנָיו**.

ומה שאמר רבי אבהו **מוֹרִידִין אוֹתוֹ מִגְּדֻלָּתוֹ** כי 'גְּדוּלָּה' אם תסיר ממנה אות ד' ישאר 'גּוֹלָה'. וידוע שהתורה יש בה ד' חלקים שהם פרד"ס [פשט, רמז, דרש, סוד], ולכן זה הַמְשַׁכֵּחַ דְּבַר תּוֹרָה שהיא ד' חלקים במזיד מסתלק אות ד' מן 'גְּדוּלָּה' וישאר לו 'גּוֹלָה'.

רָאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁצַּדִּיקִים מוּעָטִים, עָמַד וּשְׁתָלָן בְּכָל דּוֹר וָדוֹר. נראה לי בס"ד יש צדיק שהוא בחינת חסד ויש בחינת גבורה ויש בחינת תפארת ויש בחינת יסוד ואותם צדיקים שהם בחינת יסוד יהיה מהם תועלת לכללות ישראל יותר כנודע. ולזה אמר רָאָה שֶׁצַּדִּיקִים שהם מבחינת יסוד הנקרא צדיק מוּעָטִים שְׁתָלָן בְּכָל דּוֹר כדי שיהיה מהם תועלת לכל אנשי הדור. ואמר (שמואל א' ב, ח) 'כִּי לַיהוָה מְצֻקֵי אֶרֶץ' כי היסוד מציק שפע במלכות הנקראת ארץ, ולכן הצדיקים שהם בחינת היסוד גם כן נקראים 'מְצֻקֵי אֶרֶץ'.

כֵּיוָן שֶׁעָבְרוּ רֹב שְׁנוֹתָיו שֶׁל אָדָם וְלֹא חָטָא, שׁוּב אֵינוֹ חוֹטֵא. נראה לי בס"ד לכך אמרו בגמרא (חגיגה ה.) בהך עובדא דמרים מגדלא שער נשייא דאמר לה מלאך המות דנותנין השנים לתלמידי חכמים דמעביר במיליה והיינו שאם מוסיפין לתלמידי חכמים שנים על חייו אפשר שיפסיד בעבור זה כי אולי עברו רוב ימיו ולא חטא דשוב אינו חוטא

והשתא דמוסיפין לו שנים נמצא עדיין לא עברו רוב ימיו ואפסיד הבטחה זו דשוב אינו חוטא! לכך נותנין ההוספה למעביר במיליה שזה שמור ועומד מן החטא מחמת מידה זו שיש בו, וכמו שאמרו חכמי המוסר דמדה זו היא רפואה גדולה להצילו מן החטא. והנה במאמר זה פרשתי בס"ד הכתוב (שמואל ב' כב, כד) 'אֶהְיֶה תָמִים לוֹ וָאֶשְׁתַּמְּרָה מֵעֲוֹנִי' כי שנים הקצובים בסתם שבעים ורוב השבעים הם ל"ו וכיון שהוא תָמִים בל"ו שנים אז נשמר מן החטא שלא יחטא עוד, וזה יצדק יותר על דוד המלך ע"ה שידע שכל ימיו הם שבעים שנה והוא אומר כן על עצמו.

רַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא דְּיַדֵּיהּ אָמַר: מַהֲכָא: (**שמואל א' ב, ט**) "**רַגְלֵי חֲסִידָיו יִשְׁמֹר**". מקשים אמאי לא ניחא ליה בפסוק שהביאו הוא עצמו משם רבי יוחנן דכתיב (משלי י, כה) 'וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם'? ונראה לי בס"ד דהתם יש לפרש על השגת הטוב שבא לעולם טוב ושפע בזכותו ולא משמע על העדר הרעה לכך הביא מפסוק 'יִשְׁמֹר' דלשון שמירה שייך מצד העדר הרע.

כֵּיוָן שֶׁבָּא לְאָדָם דְּבַר עֲבֵרָה לְיָדוֹ פַּעַם רִאשׁוֹנָה וּשְׁנִיָּה וְלֹא חָטָא שׁוּב אֵינוֹ חוֹטֵא. נראה לי בס"ד על הגלגול שבאה הנשמה בעולם הזה פעם ראשונה ולא קלקלה בחטא וחזרה פעם שניה להשלים עשה טוב וגם כן לא קלקלה בחטא אז אם תבא פעם שלישית בשביל להשלים ועשה טוב היא שמורה מן החטא ובודאי לא תחטא. או יש לומר שוב אינו חוטא באותה עבירה שבאה לידו שני פעמים ולא חטא בהו ולא על כל עבירות קאמר. ונראה הטעם שיש באדם חיצוניות ופנימיות וכיון שבאה לידו פַּעַם רִאשׁוֹנָה וְלֹא חָטָא הרי גירש כח העבירה מן פנימיות שלו וּפַעַם שֵׁנִית וְלֹא חָטָא הרי גירשו גם מן חיצוניות שלו ואז נועל הדלת בפניו כיון שהוא בחוץ. ודומה לזה הך עובדא דאיתא במדרש איכה באחד ירושלמי שהלך לעיר ונתאכסן בחנות ואחר שאכל ושתה רצה בעל החנות להוציאו בחכמה ולנעול הדלת בפניו ואמר לו שדרכם לקפוץ ג' קפיצות, והירושלמי היה חכם והבין מה שבלב בעל החנות והניחו להראות לו סדר הקפיצות תחילה ונעל הדלת בפניו, וכן הענין הזה. ולכן אמרו רבותינו ז"ל (ראש השנה טז:) חייב אדם לטהר עצמו 'ברגל' רוצה לומר **ב**' **רגל** כי לשון פַּעַם מכנה הכתוב בשם רגל כמו שכתב רש"י ז"ל.

בָּא לְטַמֵּא פּוֹתְחִין לוֹ. פירש רש"י פּוֹתְחִין לוֹ פתח הטומאה ליכנס. וקשה אם כן נמצא סייעו בדבר זה דאם אדם פותח החצר לגנב שיכנס הרי זה מסייע בגניבה?

ונראה לי הכונה יש אדם שבאים לו נפשות בעיבור ואלו אם עשה מצות נשארים אצלו וגם הם זוכים לעצמם באותם מצות, ועל זה קאמר הַבָּא לְטַהֵר מְסַיְּעִין אוֹתוֹ אותו באלו הנשמות אשר מתעברים בו אבל אם בָּא לְטַמֵּא פּוֹתְחִין לוֹ פתחים בגופו כדי שיצאו

ממנו אותם הנשמות שהם אצלו בסוד העיבור כדי שלא יתלכלכו בעונות שעושה! ובזה ניחא המשל של הָאֲפַרְסְמוֹן שאמר לו הַמְתֵּן עַד שֶׁאֶמְדֹּד עִמָּךְ כי כן אומרת הנשמה של עיבור כשרואה אותו עושה מצות שֶׁתִּתְבַּשֵּׁם גם היא אך כשחוטא אומרת לו מְדֹּד אַתָּה לְעַצְמְךָ שאני מסולקת ממך.

או יובן הענין כהך מעשה של **לוט** שאם לא היתה אשתו נעשית נְצִיב מֶלַח לא היה חוטא עם בנותיו אף על פי שהוא חטא בלא דעת כלל אך כיון שמקודם היה לו הרהור תאוה רעה כמו שאמרו בהוריות (הוריות י:) על פסוק (בראשית יג, י) 'וַיִּשָּׂא לוֹט אֶת עֵינָיו' לכך לא סייעו מן השמים שלא תהיה אשתו נְצִיב מֶלַח כדי דממילא לא היה נופל בחטא זה של בנותיו והבא להטהר כגון **יִשַּׁי** שכונתו לשם שמים כאשר תבע את שפחתו סייעו אותו שיהיה נזקק לאשתו ולא לשפחתו.

דף לט.

עֲבֵרָה מְטַמְטֶמֶת לִבּוֹ שֶׁל אָדָם. נראה לי בס"ד על פי מה שפירשתי בס"ד במקום אחר כי קו האמצעי של עשר ספירות רמוז בתוך אותיות 'לֵב' במילואם כזה ל**מ**"ד בי"**ת** שהם אותיות '**תָּמִיד**' ראשי תיבות **ד**עת **ת**פארת **י**סוד **מ**לכות כי הדעת הוא אמצעי בשלשה ראשונות והתפארת אמצעי בשלשה אמצעיות והיסוד אמצעי בשלשה אחרונות והמלכות עומדת אחורי היסוד וכל שפע יבא בקו האמצעי שהוא ראשי תיבות 'תָּמִיד' שהם רמוזים בתוך אותיות 'לֵב' וזהו שאמר **עֲבֵרָה מְטַמְטֶמֶת לִבּוֹ שֶׁל אָדָם** פירוש גורמת שלא ישתלשל לו השפע בקו האמצעי הרמוז בלב.

ומה שאמר (ויקרא יא, מג) 'וְנִטְמֵתֶם בָּם' הקשה הריי"ף ז"ל והלא קרא איירי בשרצים ולא בעבירות? עיין שם. ונראה לי בס"ד על פי מה שאמר הגאון חיד"א ז"ל בנחל שורק בהפטרת שבת וראש חודש על פסוק (ישעיה סו, יז) 'אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר' כי **מן אכילת שרצים יצא קטרוג שלא ימחול הקב"ה לבעלי עבירות** יעוין שם.

אָדָם מְטַמֵּא עַצְמוֹ מְעַט, מְטַמְּאִין אוֹתוֹ הַרְבֵּה. קשה ראוי שיהיה לו כמידתו ולמה 'הַרְבֵּה'? ועוד הא אמר לעיל 'הַבָּא לְטַמֵּא פּוֹתְחִין לוֹ' ולא אמר מְטַמְּאִין אוֹתוֹ וכל שכן דלא יְטַמְּאוּהוּ הַרְבֵּה?

ונראה לי בס"ד הכונה כאן הוא על פי מה שאמרו רבותינו ז"ל (קידושין מ:) 'לעולם יראה אדם כל העולם חציו חייב וחציו זכאי עשה עבירה אחת הכריע עצמו וכל העולם לכף חובה' נמצא זה בחטא אחד שהוא מעט גורם שיטמאוהו הרבה דהיינו ישאו עליו טומאת עונות הרבה של כל העולם שעל ידו היתה ההכרעה של כולם לכף חובה הרי טומאת

חטאים של רבים תלויה בו ונשאה עליו.

ועוד נראה לי בס"ד בכונת המאמר כאן על פי מה שאמרו רבותינו ז"ל (חגיגה טו.) לא זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנם, נמצא לוקח גם עונות חבירו וכל שכן אם הוא גרם להחטיא אחרים דנחשבים עונותם עליו **וכל עון הוא כח טומאה**. נמצא הוא טימא עצמו מֵעַט דהיינו בטומאת עונות עצמו בלבד וּמְטַמְּאִין אוֹתוֹ הַרְבֵּה בטומאת עונות אחרים שנדבקים בו.

מִלְמַטָּה, מְטַמְּאִין אוֹתוֹ מִלְמַעְלָה. נראה לי בס"ד נטמא **מִלְמַטָּה** בברית המעור מְטַמְּאִין אוֹתוֹ **מִלְמַעְלָה** במחשבה שבראשו שכל מחשבותיו יהיו טמאים.

או יובן נטמא **מִלְמַטָּה** בלב מְטַמְּאִין אוֹתוֹ **מִלְמַעְלָה** בעינים כי 'עינא וליבא תרי סרסורי דעבירה אינון' (ירושלמי ברכות א, ה) שיהיה מסתכל ברע ולכן מאור עינים תלוי בלב וכמו שאמרו על רפואת עינים בשבת, וכיון דנטמא סרסור התחתון יטמא סרסור העליון.

או יובן בס"ד על פי מה שאמר במתניתין דסוטה (משנה סוטה ט, יג) הטהרה נטלה את הטעם ואת הריח כי מקודם שהיו נזהרין לאכול חולין בטהרה ומתרחקין מכל אוכל אשר יטמא ולכך היה להם הרגשה בריח דבר נפלא, וכמו שאמרו בסוטה (סוטה מט.) רב הונא אשכח תומרתא דחינוניתא, פירוש שמנה והוא מין תמרים שיש להם ריח טוב, כרכא בסודריה אתא רבא בריה אמר לו מורחנא תומרתא דחנינותא אמר לו בני טהרה יש בך? יהבה ניהליה! וכו', עיין שם. נמצא הראשונים שהיו נזהרים שלא יכניסו לתוך פיהם אלא מאכל בטהרה לכך היה להם הרגשה גדולה בחוטם. אם כן שמע מינה המטמא פיו במאכל אסור וטמא תסולק הרגשתו מן החוטם בענין טומאה וטהרה לגמרי. וזהו שאמרו **מִלְמַטָּה** בפיו במאכלות אסורות וטמאות מְטַמְּאִין אוֹתוֹ **מִלְמַעְלָה** בחוטם.

ומה שאמר **בָּעוֹלָם הַזֶּה, מְטַמְּאִין אוֹתוֹ לָעוֹלָם הַבָּא** יובן על פי מה שאמרו רבותינו ז"ל (סוטה ג:) העבירה מלפפתו והולכת עמו לגיהנם שנאמר (איוב ו, יח) 'יִלָּפְתוּ אָרְחוֹת דַּרְכָּם' וכן אמרו (שם) הבועל ארמית קשורה בו ככלב, בר מינן.

אָדָם מְקַדֵּשׁ עַצְמוֹ מְעַט, מְקַדְּשִׁין אוֹתוֹ הַרְבֵּה. גם זה יתבאר היטב על פי הקדמות הנזכר לעיל שפרשנו בחלוקת הטומאה דהמזכה את הרבים זכות תלוי בו. וכן על פי מה שאמר רבותינו ז"ל (קדושין מ:) 'עָשָׂה מִצְוָה אַחַת הֱוֵי הִכְרִיעַ אֶת עַצְמוֹ וְאֶת כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ לְכַף זְכוּת' וכן **מקדש עצמו בברית המעור מקדשין אותו מלמעלה במוחו**, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (בראשית רבה צ, ג) על יוסף הצדיק ע"ה מחשבה שלא חשבה בעבירה תבא ותקרא חכמה, (בראשית מא, מג) 'וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ' אב בחכמה ורך בשנים, עיין שם. נמצא השומר עצמו בברית המעור זוכה לחכמה ובינה, ולכך אמר לו פרעה (שם פסוק

לט) 'אֵין נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ'.

בָּעוֹלָם הַזֶּה רוצה לומר בגשמיות מְקַדְּשִׁין אוֹתוֹ **בָּעוֹלָם הַבָּא** ברוחניות, וכמו שאמרו (ברכות יז.) 'צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם' שהם אורות שנבראו מן מצות ומעשים טובים שלהם שעשו בעולם הזה.

או מְקַדְּשִׁ עַצְמוֹ **לְמַטָּה** להעלות מ"ן [מיין נוקבין], מְקַדְּשִׁין אוֹתוֹ **לְמַעְלָה** להוריד אורות מ"ד [מיין דוכרין]. **בָּעוֹלָם הַזֶּה** שגורם זווג תפארת ומלכות שהם סוד 'עוֹלָם הַזֶּה' מְקַדְּשִׁין אוֹתוֹ **בָּעוֹלָם הַבָּא** שהם זווג חו"ב [חכמה ובינה] שהם סוד 'עוֹלָם הַבָּא'.

ונראה לי דנקיט ג' חלוקות של קדושה כנגד ג' פעמים 'קָדוֹשׁ' [קדוש גימטריא **תי** 410] הרמוזים במלוי שלשה אותיות 'בֶּטַח' שהם **בי**"**ת טי**"**ת חי**"**ת** שהשלם בשלשה אלו (משלי א, לג) 'יִשְׁכָּן בֶּטַח'.

הַתּוֹרָה חָסָה עַל מָמוֹנָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. יש להקשות דלא אתמר הכי אלא בדבר שנפסד ונפחת כגון הך דמחתה דלקמן (דף מד:), וכאן מה הפסד ופחת יש לזה אפילו אחר כמה שנים?

ונראה לי בס"ד דקיימא לן בגמרא דזבחים (זבחים פח.) כלי קודש שנקבו או נסדקו אין סותמין אותם אלא מתיכין אותם ועושים אותם חדשים, וכן פסק הרמב"ם (בפרק א' מהלכות כלי המקדש) יעוין שם. ולכן חסו לבלתי עשות מזהב מפני ההפסד שאם ינקב או יפגם מעט על ידי איזה סיבה צריך להתיכו ולעשותו מחדש ויהיה בזה הפסד הן מצד ההתכה הן מצד העסק והמלאכה החדשה שלו.

ומה שאמר **כִּי הֵיכִי דְּלָא לִיכַּוֵּין וְלִישְׁקוֹל** הקשו תוספת ישנים אם כן לא עשה מצות הגרלה! ותירוצם דוחק, יעוין שם. ונראה לי בס"ד הכונה כדי שלא יחשדו אותו ישראל שנתכוון ושקל ואז לא תהיה שמחתם שלימה כשרואין שעלה בימין.

דף לט:

אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁשִּׁמְּשׁוֹ שִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק הָיָה גּוֹרָל עוֹלֶה בְּיָמִין. נראה לי בס"ד הטעם שהיה זה לסימן טוב כי יָמִין עם מספר שם הוי"ה עולה מספר קוֹל [יָמִין 110+ הוי"ה 26 = קוֹל 136] וביום הכיפורים אין מזון גשמי אלא נזונין מן הקול שהוא חמשה קולות, ולכן אין השטן שולט בו ביום, ובזה יובן (בראשית כז, כב) 'הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו' ודרשו רבותינו ז"ל (בראשית רבה סה, ב) כשהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו, ופרשנו הכונה כאשר ה' קֹל הוא קוֹל יַעֲקֹב שיש לו חמשה קולות ביום הכיפורים אז אותו היום אין הַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו, כי השטן שהוא ידי עשו אינו שולט בו ביום, וכאן אמר כשעלה בימין

אומר לו הסגן הגביה ידיך, וזהו שנאמר (תהלים קיח, טז) יְמִין ה' כלומר כשעלה של השם בימין אז רוֹמֵמָה ידיו של כהן גדול וזה מורה כי יְמִין ה' עֹשָׂה חָיִל לישראל.

גם אמר 'עֹשָׂה חָיִל' שאותו היום מהפך להם אותיות **עָמָל** לאותיות **חָיִל** דבזכות התורה שהיא ח' דרגין [שהם: כשר ופסול, חייב וזכאי, טמא וטהור, אסור ומותר] יתחלף עי"ן דעמל באות ח' באלפא ביתא דאחה"ע [כל האותיות שהאדם יבטא בהם מוצאיהם חמש המקומות מתחלפות זה בזה - אחה"ע מהגרון, גיכ"ק מהחיך, דטלנ"ת מהלשון, זסשר"צ מהשיניים, בומ"פ מהשפתים], ובזכות התשובה שהיא יראה הרמוז באות יו"ד תתחלף אות מ' באות יו"ד בא"ת ב"ש [ב'אתב"ש' האות א' מוחלפת באות ת', האות ב' מוחלפת באות ש', וכן הלאה], ויהיה צירוף 'חָיִל' ולזה אמר (תהלים ס, יד) 'בֵּאלֹקִים נַעֲשֶׂה חָיִל' ולכך אמר (במדבר כג, כא) 'וְלֹא רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל' שיתחלף בצירוף 'חָיִל'.

והנה ידוע ששמעון הצדיק היה בחינת היסוד שהוא סוד שש, ולכך נעשה בימיו ששה נסים, והם חמשה שמנה כאן ועוד נס אחד אמר בירושלמי (ירושלמי יומא ו, ג) שלא הגיע לחצי ההר עד שנעשה איברים איברים הרי ששה נסים כנגד היסוד שהוא סוד ששה.

ומה שאמר **וְהָיָה לָשׁוֹן שֶׁל זְהוֹרִית מַלְבִּין**, נראה לי בס"ד 'לובן' [88] גימטריא 'נחל' [88] שהוא שם קדוש ראשי תיבות (שמות לד, ז) 'נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים' נמצא הלובן נוסף על מספר 'אדום' [51] מספר ל"ז [37] שהוא מלוי שם ס"ג שהוא בבינה המאירה ביום ההוא.

וְהָיָה נֵר מַעֲרָבִי דּוֹלֵק זה לסימן טוב כי ז' נרות הם כנגד ז' צדיקים כורתי ברית, ונר המערבי כנגד משה רבינו ע"ה, ונרמז בזה שזכותו לא יכבה בכל דור ודור ובו מתחיל ובו מסיים כי הוא היה גואל הראשון וכן יהיה אחרון שיתלבש במשיח צדקינו כמו שאמרו רבותינו ז"ל על פסוק (בראשית מט, י) 'עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה' זה משה [שִׁילֹה בגימטריא מֹשֶׁה 345] והיתה אש של מערכה מתגברת רמז לסימן טוב על תגבורת התורה שנמשלה לאש, ובזכות תגבורת התורה יבא משיח שנקרא בַּר נַפְלֵי (סנהדרין צו:) ולכך נרמז במלוי '**אֵשׁ**' שהוא כינוי לתורה והיינו אל"ף שי"ן המילוי הוא **נַפְלֵי** רמז מן התורה שנקראת אֵשׁ יבא עזר לְבַר נַפְלֵי, גם עזר לנצוצי קדושה שנפלו וראשי תיבות חמשה נסים שמנו כאן הם '**מִבָּנִים**' שהוח ראשי תיבות 'מַעֲרָכָה בְּרָכָה נֵר יָמִין מַלְבִּין' וזהו שנאמר (דברים לג, כד) 'בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר' לשון אושר שישובח כהן גדול בזמן שהוא בָּרוּךְ מִבָּנִים שבזה יהי רצוי אחיו ונרמז זה על שמעון הצדיק.

רַבָּה בַּר רַב שִׁילָא: **מַאי קְרָא**: (תהלים עא, ד) "**אֱלֹקַי פַּלְּטֵנִי מִיַּד רָשָׁע מִכַּף מְעַוֵּל וְחוֹמֵץ**" **רָבָא אָמַר, מֵהָכָא**: (ישעיהו א, יז) "**לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ חָמוֹץ**". קשה אמאי רבה בר רב שילה לא הביא פסוק זה שהוא בנביאים?

ונראה לי בס"ד דכאן יש לפרש 'חָמוּץ' לשון איחור ועיכוב כמו שאמרו רבותינו ז"ל 'החמיצו את הדין' שלא תדונו מיד אלא אחר עיון הרבה אבל האי קרא ד'מְכַף מְעַוֶּל וְחוֹמֵץ' מוכרח לפרשו על ענין חמס ועושק, או פסוק 'אַשְׁרוּ חָמוּץ' יש לפרשו על בושה וכלימה רוצה לומר הנכלם מחבירו תדינו את דינו על בושתו וכלימתו, והיינו כי פסוק 'וְרֹעֶה זוֹלְלִים יַכְלִים אָבִיו' במשלי (משלי כח, ז) תרגם התרגום והמחבר 'לְזָלְלֵי מַחֲמֵץ אֲבוּי' ולכן הביא פסוק 'מְעַוֶּל וְחוֹמֵץ' דמוכרח לפרשו בעושק וחמס, אך רבא לא חש להנך פירושים ובחר להביא פסוק זה שהוא בנביאים לומר גם בנביאים איכא האי לישנא דחימוץ שהוא ענין עושק וחמס.

בְּכָל יוֹם הַכִּפּוּרִים הָיָה מְזַדְּמֵן לִי זָקֵן אֶחָד לָבוּשׁ לְבָנִים וְעָטוּף לְבָנִים, נִכְנַס עִמִּי וְיוֹצֵא עִמִּי וכו'.. נראה לי בס"ד על פי מה שאמר רבינו האר"י ז"ל (בשער מאמרי רשב"י פרשת נח) שתי בחינות נשמה יש באדם, התחתונה היא נכנסת בפנימיותו והעליונה נשארת בבחינת צלם מקיף על ראשו כמו שנאמר (תהלים לט, ז) 'אַךְ בְּצֶלֶם יִתְהַלֵּךְ אִישׁ' והצדיקים נשמתם התחתונה עומדת תוך גופם ונשמתם העליונה עומדת צל על ראשו בסוד אור מקיף ומשם שואפת לו חיים מלמעלה תמיד ומריקה אל נשמתו אשר בתוכו עד כאן לשונו, עיין שם.

ונראה כאן שזו הנשמה העליונה שהיא בבחינת צלם מקיף על ראשו היתה מצטיירת לעיניו בדמות **זָקֵן אֶחָד לָבוּשׁ לְבָנִים וְעָטוּף לְבָנִים** כדרך שגופו מלובש אותה שעה בארבע בגדי לבן, וידוע כי גם על הצלם ההוא יש צלם אחר גם כן מאור מקיף ולכן ראהו מלובש ומעוטף **וְנִכְנַס וְיָצָא** לרמוז לו על חיותו באותה שנה כי בהיות הצלם ההוא עמו הוא חי שממשיך לו חיים וכאמור לעיל אך אותה שנה שנפטר רמזו לו מן השמים על פטירתו בשתי שינויים האחד שראה דמות הצלם לבוש שחורים והשני שנכנס עמו ולא יצא עמו דהורה לו על פרידתו שעתיד להפרד ממנו באותה שנה כמו שנאמר (שיר השירים ד, ו) 'וְנָסוּ הַצְּלָלִים' ועיין בתוספות ישנים מה שאמר מירושלמי ועל דרך שכתבתי לא קשה קושיית הירושלמי.

ומה **שֶּׁנִּמְנְעוּ אֶחָיו הַכֹּהֲנִים מִלְּבָרֵךְ בַּשֵּׁם** אחר פטירתו, להראות שהם אינם כדאים אחר שנסתלק האשל הגדול מתוכם. או אפשר כי מחמת רוב צערם על סילוקו אין שרויים בשמחה והזכרת שם המפורש בברכה צריך להיות בשמחה ולפי זה אפשר אחר שעברו ימי הצער שנשכח מן הלב חזרו לברך בשם המפורש.

אָמַר: בּוֹא וַאֲלַמְּדְךָ סֵדֶר עֲבוֹדָה. יש להקשות והלא לכולי עלמא חוֹנְיוֹ הוה חכם ומבין טפי מִשְׁמְעֵי דלכך צוה שמעון הצדיק שהוא ישמש ואיך יאמר שְׁמְעֵי לְחוֹנְיוֹ 'בּוֹא

וַאֲלַמְּדֵךְ סֵדֶר עֲבוֹדָה'?
ונראה לי בס"ד דְּשַׁמְעִי במרמה דיבר עם אחיו כי אמר לו הוא בוש מן הבריות שאומרים עליו שהוא עם הארץ ולכך לא נבחר לכהן גדול אף על פי שהיה גדול בשנים על כן כַּבְּדֵנִי נָא לְעֵינֵי עַמִּי שֶׁאֲלַמְּדֵךְ סֵדֶר עֲבוֹדָה לִפְנֵיהֶם אף על פי שאין אתה צריך ללמוד כדי שידעו שאין אני עם הארץ, וְחוֹנְיוֹ לפי תומו נתרצה כדי לכבדו למראה עינים ולא ידע כי במרמה הוא עושה.
והא דְּהִלְבִּישׁוֹ בְּאוּנְקְלֵי וַחֲגָרוֹ בְּצִלְצוּל ודאי לא היו בגדים אלו מיוחדים לנשים אלא לובשים אותם גם האנשים ורק שהיה מראות הגוונים שלהם מיוחדים יותר לנשים ואין לובשים ממין גוון זה אלא אנשים מועטים וקורין זה בערבי זאנאנ"ה דרובא דאינשי גנאי אצלם ללבוש גוון זה.
וְהָיוּ דַּלְתוֹת הַהֵיכָל נִפְתָּחוֹת מֵאֲלֵיהֶן. נראה לי בס"ד רמזו להם בזה מן השמים דהחרבן יהיה בעבור חטא לשון הרע שהיו מפטירין בשפה לרוע והשפה היא דוגמת שני דלתות וכמו שהדלתות של פיהם היו נפתחים לרעה כן דלתי ההיכל נפתחים לקבל פרענות השריפה. גם לשון הרע הוא חטא בדיבור וידוע שהדיבור הוא במלכות שנקראת 'דלת' לכן פוגם בדלת דשם **אדנ**"י ונשאר **אֲנִי** והסימן (יחזקאל א, א) 'וַאֲנִי בְתוֹךְ הַגּוֹלָה' ולכן היו נפתחין דלתות ה'**הֵיכָל**' כי היכל גימטריא **אדנ**"**י** [65].
בְּשָׁעָה שֶׁבָּנָה שְׁלֹמֹה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, נָטַע בּוֹ כָּל מִינֵי מְגָדִים שֶׁל זָהָב. הנה אף על פי שאפשר להיות דברים אלו כפשוטן שזהב ממש היו ומוציאין פירות בדרך נס דְּאֵין מַעְצוֹר לַהֲ' מכל מקום יותר נראה לפרש לאו זהב ממש היו אלא הם מִינֵי מְגָדִים ומראיהם היה כמראה הזהב, וכמו שכתב רש"י ז"ל על מה שאמרו בגמרא (בבא מציעא עח:) 'בטלי של כסף וטלי של זהב' דהכונה הוא על מראה שלהם והנס שהיה בהם דהוא נטעם בלא השקאת מים וגם הם גדלים ומוציאים פירות בלא השקאת מים דאפילו מי גשמים לא יגיעו להם, יען כי כל קרקע של בית המקדש היה מרוצף באבני שיש ולא יבלעו המים בשורשי האילנות.
ונראה לי בס"ד לפרש המאמר הזה דרך רמז, בית המקדש רמז לבחינת המלכות וְנָטַע בּוֹ כָּל מִינֵי מְגָדִים שֶׁל זָהָב רמז לאורות שלוקחת המלכות בסוד מ"ן [מיין נוקבין] שהם בחינת גבורות, ואלו המ"ן [מיין נוקבין] מוֹצִיאִין פֵּרוֹתֵיהֶן בְּזִמַּנָּם רמז ללידת נשמות חדשות, וכשהרוח שהוא סוד תפארת מנשב בהן נושרים בסוד הלידה שבאים הנשמות לעולם הזה וזהו נשירתן. וּכְשֶׁנִּכְנְסוּ הָאוֹיְבִים וכו' רמז כאן לסוד הפסוק (תהלים צז, יא) 'אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק' זרוע מעיקרא ולא עתה מחדש דעתה הוא סוד ספיחים, וכמו שאמר בריה דרב

ספרא בזוהר הקדוש ועתיד הקב"ה להחזירן כי יזרע הגינה מחדש ויצאו נשמות חדשות לעולם, והבן.

עֲשָׂרָה פְּעָמִים מַזְכִּיר כֹּהֵן גָּדוֹל אֶת הַשֵּׁם בּוֹ בַּיּוֹם. נראה לי בס"ד עשרה הויות מספר סָר [26×10=סָר 260] רמז שעל ידי יתקיים בישראל 'וְסָר עֲוֹנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר' (ישעיה ו, ז).

גם מזכיר עֲשָׂרָה פְּעָמִים כנגד עֲשָׂרָה יָמִים של תשובה וכנגד עֲשָׂרָה עֲמָקִים שבספר יצירה שצריך לכוין בהם בעשרה ימים אלו אשר אותו היום הוא האחרון שבהם. ונראה לי שצריך להטריח עצמו 'בּוֹ בַּיּוֹם' בהרמת קולו מפני שבו ביום אין אכילה ושתיה אלא הכל ניזונין מן הקול שהוא חמשה קולות הפנימיים כנודע.

ומה שאמר **וּכְבָר אָמַר**: '**אֲנָא הַשֵּׁם**' **וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בִּירִיחוֹ** קשה מה שייכות וקשר יש לדבר זה עם מה שאמר שֶׁמַּזְכִּיר הַשֵּׁם בּוֹ בַּיּוֹם עֲשָׂרָה פְּעָמִים? ונראה לי דבא לתת טעם בזה כיון דמזכירו עֲשָׂרָה פְּעָמִים ביגיעה רבה לכך היה נעשה לו נס שֶׁנִּשְׁמַע קוֹלוֹ בִּירִיחוֹ שהוא רחוק עֲשָׂרָה פַּרְסָאוֹת כנגד עֲשָׂרָה פְּעָמִים הנזכר.

דף מד:

אָמַר רַב חִסְדָּא: שִׁבְעָה זְהָבִים הֵם. נראה לי בס"ד הטעם שהם שבעה מינים כי הזהב הוא סוד הגבורות וידוע מה שאמר רבינו האר"י ז"ל שהגבורות הם חמשה ויש בהם בחינת התפשטות ובחינת כללות דהיינו כי הה' גבורות מתפשטים בחג"ת [חסד, גבורה, תפארת] ונצח והוד בסוד התפשטות וביסוד הוא כללות כל הה' גבורות ובמלכות כללות דכללות. נמצא סוד ההתפשטות הוא בחמשה וסוד הכללות הוא בשתי ספירות יסוד ומלכות וזה נרמז באותיות זָהָב שהוא אות ז' קאי על ההתפשטות והכללות שהוא בשבעה ספירות ואות ה' כנגד התפשטות לבדה ואות ב' כנגד ההתכללות לבדה ולכן שבעה זהבים הם כנגד ז' ספירות של התפשטות והתכללות.

דף מה.

בְּכָל יוֹם הָיָה זָהֳבָהּ יָרוֹק, וְהַיּוֹם אָדֹם וְהַיְינוּ: "זְהַב פַּרְוַיִם". מקשים למה ביום הכיפורים יהיה דומה לדם פרים והלא זהב סגור הוא יקר יותר?

ונראה לי בס"ד כי זה היום נקרא יום הכפורים וכמו שאמר הפסוק (ויקרא כג, כז) 'אַךְ בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכִּפֻּרִים הוּא מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם' ונקרא כפורים מלא בוא"ו, ואם תסיר כ"ו מן **כפורים** ישאר **פרים**, והוא כי אותיות פרים מורים על הדין כי מנצפ"ך הוא פ"ר דינים והם כפולים הרי הם פרים לשון רבים, ויתמתקו על ידי העבודה

שעושים אותו היום לשם ה' וכמו שנאמר (ויקרא טז, ל) 'כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי ה' תִּטְהָרוּ' כלומר כל עבודתכם תהיה בקדושת המחשבה שהיא לִפְנֵי ה' גם תכונו לְשֵׁם ה' ואז תִּטְהָרוּ שתושלם כפרה שלכם במיתוק הדינים שיתחברו אותיות כ"ו שהם מספר שם הוי"ה עם אותיות 'פרים' שמורים על הדינין ובזה יהיה אצלכם צירוף 'כפורים' לְטַהֵר אֶתְכֶם. ולכן עושים הזהב של אותו היום דומה לדם הפרים להורות שצריכין היום הזה להשלים ולתקן אותיות 'פרים' לעשותם 'כפורים' על ידי הכונה שתהיה לְשֵׁם ה' שהוא מספר כ"ו.

או יובן בס"ד הטעם שעושין את המחתה מזהב הדומה לדם הפרים לרמוז לו שצריך אחר הקטרת הקטורת בפנים להזות גם כן בפנים מדם הפר תחילה שאם שינה והזה מדם השעיר תחילה עבודתו פסולה.

רַב אַשִׁי אָמַר: חֲמִשָּׁה הֵן, וְכָל חַד וְחַד אִית בֵּיהּ "זָהָב" וְ"זָהָב טוֹב". פירוש זָהָב סתם הוא המצוי ביד כל אדם שיש בו סיגים וְ'זָהָב טוֹב' הוא שאין בו סיגים ושתים אלו נמצאים בכל אותם החמשה דרך משל זָהָב אוֹפִיר יש בו זהב סתם שיש בו סיגים וְזָהָב טוֹב שאין בו סיגים וכן בכולהו.

דף מז.

נָטַל אֶת הַמַּחְתָּה בִּימִינוֹ וְאֶת הַכַּף בִּשְׂמֹאלוֹ. נראה לי בס"ד אין עבודה כשרה בשמאל בכל ימות השנה ורק ביום הכיפורים שהקטיגור נעשה סניגור לכן עושה עבודה בשמאל שנוטל הכף שבו הקטורת בִּשְׂמֹאלוֹ.

אָמְרוּ עָלָיו עַל רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בֶּן קְמָחִית, שֶׁהָיָה חוֹפֵן אַרְבַּעַת קַבִּין בְּמִלּוֹא חָפְנָיו. פירש מהרש"א זה הוא רבי ישמעאל בן פאבי הנזכר לעיל בפרק קמא (דף ט.) בכהנים ששמשו בבית שני אך לעיל קראו אותו על שם אביו וכאן על שם אמו משום דבעי לאסוקי מלתא דאמו זכתה לכך לשבעה בנים כהנים גדולים עיין שם. ונראה לי בס"ד טעם לדברי מהרש"א ז"ל כי תחילה כאשר מינו אותו קראו אותו על שם אביו כנהוג דעדיין לא ידעו זכות אמו שגרם לו גדולה זו אך אחר שחקרו ודרשו מאמו על בניה ידעו שזכות אמו גרם לכך היו קורין אותו תמיד על שם אמו.

מָה עָשִׂית, שֶׁזָּכִית לְכָךְ?. דקדק מהרש"א למה תלו בזכותה ולא בזכות אִישָׁהּ? עיין שם. ונראה לי בס"ד דהם ידעו האי דרשה דאשה צנועה ראויה לצאת ממנה כהן גדול הלבוש ממשבצות זהב שנאמר (תהלים מה, יד) 'כָּל כְּבוּדָּה בַת מֶלֶךְ פְּנִימָה מִמִּשְׁבְּצוֹת זָהָב לְבוּשָׁהּ' אך הם היו תמהין דהצניעות תספיק לזכות לכהן גדול אחד והיא זכתה לְשִׁבְעָה 'מָה

עָשִׂית' חסידות יתירה בצניעות 'שֶׁזָּכִית לְכָךְ?'

ועוד נראה לי בס"ד הא דלא תלו הדבר בבעלה מפני שבעלה כהן ואמאי אהני זכותו לעשות שבעה בניו כהנים גדולים והוא לא זכה לעצמו שיהיה כהן גדול אלא ודאי זכות האם גרם.

ועוד נראה לי בס"ד כי אפשר כל השבעה בנים לא היו כהן גדול בחיי אביהן ואם היה בזכותו היה זוכה לראות ולשמוח בגדולת בניו שבאה להם בזכותו ולכן אמר 'וְרָאֲתָה אִמָּן שְׁנֵי בָנֶיהָ כֹּהֲנִים גְּדוֹלִים בְּיוֹם אֶחָד' ולא אמר שראה אביהן והיינו משום דאביהם נפטר קודם.

ומהרש"א תירץ דאפשר דאלו השבעה בנים לא היו לה מאיש אחד עיין שם **ואנא עבדא** נראה לי מציאות אחרת דאפשר בעלה היה לו בנים מאשה אחרת ולא זכו אלא בניה של קמחית.

אָמְרָה לָהֶם: מִימַי לֹא רָאוּ קוֹרוֹת בֵּיתִי קַלְעֵי שְׂעָרִי. יש להקשות מה תליא הא בהא? ועוד למה אמרה 'קַלְעֵי שְׂעָרִי' ולא אמרה שְׂעָרִי בסתם?

ונראה לי בס"ד דאמרו רבותינו ז"ל (ברכות סא.) בפסוק (בראשית ב, כב) 'וַיִּבֶן ה' אֱלֹקִים אֶת הַצֵּלָע' מלמד שקלעה הקב"ה לחוה והביאה לאדם, והקשינו [בֶּן יְהוֹיָדָע בְּרָכוֹת דַּף סא.] למה הוצרך לברא אותה שלימה בקליעת השער גם כן, יבראנה בשער סתור ויתן בה דעת אחר כך לקלעו בידה כדי שתתייפה בכך? ותרצתי בס"ד על פי מה שאמר רבינו האר"י ז"ל ששערות הראש הם בחינת הדין ולכן הזכר שהוא שרשו בחסד צריך להעביר שערות ראשו להיותם דינין תקיפין ורק משייר הפיאות מפני דהדינין הם צורך גבוה והם מכלל קיום העולם שהעולם צריך להם ולכן אין ראוי להעבירם כולם, אבל האשה ששורשה בגבורה וכל אחיזת הדינין ושורשם בה אינה מגלחת שערות ראשה שצריך להשאיר בה שורש הדינין וכנזכר כל זה בשער המצות עיין שם.

ועל פי זה אמרתי טעם נכון בס"ד דראוי שלא יהיה שער האשה סתור אלא קלוע תמיד כי קליעת השער מורה על עקידת הדינין שלא יתפשטו בסוד 'וְיַעֲקֹד אֵת יִצְחָק בְּנוֹ' ולכן האשה עושה פועל דמיוני בקליעת שערה לעקוד הדינין. ובזה מובן הטעם מה שברא הקב"ה את חוה בקליעת שער ולא בראה שערה סתור כי על ידי שבראה בקליעת שער נעקדו הדינין בזה בכח בריאה שברא השם יתברך ולכן אשה המתאבלת סותרת שערה להורות על התפשטות הדינין בר מינן.

נמצא השער מורה על הדינין תקיפין ולכך אין ראוי לגלותו באשה וקליעת שער מורה על עקידת הדינין וקמחית מלבד שהיתה נזהרת שלא יתגלה שערה בהיותו סתור עוד

נזהרת שאפילו בעוד ששערה קלוע שמורה על עקידת הדינין לא היתה מגלה אפילו לפני קורות ביתה שהיתה מנחת מטפחת על ראשה כשהיתה סורקת שערה וכשהיתה קושרת כסוי ראשה ומאד נזהרת שלא יתראו כוחות הדינין חוצה, לכך זכתה שכל שבעה בניה יהיו כהנים גדולים שהם אחוזים בחסדים גדולים יותר מכהן הדיוט.

ועוד נראה לי בס"ד הטעם שהצניעות מסוגלת לכהן גדול מפני כי יתרון ומעלה שיש לכהן גדול על שאר הכהנים הוא הכניסה שנכנס לבית קודש קדשים ביום כפור שהוא מקום צנוע שאין נכנס אדם שם לכן בזכות הצניעות תזכה לבן כהן גדול אשר משמש במקום צנוע מאד.

אָמְרוּ לָהּ: הַרְבֵּה נָשִׁים עָשׂוּ כֵּן וְלֹא הוֹעִילוּ. פירוש עשו צניעות בשביל להרויח דבר יקר זה שהצניעות מסוגלת לכהונה גדולה ולכך לא הועילו. ובזה יובן מה שאמרו בירושלמי (ירושלמי יומא דף ה.) אמרין כל קמחיא קמח וקמחא דקמחית סולת [=אמרו: כל הקמחים-קמח,והקמח של קמחית-סולת] עיין שם. והכונה כי הסולת אין בה סובין אבל הקמח מעורב בו סובין לכן כל מחשבות של שאר נשים בזה הם קמח שמעורב בו סובין דכונתם בצניעות בשביל להרויח כהונה גדולה לבניהם אבל קמחא דקמחית סולת שאין בה פניה.

דף נב.

חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא הִצְרִיכָן הַכָּתוּב לְשָׁלִיחַ. פירוש רש"י ז"ל [אלא כל אחד ואחד מתפלל על עצמו שנאמר מלכים א' ח, לח) 'אֲשֶׁר יֵדְעוּן אִישׁ נֶגַע לְבָבוֹ וּפָרַשׂ כַּפָּיו אֶל הַבַּיִת הַזֶּה' הלכך חביב הוא שלוחן ליכנס לפומבי] דחוק כמו שכתב הריטב"א דמה שייך ענין זה לשמועתינו? וגם פירוש רבינו חננאל שהביא הריטב"א דחוק כאשר יראה הרואה.

ונראה לי בס"ד הכונה כי משה רבינו ע"ה היה שליח לקבל התורה והמצות שכולם נתנו על ידו אך בעיקר מתן תורה על הר סיני לא הצריכם לשליח, דהיינו שלא עלה משה רבינו ע"ה לבדו לקבל עשרת הדברות, ואף על פי שבזה המעמד היו נזונין ממראה הכבוד במראה עיניהם שגילה כבודו להם ודבר עמהם פנים בפנים, וכמו שנאמר (דברים ה, ד) 'פָּנִים בְּפָנִים דִּבֶּר ה' עִמָּכֶם' וכתיב (שמות כד, יז) 'וּמַרְאֵה כְּבוֹד ה' כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' ולא הצריכם לשליח הוא משה רבינו ע"ה שהוא יראה ויקבל כדי שלא יהיו ישראל נזונים באותו מעמד ממראה כבוד השכינה, ולכן גם כאן אין להקפיד כל כך על אשר כהן גדול נזון ממראה כבוד השכינה בבית קודש קדשים מחמת פתיחה זו אשר

לפניו, דמצינו דחביבין ישראל אנשים ונשים וטף שהראם הקב"ה את כבודו ואת גדלו ולא עשה הכל על ידי השליח כדי שלא יראו ולא יזונו עיניהם ממראה כבוד השכינה.

דף נב:

הַחִיצוֹנָה הָיְתָה פְּרוּפָּה מִן הַדָּרוֹם וְהַפְּנִימִית מִן הַצָּפוֹן. נראה לי בס"ד שהיה הסדר כך דהחכמה תתייחס לדרום והעושר לצפון ותחילה האדם יעסוק בחכמה ואחר כך בעושר ולכן היתה פתוחה מדרום כדי שיבא תחילה בצד הדרום ואחר כך יגיע לפתח שבצד הצפון שרומז לעסק העושר אך לא ישתקע בעסק זה של עושר אלא חוזר ופונה ומביט בחכמה לכך כיון שהגיע לצפון הופך פניו לדרום ומהלך עם הפרוכת עד שמגיע לארון שהוא מקום התורה והמצות.

וְאַרְגָּז שֻׁשְּׁלְחוּ פְּלִשְׁתִּים דּוֹרוֹן לַיהֹוָה' אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל. הדבר יפלא והלא בארגז הניחו צורות עכברים וצורות טחורים של זהב ואיך יניחו ישראל צורות מאוסות כאלו בצד ארון הקודש ויכניסום לבית קודש קדשים? והיה צריך להעבירם תכף ומיד כשבא להם ארון הקודש!

ונראה לי בס"ד דודאי אותם עכברים וטחורים הסירום תכף ומיד אך בארון היה דף בולט שעליו מונח ספר תורה שכתב משה רבינו ע"ה וכאשר הוציאו הארון למלחמה הסירו הספר תורה מעל דף הבולט, והפלשתים עשו ארגז של זהב והניחו בתוכו צורות עכברים וטחורים, ובעת שבא הארון אצל ישראל הסירו עכברי הזהב משם ונשאר ארגז הזהב ריקן שקבעו אותו פלשתים על גבי דף הבולט בארון, ועתה הניחו ספר תורה שכתב משה רבינו ע"ה בתוך הארגז הזהב ההוא.

והא דלא הסירו גם הארגז משם נראה דעשו כן על פי רוח הקודש שרצה השם יתברך שישאר הארגז שעשו פלשתים שם כדי שיהיה זכר לדורות עולם הדבר אשר קרה לארון הקודש בהוציאם אותו למלחמה שאז מעתה ומעכשיו יהיו נזהרים בכך שלא יוציאו עוד הארון ממקומו כלל.

דף נג.

וְכִי הֲוָה בָּעֵי רַבִּי אֶלְעָזָר לִסְגוּיֵי, הֲוָה אָזִיל לַאֲחוֹרֵיהּ. יש להקשות למה בהיכא דרבי יוחנן בעי לסגויי הוה רבי אלעזר גחין לכבוד רבי יוחנן והיכא דרבי אלעזר בעי לסגויי לא הוה גחין ואזיל?

ונראה לי בס"ד דרבי אלעזר הוה זהיר תמיד להסתכל בפני רבי יוחנן דמלבד מה שנאמר

(ישעיה ל, כ) 'וְהָיוּ עֵינֶיךָ רֹאוֹת אֶת מוֹרֶיךָ' **יש תועלת גדולה בהסתכלות פני הצדיק וחכם** ולכן כד הוה רבי אלעזר הולך ורבי יוחנן יושב במקומו לא הוה רבי אלעזר גחין ואזיל אלא זוקף ראשו כדי שיסתכל היטב בפני רבי יוחנן גם בעת הילוכו דהא הוה אזיל לאחוריו ושפיר מצי לאסתכוליה בפני רבי יוחנן רבו והוה קפיד אפילו על שעה מועטת כזו שלא ימנע מהסתכלותו בו, אבל כד הוה רבי יוחנן אזיל היה אחוריו לפני רבי אלעזר ולא פניו כדי שיסתכל בו לכך הוה גחין וקאים בדוכתיה להראות הכנעה לכבודו של רבי יוחנן.

ומה שהיה רבא **מְנַגְּפָן כַּרְעֵיהּ** בהילוכו מקמיה רב יוסף היינו כי מצד הדין יצדד פניו ויצא והמצדד פניו רואה מה שיש לאחוריו ולא מְנַגְּפָן כַּרְעֵיהּ בְּאִסְקוּפְתָּא וכיוצא בהם, אך רבא היה מחמיר דאינו מצדד אלא הולך לאחוריו ביושר ועיניו אל רב יוסף רבו ולכן מנגפן רגליה במדרגות ומעלות כי עיניו ולבו פונים אל רבו ואינו משער מה שיש אחריו. ואולי גבי רבי אלעזר לא הוה ליה הכי דהיה מדרשו של רבי יוחנן גדול ובמקום שיושב רבי יוחנן היה מיושר ושוה ואין בו אִסְקוּפְתָּא וכיוצא לכך לא הֲווּ מְנַגְּפָן כַּרְעֵיהּ.

דף נג:

אָמַר לְהוּ: יְהֵא רַעֲוָא דִּתְרוּם רֵישֵׁיךְ אַכּוּלָּהּ כְּרֵכָא. נראה לי בס"ד על פי מה שאמר רבינו האר"י ז"ל (בשער הגלגולים הקדמה ל"ו דף מ"ב) ענין בת רב חסדא שנשאת תחילה לרמי בר חמא ואחר כך לרבא, כי בת רב חסדא היתה נשמתה גדולה מאד מסוד המלכות העליונה ולכן נקראת בסתם בת רב חסדא ורמי בר חמא שנשאה תחילה היתה נשמתו מסוד הדעת שהוא חיבור העליון של שם הוי"ה ושם אהי"ה שעולה מספרם מ"ז ועם שני כוללים עולים מ"ט כמנין 'חמא' [49] ולכן נקרא רמי בר חמא דהיינו רמי לשון רוממות שהיה ממקום רם ועליון ששם חיבור ושילוב שמות הוי"ה אהי"ה שעולים מספר 'חמא'. אך רבא היתה נשמתו מסוד היסוד שהוא למטה ממקום הדעת ששם הוא חיבור הוי"ה אלהי"ם ושמות הוי"ה אדנ"י שעולים מספר 'רבא' [203] ולהיות דמקומו תחתון לכן לקח את בת רב חסדא באחרונה אחר שנשאת לרמי בר חמא ונפטר אז לקחה רבא עיין שם. גם ידוע דכל אשה שביק בה בעלה רוחא כפי ערכו וכפי בחינתו (זהר חלק ב' קא:), ואם כן בעת שנשאת לרבא היה בה רוחא מן רמי בר חמא שהיתה נשמתו מסוד הדעת שהוא חיבור הוי"ה אהי"ה, והנה כרך הוא לשון כריכה רמז לחיבור ושילוב הוי"ה אהי"ה או הוי"ה אדנ"י או הוי"ה אלהי"ם, ולפי זה במקום הדעת שהוא בחי' רמי בר חמא יש כרך אחד של שילוב הוי"ה אהי"ה ובמקום היסוד ששם רבא יש שני כריכות שהוא שילוב

הוי"ה אדנ"י והוי"ה אלהי"ם, ומאחר דרבא לקח בת רב חסדא באחרונה אחר שכבר יש בה חלק מן רמי בר חמא שהוא מן כרך העליון של הוי"ה אהי"ה לכך ברכו **תְּרוּם רֵישֵׁיךְ אַכּוּלָּהּ כְּרַכָּא** דהיינו כרכים של בחינתך וכרך של רמי בר חמא שישנו אצל בת רב חסדא כאשר תשאנה.

גם נראה לרמוז **כְּרַכָּא** קאי על כרך של רמי בר חמא שהוא כרך של אהי"ה שמספרו כ"ח דאות כ' השנית נקראת לכאן ולכאן וברכו שהוא ישלוט גם ברוחא דשבק בה רמי בר חמא.

והנה **מהרש"א** ז"ל כתב שהיה בכרך שתי ישיבות והתפלל שיהא ראש על הכל וכן היה לו אחר כך. ונראה לי בס"ד טעם לתפילה זו כפי הענין מדה כנגד מדה כי רבא היה עושה מצוה בענין כבוד רבו לכך ברכו בכבוד אך אם היה רב יוסף רואה את הכבוד שהיה עושה לו לא היתה מצות הכבוד שלימה דיש להקשות עושה לו הכבוד הזה כדי למצוא חן בעיניו אבל מאחר דרב יוסף לא היה רואה ולא היה יודע ודאי מצוה זו של הכבוד היא שלימה, ולכן מדה כנגד מדה בירך אותו בכבוד שלם שיהיה ראש על כל הכרך דהיינו על שתי הישיבות.

ועוד נראה לי בס"ד דידוע דהאנשים נקראים רגלים של הגדול והרב שלהם כמו שנאמר (שמות יא, ח) 'וְצֵא אַתָּה וְכָל הָעָם אֲשֶׁר בְּרַגְלֶיךָ' ופרשתי הטעם דהגדול הוא במקום אב ואמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין קד.) הבן נקרא כרעא דאבוה ולכן ברכו מדה כנגד מדה אתה נצטערת ברגלים שלך בשביל כבודי **תְּרוּם רֵישֵׁיךְ אַכּוּלָּהּ כְּרַכָּא** תזכה להיות רב על שתי הישיבות שאז כולם יהיו נקראים רגל שלך.

הַמִּתְפַּלֵּל, צָרִיךְ שֶׁיְּפַסְיֵעַ שָׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת לַאֲחוֹרָיו, וְאַחַר כָּךְ יִתֵּן שָׁלוֹם. נראה לי בס"ד הטעם כדי לדחות שלשה ראשונות די' ספירות דטומאה שהם כנגד עמון ומואב ואדום שלא כבשום ישראל ובזכות התפלה בכונה תהיה הגאולה וימסרו גם אלו ביד ישראל כמו שכתוב בנביאים. ומה שאמר שיתן שלום לימין ולשמאלו ולפניו, נראה לי להמשיך שפע מן שלום הימין שהוא כנגד חכמה לחיים ומשלום השמאל שהוא כנגד בינה למזונות שהעושר יתייחס לצפון ומשלום שבפנים שהוא כנגד הדעת לבנים שבאים מן קישוי אבר התשמיש ואין קישוי אלא לדעת. גם בשלום שהוא גימטריא עשו מבטלים קטרוג שלשה דמעות של עשו אשר השתים ירדו והשלישית נקשרה בין עיניו כמו שאמרו במדרש תנחומא:

מָשָׁל לְתַלְמִיד הַנִּפְטָר מֵרַבּוֹ, אִם חוֹזֵר לְאַלְתַּר דּוֹמֶה לְכֶלֶב שֶׁשָּׁב עַל קִיאוֹ. נראה לי בס"ד טעמא דמילתא על פי מה שאמר רבינו האר"י ז"ל טעם לשלש פסיעות אחר תפלה

כי התפלה באצילות ועל ידה נמשך השפע לשלשה עולמות בי"ע [בריאה,יצירה, עשיה] לכן עושה בשלש פסיעות פועל דמיוני על ירידת השפע לבי"ע. ולפי זה אם חזר תכף למקומו נראה כאלו חזר בו לבטל אותו פועל דמיוני שעשה בשלש פסיעות על ירידת השפע לבי"ע.

ונראה לי לכן נקראת **פְּסִיעָה** אותיות **יַסַּע פֶּה** רוצה לומר בה יסע השפע הנעשה על ידי הפה היא התפלה שיסע אותו לעולמות שתחת האצילות ולכן יתן ג' פעמים שלום כנגד השפעת בי"ע.

ומה **שֶׁנֶּאֱמַר**: (דברים לג, ב) '**מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ**' נראה לי הכונה שהתורה נקראת שָׁלוֹם דכתיב (משלי ג, יז) 'וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם' וכיון דקאמר שניתנה מימין שמע מינה גם אנחנו נתחיל השלום מן הימין.

ונראה לי אומרו '**אֵשׁ דָּת לָמוֹ**' צרף תי"ו של דָּת עם אל"ף ד'אֵשׁ' ושי"ן של אֵשׁ עם לָמוֹ יהיה מזה צירוף את **ד' שָׁלוֹם** כי התורה שנקראת שָׁלוֹם יש בה ד' חלקים שהם פשט רמז דרש סוד אם כן היא ד' שָׁלוֹם וכל ד' שָׁלוֹם אלו נתנו מימין.

רִבּוֹן הָעוֹלָם, כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בְּנַחַת, וַחֲנִינָא בְּצַעַר. יש לדקדק תיבת 'כֻּלּוֹ' נראה לשון יתר? ונראה לי דרוצה לומר בין האדמה בין הבריות הדרים עליה אדם ובהמה, כי אמרו רבותינו ז"ל כשהגשמים נעצרים דומה הארץ לאשה שמחבלת ואינה יולדת, וכן כתיב (יואל ב, כא) 'אֲדָמָה גִּילִי וּשְׂמָחִי'. **או** יובן נקיט 'כֻּלּוֹ' לומר החיים והמתים כי גם נשמות המגולגלים בדומם נתקנים ועולים על ידי המטר, כמו שאמר רבינו האר"י ז"ל הטעם שקבעו הזכרת הגשם בתחיית המתים.

ומה שאמר **וַחֲנִינָא בְּצַעַר**, הקשה מהרש"א ז"ל וכי משום צער דידיה ירצה שלא יהיה נחת לעולם כולו דאינו נראה חסיד שכמותו ירצה בכך? עיין שם. ועוד יש להקשות וכי הוא לבדו היה בדרך באותה שעה הא ודאי יש כמה עוברי דרכים?

ונראה לי בס"ד דלא עלה על לב אותו צדיק שיפסק המטר אך הוא היה עני ביותר ואפילו בזמן הגשמים אינו לובש אלא חלוק ובגד קל, ובעת שירדו הגשמים ירדו על גופו ועל בשרו כי בגד קל אינו מגין עליו מן מי גשמים וכל עוברי דרכים אפילו העניים לובשים בגד גס ועב כמו לבדין ומניחים אותו על ראשם וגופם להגין עליהם, ועל זה אומר **חֲנִינָא בְּצַעַר** שאין לו בגד להגין עליו והיה מצפה שיזמן לו הקב"ה איזה בגד עב וגס הן במציאה הן בתורת שאלה שיתכסה בו עד שיגיע לביתו, אבל לא היה רוצה בדברים אלו שיפסקו הגשמים, אך מן השמים עשו זאת להראות חיבתו ופסקו הגשמים!

ובזה ניחא מה שאמר בעל המאמר **שָׂדָא מִטָרָא עֲלֵיהּ**, פירוש על גופו ובשרו ממש שלא

היה לו בגד עב להגין עליו, וגם זאת ביקש בעבור עבודת ה' כי אמר עתה ודאי זה בגדו וחלוקו יהיו שרויין במי גשמים וכשיבא לביתו אין לו חלוק ובגד אחר להחליף וצריך שיעסוק בהם לנגבם ואחר כך ילבשם ויתבטל על ידי זה מעסק התורה בעסקו בם.

ועוד נראה לי בס"ד כי כונתו בזה לטובת העולם דידע שהגשמים ירדו על ידי תפילת הציבור ולכן אמר כן כדי שיפסקו ואז אחר כך כשיגיע לביתו יתפלל שירדו וכיון שיורדים על ידי תפילתו ירדו גשמי רצון ברכה ונדבה.

כָּל הָעוֹלָם בְּצַעַר, וַחֲנִינָא בְּנַחַת. פירש רש"י ז"ל 'שאין לו זריעה בשדות' והקשה ישרש יעקב ז"ל הוה ליה למימר משום דדי לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת ולא אכפת לו ביוקר הלחם? והניח בקושיא.

ונראה לי בס"ד דאם יהיה רעב ויוקר השערים כל מין מאכל יתייקר ואם כן גם החרובין יתייקרו. **ועוד** נראה לי אף על פי שדי לו בקב חרובין זהו בימות החול אבל בשבת היה אוכל לחם בשלש סעודות. **או** יתכן דוקא לעצמו די בקב חרובין אבל לבני ביתו היה קונה לחם גם בחול.

וְנִמְנוּ אֶחָיו הַכֹּהֲנִים לְכָנֵס אַחֲרָיו. כתוב בגליון בשם מהרש"א ז"ל הטעם דחשבו שמא עשה כדעת הצדוקין וניגף בצאתו יעוין שם. וקשה לי בדבריו אלו דהא בתוספות ישנים כתבו בשם ירושלמי שהיה שמעון הצדיק וידוע שבימיו עדיין לא היו הצדוקין כי צדוק ובייתוס הם תלמידי אנטיגנוס איש סוכו שקיבל משמעון הצדיק והם פקרו בדברי רבותינו ז"ל אחר ששמעו מרבם שאמר 'אַל תִּהְיוּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁין אֶת הָרַב עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס' (משנה אבות א, ג).

ומה שאמר **אַל תְּהִי רָגִיל לַעֲשׂוֹת כֵּן**, הכונה מה שעשית עתה הנה מה טוב ברוך תהיה, אך אל תעשה עוד פעם שנית שאז נקרא רגיל כי הפרי חדש הביא ראיה דרגיל נקרא בשני פעמים והכי איתא בירושלמי דנדרים.

אֶבֶן הָיְתָה שָׁם מִימוֹת הַנְּבִיאִים הָרִאשׁוֹנִים, וּ'שְׁתִיָּה' הָיְתָה נִקְרֵאת. פירוש ודאי היתה שם משנת ימי בראשית אך לא נודעת לנו אלא מימות נביאים ראשונים בימי דוד ושמואל שהודיעו לנו ברוח הקודש שזו היא אבן השתיה.

ומה שאמר **גְּבוֹהַּ מִן הָאָרֶץ שָׁלֹשׁ אַצְבָּעוֹת**, נראה לי בס"ד הטעם לשלשה אצבעות להורות ד'עַל שְׁלשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל גְּמִילוּת חֲסָדִים' (משנה אבות א, ב) והנה יש אומרים שהאבן מונחת על הארץ ורק גבוהה מן הקרקע ג' טפחים ויש אומרים שהיא תלויה ויש חלל ואויר בינה לבין הארץ ג' אצבעות ועיין

בהרדב"ז (חלק ב' סימן תרל"ט) מה ששאלו אותו בענין בית המקדש שנמצא מקומו לעת עתה נמוך לעיני הרואין עיין שם.

תְּנַן כְּמַאן דְּאָמַר: אָרוֹן גָּלָה לְבָבֶל. נראה לי בס"ד אלו ואלו דברי אלקים חיים אך אמרו רבותינו ז"ל (שקלים פ"ו ה"א) שני ארונות היו אחד יש בו לוחות שניות ואחד יש בו שברי לוחות וארון זה שהיה בו לוחות שניות שהם העקרים היה מונח בבית קודש קדשים ושם נגנז כמו שנאמר (מלכים א' ח, ח) 'וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה' אבל אותו ארון שיש בו שברי לוחות היה מונח בלשכה אחת בבית המקדש וזה הארון אשר גלה לבבל, ואחר כך כשהחזירו אותו גנזוהו בלשכת דיר העצים.

ובזה יתורץ קושיא חזקה דאמרו רבותינו ז"ל (פרקי דרבי אליעזר פרק נב) שהראה חזקיהו המלך ע"ה את אנשי מלך בבל את הלוחות ונענש על כך, והדבר יפלא איך נכנס אדם לבית קודש קדשים והוציאם והחזירם והלא אפילו כהן גדול אין לו רשות ליכנס שם אלא רק ביום הכיפורים במעשה הקטורת? ובזה ניחא שהראם לוחות השבורים שהיו בארון אחר המונח בלשכה אחת.

ועוד אני אומר אפילו למאן דאמר 'אָרוֹן גָּלָה לְבָבֶל' לא שלטה בו יד אויב שלקחו מן הלשכה והגלהו אלא כשגלה יהויכין והחרש והמסגר לקחו אותו עמהם בהצנע להיות להם לשמירה כי פחדו ויראו לנפשם, והם הביאו את ארון זה שבו שברי לוחות לבבל והצניעו אותו שם, ובעת שעלו בימי עזרא העלוהו עמהם, וזה אשר נגנז בלשכת דיר העצים. ונראה לי הטעם שגנזו אותו שם, מפני דהתורה נקראת 'עֵץ חַיִּים' (משלי ג, יח) לכך גנזו אותו בלשכת דיר העצים.

דף נד.

אַתָּה מַאי אַתָּה אוֹמֵר. פירוש אתה האיש הידוע שחלק לך הקב"ה בבינה בהשגת התורה ורוח ה' דבר בך בכמה דברים בסודות התורה מה אתה אומר בדבר זה שאמר רבי אליעזר. 'בְּהֵמָה' **בְּגִימַטְרִיָּא, הָכִי הָווּ**. הנה לפי זה כך הוא משמעות הכתוב שאפילו קול צפצוף עופות לא נשמע שם וזהו (ירמיה ט, ט) 'וְלֹא שָׁמְעוּ קוֹל מִקְנֶה' ואפילו 'מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם' גם כן לא נשמע קול. ואמר עוד מלתא אחריתי 'וְעַד בְּהֵמָה נָדְדוּ הָלָכוּ' פירוש עד שנים כמספר בְּהֵמָה [52] נָדְדוּ הָלָכוּ ואחר כך חזרו.

שֶׁבַע שָׁנִים נִתְקַיְּמָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל: "**גָּפְרִית וָמֶלַח**". מה שהיתה הגזרה שבע שנים כי ארץ ישראל נקראת בַּת שֶׁבַע שהיתה של שבעה עממין ונתנה הקב"ה לישראל בחסדו הגדול ולכן מאחר שחטאו במתנה זו שלקחה הקב"ה מן שבעה עממין ונתנה להם לכך

לקתה שֶׁבַע שָׁנִים בְּגָפְרִית וָמֶלַח.

ומה שהיתה הגזרה **גָּפְרִית וָמֶלַח** נראה לי בס"ד כי עיקר עונם היה על ביטול תורה דכתיב (ירמיה ט, יא) עַל מָה אָבְדָה הָאָרֶץ עַל עָזְבָם אֶת תּוֹרָתִי, וידוע כי עסק התורה יש בו תרתי תלמוד ומעשה יען כי 'הקורא בפרשת עולה כאלו הקריב עולה' (מנחות קי.) וכן בכולהו מצות, נמצא עסק התורה שהוא בפה נשלם בו תרי"ג מצות של המעשה גם כן וכנגד הלימוד שנקרא בשם לֶחֶם דכתיב (משלי ט, ה) 'לְכוּ לַחֲמוּ בְלַחֲמִי' נהפך אותיות 'לֶחֶם' לְ'מֶלַח' וכנגד חסרון תרי"ג מצות שהיו נשלמים על ידי הפה בעסק התורה נתקיים גזרת 'גָּפְרִית' שהוא אותיות **תרי"ג פ**' כלומר תרי"ג מצות הנשלמים על ידי פה.

אָמַר רַבִּי חֶלְבּוֹ: מִתְעַסֵּק בְּקַרְקָעוֹ הָיָה. פירוש מִתְעַסֵּק בדרך טיול שלא לצורך העבודה ולכך נענש שנעשה לו סיבה שימות על ידה דהיינו סיבבו מן השמים שירגיש ויראה בשנוי הרצפה וילך ויגיד שעל ידי כך יצאה נשמתו. ונראה שהוא הגיד ראיתי שנוי באבן אחת מן הרצפה והיה רוצה להגיד באיזה צד ובאיזו שורה ראה שנוי זה ולא הספיק לומר ויצאה נשמתו ולכן כשראו כך הבינו כי שם הארון גנוז ולכך יצאה נשמתו קודם שיודיע ויסיים מקום השנוי דלא ניחא קמי שמייא לגלות מקום גניזתו, ועל כן גם המה לא הלכו ללשכה לבדוק ברצפה ולהתבונן באיזה מקום יש שנוי כיון דחזו דלא ניחא קמי שמייא לידע דבר זה.

ומה שאמר תָּנָא דְּבֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: שְׁנֵי כֹּהֲנִים בַּעֲלֵי־מוּמִין אפשר דלא פליגי על הברייתא אלא הא והא הוה. ומה שאמר וְנִשְׁמְטָה קַרְדֻּמּוֹ שֶׁל אֶחָד מֵהֶן וְנָפְלָה שָׁם, וְנִצְּתָה אֵשׁ וַאֲכָלַתּוּ נראה שזה נענש על אשר לא תיקן קרדומו כראוי וגרם שישמט הברזל ויזרק על אבן הרצפה אשר הארון שהוא עץ חיים גנוז תחתיה ואז מן הכאת הברזל באבן יצאה אש בדרך נס ואכלתו. ונראה לי בס"ד דנצטרפו אותיות 'קר' דקרדום שהם מספר ש' עם אות א' של **אבן** ונעשה צירוף **אֵשׁ** ונשאר אותיות 'בדומן' שזה נשרף ונעשה כדומן.

וְנִרְאִין כְּשְׁנֵי דַּדֵּי אִשָּׁה. נראה לי בס"ד הטעם שבדי הארון בולטין ונראין כמו דדים, כי בארון היו הלוחות ששם התורה וידוע כי עיקר לימוד התורה הוא בחלק שבעל פה שיש בו שמונה דרגין שהם כשר ופסול טהור וטמא אסור ומותר חייב וזכאי דהם ארבע וארבע ולכן כתיב בתורה (משלי ה, יט) 'דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךָ בְכָל עֵת' כי 'דד' רומז לשמונה דרגין שיש בתורה שבעל פה, ולכן היו בדי ארון בולטין ונראין כמו דדים והיו כשני דדים כי כמו שיש ח' דרגין בחלק הנגלה כן יש ח' דרגין בחלק הנסתר ואם כן הם שני דד.

ועוד נראה לי בס"ד הטעם שהיו כעין דדי אשה לרמוז לישראל שיעסקו בתורה בכל עת כמו התינוק שיונק מדדי אמו בכל עת, ולכן כתיב 'דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךָ בְכָל עֵת'.

גם עוד לרמוז כמו הדד שבו החלב שהיה דם ונהפך לחלב כן התורה מהפכת הדין לרחמים ומהפכת העונות לזכיות דכתיב (ישעיה א, יח) אִם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ.

רְאוּ חִבַּתְכֶם לִפְנֵי הַמָּקוֹם, כְּחִבַּת זָכָר עִם נְקֵבָה. נראה לי בס"ד על פי מה שאמר המפרשים ז"ל בפסוק (שמואל ב' א, כו) 'נִפְלְאַתָה אַהֲבָתְךְ לִי מֵאַהֲבַת נָשִׁים' כי מנהג אהבת רעים אם ראובן אוהב את שמעון הנה צריך שיאהב כל אדם שאוהב אותו שמעון וישנא כל אדם שישנא אותו שמעון, אבל אהבת האדם עם אשתו היא להפך שאם ראובן יש לו שתי נשים בלהה וזלפה שהם צרות זו לזו ומסתמא שונאים זה את זה והוא אוהב את בלהה ואוהב את זלפה אף על פי שבלהה שונאה את זלפה וזלפה שונאה את בלהה. וכן ענין אהבתו יתברך בישראל שישראל יש להם דין אשה וימצא בישראל שני צדיקים שאחד שונא את חבירו כענין שאול המלך ע"ה עם דוד המלך ע"ה שהיה שאול שונא את דוד, והקב"ה אוהב את שניהם. ולזה היו הכרובים זכר ונקבה מחבקים זה את זה להורות שאהבת הקב"ה לישראל כאהבת איש לנשיו, ועל כן אומרים להם רְאוּ חִבַּתְכֶם לִפְנֵי הַמָּקוֹם כְּחִבַּת זָכָר עִם נְקֵבָה, ונפקא מינה שאפילו אם ימצא בכם שנים שונאין זה את זה הנה הקב"ה אוהב את שניהם כשהם צדיקים.

ומה שאמרו **רְאוּ חִבַּתְכֶם** ואין אומרים 'אַהֲבַתְכֶם' נראה לי בס"ד דידוע כשהחטיא הנחש את חוה והטיל בה זוהמה נעשה כ"ד זיני מסאבותא בעולם כמנין 'וְאֵיבָה' [24] כי על זה אמר לו (בראשית ג, טו) 'וְאֵיבָה אָשִׁית בֵּינְךְ וּבֵין הָאִשָּׁה' ועל ידי שיהיו ישראל באחדות אחד מבטלים כ"ד זיני דמסאבותא הנזכרים שרמוזים באותיות 'וְאֵיבָה' והיינו על ידי האחדות נוסף מספר אחד על אותיות 'וְאֵ' ויהיה מהם אות ח' ותצרף עם אותיות 'יבָה' ותהיה צירוף חִיבָּה, נמצא וְ**אֵיבָה**' נהפכה לְ**חִיבָּה**' וכל זה יזכו ישראל על ידי האחדות ועל ידי לימוד התורה שרמוז באות אל"ף לשון אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי (תהלים נה, יד).

ובזה פרשתי בס"ד מה שאמר רבי עקיבא באבות (משנה אבות ג, יד) 'חִבָּה יְתֵרָה נוֹדַעַת לָהֶם שֶׁנִּתַּן לָהֶם כְּלִי חֶמְדָּה' זו התורה שעוסקים בה, דאז וְ'אֵיבָה' תתהפך לְ'חִיבָּה' וכן בכרובים שהם לפני הארון שבו התורה וגם בחיבוקם זה בזה אשר מורין על אהבה ואחדות של ישראל שאומרים להם רְאוּ חִבַּתְכֶם לִפְנֵי הַמָּקוֹם נקטו לשון חיבה כי על ידי עסק התורה ועל ידי האחדות יתבטל כח וְאֵיבָה ויהיה חִיבָּה.

דף נד:

יִשְׂרָאֵל הַלְּלוּ, שֶׁבִּרְכָתָן בְּרָכָה וְקִלְלָתָן קְלָלָה, עוֹסְקִין בַּדְּבָרִים הַלָּלוּ. יש לדקדק על אומרם 'יִשְׂרָאֵל הַלְּלוּ' ודי לומר שם יִשְׂרָאֵל בלבד? ועוד מה שייכות יש לדברים אלו של בְּרָכָה וְקִלְלָה עם הענין אשר ראו באלו הצורות?

ונראה לי בס"ד דהם יודעים הפוגם בברית המעור בזנות נפגם הלשון שלו שהוא מכוון כנגדו, ולכן אין תפלתו נשמעת ואין ברכתו ברכה ואין קללתו קללה, ואף על פי שהם יודעים שישראל קלקלו בזנות ועריות קודם החרבן עם כל זה יודעים דודאי יש בהם צדיקים שלא חטאו, ולכך הצדיקים שבהם תפילתם נשמעת וברכתם ברכה וקללתם קללה, ואחר שראו בהיכל צורת כרובים מעורין זה בזה חשבו בדעתם שגם הצדיקים שבהם הם מתעסקים בזנות ולכך עשו צורות של ניאוף במקום הזה יען כי מקום זה אינו מסור ביד המון העם הריקים ופוחזים שיש אצלם ניאוף וזנות כדי שיביאו צורות אלו כאן אלא מסור ביד גדולי ישראל, ושמע מינה שגם הגדולים שבהם מתעסקים בכך, ומעתה לא נשאר בהם גדולים שתהיה ברכתם ברכה וקללתם קללה כדי שיהיו חוששים לעצמן מקללתם ותפלתם, דמאחר שחוטאים בברית המעור גם ברית הלשון נפגם.

ולזה אמר 'יִשְׂרָאֵל הַלְּלוּ' דייקא כלומר הגדולים שמקום הזה מסור בידם אשר בְּרָכָתָן בְּרָכָה וְקִלְלָתָן קְלָלָה יִתְעַסְּקוּ בַּדְּבָרִים הַלָּלוּ? על כן מוכרח לומר דעתה שהם מתעסקים בכך לא יש להם עוד אותו הכח בפיהם ולכן אין אנחנו חוששין לעצמנו מתפלתם וקללתם. ונראה כי מן השמים נעשה כן בכרובים כדי שהעכו"ם ישפטו בדעתם כך ויעשו בהם מה שלבם חפץ ולא יחושו ולא יפחדו מתפלת הצדיקים וגם כדי שלא יהיה חלול השם לומר איך עזב הקב"ה גם הצדיקים בידם אלא עתה יאמרו אין עושה טוב אין גם אחד ובדין לקו.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: עוֹלָם, מֵאֲמָצָעִיתוֹ נִבְרָא.. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: מִצַּדָּדִין נִבְרָא.. רַבִּי יִצְחָק אָמַר: אֶבֶן יָרָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּיָּם וּמִמֶּנָּה הֻשְׁתְּתָה הָעוֹלָם

נראה לי בס"ד רבי אליעזר ורבי יהושע לא פליגי אלא רבי אליעזר איירי בכח ורבי יהושע איירי בפועל והיינו כי ידוע ביום ראשון נבראו השמים והארץ ואשר בהם בבת אחת אך היתה הבריאה בכח כמו חלב שלא נקרש עדיין, ואחר יום ראשון נתן הקב"ה כח חדש בארץ ונקרשה ונתחזקה כמו עשיית הגבינה שנותנים דו"ר בתוך החלב ונקפה ונעשה גבינה. ורבי אליעזר אמר כשנברא תחילה בכח התחילה הבריאה מן האמצע ורבי יהושע אמר כשהיתה אחרי זה הבריאה בפועל דהיינו בעת שיצק כח חדש מן ד' יסודות כמו דו"ר שנותנים בחלב לגבנו זה נברא מן הצדדין שעשה ארבע יציקות בצדדין

ומשם התחילה הקרישה שלו עד האמצע.

ובזה יובנו דברי רבי יצחק שאמר **אֶבֶן יָרָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּיָּם וּמִמֶּנָּה הֻשְׁתְּתָה הָעוֹלָם**, וקשה כיון דהארץ עדיין לא נבראת היכן היה הים? ובזה ניחא שכבר נבראת הארץ והים בכח וכשבא לברא אותו בפועל ירה אבן בים כלומר כח אחד כלול מן ד' יסודות שהוא מוגשם יותר ולזה קורא אותו אבן וממנו נקרש העולם ונתגשם ונתחזק.

והנה למאן דאמר זה דאמר מן הצדדין נברא דריש (איוב לז, ו) גֶּשֶׁם מָטָר חד וְגֶשֶׁם חד וּמְטָרוֹת תרי הרי ארבע. או כך גֶּשֶׁם חד ומָטָר חד וְגֶשֶׁם מְטָרוֹת תרי הרי ארבע, וצריך להבין מאי נפקא מינה מהאי פלוגתא? ונראה לי בס"ד למסבר הני קראי דמייתו הוכחות מנייהו. או יובן בס"ד דנפקא מינה להבין משמעות שם שדי דחד אמר נקרא שדי 'שאמר לעולמו די' וחד אמר על שם 'שמשדד המערכות' ולפי זה למאן דאמר שמאמצע נברא היה פירוש שם שדי שאמר לעולמו די שהיה מתרחב והולך עד שאמר לו די, ולמאן דאמר מן הצדדין לא שייך זה הביאור אלא צריך לפרש נקרא שם שדי על שידוד המערכות.

(**תהלים נ, ב**) "**מִצִּיּוֹן מִכְלַל יֹפִי**", **מִמֶּנּוּ מֻכְלָל יָפְיוֹ שֶׁל עוֹלָם**. יש להקשות מנא ליה דעל 'יָפְיוֹ שֶׁל עוֹלָם' קאי והלא אמר יֹפִי בסתם?

ונראה לי בס"ד דהעולם יש בו ד' רוחות שהם מזרח מערב צפון דרום ולכל רוח יש לו מזג בפני עצמו שאין דומין זה לזה לכך פועל המזרח אינו דומה לשאר רוחות וכן בכל רוח וכמו שאמרו רבותינו ז"ל וידוע שאין שום מזג בעולם חסר מן ד' יסודות אלא בכל רוח מוכרח שיש לו ד' יסודות בפני עצמו כפי מזגו ופעולתו נמצא בארבע רוחות העולם יש ט"ז יסודות וקרא אמר מִכְלַל יוֹפִי קרי ביה י"ו פִּי והיינו פי רוצה לומר חלק כמו (מלכים ב' ב, ט) 'פִּי שְׁנַיִם בְּרוּחֲךָ אֵלָי' ואיזה מקום יש בו י"ו חלקים של יסודות הוי אומר זה העולם שיש בו ד' רוחות.

ומאן דאמר **אֵלּוּ וְאֵלּוּ מִצִּיּוֹן נִבְרְאוּ** פירוש השמים מציון של מעלה והארץ מציון של מטה כי כמו שיש ירושלים למטה כן יש ירושלים של מעלה כמו שנאמר (תהלים קכב, ג) 'יְרוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֻׁחֻבְּרָה לָּהּ יַחְדָּו'.

ומה שאמר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל אומר **תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם מִשָּׁמַיִם נִבְרְאוּ תּוֹלְדוֹת הָאָרֶץ מֵהָאָרֶץ נִבְרְאוּ** נראה לי בס"ד לפרש המאמר על פי מה שכתב רבינו ז"ל בעץ חיים שער מ"ן [מיין נוקבין] ומ"ד [מיין דוכרין] פרק א' שכתב שם רבינו מהרח"ו ז"ל שני דרכים האחת אדם וחוה עצמות נשמתם היה מזו"ן [זעיר ונוקבא] מ"ן [מיין נוקבין] ומאן דאמר דילהון אלא שהיה בהתלבשות הבינה דהיינו על ידי רוחא דילה. ודרך השני הוא שעצמות נשמת אדם וחוה היה ממ"ן [מיין נוקבין] ממש דבינה אלא שהיה בהתלבשות זו"ן [זעיר ונוקבא]

יעוין שם.

וידוע כי זו"ן נקראים שָׁמַיִם וָאָרֶץ וכאן מדבר על נשמת אדם וחוה שהם תּוֹלְדוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ ורבי אליעזר סבירא ליה כדרך הראשון שכתב מהרח"ו ז"ל, ורבנן סברי מִצִּיּוֹן נִבְרְאוּ רמזו על יסוד דבינה שנקרא צִיּוֹן דסבירא ליה כדרך השני או אפשר גם רבנן סבירא ליה כדרך הראשון ובאו לפרש דברי רבי אליעזר לומר שהיה בהתלבשות הבינה ובזה ניחא לשון מֻכְלָל וההי"ב.

אָמַר לֵיהּ הַהוּא מִינָאָה לְרַבִּי חֲנִינָא: הַשְׁתָּא בָּרֵי טְמֵאִין אַתּוּן דִּכְתִיב: (איכה א, ט) "**טֻמְאָתָהּ בְּשׁוּלֶיהָ**" **אָמַר לֵיהּ: תָּא חֲזֵי מַאי כְּתִיב בְּהוּ**: (ויקרא טז, טז) "**הַשֹּׁכֵן אִתָּם בְּתוֹךְ טֻמְאֹתָם**", **אֲפִלּוּ בִּזְמַן שֶׁהֵם טְמֵאִים, שְׁכִינָה עִמָּהֶם** [נו:]

כך הגרסא בעין יעקב. וכתב הרב פתח עינים ז"ל דרגילי המפרשים לומר כל מקום שמזכיר השאלה בשם מין עיקר שאלתו לבא לדברי מינות עיין שם. ונראה לי בס"ד דידוע דהמינים טוענים לעבוד עבודה זרה משום מתוך גדולת העבד ניכר גדולת רבו אך הבל יפצה פיהם גם לדעתם הקצר דהא הקב"ה שכינתו בשמים ובארץ ואסור לחלוק כבוד לעבד לפני רבו.

והנה זה המין אמר **הַשְׁתָּא בָּרֵי טְמֵאִין אַתּוּן** ובודאי עתה אינו נקרא השם יתברך אלקי ישראל דאיך יכנו אלהותו יתברך על טמאים? ונתכוון בדבר זה כדי לבא לידי מינות אחר כך לומר לך עבוד אלהים אחרים דמתוך גדולת העבד ניכר גדולת רבו! ונרגש רַבִּי חֲנִינָא בזה וסתם פיו ואמר לו **אֲפִלּוּ בִּזְמַן שֶׁהֵם טְמֵאִים שְׁכִינָה עִמָּהֶם** ואם כן גם לפי דעתך אסור לחלוק כבוד לעבד לפני רבו.

ועוד נראה לי בס"ד בזה כונת המין לומר כיון ד'**בָּרֵי טְמֵאִין אַתּוּן**' אם כן בנקל יוכל היצר הרע להוריד אתכם אל שער החמשים של טומאה שהוא כמנין 'טָמֵא' [50] שאין תקוה לעלות משם ולא תועיל לכם כל תשובה שבעולם ולמה תטריחו עצמכם בדברים שבקדושה ותהיו קרחים מכאן ומכאן? טוב לכם לעשות מה שהלב חפץ בדרך הרעה! והשיב לו רַבִּי חֲנִינָא אי אפשר להיות דבר זה שיתגבר היצר על איש ישראל לשקעו במדרגה התחתונה של טומאה יען דכתיב '**הַשֹּׁכֵן אִתָּם בְּתוֹךְ טֻמְאֹתָם**' והיינו כל דבר תגבורת שלו תהיה מכח מלוי אותיות שמו ולכן בשם 'יֵצֶר' הניח הקב"ה שמו בתוכו כדי שלא יתמלא יותר ויתגבר והיינו יו"**ד** צד"י רי"**ש** הסוף הוא שם 'שדי' כדי שלא יוכל להתמלאת ופסק כח תגבורת שלו וזהו 'שֹׁכֵן בְּתוֹךְ טֻמְאֹתָם' הוא היצר שבו טומאתם ולכן אין אנחנו חוששים פן יתגבר היצר מאד.

או יובן בס"ד כונת המין לומר אף על פי דאנשי כנסת הגדולה ביטלו יצר הרע דעבודה

זרה עם כל זה עדיין אתם עובדים עבודה זרה מכח עונות שאדם דש בעקביו כמו שאמרו (שבת דף קה:) כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה (פסחים סו:) וכל המתגאה כאלו עובד עבודה זרה כי על זה רמז הכתוב באומרו 'טֶמְאָתָהּ בְּשׁוּלֶיהָ' שהוא עונות שאדם דש בעקביו והשיב לו רַבִּי חֲנִינָא 'הַשֹּׁכֵן אִתָּם בְּתוֹךְ טֻמְאֹתָם' ואם כן אש של שכינה מכבה ודוחה ומעביר אש הכעס ואש הגאוה ובזה יתרפא מכאובינו.

דף סו.

וְאוֹמְרִים לוֹ: טֹל וָצֵא! טֹל וָצֵא. נראה לי בס"ד הטעם שכופלים דבריהם על פי מה שאמרנו בס"ד הטעם ד'קושר לשון של זהורית חציו בסלע וחציו בין קרניו' כי האשה נבראת מן העצם, ולכן קולה דק והאיש מן האדמה לכן קולו עב, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל בגמרא והכפרה תהיה ביום הכיפורים לזכרים ולנקבות ולכן קושר חציו בסלע רמז לזכרים שנבראו מן האדמה וחציו בין קרניו שהם עצם רמז לנקבות שנבראו מעצם וכשילבין זה וזה אז ידעו שנשלמה הכפרה לזכרים ולנקבות. לכן כופלים הדברים **טֹל וָצֵא** מן הזכרים **טֹל וָצֵא** מן הנקבות או חד כנגד עונות שבין אדם למקום וחד כנגד עונות שבין אדם לחבירו או כנגד המזידין והפשעים או כנגד כהנים וכנגד שאר ישראל דקיימא לן כרבי יהודה דסבירא ליה גם כהנים מתכפרים בשעיר המשתלח.

שָׁאֲלוּ אֶת רַבִּי אֶלִיעֶזֶר: פְּלוֹנִי, מַהוּ לָעוֹלָם הַבָּא? אָמַר לָהֶם: לֹא שְׁאַלְתּוּנִי אֶלָּא עַל פְּלוֹנִי [סו:]

מקשים והלא משנה ערוכה בפרק חלק (משנה סנהדרין י, ב) דחשיב שלשה מלכים דוקא? ועוד דאתמר שם שרצו למנותו ולא יכלו דתחילה באה דיוקנו של אביו ואחר כך באה אש מן השמים ולחכה בספסליהם, ואחר כך יצאה בת קול מן השמים ואז הודו והסכימו שלא למנותו, ואיתא שם (סנהדרין קד:) דהם היו אנשי כנסת הגדולה, ואם כן קשה בין לשואלין בין לרבי אליעזר אמאי לא השיב להם דבר זה נפתח בגדולים אנשי כנסת הגדולה ויצא לאורה?

ונראה לי בס"ד דמעולם לא עלה על דעת השואלין להסתפק אם יש לו חלק או לאו, והראיה לא שאלו 'פְּלוֹנִי, יֵשׁ לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא?' אלא שאלו כך 'מַהוּ לָעוֹלָם הַבָּא?' וכונת השאלה הוא כי ידוע יש צדיק שנקרא 'בֶּן עוֹלָם הַבָּא' ויש נקרא 'מְזֻמָּן לְחַיֵּי עוֹלָם הַבָּא' וזה גדול מן 'בֶּן עוֹלָם הַבָּא' שזה מעלה מ"ן [מיין נוקבין] במקום גבוה ביותר, וכמו שאמר רבינו האר"י ז"ל בשער הגלגולים והבאתי דבריו בסה"ק אדרת אליהו פרשת כי תבא יעוין שם. ולכן שאלו '**מַהוּ לָעוֹלָם הַבָּא**?' רוצה לומר מאיזה מדרגה הוא אם מאותם

שהם בני עולם הבא, או אם מאותם שמזומנים לחיי עולם הבא? והשיב להם **לֹא שְׁאַלְתּוּנִי אֶלָּא עַל פְּלוֹנִי**, והלא שאלה זו שייכה על כל צדיק וצדיק! ובאמת הוא ידע ששלמה המלך ע"ה הוא מן מדרגה העליונה של 'מְזֻמָּן לְחַיֵּי עוֹלָם הַבָּא' אך לא רצה להגיד דבר שלא שמע מפי רבו.

דף סו:

מַהוּ לְהַצִּיל כְּשֻׁבָּה מִן הָאֲרִי? **אָמַר לָהֶם: לֹא שְׁאַלְתּוּנִי אֶלָּא עַל כְּשֻׁבָּה.** הנה ה'כְּשֻׁבָּה' היא בת שבע שהנביא קראה במשל בשם כְּשֻׁבָּה ו'**הָאֲרִי**' הוא דוד המלך ע"ה, ושאלתם היתה אם יש טענה להציל את בת שבע מענין שעשה עמה הָאֲרִי לומר דהיא אנוסה מכח אימת מלכות דחשיב ארי רביע עלה?

והשיב ברמז דממקרא אין כאן עון ואמר '**לֹא שְׁאַלְתּוּנִי אֶלָּא עַל הַכְּשֻׁבָּה**' היה לכם לשאל על הארי עצמו אם יש בידו עון אשת איש בדבר זה? ואז ממילא הייתם יודעים שאין עון אצל הכשבה! כי באמת דוד המלך ע"ה לא היה בידו חטא אשת איש דמגורשת היתה וראויה אליו והיתה טהורה שטבלה, וגם הבחנה שלשה חדשים הוה ואם כן אין כאן עון כלל! ומה שנחשב לו עון בשביל שאכלה פגה שהביאה בסתר ולא בגלוי דנראה לעיני הרואין כאלו היא אשת איש ולקחה בהסתר והיה בזה חלול השם ועון זה שייך אצלו דוקא אבל לגבי בת שבע עצמה ליתיה כלל.

ועוד שָׁאֲלוּ **מַהוּ לְהַצִּיל רוֹעֶה מִן הָאֲרִי**? פירוש הָרוֹעֶה שהוא אוּרִיָּה שהיה רועה תחילה את הַכְּשֻׁבָּה שנהרג בשביל דנחשב לו שמרד במלכות באומרו (שמואל ב' יא, יא) וַיֹּאמֶר אוּרִיָּה אֶל דָּוִד הָאָרוֹן וְיִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה יֹשְׁבִים בַּסֻּכּוֹת 'וַאדֹנִי יוֹאָב' וְעַבְדֵי אֲדֹנִי וכו' מהו שנציל אותו מעון זה שתפס עליו הָאֲרִי שהרגו בעבור זה, והיינו לומר דסבירא ליה חולקין כבוד לעבד במקום הרב ולא חטא באומרו 'וַאדֹנִי יוֹאָב'?

והשיב להם **לֹא שְׁאַלְתּוּנִי אֶלָּא עַל הָרוֹעֶה** הוא אוּרִיָּה, דהיה לכם לשאל מעיקרא על הָאֲרִי עצמו אם חטא בדבר זה שהרג את אוּרִיָּה לחשבו מורד, ואחר שהיה מתברר אצלכם שאין עליו חטא ובדין הרגו אז לא היה נשאר מקום לשאל שאלה שלכם!

גם רמז להם יפה כונתם לקראו בשם רוֹעֶה אף על פי שהיה חכם גדול, בהאי מלתא עשה עצמו רוֹעֶה שלא השכיל בדבריו לומר 'אֲדֹנִי יוֹאָב' לפני דוד המלך ע"ה. ושוב ראיתי בפתח עינים שפירש בשתי חלוקות אלו קרוב למה שפרשתי בס"ד.

ועוד שָׁאֲלוּ **מַמְזֵר, מַהוּ לְיַרֵּשׁ**? והשיב להם '**מַהוּ לְיַבֵּם**?' פירוש היה לכם לשאל אם יוכל ליבם ואם תשמעו שיוכל ליבם תדעו שירש, דהא בהא תליא. ובאמת הוא לא יוכל ליבם

וגם חליצה לא יוכל לעשות ד'כל שאינו עולה ליבום אינו עולה לחליצה' ותשאר זקוקה עד שימות ותנשא.

ועוד שָׁאֲלוּ **מַהוּ לָסוּד אֶת בֵּיתוֹ**? אם ימנע מן הסיד בשביל צרת החרבן והשיב היה לכם לשאל 'מַהוּ **לָסוּד אֶת קִבְרוֹ**?' כי מדין הקבר תבינו דמותר לסוד את ביתו דהא נותנין סיד על הקבר גם כן, ושמע מינה דאין בסיד שמחה וכן בביתו מותר ורק ציור וכיור יש בו שמחה.

שָׁאֲלָה אִשָּׁה חֲכָמָה אֶת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: וְכִי מֵאַחַר שֶׁמַּעֲשֶׂה הָעֶגֶל שָׁוִין, מִפְּנֵי מָה אֵין מִיתָתָן שָׁוָה? **אָמַר לָהּ: אֵין חָכְמָה לָאִשָּׁה אֶלָּא בַּפֶּלֶךְ**. יש להקשות למה דחה אותה בדברים אלו ומה שייכות יש לשאלתה בדבר זה של פלך?

ונראה לי בס"ד כי אותה אשה אף על פי שהיתה חכמה טעתה בשאלה זו טעות גדולה כי עשתה יסוד בטעות ובנתה עליו שאלתה דהיא הניחה במונח שמעשה העגל שוין ולכך שאלה 'לָמָּה אֵין מִיתָתָן שָׁוָה?' ובאמת יסוד זה כוזב דאין מעשה העגל שוין שיש בעדים והתראה ויש עדים בלא התראה ויש לא עדים ולא התראה וגם בגוף המעשה יש שינויים אחרים יש זָבַח וְקִטֵּר ויש גִּפֵּף וְנִשַּׁק בלבד ויש שמח בלבו בלבד וכדאמר בגמרא.

והנה ידוע שהחטא נדמה לחוט כמו שנאמר 'הוֹי מֹשְׁכֵי הֶעָוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה חַטָּאָה' וכתב הרב חסד לאברהם ז"ל (נהר ל"ח) וז"ל דע כי החטא נמשל לחבל של שני חוטין והעון נמשל לחבל של שמונה חוטין והפשע נמשל לחבל של עשרים חוטין בסוד ראשי תיבות **בּוּשָׁה חֲרָפָה כְּלִמָּה** וכו' עיין שם. ועוד מצינו בסוכה (סוכה נב.) דאמרו יצר הרע דומה לחוט של בכיא [כלומר חוט דק] ולבסוף דומה כעבותות העגלה עיין שם.

והנה זאת האשה דחשבה כל מעשה העגל שוין נמצא טוותה בדעתה כל החוטין של החוטאין והיצר הרע שלהם ביחד ובאמת אינו כן אלא זה חוטו עב וזה בינוני וזה דק שאי אפשר לטוות אותם ביחד לעשותם שווים דאיך ישוו בטויה ורב המרחק בין זה לזה כדי שתבא לשאל 'לָמָּה אֵין מִיתָתָן שָׁוָה?' לכן אמר לה **אֵין חָכְמָה לָאִשָּׁה אֶלָּא בַּפֶּלֶךְ** שעושין בו חוטי צמר או פשתן שיודעת להשוות שם אבל בחוטין של עונות ופשעים אין לה חכמה שאין יודעת לעשות להם שיעור בדעתה ואינה מבחנת בין גס לדק והואיל וידע שהיא חכמה השיב לה ברמז.

אִיתְיְבֵיהּ בְּנֵי רַב פָּפָּא בַּר אַבָּא לְרַבִינָא: (דברים לג, ט) "**הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ: לֹא רְאִיתִיו**". הקשה מהרש"א ז"ל תיקשי להו לדידהו קראי אהדדי דהא כתיב (שמות לב, כו) 'כָּל בְּנֵי לֵוִי'? יעוין שם. ונראה לי בס"ד דידוע בתיבת 'כָּל' יש פלוגתא חד אמר כל ממש, וחד

אמר רוב ככל, ולכן על קראי ליכא קושיא דיש לומר הוא רוצה לומר 'רוֹב' אבל לרבינא דמפרש 'כָּל' ממש קשיא ליה.

ועוד הקשה מהרש"א ז"ל אמאי לא הקשה לו מפרשת כי תשא עצמה, דכתיב (שמות לב, כז) 'הִרְגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו' וכן מפסוק (שמות לב, כט) 'מִלְאוּ יֶדְכֶם הַיּוֹם לַה' כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו'? עיין שם.

ונראה לי בס"ד ד'הִרְגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו' יש לומר אתי למשרי קרובים, ואף על פי שלא היו עובדים עבודה זרה בשבט לוי כלל, לימד זה כאן להיות בנין אב לכל העניינים כאלה, דבמקום קדוש השם וקנאתו שרי גם בקרובים!

אי נמי יש לומר לאו 'אָחִיו' ממש ואלא רוצה לומר אף על פי שהוא אהוב לו כאח, וכן פסוק 'אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו' גם כן יש לפרש בהכי, אך פסוק 'לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו וְאֶת אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת בָּנָיו לֹא יָדָע' ליכא לפרושי בהכי, חדא כי זכר פרטים הרבה שהם אב ואם ואח ובן, ודוחק לפרש דכולהו נקיט על צד הדמיון. ועוד דהאריך לחלקם לכמה בבות לֹא רְאִיתִיו לֹא יָדָע לֹא הִכִּיר ולא כללם יחד בחד בבא, ולכן מוכרח לפרש אב ואם ואח ובן ממש.

דף סז.

בָּרִאשׁוֹנָה הָיוּ קוֹשְׁרִין לָשׁוֹן שֶׁל זְהוֹרִית עַל פֶּתַח אוּלָם מִבַּחוּץ. נראה לי בס"ד הטעם דמדקדקין לקשור בפתח האולם כי התיקון שנעשה יום זה הוא שהאדום יהיה לבן והיינו נוסף מספר **אַל** [31] שהוא חסד על מספר **אדום** [51] ויהיה מספר **לבן** [82].

ובזה פרשתי 'מַה תִּתְהַלֵּל בָּרָעָה הַגִּבּוֹר חֶסֶד אֵל כָּל הַיּוֹם' (תהלים נב, ג) פירוש 'הַגִּבּוֹר' הוא השטן 'מַה תִּתְהַלֵּל בָּרָעָה' הם עבירות שעושין ישראל שהם אדומים כשנים, והלא יש לנו 'חֶסֶד אֵל כָּל הַיּוֹם' שילבינם שנוסף על אדום מספר 'אֵל' ויהיה לבן דכתיב (ישעיה א, יח) 'כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ'.

ועל ידי תוספת זה של מספר שם 'אֵל' אז יסתלקו אותיות נ"ו מן חָרוֹן ויהיה במקומם אותיות **מ**"**ו** שהם מספר מלוי שם ע"ב שהוא חֶסֶד וכאשר תהיה אותיות מ"ו אז יהיה צירוף **רַחוּם**, ויתבטל חרון אף מן העולם! נמצא מקוין יום זה למספר אֵל ולמספר מ"ו ושניהם נרמזו ב'**אוּלָם**' שהוא אֵל מ"ו לכן קושרין אותו בפתחו של אוּלָם דוקא.

לֹא הִלְבִּין, הָיוּ עֲצֵבִין וּמִתְבַּיְּשִׁין. קשה אין הכי נמי יתביישו כדי שיהיה להם כפרה! ועוד ממי מתביישין והלא יד כולם שוה בזה? ונראה לי דקאי על הכהנים בעלי העבודה

היו מתביישין מישראל שהיו אומרים אם היו הגונים אז גם בעבודה של כל ימות השנה היה מתכפר לישראל וממילא היה הלשון מלבין יום זה.

תָּנָא דְּבֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: 'עֲזָאזֵל', **שֶׁמְּכַפֵּר עַל עֲוֹן עֲזָא וַעֲזָאֵל**. פירוש מכפר גם על עון עריות שחטאו בו עֲזָא וַעֲזָאֵל שהוא קשה לפני הקב"ה יותר כמו שאמרו אלהיהם שונא זימה (סנהדרין קו.). ומלבד טעם הברייתא, נראה לי בס"ד טעם ל'**עֲזָאזֵל**' חלק התיבה לשתים וקרי בה '**עַז אָזַל**' פירוש השטן שהוא עז אזל ליה האי יומא מכח השעיר דאינו מקטרג על ישראל.

אך מקשים והלא אמרינן בגמרא (זבחים פח:) ד'בגדי כהונה מכפרים' ובכלל המכנסיים מכפרים על גילוי עריות? ונראה לי בס"ד מכנסיים מכפרים על גילוי עריות דפרהסייא, והשעיר יכפר גילוי עריות דצינעא. ועיין בזבחים דף פ"ח שתירצו בגמרא בזה, לא קשיא הא בצנעא הא בפרהסייא, עיין שם. **אי נמי** בגדי כהונה מכפרין להפטר מן המיתה, והשעיר מציל מן היסורין גם כן.

הִתְקִינוּ שֶׁיְּהוּ קוֹשְׁרִין אוֹתוֹ, חֲצִיוֹ בַּסֶּלַע וְחֲצִיוֹ בֵּין קַרְנָיו. נראה לי בס"ד טעם שקושר בסלע שהוא הדומם לרמוז שבזה השעיר יהיה בירור גם מן הדומם כמו שנאמר (ישעיה נב, ב) 'הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי'. וקושר בין קרניו רמז לבירור שיתברר מן ראש הקליפה שלהם ששם עיקר משכן ניצוצי קדושה וכמו שכתב עט"ר הרב מור אבי זלה"ה בספרו מדרש אליהו בפסוק 'וּבַמָּה יִתְרַצֶּה זֶה אֶל אֲדֹנָיו' הוא הקב"ה הלא בראשי האנשים ההם ודפח"ח [ודברי פי חכם חן].

דף סח:

וּמַנַּיִן הָיוּ יוֹדְעִין שֶׁהִגִּיעַ שָׁעִיר לַמִּדְבָּר? **דִּירְכָאוֹת הָיוּ עוֹשִׁין**. פירש רבינו עובדיה ז"ל אבנים גדולות זה על גבי זה עיין שם והוא מה שקורין בלשון ערבי תאבייי"א. אך רש"י ז"ל פירש דִּירְכָאוֹת על אותם בני אדם שמעמידין שם וזה נקרא בלשון ערבי פצווא"ן ולפי דבריו לכך נקראין דִּירְכָאוֹת על שם שהם עומדין על הדרך.

דף סט.

מָה עָשָׂה שִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק? **לָבַשׁ בִּגְדֵי כְהֻנָּה, וְנִתְעַטֵּף בִּבְגְדֵי כְהֻנָּה**. פירוש בִּגְדֵי כְהֻנָּה כשהיה לובשם כהן גדול בבית המקדש היה שורה עליהם זיו של אורה שכל אדם הרואה אותם מרגיש במראה עיניו בהארה זו ובודאי הארה זו לא תהיה עליהם אלא רק בבית המקדש, אך עתה ראה שמעון הצדיק השעה צריכה לכך שתהיה הארה זו עליהם גם

כשהוא לובשם חוץ למקדש לכך בצאתו בהם המשיך אותה ההארה על ידי כוונות ידועות לו, ולזה אמר **לָבַשׁ בִּגְדֵי כְהֻנָּה** הם בגדים העיקרים **וְנִתְעַטֵּף בִּבְגְדֵי כְהֻנָּה** קאי על אותו זיו ההארה שלהם שהמשיך על הבגדים.

ומה שאמר **וַאֲבוּקוֹת שֶׁל אוּר בְּיָדָם**, נראה לי בס"ד שתפסו בידם אבוקות של אור זכר לזכות התורה שיש להם כמו שנאמר (משלי ו, כג) 'נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר' שתגין עליהם. ועוד נראה לי בס"ד שתפסו אֲבוּקוֹת שֶׁל אוּר בְּיָדָם עשו בזה כונה על שם קדוש הנקרא **אדי"ר רו"ן** שיוצא מפסוק (שמות טו, ו) 'יְמִינְךָ ה' נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ' וכנזכר בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער רוח הקודש ביחוד ל"א יעוין שם. ושם זה יש בו אותיות 'אוּר' ואותיות 'יָד' ואותיות 'נֵר' ולכן תפסו אֲבוּקוֹת אוּר בְּיָדָם שיש כאן אוּר וְיָד וְנֵר שכיונו בזה על שם אדי"ר רו"ן הנזכר לשמירתם.

ומה **שֶׁהָיוּ מְהַלְּכִין כָּל הַלַּיְלָה כֻּלּוֹ** נראה כיונו לילך רק בחצי השני שנקרא לַיְלָה שהוא עת רצון וכיון שזרחה חמה פגעו זה בזה ומן השמים נעשה כך לסימן טוב שבזריחת החמה יהיה נס הישועה על דרך (מלאכי ג, כ) וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ.

אָמַר לָהֶם: מִי הֵם הַלָּלוּ. נראה לי ודאי שידע שהכותיים הם היו המלשינים אך רצה לידע אם גם שריו ועבדיו ידם במעל הזה להיות בקשר המלשינות עם הכותיים כדי למסור גם אותם בידם והשיבו רק הכותיים הללו המלשינים.

ומה שאמר **נִקְבוּם בְּעִקְּבֵיהֶם** נראה לי בס"ד הטעם שעשו כן כי הם עשו מעשה נחש ושליטת האדם בנחש הוא בראש הנחש דכתיב (בראשית ג, טו) 'הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ' לכן נִקְבוּם בְּעִקְּבֵיהֶם ותלו העקבים בזנבות הסוסים נמצא הראש שלהם הוא אשר מתגלגל ומתרוצץ בקרקע על האבנים, והואיל דסטרא אחרא יניקתה מן הזנב לכן תלאום בזנבות הסוסים. והא דזרעוהו כרשינין לבזותם דנחשבין לבהמות.

ועוד רמזו בזה דאויבי ישראל כוחם מן שתי שיני"ן דנחש **ושט**ן ועל אלו כתיב (תהלים ג, ח) 'שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ' וידוע כר לשון קוצר כמו שפירש הערוך בערך כר, דקצר רוח תרגומו מאן דכריה רוחיה עיין שם, ולכן **זָרְעוּהוּ** '**כַּרְשִׁינִין**' דרמזו בכרשינין הוא 'כר שינין' רוצה לומר קצרה ידם מן תגבורת השינין שהיה להם מנחש **ושט**ן ולכן נאמר (תהלים קכד, ו) 'בָּרוּךְ ה' שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם'.

דף סט:

'וַיְבָרֶךְ עֻזְּרָא אֶת ה' הָאֱלֹקִים הַגָּדוֹל וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם אָמֵן אָמֵן' (נחמיה ח, ו) **מַאי** 'הַגָּדוֹל'? .. **שֶׁגִּדְּלוֹ בַּשֵּׁם הַמְפֹרָשׁ**. הקשה הרי"ף מאי קא בעי הלא 'הַגָּדוֹל' הוא אחד משבחיו יתברך ולמה לא שאל על מה שאמר משה רבינו ע"ה בתורה (דברים י, יז) 'הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא'? עיין שם.

ונראה לי בס"ד דידוע מה שאמר רבינו האר"י ז"ל בספר מבוא שערים דשם אֵל הוא בחסד דכתיב (תהלים נב, ג) 'חֶסֶד אֵל כָּל הַיּוֹם' אך יש שם אֵל ביצירה ועשיה שהוא אֵל גִּבּוֹר כמו שאמר הכתוב (ישעיהו ט, ה) 'וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי עַד שַׂר שָׁלוֹם' וכנזכר שם בשער ג' פרק י"ו יעוין שם.

ואנא עבדא אמינא לכך הגבורה נקרא 'שמאל' שהוא אותיות 'שם אֵל' רוצה לומר גם בגבורה יש 'שם אֵל' וידוע שהחסד מכונה בשם גדולה כמו שאמר הכתוב (דברי הימים א' כט, יא) 'לְךָ ה' הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד' ולכן כיון שיש אֵל בחסד הנקרא גָּדוֹל ויש אֵל בגבורה לכך פירש משה רבינו ע"ה בתורה ואמר 'הָאֵל הַגָּדֹל' אך כאן קאמר ' ה' הָאֱלֹקִים הַגָּדוֹל' דקאי הַגָּדוֹל על שם הוי"ה שהוא שם הרחמים שאין בו בחינה של דין כמו שיש בשם אֵל כדי שיצטרך לפרש לומר הַגָּדוֹל.

ולכך שאל **מַאי** 'הַגָּדוֹל'? והשיב **שֶׁגִּדְּלוֹ בַּשֵּׁם הַמְפֹרָשׁ** פירוש עיקר שם המפורש הוא בכח הנקודות שקוראו ומכוין בנקודות המיוחדים לו, וידוע שהנקודות הם מגדלים את האותיות לכך אמר שֶׁגִּדְּלוֹ בַּשֵּׁם הַמְפֹרָשׁ. ועוד נראה לי **שֶׁגִּדְּלוֹ בַּשֵּׁם הַמְפֹרָשׁ** שצריך לאמרו בנעימה ארוכה ומאריך הרבה בקריאתו כדי שלא ירגישו השומעין הגייתו איך היא.

ומה שענו **אָמֵן אָמֵן** ב' פעמים לעורר בזה זכות יעקב אבינו ע"ה שעולה ב' פעמים אמן [אָמֵן91×2=יעקב182] גם מכוונים אחת בשילוב דברכות ואחת בשילוב דקדישים.

מַאי אָמוּר? אָמַר רַב, וְאִיתֵּימָא רַבִּי יוֹחָנָן: "בַּיָּא בַּיָּא". נראה לי בס"ד רמזו בלשון זה של צעקתם זכות ענין אחד שיהיה לעזרתם והוא זכות בירור י"א סימני הקטורת שהוא שתי פעמים ביום פעם אחת בשחרית ופעם אחת בין הערבים ובכל אחת מהם יש שתי בחינות בירור י"א אחד בסוד תפארת וכנגד זה אנחנו אומרים פסוקים (שמות ל, לד) של קַח לְךָ סַמִּים נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה וכו' ואחד בסוד המלכות וכנגד זה אנחנו אומרים ברייתא (כריתות ו.) של הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה וכו' שהיא תורה שבעל פה ולזה אמר **בַּיָּא** בי י"א **בַּיָּא** בי י"א.

גם עוד רמזו בלשון צעקתם על שם קדוש שהוא **יאא"י** הרמוז בראשי תיבות (תהלים סח, ב) 'יָקוּם אֱלֹהִים יָפוּצוּ **א**וֹיְבָיו מְפָנָיו' והוא ראש השמות ובו ברא הקב"ה את עולמו, וכמו שאיתא בספר הליקוטים בתהלים וזהו 'בי י"א בי י"א'.

ומה שאמר **הַיְנוּ הַאי דְּאַחְרְבֵיהּ לְבֵי מִקְדְּשָׁא וְקַלְּיֵיהּ לְהֵיכָלָא, וְקַטְלִינְהוּ לְצַדִּיקַיָּא, וְאַגְלִינְהוּ לְיִשְׂרָאֵל מִן אַרְעָהוֹן** זכרו ד' דברים כנגד מה שהחטיאם לפגום בארבע אותיות שם אדנ"י.

ומה שאמר **נָפַל לְהוּ פִּיתְקָא מַרְקִיעָא, דְּכָתוּב בָּהּ: 'אֱמֶת'**! נראה לי רמז להם כמו שעשיתי חסד בבריאת האדם להשליך כת של אמת ארצה שערערה על בריאת האדם כדי שירבו המזכין שהם חסד וצדק וישאר כת שלום לבדו, כן אעשה חסד עמכם לעשות רצונכם.

או רמז להם בתיבת 'אֱמֶת' על שם 'אֶהְיֶה' יען כי מספר אהיה פעמים אהיה עולה מספר 'אֱמֶת' [אהיה 21×21= אֱמֶת 441]. וכתב הגאון חיד"א ז"ל מצאתי כתוב בגנזי המקובלים אם יתפלל אדם לשם (שמות ג, יד) 'אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה' ורק שיהיה טהור תקובל תפלתו ותמלא שאלתו ולכן רמזו להם מן השמים בתיבת 'אֱמֶת' שהוא אֶהְיֶה פעמים אֶהְיֶה שתקובל תפלתם ויעשה בקשתם.

או יובן רמזו להם שצריכין לעשות תקון לפגם של עון עבודה זרה שהוא ככופר בכל כ"ב אותיות התורה אשר ראשם ואמצעם וסופם 'אֱמֶת', וכן עשו ישבו בתענית ג' ימים וג' לילות כנגד ג' אותיות הנזכר לתקן פגם עון עבודה זרה שהיה לראשונים גם לתקן חטא ועון ופשע, גם לתקן פגם מחשבה ודיבור ומעשה. גם צמו ע"ב שעות כנגד שם הוי"ה במלוי יודי"ן [יו"ד ה"י ו"ו ה"י=72] ואחר שעשו התיקון הראו להם מן השמים דבר אחד שנראה לעיניהם שיצא ניצוץ אש מבית קודש קדשים שהוא כנגד הלב כמו שאמרו בירושלמי. ואמר לו נביא **הַיְנוּ הוּא יְצָרָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה** רוצה לומר כמו כמות ניצוץ זה הקטן כן הוא כמות היצר ועם כל זה אין אדם יכול לו!

'**וּבַהֲדֵי דְּתָפְסוּ לֵיהּ**' הוא לשון מליצה רוצה לומר שתפסו בכונות שלהם כח החיות שלו למתקו ונשמט שיעור קטן מידם כפי שיעור שער אחד משערות הראש רוצה לומר חלק קטן שלא נתבטל בידם.

ומה שאמר **רָמָא קָלָא אָזַל קָלֵיהּ אַרְבַּע מְאָה פַּרְסֵי** לא היה כן ממש אלא כך בא קול למשמע אזנם שהשמיעו אותם מן השמים קול גדול שיעור מהלך ת' פרסי להורות להם שהוא הגורם חרבן ארץ ישראל שהיא ת' פרסה.

'**וְאָמְרִי: דִּילְמָא מְרַחֲמֵי לֵיהּ**' לזה חלק הקטן באומרו שהוא עושה שליחות המקום כמשל בן המלך והשפחה שאמרו בזוהר הקדוש ואם כן זה הנשאר יקטרג אחר כך ויתגבר?

ואמר להם הנביא '**שַׁדְּיוּהוּ בְּדוּדָא דְּאַבְרָא**' פירוש שיעשו כונות להוריד זה החלק הנשאר לנוקבא דתהומא רבא שלא יוכל להתגבר עוד '**וְחַפְּיוּהוּ לְפוּמָא בְּאִבְרָא, דְּשָׁאִיב קָלָא**' פירוש הארת שם אֱלוֹהַּ אשר במילואו עולה מספר אָבָר [אל"ף למ"ד ו"ו ה"א = אָבָר 203] והוא המגין על הנשמה בסוד (איוב ג, כג) 'וַיָּסֶךְ אֱלוֹהַּ בַּעֲדוֹ' ושאר המאמר מובן מאיליו כי יש בו דברים שהם דברי מליצה ואינם כפשוטן.

לָמָּה נִקְרָא שְׁמָם: '**אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה**'? **שֶׁהֶחֱזִירוּ אֶת הָעֲטָרָה לְיָשְׁנָהּ**. מקשים הוה ליה לקראם 'כְּנֶסֶת הַגְּבוּרָה' או 'הַנּוֹרָאָה' כי החדוש שעשו הוא בתוארים של הַגְּבוֹר וְהַנּוֹרָא? ונראה לי בס"ד דאם יקראום 'הַגְּבוּרָה' אין זה חדוש לגבי ירמיה ואם יקראום 'הַנּוֹרָאָה' אין זה חידוש לגבי דניאל, אך קראום 'הַגְּדוֹלָה' דהם עשו חידוש בתואר הַגָּדוֹל דמשה רבינו ע"ה אמר אחר תואר הַגָּדוֹל שני תוארים נמצא תואר הַגָּדוֹל נאמר למעלה משני תוארים ואתא ירמיה וחסר תואר אחד הרי נתמעט ח"ו כבוד הַגָּדוֹל שעתה אינו נזכר אלא למעלה מתואר אחד, וכן דניאל שחסר גם כן תואר אחד והניח רק תואר אחד אחר הַגָּדוֹל גם כן נתמעט תואר הַגָּדוֹל וכאשר באו אנשי כנסת הגדולה והזכירו שני תוארים אחר תואר הַגָּדוֹל הרי החזירו תואר הַגָּדוֹל למעלתו ולכן על זה החידוש קראום 'אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה'.

ומה שאמר **הֶחֱזִירוּ אֶת הָעֲטָרָה לְיָשְׁנָהּ** ולא אמר 'הֶחֱזִירוּ הַגְּדוֹלָה'? נראה לי בס"ד על פי מה שכתב רבינו ז"ל בשער הכונות בענין שלשה ההי"ן הנזכרים בשלשה תוארים אלו שהם 'הַגָּדוֹל הַגְּבוֹר וְהַנּוֹרָא' הנה שלשה תוארים אלו עצמן הם חג"ת [חסד, גבורה, תפארת] של בחינת וא"ו דשם הוי"ה והשלשה ההי"ן הנוספין עליהם הם סוד הבינה שהיא ה"א ראשונה שבשם הוי"ה שיורדת בחסד הנקרא גָּדוֹל ונעשה הַגָּדוֹל ויורדת בגבורה ונעשה הַגְּבוֹר ויורדת בתפארת הנקרא נוֹרָא ונעשה הַנּוֹרָא, נמצא אלו השלשה הה"ין הם עֲטָרָה לשלש תוארים שהם 'גָּדוֹל גְּבוֹר נוֹרָא' שהם חג"ת [חסד, גבורה, תפארת] דבחינת אות וא"ו דשם הוי"ה. ואמרתי בס"ד דאלו השלשה ההי"ן נרמזים בשם האחד וארבעים משמות ע"ב שהוא הה"ה ולכן הוא שם מ"א כי הבינה נקראת 'אֵם' בסוד (משלי ב, ג) 'אִם לַבִּינָה תִקְרָא' ולכן ירמיה שלא אמר הַנּוֹרָא חיסר חלק מן הָעֲטָרָה גם כן שהיא אות ה' וכן דניאל שלא אמר הגבור חיסר גם את הָעֲטָרָה ואתו אנשי כנסת הגדולה ואמרו 'הַגָּדוֹל הַגְּבוֹר וְהַנּוֹרָא' הֶחֱזִירוּ גם הָעֲטָרָה שהיא שלשה ההי"ן לְיָשְׁנָהּ.

דף עא.

מְחַיֶּה חַיִּים, עֲשֵׂינוּ שְׁלִיחוּתוֹ. נראה לי בס"ד מה שאמר בזה הלשון דידוע רשעים בחייהם קרויים מתים (ברכות יח:) אך על ידי שליחות זו של שלוח השעיר למדבר נמחלים עונותיהם ונמצאו כל ישראל קרויים חַיִּים! ונמצא שהיום הזה הקב"ה **מְחַיֶּה** בני אדם שנקראים **חַיִּים** שלא נשאר בישראל רשעים שקרויים מתים.

ומה שאומרים רבנן **מְחַיֶּה חַיִּים יִתֵּן לְךָ חַיִּים אֲרֻכִּים טוֹבִים** בשלימות מצוות עשה וּמְתֻקָּנִים בשלימות מצות לא תעשה, או טוֹבִים בתורה שנקראת 'טוֹב' וּמְתֻקָּנִים במצות. או אֲרֻכִּים כמשמעו בכמות וְטוֹבִים באושר עולם הזה עושר וכבוד ובנים ובריאות, וּמְתֻקָּנִים באושר עולם הבא תורה ומצות ומעשים טובים.

ונראה לי בס"ד בזה הפסוק (ישעיה מח, ט) 'לְמַעַן שְׁמִי אַאֲרִיךְ אַפִּי וּתְהִלָּתִי אֶחֱטָם לָךְ' והיינו 'אֶחֱטָם' ראשי תיבות חַיִּים **אֲרֻכִּים טוֹבִים מְתֻקָּנִים**. גם אומרם 'מְחַיֶּה חַיִּים' חי"ם הם **יסוד ומלכות**:

(**תהלים קטז, ט**) "**אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה' בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים**". **אָמַר רַב יְהוּדָה: זֶה מָקוֹם שָׁוְקִים**. קשה מה שייכות לומר על מָקוֹם שָׁוְקִים אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה'?

ונראה לי בס"ד כי אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה' ודאי קאי על בתי מדרשות, וכמו שנאמר גבי דואג (שמואל א' כא, ח) נֶעְצָר לִפְנֵי ה' שהיה מחובשי בית המדרש, אך אם האדם צריך לתקן בידו מאכלו ומלבושו, מוכרח לאבד כמה שעות ביום בשביל תיקונם והכנתם, אבל בעיר שיש שווקים שהכל מוכן ומתוקן דאפילו תבשילים מוכרים בהם באופן שאין אדם צריך לתקן בידו כלום אלא קונה ואוכל תיכף קונה ולובש תיכף אז על ידי כך יוכל להיות נֶעְצָר לִפְנֵי ה' בבית המדרש בתמידות, וזהו שנאמר אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה' בבית המדרש בתמידות הוא רק בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים, רוצה לומר במקום שיש שווקים שהכל מוכן ומזומן ואין צורך לאבד הזמן.

או יובן בס"ד על פי מה שאמר הרמב"ם ז"ל (רמב"ם הלכות דעות ג, ג) 'בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָּעֵהוּ' (משלי ג, ו) זה כלל גדול בתורה שהאדם גם בעסק הגשמיות יכוין בעבור עבודתו יתברך, ולזה אמר אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה' כלומר בכל עת אני רואה עצמי לִפְנֵי ה' וגם בהיותי עומד 'בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים' זֶה מָקוֹם שָׁוְקִים לקנות דברים הגופניים, כי אני מכוין לעבודתו יתברך.

או יובן הכונה על פי מה שאמר רבינו האר"י ז"ל כשאדם מהלך צריך לכוין שתי רגליו הם כנגד נצח והוד שהם תרין שוקין ודוק.

או יובן רמז על אחיזתו שהוא במלכות אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה' בחינת פנים בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים,

ודרש רב יהודה 'אַרְצוֹת הַחַיִּים' עַל מְקוֹם שְׁוָקִים הם נצח והוד שהם תרין שוקין ושווקים לשון שוק וירך ששם מקום היחוד וההי"ב.

אַלּוּ שְׁנוֹתָיו שֶׁל אָדָם, שֶׁמִּתְהַפְּכִין לוֹ מֵרָעָה לְטוֹבָה. נראה לי בס"ד דדריש (משלי ג, ב) 'וּשְׁנוֹת' לשון שינוי שמשתנים הימים לטובה ולחיים, והיינו כי התורה נמשלה לתבואה, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (מכות י.) על פסוק (קהלת ה, ט) 'וּמִי אֹהֵב בֶּהָמוֹן לֹא תְבוּאָה' והמרבה בעסק התורה שיעשה ממנה גֹּרֶן וגם יהיה נַגָּר בפלפול התורה אז יחסר מספר גֹּרֶן מספר רָעָה וישאר מספר טוֹבָה [גֹּרֶן 253 - רָעָה 275 =טוֹבָה 22], ולזה אמר שֶׁמִּתְהַפְּכִין לוֹ מֵרָעָה לְטוֹבָה.

"אֲלֵיכֶם אִישִׁים אֶקְרָא" וְגוֹ' (משלי ח, ד), **אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה: אַלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, שֶׁיּוֹשְׁבִים וְדוֹמִים כְּנָשִׁים וְעוֹשִׂין גְּבוּרָה כָּאֲנָשִׁים.** פירש רש"י ז"ל 'אִישִׁים' לשון אשה מדלא כתיב אנשים, וקשה למה אִישִׁים משמעותה על אשה טפי מאיש, אדרבא באישים יש אותיות איש ולא יש אותיות אשה?

ונראה לי בס"ד כי אִישִׁים משמעותה לזה ולזה, שהוא שם דבר דהיינו אישות, וקשיא ליה לבעל המאמר אם הוא מדבר עם אנשים יאמר 'אֲלֵיכֶם אֲנָשִׁים אֶקְרָא' ואם מדבר עם הנשים יאמר 'אֲלֵיכֶם נָשִׁים אֶקְרָא' ולמה נקיט 'אִישִׁים' שהוא מלתא דמשתמעא לתרי אנפי? ולכן מפרש דקאי על תלמידי חכמים דאית בהו הא והא שדומין לנשים ועושין גבורה כאנשים.

ומה שאמר **שֶׁיּוֹשְׁבִים וְדוֹמִים**, תיבת 'שֶׁיּוֹשְׁבִים' נראה לשון יתר? ונראה לי בס"ד הכונה כמו האשה שהיא עצורה בבית שיושבת בביתה ולא תצא חוצה, דכתיב (תהלים מה, יד) 'כָּל כְּבוּדָּה בַת מֶלֶךְ פְּנִימָה' כן הם יושבין בבית המדרש ועצורים שם, ובזה הם דומין לנשים, אך באמת עושין גבורה כאנשים שיודעין בכל עניני העולם ופקחים בכל דבר, כי הם הנותנים עצה נכונה לאנשים אפילו בעניני המלחמה.

או יובן יוֹשְׁבִין בבית המדרש ואינם עוסקים במשא ומתן ומלאכה, ובזה דומין לנשים שֶׁיּוֹשְׁבִין בביתם ומתפרנסים מן בעליהם, כן הם מתפרנסים במה שמחזיקין בידם העשירים, אך באמת הם עדיפי מנשים יען דהאשה נשפעת מבעלה ואינה משפעת לו, אך אלו אף על פי שנשפעים מן העשירים עושים גבורה כאנשים שהם משפיעים לעשירים שבזכותם עושים במשא ומתן ומצליחים בו.

אִם רוֹאֶה אָדָם שֶׁתּוֹרָה פּוֹסֶקֶת מִמַּזְרְעוֹ, יֵלֵךְ וְיִשָּׂא בַּת תַּלְמִיד חָכָם. נראה לי בס"ד נקיט 'יֵלֵךְ' לומר אם אינה מצויה בעירו יֵלֵךְ אפילו לעיר אחרת כדי לישא בת תלמיד חכם.

דף עא:

יֵיתוּן בְּנֵי עַמְמִין לְשָׁלָם. נראה לי בס"ד הוא חשב שבזה יתכבדו יותר לומר שהם בני גרים, ועם כל זה זכו לכל הכבוד הזה נשיאות ואב בית דין שלא נמצא בישראל אדם ראוי לכך כמותם, אמנם הם הקפידו כי לעיני השומעין נראין דבריו בזיון ואונאת דברים, ועוד רגלים לחשד שלא נתן שלום לנכח, ועוד רגלים שאמר השלום בלשון תרגום ולא אמרו בלשון הקודש כי לשון הקודש הוא בתפארת ששם אחיזת ישראל והתרגום במלכות ששם אחיזת הגרים. והם השיבו לו **דְּעַבְדֵי עוּבְדָא דְּאַהֲרֹן** שהיה רודף שלום וכן עשינו אנחנו אשר מאלינו ומעצמינו באנו לכבדך ליטול רשות ממך ואם המון העם פירשו ממך מה בידינו לעשות הנה אנחנו רדפנו השלום לפייסך בנטילת רשות.

דף עב:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: שְׁלֹשָׁה זֵרִים הֵם: שֶׁל מִזְבֵּחַ, שֶׁל שֻׁלְחָן, וְשֶׁל אָרוֹן. נראה לי בס"ד הם כנגד אור החסד שיתחלק לשלשה חלקים שהם שני שלישים למלכות אשר לפעמים מתעלמין ועליהם הבטיח הקב"ה לכנסת ישראל (ישעיה נד, יב) 'וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ' דכל שליש הוא מספר כ"ד ושליש העליון הוא קיים תמיד בבחינת התפארת, ולכן אלו השלשה זרים אחד מהם שהוא של תורה קיים תמיד והשנים מתעלמין בזמן הגלות.

והנה שני כתרים של כהונה ומלכות תרווייהו צריכי לכתר תורה כי כהן גדול צריך להיות חכם גדול וכן המלך צריך שיהיה גדול בחכמה שיוכל לשפוט בצדק וכמו שאמר שלמה המלך ע"ה לפני הקב"ה בתפלתו (מלכים א' ג, ט) 'וְנָתַתָּ לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ לִשְׁפֹּט אֶת עַמְּךָ לְהָבִין בֵּין טוֹב לְרָע כִּי מִי יוּכַל לִשְׁפֹּט אֶת עַמְּךָ הַכָּבֵד הַזֶּה',

ובזה יובן '**טוֹבִים הַשְּׁנַיִם**' (קהלת ד, ט) הם כתר כהונה וכתר מלכות כשהם מן האחד רוצה לומר שלמים '**מִן הָאֶחָד**' שהוא כתר תורה שיצטרף עמהם.

ובזה יובן 'וּבַגֶּפֶן שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִם' (בראשית מ, י) **בַּגֶּפֶן** אלו ישראל **שְׁלֹשָׁה** כתרים, **וְהִיא כְּפֹרַחַת** רמז לכתר כהונה שנתברר ביד אהרן הכהן ע"ה על ידי פרח מטהו אשר פרח, **עָלְתָה נִצָּהּ** כתר מלכות בית דוד דכתיב ביה (ישעיה יא, א) 'וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשַׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה' **הִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלֹתֶיהָ עֲנָבִים** כתר תורה שהענבים יש בהם אכילה ושתיה יין וכן התורה נמשלה לאכילה ולשתיה דכתיב (משלי ט, ה) 'לְכוּ לַחֲמוּ בְלַחֲמִי וּשְׁתוּ בְּיַיִן מָסָכְתִּי' וראשי תיבות שלשה אלה 'תשם' **תּוֹרָה שֻׁלְחָן מִזְבֵּחַ**. ובזה יובן בס"ד רמז הכתוב (תהלים מו, ט) 'אֲשֶׁר שָׂם **שַׁמּוֹת** בָּאָרֶץ' וסופי תיבות שלש אלה חנ"ה רמז הנשים

הנזהרים בחלה נדה הדלקה ראשי תיבות חנ"ה יזכו להוליד בנים ראויים לשלש כתרים אלו שסופי תיבות שלהם חַנָּה.

רַבִּי יוֹחָנָן רָמֵי: **כְּתִיב**: 'זָר' וְקָרֵינָן 'זֵר'? **זָכָה, נַעֲשֵׂית לוֹ** 'זֵר', **לֹא זָכָה, זָרָה הֵימֶנָּה**. נמצא הפרש בין זיר לזרה הוא חמשה, ובזה יובן בס"ד (תהלים סח, ד) 'וְצַדִּיקִים יִשְׂמְחוּ יַעֲלְצוּ לִפְנֵי אֱלֹקִים וְיָשִׂישׂוּ **בְּשִׂמְחָה**' אותיות **בַּחֲמִשָּׁה** כי אצלם היא זיר ולא זרה.

ובזה יובן (ישעיה כד, טז) 'מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִרֹת שָׁמַעְנוּ צְבִי לַצַּדִּיק' רוצה לומר חשיבות לצדיק 'וְאֹמַר רָזִי לִי רָזִי לִי', רָזִי אותיות זיר כלומר זיר ולא זרה, וכפל הדברים כנגד תורה שבכתב ושבעל פה ולכן ביקש דוד המלך ע"ה (תהלים פו, יז) 'עֲשֵׂה עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה' שיהיה אות יו"ד דהיינו זיר ולא זרה באות ה"א.

כָּל תַּלְמִיד חָכָם שֶׁאֵין תּוֹכוֹ כְּבָרוֹ, אֵינוֹ תַלְמִיד חָכָם. נראה לי בס"ד שנקרא תלמיד חכם על שם תורה לשמה שהיא חמדת מלך מלכי המלכים הקב"ה, לכן אותיות 'תלמיד חכם' המה אותיות 'חמדת מלך', ולכן מי 'שֶׁאֵין תּוֹכוֹ כְּבָרוֹ' שאינו לומד תורה לשמה שהיא חמדת מלך אז אין ראוי שיקרא בשם 'תַלְמִיד חָכָם'.

וְאַבָּיֵי אָמַר אַף נִקְרָא '**תּוֹעֶבָה**' נראה לי בס"ד דאמרו בגמרא (נדרים נא.) דרש בר קפרא מאי 'תועבה'? 'תועה אתה בה' ולכן אם אינו לומד לשמה מוכרח שיכשל בלימודו לכך נקרא תועבה שהוא תועה אתה בה שלא תשיג האמת.

ונראה לי בס"ד לכן התורה נקראת **מַיִם** כי אותיות 'מַיִם' במילואם כזה מ"ם יו"ד מ"ם תוכם שהוא מילואם הוא כברם דהחשבון שוה.

ונראה לי בס"ד עוד לכך התלמיד חכם נקרא בשם המון כמו שאמרו רבותינו ז"ל בגמרא דמכות (מכות י.) 'אֹהֵב בֶּהָמוֹן לֹא תְבוּאָה' (קהלת ה, ט) שדרשו מי שאוהב התלמיד חכם שנקרא המון וכו' והטעם כי אותיות **הָמוֹן** תוכם שהוא מלואם הוא כברם וזו היא מידה הראויה לתלמיד חכם והוא"ו שבתוך הנו"ן אינו יוצא במבטא והחולם ישמש במקומו.

ובזה פרשתי בס"ד (שיר השירים ח, יא) '**כֶּרֶם הָיָה לִשְׁלֹמֹה**' מלך שהשלום שלו '**בְּבַעַל הָמוֹן**' הוא תלמיד חכם שיש בו מקרא משנה תלמוד אגדות וקבלה שכולם מוצאים פירות.

חֶבֶל עַל מַאן דְּלֵית לֵיהּ דַּרְתָּא. נראה לי בס"ד הטעם דנקיט לשון חֶבֶל דכתיב (דברים לב, ט) 'כִּי חֵלֶק ה' עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ' ופרשנו בס"ד חֶבֶל על התורה שבעל פה שיש בה ח' דרגין ותורה שבכתב שראשה ב' וסופה למ"ד הרי אותיות 'חֶבֶל' רומזים לתורה, וראוי לה שם זה של חבל שהיא כמו חבל שמשלשלין בו דבר מאכל ומשקה וחפצים כן בתורה ישתלשל השפע מלמעלה וכמו החבל שאוגדין וקושרין בו הנפרדים כן בתורה יהיה קישור העולמות והספירות והנפש ואם אין לאדם יראת שמים יתהפך לו חֶבֶל בסגול

לְחֶבֶל בקמץ על אשר קימץ ולא סיגל תורה ביראת שמים, ולכן יאמר עליו לשון חבל.
ולפי דברי רבי ינאי התורה נקראת שער ליראה ולכן התחילה התורה (בראשית א, א) 'בְּרֵאשִׁית **בָּרָא** אֱלֹקִים' שהוא ראשי תיבות **בָּבָא** שהוא תרגום של 'שַׁעַר' ואם חסר יראה נקרא כסיל וכמו שאמר רבי שמואל בר נחמני בשם רבי יונתן (עב:) על פסוק (משלי יז, טז) לְמָה זֶּה מְחִיר בְּיַד כְּסִיל וכו' והיינו כי נשמת האדם קרויה 'נֵר **אֱלֹקִים**' [336] דכתיב 'נֵר ה' נִשְׁמַת אָדָם' (משלי כ, כז) ואם אין יראה יסתלק מספר **יִרְאָה** [216] שהוא ריי"ו מן מספר נר אלקים וישאר אצל האדם מספר ק"ך שהוא גימטריא **כְּסִיל** [120].
לָא תֵּירְתּוּ תַּרְתֵּי גֵּיהִנֹּם. נראה לי בס"ד **גֵּיהִנֹּם** [108] גימטריא ק"ח וב' פעמים ק"ח עולה **יִרְאָה** [216] לרמוז אם חסר יִרְאָה יקח תַּרְתֵּי גֵּיהִנֹּם שהוא מספר יִרְאָה.
או יובן בס"ד יש גיהנם של שלג לאותם המבטלים מצות עשה שזה יהיה מכח קרירות לבם שמקרר אותו היצר הרע ויש גיהנם של אש לאותם העוברים על לא תעשה שזה יהיה מכח חמום שמחמם היצר הרע את לבם לעשות העבירה ולכן אמר להם תקיימו העשין והלאוין שאתם לומדים אותם כדי שלא תֵּירְתּוּ תַּרְתֵּי גֵּיהִנֹּם של עשין ולאוין.
זָכָה, נַעֲשֵׂית לוֹ סַם חַיִּים. לֹא זָכָה, נַעֲשֵׂית לוֹ סַם מִיתָה. נראה לי בס"ד התורה נקראת 'טוֹב' ויש בה ד' חלקים 'פשט רמז דרש סוד' שהם ד' פעמים **טוֹב** עולה מספר **חַיִּים** [טוֹב 17 ×4 =חַיִּים 68] לכך זָכָה, נַעֲשֵׂית לוֹ סַם חַיִּים ואם לֹא זָכָה שהוא לומד תורה ומרשיע בלשונו כדואג ואחיתופל נַעֲשֵׂית לוֹ סַם מִיתָה כי נמצא מערב עם התורה שהיא **חַיִּים** [68] חלק **סטרא דמסאבא** [378] שעולה שע"ח נמצא אצלו מספר מָוֶת [446] כי ס"ח ושע"ח גימטריא מָוֶת.
ומה שאמר 'זָכָה **צוֹרַפְתּוֹ לְחַיִּים, לֹא זָכָה צוֹרַפְתּוֹ לְמִיתָה**' נראה לי בס"ד התורה נקראת זיו, לכן מאירה פני לומדיה דכתיב (קהלת ח, א) 'חָכְמַת אָדָם תָּאִיר פָּנָיו' וכן אמרו רבותינו ז"ל (משנה סוטה ט, טו) משמת רבן יוחנן בן זכאי בטל זיו החכמה, ותואר 'אדם' [45] שניתן לבעלי תורה שהוא מספר 'מה' [45] עם מספר 'זיו' [23] שהיא התורה עולים מספר 'חיים' [68] לזה אמר **זָכָה צוֹרַפְתּוֹ לְחַיִּים** שיצטרף זיו עם אדם ויהיה מספר חַיִּים.
ואם **לֹא זָכָה צוֹרַפְתּוֹ לְמִיתָה** שהאדם על ידי התורה נקרא קודש דכתיב (ירמיה ב, ג) קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַה' על ידי רֵאשִׁית תְּבוּאָתָהּ היא התורה. והנה 'קוֹדֶשׁ' [410] הוא מספר ת"י ואדם מספר 'מה' והשתא יהיה צירוף מה של אדם עם ת"י של קודש ויהיה צירוף 'מִיתָה' [455] שהיא אותיות ת"י מ"ה מאחר שלא למד התורה לשמה שהוא לימוד של קוֹדֶשׁ יתהפך לו הצירוף לרוע.
ובאופן אחר נראה לי בס"ד **זָכָה צוֹרַפְתּוֹ לְחַיִּים** שאם תחלק אות כ"ף של חָכָם לשנים

יהיה שני יוד"ן ואז אותיות חָכָם המה אותיות 'חַיִּים' וזהו 'צוֹרַפְתּוֹ לְחַיִּים'. ואם לֹא זָכָה יוסר מספר עשר מן אות מם ד'חָכָם' ותוסיף עשר אלו על מספר כ' של חָכָם ויהיה מספר למ"ד נמצא אותיות **חָכָם** נעשו אותיות **חָלָל** שהוא תואר המות בר מינן כמו שנאמר (דברים כא, א) 'כִּי יִמָּצֵא חָלָל בָּאֲדָמָה' וכיוצא בזה.

נֶאֱמָנָה הִיא לְהָעִיד בְּלוֹמְדֶיהָ. נראה לי בס"ד ידוע דהעניו זוכה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא ולכן נקבע הלכה כבית הלל שהיו ענוים נמצא מן התורה שלומד האדם ניכר אם הוא עניו או לאו דאם מכוין אליבא דהלכתא הרי היא מעידה עליו במידת הענוה.

או יובן בס"ד על דרך מה שאמרו בברייתא דאבות (משנה אבות ו, א) 'רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה לִשְׁמָהּ, זוֹכֶה לְדָבָרִים הַרְבֵּה' וכתב רבינו מהרח"ו [מורנו הרב רבי חיים ויטאל] ז"ל האנשים המראין קומה שאומרים שלומדים תורה לשמה הנה החכם הגדול התנא רבי מאיר בעל הנס עליו השלום מעיד עליהם שלא כך הוא! דאם כן איה כל הבטחות אלו שפירש התנא רבי מאיר ללומד לשמה?! וזהו נֶאֱמָנָה להעיד על לוֹמְדֶיהָ אם לומדים לשמה או לאו.

זֶה הַלּוֹמֵד תּוֹרָה בְּטָהֳרָה, מַאי הִיא? נוֹשֵׂא אִשָּׁה, וְאַחַר כָּךְ, לוֹמֵד תּוֹרָה. נראה לי בס"ד לכך באו אותיות **אָדָם** בסדר זה תחילה אות א' שהוא ראשי תיבות אִשָּׁה ואחר כך דל"ת שהוא התורה שנקראת שער [דֶּלֶת] ליראה וכמו שאמר רבי ינאי ואחר כך מ"ם סתומה שסתומה מכל צדדין ורומזת לטהרה שהיא טהרת המחשבה במוח הסתום מכל צדדיו.

דף עג.

וְאֵין שׁוֹאֲלִין שְׁנֵי דְּבָרִים כְּאֶחָד, וְאִם שָׁאַל, אֵין מַחֲזִירִין לוֹ אֶלָּא אֶחָד. מקשים כיון דאמר אֵין מַחֲזִירִין אֶלָּא רִאשׁוֹן ידענו ד'אֵין מַחֲזִירִין אֶלָּא אֶחָד'?

ונראה לי בס"ד דהוה אמינא הקפידה היא רק על שני עניינים חלוקים כגון ירידה והסגרה אבל אם שואל בענין אחד של ירידה כמה שאלות משיבין לו כגון אם ישאל: אם ירד? וכמה חיל ירדו עמו? ואם יש עמו מלך פלוני ומלך פלוני לעזרו? ואימתי ירדו? ישיבו לו על כל שאלות אלו מפני שכולם הם בענין של ירידה, ולכן הוצרך לפרש דאין משיבין אלא תשובה אחת ועוד אין משיבין אלא על ענין ראשון בלבד.

ועוד נראה לי בס"ד דהוה אמינא הא דאין מחזירין אלא ראשון זה דוקא בהיכא שהם שתי עניינים הבאים בזה אחר זה וכמו הא דיסגירו והירד שהירידה מוכרח להיות קודם ההסגרה ובזה ישיבו על ענין ראשון בלבד שירד, אבל אם הם שתי שאלות בשני ענינים שהם באים ונעשים כאחד כגון דאיכא שני מקומות לאוייב שיעמיד שם חילו שם להלחם

בישראל על הגבולין שלהם או שיש לו כניסה אחת מצד הים וכניסה אחת מצד היבשה והם אינם יודעים אם האוייב שם חיל בשני המקומות כדי שגם הם ישלחו חיל כאן וכאן או אם הוא הוציא כל חילו במקום אחד דוקא, גם אין יודעין אם שלח חצי חילו כאן וחצי כאן או אם רוב חילו הוא במקום אחד דוקא כדי שגם הם יעשו כנגדו, ושאלות אלו אף על פי שהם שני עניינים אך נשאלין על זמן אחד ושעה אחת דאפשר על זה ישיבו וקא משמע לן אפילו בכהן גדול לא ישיבו אלא אחת.

דף עג:

וְאַף עַל פִּי שֶׁגְּזֵרַת נָבִיא חוֹזֶרֶת, גְּזֵרַת אוּרִים וְתֻמִּים אֵינָהּ חוֹזֶרֶת. נראה לי בס"ד הטעם אף על גב דתרווייהו מפי הגבורה הם מכל מקום בגזרת אורים ותומים צריך להיות מעשה נסים שיהיו האותיות בולטות או מצטרפות ואם תהיה גזרתם חוזרת נמצא הנס נעשה לבטלה ו'לא עביד קב"ה ניסא למגנא' (זוהר פרשת מקץ דף רא:) ולפי זה נמצא גזרת אורים ותומים אינה חוזרת.

ובזה יובן בס"ד (תהלים פו, יז) 'עֲשֵׂה עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה' **אוֹת** ראשי תיבות **אוּרִים וְתֻמִּים** שתהיה גזרתם לְטוֹבָה ואז 'יִרְאוּ שֹׂנְאַי וְיֵבֹשׁוּ' כי ידעו שגזרת אורים ותומים אינה חוזרת. ובזה יובן (ישעיה כד, טו) בָּאֵרִים כַּבְּדוּ ה' שבהם יהיה מעשה נס ואין דבריהם קיימין ולזה אמר דואג על אחימלך 'וְגַם שָׁאַל לוֹ בָּאוּרִים' כדי שדבריהם יתקיימו ורוצה לומר אף על פי שכבר הגיד לך שמואל הנביא ע"ה על קריעת מלכותך עדיין יש תקוה דגזרת נביא חוזרת אבל שאל לו מענין המלוכה שלך באורים ובזה קבע מסמר שלא ימוט דגזרת אורים ותומים אינה חוזרת.

הָא לָא כְּתִיב [בְּהוּ] צָדֶ"י? [עג:]

מקשים והלא אות טי"ת קדים באלפא ביתא והוה ליה להקשות על טֵי"ת תחילה? ונראה לי בס"ד דעל טֵי"ת לא הוה קשיא ליה מעיקרא מפני שאפשר שתשמש אות מם פתוחה במקומה שהיא דומה לאות טֵי"ת ורק זו פתיחתה מלמעלה וזו פתיחתה מלמטה, ולכן אם צריך לאות טֵי"ת כיון דלכולי עלמא האותיות היו בולטות בנס אז תתבלט אות מ"ם בפתיחה העליונה ותסתם הפתיחה התחתונה ותהיה אות טֵי"ת, לכך הקשה על צָדֶ"י שאין לו אות באלפא ביתא דומה לו שיוכל לשמש במקומו, ואחר שאמר לו 'אַבְרָהָם, יִצְחָק, וְיַעֲקֹב' כְּתִיב בְּהוּ אז ודאי גילה לו הטעם לתוספת זו בשביל להשלים ששה אותיות בכל אבן, וממילא הבין שיש עוד תיבות אחרים נוספים עם אברהם יצחק ויעקב כי ג' תיבות אלו אין בהם כדי סיפוק להשלים את כל האבנים בששה אותיות לכך

חזר ושאל על אות טֵי"ת כי אמר אולי באלו התיבות הנשארים יש אות טֵי"ת ממש ואין צורך לומר שתשמש אות מ"ם במקום טֵי"ת והשיב לו 'שִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן' כְּתִיב דאיכא אות טי"ת ממש.

ובזה יתורץ קושיא אחרת דאמאי לא שאל מעיקרא על אות חי"ת ואות קו"ף? ובזה ניחא דחשב דלכולי עלמא האותיות היו בולטות בנס לכן אפשר שתשמש אות תי"ו במקום חי"ת שאם צריך לאות חי"ת תתבלט אות תי"ו ורק אותה הפסיעה שברגלי התי"ו לצד חוץ לא תתבלט ואז תהיה התיו נראית אות חי"ת ממש כזה 'ח' וכן אם יצטרך לאות קו"ף תשמש אות ה"א במקומו והיינו שרגל אות ה"א הפסוקה לא תתבלט בתוך האות אלא תרד ותתבלט ברגלי האות ואז תהיה צורת קו"ף.

"שִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן" כְּתִיב. קשה מעיקרא כשאמר לו התרצן 'אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב' כְּתִיב בְּהוּ הוה ליה לסיים דבריו ולומר נמי 'שִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן' כדי שלא יקשה עוד?

ונראה לי בס"ד דהתרצן כשראה שלא שאל השואל על אותיות חט"ק אלא רק על צָדֶ"י בלבד חשב שהוא יודע שכתוב 'אַבְרָהָם יִצְחָק יַעֲקֹב שִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן' ורק שאל על צָדֶ"י מפני שחשב יִצְחָק כתוב באות שי"ן בחושן דהיינו יִשְׂחָק כמו שנאמר בעמוס (עמוס ז, ט) **'בָּמוֹת יִשְׂחָק' וכן עוד שם** (עמוס ז, טז) **'וְלֹא תַטִּיף עַל בֵּית יִשְׂחָק' וכן בתהלים** (תהלים קה, ט) **'וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִשְׂחָק' וכן בירמיה** (ירמיה לג, כו) **'זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׂחָק וְיַעֲקֹב כִּי אָשִׁיב אֶת שְׁבוּתָם וְרִחַמְתִּים' וחשב כי שם יִשְׂחָק בשין הוא חשוב יותר ולכן נכתב כן בחושן ולכך לא הקשה אלא מן אות צָדֶ"י בלבד כי הוא יודע שכתובים אותיות חט"ק, ולכך השיב לו 'אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב' כְּתִיב בְּהוּ כלומר כתיב יִצְחָק בְּצָדֶ"י ולא בשי"ן ואף על גב דהוא לא נחית אלא להודיעו על יצחק שכתוב בְּצָדֶ"י זכר שלשתם בדבריו לומר מה שנכתב יִצְחָק בְּצָדֶ"י משום דכל מקום שמזכיר שלשתם ביחד מזכירו באות צָדֶ"י ולא באות שי"ן ורק בספר ירמיה כשהזכיר שלשתם הזכיר ישחק באות שי"ן.**

מיהו יש להקשות למאן דאמר מצטרפות אם יש שתי תיבות שיש בכל אחת צָדֶ"י כגון (שמואל א' ל, ח) **'הַצַּל תַּצִּיל' מהיכן יבא צָדֶ"י השני והלא לא יש שם אלא צָדֶ"י אחד? ואם נאמר שהיו מצטרפים כל תיבה בפני עצמו אכתי קשה דילמא אצטריך ב' אותיות של צד"י או של חי"ת או של קו"ף בתיבה אחת כגון ציצים או רצוצים או נחוח וניחוחים או חקק או טיט וכיוצא שלא יש מאותיות אלו שם אלא אחד?**

ונראה לי דאם צריך לשני אותיות צָדֶ"י וכיוצא בבת אחת כגון ציצים יצטרף תחילה אות צָדֶ"י ואות יו"ד עמו ויחזור ויסתלק אות צָדֶ"י שנצטרף מקודם ויצטרף אחר היו"ד וישאר מקום הַצָּדֶ"י הראשון פנוי וזה סימן לחשוב מקום הפנוי באות צָדֶ"י כלומר כאלו

כתוב שם צָדֵ"י וכן על זה הדרך.
ברם מקשים אמאי כתיב 'שִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן' ולא נכתב 'שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל' דהא גם יִשְׂרָאֵל יש בו חמש אותיות? ונראה לי בס"ד משום דשם יִשְׂרָאֵל נעשה שם העצם של כל ישראל שנקראים יִשְׂרָאֵל בסתם אבל לא נקראו יְשֻׁרוּן בסתם ורק יעקב אבינו ע"ה קראו יְשֻׁרוּן בסתם, ולכן כתיב 'שִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן' רוצה לומר שבטים של יעקב שנקרא יְשֻׁרוּן בדרך חיבה ואהבה.
ועדיין קשה הוה ליה למימר 'שִׁבְטֵי יַעֲקֹב' דהא יִשְׂרָאֵל לא נקראו בשם זה בסתם אלא נקראים 'בֵּית יַעֲקֹב' או 'זֶרַע יַעֲקֹב'? ונראה לי בס"ד דכאן צריך תיבה דחמש אותיות ואם יכתוב יַעֲקוֹב מלא בוא"ו צריך שגם יעקוב הראשון הכתוב אחר יצחק יכתב בוא"ו ואז יהיה מספר האותיות יתר אות אחד ואינו נאה לכתוב אחד חסר באבן זו ואחד מלא באבן זו.

דף עד:

אָמַר רַבִּי זֵירָא: מַאי קְרָאָה: "טוֹב מַרְאֵה עֵינַיִם מַהֲלַךְ נָפֶשׁ". פירוש 'נָפֶשׁ' רוצה לומר רצון ותאוה כמו (תהלים קה, כב) 'לֶאְסֹר שָׂרָיו בְּנַפְשׁוֹ' וכן (תהלים כז, יב) 'אַל תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרָי' שהוא רוצה לומר רצונם ותאוותם וזהו שנאמר (קהלת ו, ט) 'טוֹב מַרְאֵה עֵינַיִם' שהוא מֵהֲלַךְ עם התאוה והרצון באדם ואות מ"ם של מֵהֲלַךְ אינה מ"ם היתרון אלא הכי קאמר אם מַרְאֵה עֵינַיִם יהיה מֵהֲלַךְ נָפֶשׁ זה הוא טוב.
"טוֹב מַרְאֵה עֵינַיִם" בְּאִשָּׁה, יוֹתֵר מִגּוּפוֹ שֶׁל אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה. פירוש יש ערב לו הסתכלות בנשים יפות שתאב לכך יותר מן ביאתו עליהן ממש.
או יובן בס"ד הכונה על פי מה שאמר חז"ל במדרש מלך ערביים שחור ואשתו שחורה ילדה לו בן יפה אמר לרבי עקיבא ודאי זה ממזר וצריך אני להרגו אמר לו רבי עקיבה יש לך לפני מטתך צורות בני אדם יפים, אמר לו הן אמר לו אם כן בנך הוא זה אלא אשתך נסתכלה בשעת תשמישך עמה באותם צורות היפות ופעל בה כח המחשבה שהולידה בן יפה כמותם! צא ולמד מן מקלות של יעקב אבינו ע"ה שעשה לצאן כדי שילדו כפי מראה המקלות עיין שם. נמצא כח הסתכלות העינים פעל ועשה פרי יותר מכח המעשה עצמה כי מעשה התשמיש היתה מאדם שחור וגבר עליה כח מראה עינים להוליד הבן יפה כפי הסתכלות העינים.
וזהו שאמר טוֹב מַרְאֵה עֵינַיִם בְּאִשָּׁה, רוצה לומר טוב כוחו של מראה עינים שפועל באשה בענין העיבור יוֹתֵר מִגּוּף בַּעַל הַמַּעֲשֶׂה ועשה אסמכתא לזה מפסוק (קהלת ו, ט)

'טוֹב מַרְאֵה עֵינַיִם מֵהֲלְךְ נָפֶשׁ' על פי מה שאמר השרש ז"ל יאמר נפש על הנשימה וההבל היוצא מן הפה כמו 'נַפְשׁוֹ גָּחֲלִים תְּלַהֵט' באיוב (איוב מא, יג), **וכמוהו פירש הרבי הרב אברהם אבן עזרא ז"ל, לכן הרחיבה שאול נפשה, עד כאן לשונו. וידוע כי בשעת מעשה של ביאה יצא נשימה והבל הרבה מן הבועל, וזהו שאמר, טוֹב כִּחַ מַרְאֵה עֵינַיִם שיש לאדם עונג ממנו יוֹתֵר מן הִלּוּךְ נֶפֶשׁ היא הנשימה וההבל המתהלך בעת גּוּפָהּ שֶׁל מַעֲשֶׂה.**

דף עה.

כָּל הַנּוֹתֵן עֵינוֹ בְּכוֹסוֹ, כָּל הָעוֹלָם דּוֹמֶה עָלָיו כְּמִישׁוֹר. לענין ממון שגוזל וגונב וכו'. והכונה דהאוהב שכרות אוהב לשתות עם בני אדם, ואז יזמינם ויעשה הוצאות ואחר כך אין בידו לעשות הוצאות מרובות כאלה, ומוכרח לגנוב ולגזול כדי להביא לצורך הרגל שלו, והוא כענין האמור בבן סורר ומורה.

ונראה לי בס"ד יַיִן במילואו כזה, יו"ד יו"ד נו"ן גימטריא **עוֹלָם** [146] גם **כוֹס** במילואו כזה כ"ף ו"ו סמ"ך, עולה המלוי מספר עוֹלָם. וזהו שנאמר (משלי כג, לא) 'יִתֵּן בַּכּוֹס עֵינוֹ' אז 'יִתְהַלֵּךְ בְּמֵישָׁרִים' בעולם הרמוז בתוך כוס. ולפי דברי רש"י שפירש הכונה לענין הממון הנה מלוי כוֹס הנזכר עולה 'הַמָּמוֹן' [141] עם כולל האותיות [5].

כָּל הַנּוֹתֵן עֵינוֹ בְּכוֹסוֹ, כָּל הָעֲרָיוֹת דּוֹמוֹת עָלָיו כְּמִישׁוֹר. נראה לי בס"ד מפיק לעריות מתיבת (משלי כג, לא) 'כוֹס' כי כוס הוא כינוי לאשה שנקראת בשם כוס וכנזכר בגמרא, הכתוב מידרש מרישיה לסיפיה ומסיפיה לרישיה, והכי קאמר **כִּי יִתֵּן בַּכּוֹס** היין **עֵינוֹ** אז **עֵינוֹ בַּכּוֹס יִתֵּן** היא האשה שנקראת כוֹס, ואל תחשוב זה באשתו דוקא המותרת לו אלא יְתְהַלֵּךְ בְּמֵישָׁרִים כל הנשים האסורות דּוֹמוֹת עָלָיו כְּמִישׁוֹר.

ברם איכא למידק כיון דקרא איירי במשתכר הוה ליה למימר 'כִּי יִתֵּן בַּכּוֹסוֹת עֵינוֹ' כי בכוס יחידי לא נפיק ביש מיניה? ונראה לי בס"ד דרבוי הכוסות נרמז במילוי 'כוֹס' כזה כ"ף וי"ו סמ"ך שעולה מספר **יוֹסֵף** [156] דהשותה רוצה להוסיף על הכוסות. וזהו שנאמר 'כִּי יִתֵּן בַּכּוֹס' אמר בַּכּוֹס, רוצה לומר במה שרמוז בתוך אותיות כוֹס שהוא מספר יוֹסֵף אז יְתְהַלֵּךְ בְּמֵישָׁרִים שהעולם או העריות דּוֹמוֹת עָלָיו כְּמִישׁוֹר.

רַבִּי אַמִּי וְרַבִּי אַסִּי, חַד אָמַר: יְסִיחָנָה מִדַּעְתּוֹ. וְחַד אָמַר: יְשִׂיחָנָה לַאֲחֵרִים. נראה לי בס"ד מאן דאמר יְסִיחֶנָּה מִדַּעְתּוֹ דמפיק לקרא מפשטיה משום דתקנה זו אי אפשר להיות בכל הענינים שיש לו דאגה לפעמים שלא יוכל לגלותה לאחרים בשום אופן.

(ישעיה סה, כה) "**וְנָחָשׁ עָפָר לַחְמוֹ**" חַד אָמַר: **אֲפִלּוּ אוֹכֵל כָּל מַעֲדַנֵּי עוֹלָם וְכוּ'**. מקשים, אמאי נקטי מלתייהו על פסוק בישעיה ולא נקטי על פסוק תורה 'וְעָפָר תֹּאכַל כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ'? ונראה לי בס"ד דכאן לא משמע שהעפר יהיה עיקר פרנסתו אלא גזר שיאכל עם מאכליו עפר גם כן, אך שם כתיב 'עָפָר לַחְמוֹ' משמע זה עיקר סעודתו ופרנסתו.

מִדַּת בְּשָׂר־וָדָם, מַקְנִיט אֶת חֲבֵרוֹ, יוֹרֵד עִמּוֹ עַד לְחָיָיו, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵן. נראה לי הטעם שרצה הקב"ה להטיב איזה טובה בקללה עצמה, ללמד כי סוף כל סוף יתוקן המקולקל ויהיה טוב דאפילו הנחש סופו להתקן, ולכן עושה טובה בתוך הקללה. ובזה יובן (חבקוק ג, ב) 'בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר' רוצה לומר בשעת הרוגז שאתה מקלל תעשה טובה שתהיה זכר וסימן לרחמנות שתעשה באחרית הימים.

קִלֵּל אֶת הַנָּחָשׁ, עוֹלֶה לַגֵּג, מְזוֹנוֹתָיו עִמּוֹ. נראה לי בס"ד הכונה אף על גב דהיה אפשר לקללו באופן אחר שגם כן תהיה הקללה מדה כנגד מדה, עם כל זה קללו באופן זה כדי שימשך לו טובה מן הקללה והיינו דהיה אפשר לקללו שיהיה מאכלו דם והוי גם כן מדה כנגד מדה הוא שפך דמו של עולם יהיה מאכלו דם דוקא, אך אם היה כן לא היה מזונו מצוי לו בכל מקום על כן קללו שיהיה מאכלו עפר מדה כנגד מדה הוא גרם מיתה לאדם שישוב אל העפר כן מאכלו עפר מפני שיש לו טובה מצד אחר שמזונו מצוי בכל מקום.

וכן הענין אצל כנען שגזר עליו הקב"ה על ידי נח הצדיק שֶׁיִּהְיֶה עֶבֶד עֲבָדִים לְאֶחָיו (בראשית ט, כה) כי קללה זו שקללו נח היתה מאת ה' ששם בלב נח לקללו בכך, וְרוּחַ ה' דִּבֶּר בּוֹ, וקללה זו היתה מדה כנגד מדה בעבור שחם אביו סרס את נח שלא יביא בן רביעי ויחלוק עמהם בממון, לכך גזר על כנען שהיה בן רביעי עֶבֶד עֲבָדִים שאין לו קנין בממון מה שקנה עבד קנה רבו, והיה אפשר שיקללנו שיהיו כנען וזרעו עניים עד עולם שאין תופסים בידם ממון והוי גם כן מדה כנגד מדה, בעבור שעשה סירוס ומנע בן רביעי בשביל חימוד ממון, אך קללו באופן זה שיהיו הוא וזרעו עבדים שיש באופן הקללה הזאת טובה מצד אחד כי העבד אוכל ושותה מאכל ומשקה טוב של עשירים, מה שאין כן העני אף על פי שהוא בן חורין, לא יבא בפיו מאכל ומשתה טוב וערב של שרים ועשירים.

מעשה באחד שהיה אביו עשיר ממשפחה מיוחסת הרבה ונתלמד זה לאכול בשר שמן ומאכל ערב, לימים נתרושש הבן ואין לו לאכול כמנהגו, והלך לשוק שבו נמכרים העבדים למכור עצמו לעבד לעשיר אחד, והכירו אותו עשיר והכיר את אביו, אמר לו שוטה אתה בן חורין מן המיוחסין הגדולים שבעולם למה תמכור עצמך לעבד אם אין

לאל ידיך תעסוק במלאכה בזויה שתרויח בה שיעור פרנסה בלחם צר וזה טוב לך! אמר לו נתלמדתי לאכול בשר שמן ומאכל ערב, לכך מוכרח שימכר לעשיר ששם מצוי לו כל זה תמיד, שהעבד אוכל מכל מיני תבשילין הטובים המצויים בבית אדונו. נמצא נתקלל באופן זה שיש בו טובה מצד אחד.

וכן האשה נתקללה בדם מפני ששפכה דמו של עולם והיה אפשר לקיים גזרה זו של דם שיצא כל חודש דם הרבה מחוטם שלה שלא יהיה לה טומאה מצידו, אלא רק חולשה בעלמא, אך קללה באופן זה שיצא הדם מאותו מקום כדי שיהיה לה טומאה ובזה יגיע לה טובה מצד אחד, דעל ידי טומאה תפרוש מבעלה וממילא תהיה חביבה על בעלה בימי טהרתה כשהוא משמש עמה שתהיה תאותו מרובה עליה מכח ההעדר.

וכן הענין באדמה שקללה (בראשית ג, יח) 'קוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ' מדה כנגד מדה, בעבור ששינתה רצון קונה ולא הוציאה טעם העץ כטעם הפרי, וכמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה ה, ט), והיה אפשר לקללה באופן אחר, שלא יצא שום פרי מגופה, כמו מיני דגן ומיני ירקות שיוצאים מגוף האדמה שנקראים פרי האדמה אלא כל הפירות יצאו מן האילנות דוקא, שהאדמה תוציא עץ בלבד, והעץ יוציא פרי, דבזה נקרא הפרי על שם העץ, דמברכים 'בּוֹרֵא פְּרִי הָעֵץ' ולא 'פְּרִי הָאֲדָמָה' וזה עונשה מדה כנגד מדה שלא עשתה רצון קונה להוציא טעם העץ כטעם הפרי, אך עשה לה העונש באופן זה שתוציא קוֹץ וְדַרְדַּר ולא מנע ממנה הפרי שהוא מיני דגן וירקות שהעולם נזונים מהם, כדי שיהיה לה טובה מצד אחד שתוציא פירות שיהיו נקראים על שמה שהוא הלחם שמברכין עליו המוציא לחם מן הארץ, וכן שאר פירות וירקות היוצאים מגופה שמברכים עליהם 'בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה' שנזכרים על שמה בברכה.

אֵין דַּעְתּוֹ מְתֻקָּרֶרֶת, עַד שֶׁיֹּאכַל עָפָר. כך הגרסא בעין יעקב ולשון זה יורה שהוא נח מרוגזו ומכעסו בזה. ונראה לי בס"ד הענין כי הוא תמיד ברוגז וכעס על האדם אשר מסיבתו נתקלל בעשר קללות ויהי למרמס שאיבד כמה דברים שהיה לו בראשונה, אך ידוע כל מי שרואה בשונאו איזה רעה ונזק ישמח בלבבו, ויהיה לו נחת רוח והנפשה, ולכן כשאוכל עפר יזכור הרעה הנעשית לשונאו שהוא האדם שנגזר עליו (בראשית ג, יט) 'וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב' ובזה יהיה לו נחת והנפשה מצד הרעה הבאה בדבר זה לשונא שלו ולכך דעתו מתקררת מכעסו ורגזו עליו.

"**זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חִנָּם**". **רַב וּשְׁמוּאֵל, חַד אָמַר: דָּגִים, וְחַד אָמַר: עֲרָיוֹת. מַאן דְּאָמַר: דָּגִים, דִּכְתִיב: 'נֹאכַל'**. קשה הוה ליה למימר מַאן דְּאָמַר: דָּגִים, דִּכְתִיב: 'הַדָּגָה' (במדבר יא, ה) שמכאן הוכחה יותר וגם היא קודם תיבת 'נֹאכַל'?

ונראה לי בס"ד דסתמא דש"ס ידע להא דאמר מר שהיה 'הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְזַמֵּן לָהֶם דָּגִים קְטַנִּים' ולא היה להם דגה גדולה ועל כן מוכרח לפרש 'זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה' היינו תשמיש דקרי ליה דגה כמו שנאמר (בראשית מח, טז) 'וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ' לכך דייק לה מתיבת 'נֹאכַל' דאם הוא תשמיש מאי נֹאכַל? ולכך מוכרח לומר מה שאמר 'זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה' היינו דגה ממש ואף על גב דלא היו אוכלים דגה גדולה דאין להם אלא דגים קטנים אמרו דגה ולא דגים על דרך (בראשית לב, ו) 'וַיְהִי לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר' שהוא שם המין. או קראו אותם בשם דגה שהיא גדולה מפני שהיה הקב"ה עושה להם טבע דגים הקטנים כטבע דגה גדולה דאמרו רבותינו ז"ל /דגים קטנים קשים לעוברות' כמו שאמרו בכתובות דף ס'.

וְלָבָן כְּמַרְגָּלִית. נראה לי בס"ד לרמוז זה באותיות (שמות טז, לא) 'זֶרַע גַּד' במילואם כזה **זי"ן רי"ש עי"ן גימ"ל דל"ת** יהיה מן אותיות אלו צירוף תיבות אלו שהם **שדי זן לי עין מרגלית** והיינו לשון מראה כמו (במדבר יא, ז) 'וְעֵינוֹ כְּעֵין הַבְּדֹלַח'.

'גַּד', **שֶׁהָיָה מַגִּיד לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, אִם בֶּן תִּשְׁעָה לָרִאשׁוֹן, אִם בֶּן שִׁבְעָה לָאַחֲרוֹן.** נראה לי בס"ד דנרמז זה באותיות 'גַּד' שהם ז' והיינו על בן ז' לאחרון. גם תחת ג' של גַּד יש נקוד פתח שמספרו ששה ועם אות ג' יש מספר ט' וזהו הגדה של בן ט' לראשון. ולפי זה רמז של התשעה נרמז באות הראשון בלבד שזה יורה על בן תשעה לראשון, אך רמז של השבעה נרמז בצירוף אות האחרון שזה יורה על בן שבעה לאחרון.

והנה הרמב"ח [הרב משה בן חביב] ז"ל בתוספת יום הכיפורים הקשה איך סומכין על זה דלא עדיף מהגדת הנביא דאמרינן 'לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא'? עיין שם. ונראה לי בס"ד דכל זה נאמר בהלכה חדשה לדורות אבל לפי שעה ולאדם פרטי סמכינן. ועיין להגאון חיד"א ז"ל (בברכי יוסף אורח חיים סימן לב) מה שתירץ בענין זה יעוין שם. אי נמי הכא שאני דמשה רבינו ע"ה אומר להם דִּינוּ לַבֹּקֶר מִשְׁפָּט אם יהיה למחר כך אז הוא מבחן על כך והבעלי הדין הם מתרצים שניהם בזה ומקבלים המבחן הזה עליהם לבטל טענות שלהם והרי זה דומה לשני בעלי דין שקבלו עליהם שלשה רועי בקר (משנה סנהדרין ג, ב).

שְׁנַיִם שֶׁבָּאוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה לַדִּין, זֶה אוֹמֵר: עַבְדִּי גְּנָבָתָ, וְזֶה אוֹמֵר: אַתָּה מְכַרְתּוֹ לִי. הקשה הרמב"ח [הרב משה בן חביב] ז"ל למה היה מחמיץ הדין והלא הדין פשוט דגודרות אין להם חזקה ומחזירין העבד לתובע כדאיתא בפרק חזקת הבתים (בבא בתרא לו.) יעוין שם? ונראה לי בס"ד דהוא היה עושה כן כדי שאחר כך בעל דין יודה מעצמו ששקר ענה ויבוש ויכלם ויהיה זה תועלת לעצמו ולאחרים שלא יבואו לתבוע תביעות בשקר כזאת כי יאמרו מה בצע לתבוע בשקר? הלא המן יודיע הנסתרות!

ובזה יובן בס"ד רמז הכתוב 'יָעִיר בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אׇזֶן לִשְׁמֹעַ כַּלִּמּוּדִים' רוצה לומר יָעִיר בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר זה המן שיורד בבוקר ומגיד הנסתרות וזה היה מועיל גם כן שֶׁיָּעִיר לִי אׇזֶן לִשְׁמֹעַ בְּלִמּוּדִים שלא יוכל היצר הרע לפתות אותי ללכת אחר שקרים וכזבים אשר לא כדת ולזה אמר (תהלים סא, ח) 'חֶסֶד וֶאֱמֶת מַן יְנָצְרֵהוּ' רוצה לומר דיני התורה שהיא חֶסֶד וֶאֱמֶת על ידי הַמָּן יְנָצְרֵהוּ.

אִם נִמְצָא עִמָּהּ בְּבֵית בַּעֲלָהּ, בְּיָדוּעַ שֶׁהִיא סָרְחָה עָלָיו. הנה בעל עין יעקב הביא שתי נסחאות הפכיות [נָסַח אַחֵר: אִם נִמְצָא עָמְרָהּ בְּבֵית בַּעֲלָהּ, בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא סָרַח עָלֶיהָ. וְאִם נִמְצָא בְּבֵית אָבִיהָ, בְּיָדוּעַ שֶׁהִיא סָרְחָה עָלָיו]

ונראה לי בס"ד דשניהם אמת הא איתא והא איתא אך נסחא ראשונה איירי שטוענת שמכה אותה ומצערה והוא אומר שמשקרת בזה וסרחה עליו לדבר עליו דברי כזבים כאלו, לכך אִם נִמְצָא עָמְרָהּ בְּבֵית אָבִיהָ בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא סָרַח עָלֶיהָ שאמת הם דבריה שהוא מכה אותה ומצערה וצריך שתשב בבית אביה ולא תבא לביתו עד שיפייסנה ויהיה לה אומן מצדו ששב מדרכו הרעה, וְאִם עוֹמְרָה בְּבֵית בַּעֲלָהּ בְּיָדוּעַ שֶׁהִיא סָרְחָה עָלָיו לדבר עליו כזבים ושקרים והראו מן השמים שצריכה להיות יושבת תחת בעלה ולא תמרוד בו ללכת לבית אביה כי לא חטא לה כלל.

אך נסחא השנית איירי בהיכא שיש ביניהם דין ודברים בענין זנות שסרחון זה הוא ענין של זנות שהוא אומר זינתה והיא אומרת סרח עליה להוציא עליה שם רע בשקר ולכן עוֹמְרָה בְּבֵית בַּעֲלָהּ בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא סָרַח עָלֶיהָ בדברים אלו שהיא טהורה וראויה לשבת תחתיו, וְאִם עוֹמְרָה בְּבֵית אָבִיהָ בְּיָדוּעַ שֶׁסָּרְחָה וְזִנְּתָה ולכך צריך לפרוש ממנה ותשב בְּבֵית אָבִיהָ כִּנְעוּרֶיהָ.

מְלַמֵּד שֶׁיָּרַד לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל עִם הַמָּן תַּכְשִׁיטֵי נָשִׁים. נראה לי בס"ד הכונה דהנשים דרכם להתקשט בצבע הפנים שמלבין ומאדים הפנים ועתה במן שהיו אוכלים לא היו צריכין הנשים להתקשט בצבעים אלו בבשרם ובפניהם יען כי המן היה באכילתו מאיר פניהם ועושה עידון בבשרם שהיה מתלבן ומאדים ביופי וגם היה נעשה בהם ריח טוב באוכלם אותו שלא היו צריכין לבשם את גופם במיני בשמים הנדכים במדוכה דלא בישום ולא כחל ולא פרכוס ויעלת חן.

מְלַמֵּד שֶׁיָּרַד לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל עִם הַמָּן צִיקֵי קְדָרָה. נראה לי בס"ד הכונה כי צִיקֵי קְדֵרָה הוא מין תבשיל טוב וערב שהוא מורכב מן בשר ודגן וירקות ומיני פירות ואין לו טעם פשוט אלא טעם מורכב מכל מינין אלו, ובא בעל המאמר ללמדינו דמלבד שהיה יורד עם המן טעמים רבים של בשר ופירות שכל אחד טועם טעם פשוט בפני עצמו דהיינו אם יתאוה

האדם בשר יבא בפיו טעם פשוט של בשר ואם יתאוה תפוח יבא בפיו טעם פשוט של תפוח וכן בכל דבר, הנה עוד אחת יש בו שגם טעם תבשיל של ציקי קדרה שאינו טעם פשוט אלא טעם מורכב מכמה מינין גם כן היה נמצא זה במן ,ובזה איכא רבותא טפי דמתהפך לטעם מורכב מכמה מינין. וזה פרשתי בס"ד לפי פשוטן של דברים.

אך לבי יחשוב דרב חמא כיון בזה על הארת סוד הרמוז בדברי רבותינו ז"ל בְּצִיקֵי קְדֵרָה שאמרו על אמירת בשכמל"ו [וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד] משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה והביאו לה עבדיה בחשאי (פסחים נו.) ורבינו האר"י ז"ל פירש סוד בְּצִיקֵי קְדֵרָה ועיין בשער הכונות בדרוש בשכמל"ו.

מָן הַיּוֹרֵד לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר הוֹרִיד לָהֶם אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת. נראה לי אין אבנים טובות ומרגליות בשמים אך ירד להם דבר רוחני אשר ברדתו באויר התחתון נתגשם ונעשה אבנים טובות ומרגליות כי באמת גם המן עניינו כך שהוא מתגשם באויר התחתון ונעשה מָן לאכול אבל שרשו למעלה הוא רוחני.

ומה שאמר מָן הַיּוֹרֵד לְיִשְׂרָאֵל בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר רמז בזה מספר **בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר** [608] עם כולל שתי תיבות עולה מספר שלשה שמות של פרנסה שהם **פא"י סא"ל חת"ך** [610] שהיה נמשך להם שפע של פרנסה זו משמות אלו.

כָּל זְמַן שֶׁהַתִּינוֹק מְמַשְׁמֵשׁ בּוֹ, מוֹצֵא בּוֹ כַּמָּה טְעָמִים. נראה לי בס"ד שהתינוק לפי דקות המזג שלו מרגיש בכמה מיני טעמים שיש בחלב הנעשה ומתהווה מכמה מינים של מאכל שאוכלת האם אשר אלו הטעמים ישנם בחלב שלה בדקות הרבה, דהגדול לרוב גסות המזג שלו אינו מרגיש בדקות הטעמים האלה שישנם בחלב ולכן תראה שחלב האם ערב מאד לתינוק יותר מן מאכלים טובים וערבים מה שאין כן הגדול יהיה לו החלב של האשה תפל ומלוח.

אַף הַמָּן מִתְהַפֵּךְ לְכַמָּה טְעָמִים. נראה לי בס"ד הטעם שעשה הקב"ה במן ענין הפכיי המתהווה בו תמיד, על פי מה שאמרו במדרש (מכילתא דרבי ישמעאל טז, ד) רבן שמעון בן גמליאל אומר בא וראה כמה חביבין ישראל לפני המקום ולפי שהן חביבין לפניו שינה עליהם מעשה בראשית, עשה להם תחתונים עליונים ועליונים תחתונים. לשעבר היה הלחם עולה מן הארץ והטל יורד מן השמים שנאמר (דברים לג, כח) 'אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אַף שָׁמָיו יַעַרְפוּ טָל' ועתה נתחלפו הדברים התחיל הלחם יורד מן השמים והטל עולה מן הארץ דכתיב (שמות טז, ד) 'הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם' וכתיב (שמות טז, יד) וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל וגו' וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ, שלא יהיו יוצאין לחצרות ומלקטין אלא יהיו יוצאין למדברות ומלקטין עיין שם. ולכן עשה שגם עצמו של מן ישתנה ויתהפך בפיהם,

מפני שירידתו היתה בשינוי והיפוך ועוד רמז לישראל בזה הענין שהיה מתהפך לכמה טעמים שכל דבר מדברי תורה ראוי שיתהפך אצלם לכמה טעמים, דאמרו רבותינו ז"ל לא ניתן המן לישראל אלא כדי שיתחכמו על ידו בתורה.

דף עה:

וְהָא אָמַר אַבַּיֵי: **הַאי מַאן דְּאִית לֵיהּ סְעוּדָתָא, לָא נֵיכְלֵיהּ אֶלָּא בִּימָמָא**. מקשים איך סלקא דעתך דמקשן לחשוב דאביי בעי יממא ממש, והלא אביי נקיט מילתיה על דברי רב יוסף שאמר מכאן לסומין שאוכלין ואינן שביעין ואמר אביי הילכך וכו'. נמצא אביי בא לאפוקי המחשך, ומה שאמר 'יְמָמָא' לאו דוקא, דאינו יממא ממש.

ונראה לי בס"ד דהמקשן הוה קשיא ליה בדברי אביי דקאמר 'אֶלָּא בִּימָמָא' שהוא לשון שלילה ואי אמרת 'יְמָמָא' דנקיט אביי הוא כעין יממא דהיינו לאור הנר אם כן מה בא לשלול ולמעט במילת 'אֶלָּא'? על כן מוכרח לומר יְמָמָא ממש קאמר דאינו דומה אור הנר לאור היום ותירץ לו 'כְּעֵין יְמָמָא' קאמר רוצה לומר באור רב שהוא כעין יממא, ובא לאפוקי אור מועט שהוא של נר יחיד והוא רחוק או גבוה שעל ידי רואה המאכל, אך אינו רואה ראיה שלימה.

כְּתִיב: (**שמות טז**) '**לֶחֶם**', **וּכְתִיב**: '**שֶׁמֶן**', **וּכְתִיב**: '**דְּבַשׁ**'. קשה והלא לחם ודבש כתיב בבשלח (שמות טז, לא) ושמן בפרשת בהעלותך, ואם כן הוה ליה למימר וּכְתִיב 'דְּבַשׁ' וּכְתִיב (במדבר יא, ח) 'שֶׁמֶן' כפי סדר המקראות?

ונראה לי בס"ד דהקושיא היא דהוה ליה למימר בבשלח 'וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לְשַׁד הַשָּׁמֶן' מפני ששם באותה פרשה קראו לחם שהוא שם דבר האפוי בתנור, ובפרשת בהעלותך שלא קראו לחם יאמר וְהָיָה טַעְמוֹ כְּצַפִּיחִת בְּדְבָשׁ, שהוא דבר המטוגן, ולזה אמר כְּתִיב 'לֶחֶם' שנמצא דימהו לדבר האפוי בתנור וּכְתִיב נמי 'שֶׁמֶן' דדימהו גם כן לדבר האפוי, וּכְתִיב 'דְּבַשׁ' שדימהו לדבר המטוגן וקשיא ליה בזה דהוה ליה להזכיר קריאת שם האפוי במקום שהזכיר שם האפוי, שיזכיר שמן במקום שהזכיר לחם, ולמה הזכיר דבש במקום שהזכיר לחם? ועוד נראה לי בס"ד דהמקשן הזכיר בדבריו סדר זה שהוא לֶחֶם שֶׁמֶן דְּבַשׁ מפני שסדר זה רמוז בתיבת **לְשַׁד** שהוא ראשי תיבות **לֶחֶם שֶׁמֶן דְּבַשׁ**? ונראה לי לכך התרצן השיב לנערים לחם לזקנים שמן לתינוקות דבש. וקשה הוה ליה להזכיר זקנים ברישא והדר נערים והדר תינוקות או יזכירם מקטן ועד גדול תינוקות נערים זקנים? אך נראה לי דהתרצן השיב כפי מה שתפס המקשן לחם ושמן ודבש.

ונראה לי בס"ד נקרא לֶחֶם [78] כמנין שלשה הויו"ת [78=3×26] שהם שלשה ספירות

חב"ד [חכמה, בינה, דעת] ונקרא שֶׁמֶן שהיה יורד מן הַ'**שָּׁמַיִם**' שהוא מספר **שֶׁמֶן** [390] ונקרא דְּבַשׁ אותיות **ב' שד** שדומה לחלב שיש בשני שדיים שיש בו כמה מטעמים.

וּמוֹתְבֵי לֵיהּ אַתְּלֵיסַר רִיפְתֵי. נראה לי בס"ד מספר י"ג זה היה בהשגחה פרטית מן השמים שניתן בו כח התפשטות עד י"ג לרמוז ששפע זה יקר נמשך ממקום עליון של י"ג.

רַב יְהוּדָה מַשְׁכַּח לֵיהּ בֵּינֵי דָּנֵי. נראה לי בס"ד הטעם ששולחים אותו מן השמים בין חביות של יין לרמוז לו שהוא ראוי לאכול מזה מפני שמילא כריסו מן התורה שנמשלה ליין.

ובזה יובן מה שאמר בגמרא דעירובין (עירובין נד.) אמר לו שמואל לרב יהודא 'שְׁינָנָא חֻטּוֹף אֲכוֹל חֻטּוֹף אִישְׁתִּי' עיין שם. והיינו חֻטּוֹף מן השליו הנמצא לך בין החביות וְחֻטּוֹף וְאִישְׁתִּי יין מן החביות, כי בעבור שומן רב כזה צריך לשתות יין להחזיק האצטומכא. וסיים 'דְּהַאי עָלְמָא דַּמְיָא לְבֵי הִלּוּלָא' שעושין בשביל מצות פריה ורביה כן אתה באכילתך ושתייתך תעשה פריה ורביה בנשמות על ידי בירור ניצוצי קדושה שתתברר באכילה ושתיה העדיפה לך ביותר.

רַב חִסְדָּא, מַשְׁכַּח לֵיהּ בֵּינֵי צִיבֵי. נראה לי בס"ד הטעם שמוצאו שם לרמוז שהוא זכה לזה המאכל הטוב בזכות התורה שנמשלה לעץ דכתיב (משלי ג, יח) עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וכו'.

או יובן בס"ד דאיתא בגמרא דגיטין (גיטין נו.) רב חסדא כל מפתחות האוצרות של מאכל ומשקה היה מוסר לשמעיה חוץ מאוצר העצים היה נשאר בידו והיה פותח ונותן להם עצים שצריכין להדליק, עיין שם. ולכן היה נמצא שם דוקא כדי שלא ימצאהו שום אדם אלא הוא לבדו ימצאהו ויקחהו, ואפילו אנשי ביתו לא יהיו יודעים מהיכן בא לו זה השליו.

ומה שאמר **רָבָא הֲוָה רָגִיל, מַיְתֵי לֵיהּ צַיְדָא כָּל יוֹמָא מֵאַגְמָא**, לרמוז לו שזה בא לו בזכות התורה שנמשלה לעץ שתול על מים, דכתיב (תהלים א, ג) וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל פַּלְגֵי מָיִם אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעִתּוֹ וכו', ובאגם גדלים העצים על מים. גם היה הצייד מביא לו, זה רמזו לו כי זוכה לזה המאכל בשביל שיצוד ניצוצי קדושה על ידי אכילתו בכונה ובברכה.

ומה שאמר **וּבְדִיל רַבָּה אָכִיל תַּלְמִידָא** נראה לי על פי מה שאמר רבינו ז"ל בשער הגלגולים דרב חסדא הוא סוד החסד ורבא שלקח בתו היה בסוד היסוד שיש בו חיבור הוי"ה אלקי"ם הוי"ה אדנ"י שעולה מספרם 'רָבָא' [203] יעוין שם. ולזה אמר בְּדִיל רַבָּה שהוא סוד החסד העליון אָכִיל תַּלְמִידָא שהוא בסוד היסוד שמשם מקבל הארותיו.

טַל מִלְמַעְלָה, וְטַל מִלְמַטָּה. נראה לי בס"ד ב' פעמים טַל הוא מספר לֶחֶם דהמן נקרא (שמות טז, ד) 'לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם', שלשפע מן ג' ספירות ראשונות שהם שלשה הויו"ת כמנין לֶחֶם [78], וזהו שאמר דָּבָר שֶׁנִּמּוֹחַ עַל פִּסַּת הַיָּד, כי ידוע שלשה ראשונות רמוזים באותיות י"ה ובפיסת היד יש ט"ו פרקים כמנין שם י"ה. ועיין בשער הכונות בסוד אחיזת הכוס הקידוש בידים, יעוין שם.

וְכִי מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אוֹכְלִים לֶחֶם. נראה ודאי גם רבי עקיבא כונתו על הרוחניות של מָן ולא עליו בעצמו אך רבי ישמעאל הקשה לו דאין הרוחניות נקרא בשם לֶחֶם.

אי נמי הקשה לו כן על שדרש אגדה זו בפומבי שהשומעין יבינו הדברים כפשוטן שאוכלים מן ממש דעדיין באותו זמן לא הורגלו לדרוש אגדות כאלה בפני המון העם שחושבין הדברים כפשוטן ומתפלאים.

וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (**דברים ט, ט**) "**לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי**". הקשה הרב עיון יעקב ז"ל למה לא הביא פסוק הקודם בכי תשא (שמות לד, כח) 'לֶחֶם לֹא אָכַל' עיין שם? ונראה לי בס"ד כי שם כתיב הכי וַיְהִי שָׁם עִם ה' אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַל וכו' ולזה יש לפרש שהיה במדור עליון למעלה ממדור המלאכים, אבל לעולם המלאכים במדור שלהם אוכלים מן ולכן הביא פסוק 'וְאֹשֶׁב בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי' דזה אי אפשר לפרשו במדור עליון ממדור המלאכים אלא תחתון, דהא אמר וְאֹשֶׁב בָּהָר ועם כל זה לא אכל, וכל שכן המלאכים במקומן.

לֶחֶם שֶׁנִּבְלַע בְּמָאתַיִם אַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה אֲבָרִים. יש להקשות למה לא אמר גידין נמי דגם הם מקבלים מזון? ונראה לי כי המן היה בסוד החסדים, וידוע כי רמ"ח איברים הם כנגד רמ"ח עשה שהם חסדים ולכן ניתן המן בזכות משה רבינו ע"ה שהיה בסוד החסדים, כמו שאמר רבינו ז"ל על פסוק (שמות ב, ב) 'וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא' ולכן נבלע בנס ברמ"ח איברים דוקא, גם אמרו רבותינו ז"ל (תענית ט.) דהיה המן על ידו יתברך בזכות אברהם אבינו ע"ה שאמר (בראשית יח, ה) 'וְאֶקְחָה פַּת לֶחֶם' ו'אַבְרָהָם' [248] הוא סוד החסד ומספר שמו רמ"ח לכך נבלע ברמ"ח אברים דוקא.

וְאַתֶּם לֹא עֲשִׂיתֶם כָּךְ, עַכְשָׁיו אֲנִי מַטְרִיחַ אֶתְכֶם שָׁלֹשׁ פַּרְסָאוֹת דְּכְתִיב: (**במדבר לג, מט**) "**וַיַּחֲנוּ עַל הַיַּרְדֵּן מִבֵּית הַיְשִׁימֹת עַד אָבֵל הַשִּׁטִּים**". יש להקשות מאחר שהם נפנים לאחוריהם דוקא נמצא טרחא זו אינה גזרה שוה בכולם והאחרון אינו טורח כלל? ונראה לי בס"ד כי אי אפשר שיהיו נפנים כולם כשיעור מיל, דצריך שיתפזרו בעת פנותם שלא יראה אחד פרוע חבירו לכן אחר שיחנו יחלקו מדבר שלאחריהם י"ב מיל וכל שבט יפנה במיל אחד המיוחד לו, ושבט הפנימי שהוא בראש המחנה יקח לו שיעור מיל

הראשון הקרוב למחנה וכן על זה הדרך עד ששבט שבסוף המחנה יתרחק ליקח מיל האחרון של השנים עשר, ונמצא בזה הם שוים בטרחא.

"**לֶחֶם אַבִּירִים אָכַל אִישׁ**", **זֶה יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁיָּרַד לוֹ מָן כְּנֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל**. קשה אם הדברים כפשוטן למאי אצטריך כל רבוי זה על חנם כי הוא יאכל כשאר אינשי? ועוד לצדיקים היה יורד על פתח האוהל ואיך היה מקום על פתחו להכיל זה?

ונראה לי בס"ד דאין הכונה על כמות המן דכמותו ודאי היה שוה כשאר עומרים של ישראל אך על האיכות איירי כי היה מלובש במן חלק רוחני שעל ידי היו מתחכמים בתורה כל אוכלי המן והיה יורד ליהושע בעומר שלו כח רוחני שיעור רב באיכותו כנגד כל חלק רוחני שהיה יורד לכל ישראל בעומרים שלהם, ולכן נתחכם כנגד כולם וזכה למלאות מקום משה רבינו ע"ה לשפוט ישראל.

דף עו.

שָׁאֲלוּ תַּלְמִידָיו אֶת רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי: מִפְּנֵי מַה לֹּא הָיָה יוֹרֵד לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל מָן פַּעַם אַחַת בַּשָּׁנָה. נראה לי בס"ד נקיט תַּלְמִידָיו ולא אמר שָׁאֲלוּ בסתם ללמד דהשואלין היו תלמידיו המיוחדים לו דוקא שהם לומדים עמו בחלק הסוד דהיה נראה להם על פי הסוד דראוי שירד המן פעם אחת ביום ראש השנה שיש בו תקיעת שופר, מפני שידוע להם שבשופר יהיה מיתוק לשורש המן כמו שאמר בשער הכונות, ולכן ראוי שירד פַּעַם אַחַת בַּשָּׁנָה ביום שנעשה תיקון ומיתוק בשורש שלו?

והשיב להם שלשה טעמים הא' בשביל הַלֵּב שיצפה להקב"ה בכל יום, והב' כדי שיאכלו אותו חַם והג' משום **מַשּׁוּי**, וראשי תיבות לב חם משוי הוא **לֶחֶם** וזהו שנאמר (שמות טז, ד) 'הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ' רוצה לומר בשביל שלשה אלו הרמוזים באותיות לֶחֶם נתתי אותו לכם דבר יום ביומו ולא בפעם אחת בשנה.

מָן שֶׁיָּרַד לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, הָיָה גָּבוֹהַּ שִׁשִּׁים אַמָּה. נראה לי בס"ד טעם לששים שירד בזכות משה רבינו ע"ה שזכה לבינה בסוד ס' כנודע. **או יובן** שרמז להם בזה דמתנת המן היתה כדי שיתעסקו בהלכה שהיא מספר ששים. **או יובן** בס"ד טעם למספר ששים לרמוז בזה על שיעור קומתם של ישראל שתהיה לעתיד מאתים אמה כמו שאמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין ק.) על פסוק (ויקרא כו, יג) 'וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוּת' כשתי קומות של אדם הראשון שהיה מאה אמה וכתב בש"מ לפי דברי התוספות ז"ל בבתרא שכתבו קומת האדם עתה היא שלשה אמות ושני טפחים נמצא לעתיד תהיה קומתם ששים פעם על של עתה עיין

שם. ולכן שפיר רמז כאן במספר ששים על טובה ומעלה זו שתהיה קומתם ששים פעם על של עתה.

אָמַר לוֹ רַבִּי טַרְפוֹן: מוֹדָעִי, עַד מָתַי אַתָּה מְגַבֵּב דְּבָרִים, וּמֵבִיא עָלֵינוּ?. יש להקשות לשון גיבוב דנקיט כאן מאי הוא דלא שייך גיבוב אלא במלקט ואוסף מכאן ומכאן?

ונראה לי בס"ד דרבי טרפון יודע דרכו של רבי אלעזר המודעי לעשות טעמים מורכבים על פי רמזים וכאן הבין מדבריו שהוא מוציא שיעור 'שִׁשִּׁים אַמָּה' על פי הרמז שהרכיב מן הפסוקים ואפשר דרבי אלעזר גילה טעמו ברמז זה בפירוש לרבי טרפון ולא נזכר בש"ס להדיה והוא דהמן עיקר שמו (שמות טז, ד) 'לֶחֶם' אך הכתוב דימהו בפרשת בשלח (שמות טז, לא) ל'דְּבַשׁ' ובפרשת בהעלותך (במדבר יא, ח) דימהו ל'שֶׁמֶן' ורבי אלעזר המודעי לקח שם הַ'שֶּׁמֶן' [390] מן בהעלותך ושם 'דְּבַשׁ' [306] מן בשלח וערבם זה בזה ונעשו שניהם מספר תרצ"ו כמנין '**שִׁשִּׁים אַמָּה**' [696] לכך דרש שהיה גבוה 'שִׁשִּׁים אַמָּה' ואמר לו רבי טרפון עַד מָתַי אַתָּה מְגַבֵּב דְּבָרִים רוצה לומר מלקט מן פרשה זו ומן פרשה זו לבנות עליהם חידוש ברמז דאין ראוי להוליד הקדמה חדשה מן הרמז, אלא רק אם יש לך הקדמה ידועה אמיתית תעשה לה רמז בכתוב אבל אין מוצאין הקדמה חדשה מן הרמז. והשיב לו מִקְרָא אֲנִי דּוֹרֵשׁ וכו' וכונתו כדמסיק הש"ס שיש לו גזרה שוה דפתיחה פתיחה ואם כן זה הדבר של שִׁשִּׁים אַמָּה הוא אמיתי וידוע ואנכי עשיתי לו רמז בהרכבה זו לאסמכתא.

כַּמָּה אֲרֻבּוֹת יֵשׁ בְּדָלֶת? **אַרְבַּע אַרְבַּע. הֲרֵי כָּאן שְׁמוֹנָה. נִמְצָא מָן שֶׁיָּרַד לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל גָּבוֹהַּ שִׁשִּׁים אַמָּה**. נמצא המן ירד שיעור שמונה ארובות לרמוז שלא ניתן להם המן אלא כדי להתחכם על ידו בתורה שבעל פה שהיא שמונה דרגין כשר ופסול אסור ומותר טמא וטהור חייב וזכאי ולכן אמרה תורה (משלי ח, לד) 'אַשְׁרֵי אָדָם שֹׁמֵעַ לִי לִשְׁקֹד עַל דַּלְתֹתַי יוֹם יוֹם'.

מָן שֶׁיָּרַד לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, מִתְגַּבֵּר וְעוֹלֶה עַד שֶׁרוֹאִין אוֹתוֹ כָּל מַלְכֵי מִזְרָח וּמַעֲרָב. צריך להבין איך יתכן שיהיה כך והלא היה יורד לכל בעל הבית עומרים מובדלים לפי מספר נפשות ביתו ואם יהיה תל גדול עד שיראו אותו מלכי מזרח ומערב, נמצא מתערבין העומרין זה בזה בזה כי כל עומר אינו אלא שיעור עשירית האיפה? וכן יש להקשות בזה גם לרבי אלעזר דאמר הָיָה גָּבוֹהַּ שִׁשִּׁים אַמָּה ובשלמא לרבי אלעזר יש לפרש דעל יום ראשון שירד בו המן איירי שהיה כך אך לאיסי בן יהודה משמע שכל יום היה בכך!

ונראה לי בס"ד שבכל יום בבוקר קודם שיצאו ישראל ללקוט היו העומרים נתפחים בדרך נס ויתראה ויתגבר התפח שלהם כל כך עד שיהיו נראין למלכי מזרח ומערב כדי

שיהיה בזה קדוש השם ואחר כך נשקע התפח וחוזר העומר להיות נראה כשיעור העקרי שלו שהוא שיעור עשרית האיפה צבור על שטח הקרקע ואז יבואו וילקטו העומרים שלהם. ונראה לי מה שאמר כָּל מַלְכֵי מִזְרָח וּמַעֲרָב היינו אותם שהיו קרובין לאותו המדבר שהיה יורד בו המן.

וקאמר שְׁמַע מִינָּהּ, כַּסָּא דְּדָוִד לְעָלְמָא דְּאָתֵי מָאתַן וְעֶשְׂרִין וְחַד לוּגָא מַחֲזִיק פירוש כמו הנס שנעשה בפרסום המן שיהיה העומר תופח בנס ועולה התפח למקום גבוה שיהיה נראה שיעור העומר כמה אלפים מדרגות על שיעור העקרי שלו, כן כוס ברכה של דוד המלך ע"ה אף על פי שהכוס אינו מחזיק אלא רביעית יתגבר ויעלה היין שבתוכו עד שנראה שיעורו רכ"א לוגין כמנין רויה.

ונראה לי בס"ד טעם לרכ"א לוגין שהוא כמספר 'זֵר זָהָב' [221] כי דוד המלך ע"ה נחתם בכתר מלכות כנודע מבקשות הושענא רבה בשבעה כורתי ברית, וזר זהב היינו כתר מלכות כי זר הוא כתר וזהב מלכות. והנה חשבון של רכ"א נרמז בתיבת (תהלים כג, ה) 'רְוָיָה' [221] אך מנא ליה שהוא חשבון לוגין? ונראה לי דנרמז לוג בנקודות של רְוָיָה שהם שב"א ושני קמ"ץ שעולים מספר מ"ב כמנין לוג [39] עם האותיות.

דף עו:

אָמַר רַבִּי יִצְחָק: 'יַיִן', **שֶׁמְּבִיא יְלָלָה לָעוֹלָם**. נראה לי בס"ד אותיות 'יַיִן' במילואם כזה יו"ד יו"ד נו"ן עולה המילוי מספר **יְלָלָה** עם הכולל [76] ואם תצרף עם המלוי מספר הפשוט יהיה מספר **יַיִן** [70] מספר **עוֹלָם** [146] נמצא יפה דרש שֶׁמְּבִיא יְלָלָה דייקא לְעוֹלָם דייקא. ונרמזה היללה במלוי לומר אימתי יביא יללה? הוא כאשר האדם ימלא כריסו ממנו אבל שותה דבר מועט יפה הוא.

'תִּירוֹשׁ', שֶׁכָּל הַמִּתְגָּרֶה בּוֹ נַעֲשָׂה רָשׁ. נראה לי בס"ד על פי מה שאמר הרב קהילת יעקב ז"ל בשם ספר התמונה תָּיו לשון גבול כמו (במדבר לד, י) 'וְהִתְאַוִּיתֶם' (משלי כג, ג) **'תִּתְאָו' ולכן אות תָּיו היא בסוף אלפא ביתא שהיא גבול לכל האותיות עיין שם. ובזה מובן כאן רמז נכון כי 'תִּירוֹשׁ' כתיב בחול"ם במקום וא"ו ונמצא תִּירוֹשׁ הוא אותיות תָּיו רָשׁ אך אותיות ר"ש אינם מחוברים יחד אלא אות וא"ו מפסיק בתוכם ומבטל משמעותם ואם זכה לעשות גבול בשתיית היין שאינו שותה יותר מן הראוי אז אצלו הוא תִּירוֹשׁ דאותיות תָּיו שהם לשון גבול מחוברים עם אותיות רש ומתבטל משמעות של רָשׁ, אבל המתגרה בו כלומר שאינו עושה גבול בשתייתו אלא שותה יותר מדאי בלי גבול אז יסתלקו אותיות תָּיו שהם לשון גבול מן תִּירוֹשׁ וישאר אותיות רש לבד**

להורות שֶׁנַּעֲשָׂה רָשׁ.

או יובן קרוב לזה דאיתא באותיות דרבי עקיבא תָּיו רומזת לתורה ולכן נרשם על מצחות הצדיקים תָּיו של דיו (שבת נה.) **יעוין שם. ויש שותה כדי להתפקח כמו שאמר 'חַמְרָא וְרֵיחָנִי פַּקְחִין' וכן אמר רבי הבו חמרא לדרדקי כי היכי דלימרו מילי דאורייתא דנכנס יין יצא סוד** (סנהדרין לח.) **הנה זה טוב בודאי ונקרא תְּירוֹשׁ שמחובר תָּיו עם רש ובטל רָשׁ ואם לאו ששותה לשכרה דוקא נעשה רָשׁ שיסתלקו אותיות תָּיו וישאר רָשׁ.**

זָכָה נַעֲשָׂה רֹאשׁ. נראה לי בס"ד וא"ו דתירוש אף על גב דלא כתיב יוצאה בקריאה וְיֵשׁ אֵם לַמִּקְרָא ואם תחלק אות ו' לשני אותיות לעשות אותה אות א' ואות ה' אז תצרף אות ה' עם תי' **דתירוש** ויהיה בידך תיבת **תהי** ותצרף אות א' עם אותיות **ר"ש** דתירוש ויהיה בידך תיבת **רֹאשׁ** הרי כאן תיבות תְּהִי רֹאשׁ נמצא אותיות תְּירוֹשׁ נעשו תְּהִי רֹאשׁ.

או יובן בס"ד **זָכָה** לשתות שיעור בינוני כדי להתפקח בלימוד התורה הרמוז באלף לשון (תהלים נה, יד) 'אֲלוּפִי וּמְיֻדָּעִי' **נַעֲשָׂה רֹאשׁ** שיבא אות א' ויפסיק בין אותיות רש וזהו שנאמר (קהלת ט, יח) 'וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה' רמז לאות א' שמספרו אחד וְחוֹטֶא לשון חסרון.

ומה שאמר **זָכָה מְשַׁמְּחוֹ, לֹא זָכָה מְשַׁמְּמוֹ** נראה דהשותה מעט שהוא שיעור שמחה שמשמח הלב אז דבורו יהיה מעט וזה נרמז בשמחה 'שְׂח מַה' רוצה לומר שְׂח מעט כמו (שמות טז, ז) 'וְנַחְנוּ מָה' שיחתו מועטת מה שאין כן השותה הרבה מרבה דברים ותהיה שיחתו מרובה הרי זה משמעו כי הַמַּרְבֶּה דְּבָרִים מֵבִיא חֵטְא (משנה אבות א, יז).

חַמְרָא וְרֵיחָנִי פַּקְחִין. פירש רש"י 'עשאוני פקח' ומקשים מה בא רש"י ז"ל לחדש בזה? ונראה לי בס"ד דהיה אפשר לפרש דברי רבא קאי על לֹא זָכָה מְשַׁמְּמוֹ ונקיט פַּקְחִין על דרך סגי נהור שרצונו לומר קפחין כדאיתא בשבת (שבת דף קמז:) 'חַמְרָא דִּפְרוֹגְיָתָא, וּמַיָּא דְיוֹמְסִית, קְפִּחוּ עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים מִיִּשְׂרָאֵל' ועל זה קאמר רבא ההנאות של המשכת האדם אחר היין ומיני בשמים מְקַפְּחִין אותו ונקיט פַּקְחִין אות פ' קודם קו"ף על דרך סגי נהור דאלו הם מילות הפוכות כמו כֶּשֶׂב כֶּבֶשׂ שִׁמְלָה שַׂלְמָה וכמו שאמרו מהרש"א ז"ל לעיל (עה:) במאמר אַל תִּקְרֵי 'שָׂטוֹחַ', אֶלָּא 'שָׂחוֹט', עיין שם, וכן כאן במקום קַפְּחִין אמר פַּקְחִין, לכך בא רש"י ז"ל לפרש 'עשאוני פקח' והיינו פַּקְחִין כמשמעו ממש, וקאי על חלוקה ראשונה דאמר זָכָה מְשַׁמְּחוֹ.

דף עז.

מִיכָאֵל, סָרְחָה אֱמָתֶךָ. הא דייחס אותם למיכאל כי הוא שר ישראל בזמן שאין עושין רצונו של מקום ולכן אמר לו גבריאל לדניאל ואין אחד מתחזק עמי כי אם מיכאל שרכם ובאמת אין לישראל שר למעלה ורק בעת שאין עושין רצונו של מקום נקרא מיכאל 'שר ישראל' על דרך שאמרו רבותינו ז"ל (שבת פט:) כשאין עושין רצונו של מקום 'אוֹמֵר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם בָּנֶיךָ חָטְאוּ' שאינו מייחסם אליו ולכן אמר לו **סָרְחָה אֱמָתֶךָ** דמייחס אותם אליו מפני שאין עושין רצונו של מקום וכשעושין רצונו של מקום נקראים עם ה'.

ועדיין צריך להבין למה קראו בשמו עתה, שאמר לו 'מִיכָאֵל' סָרְחָה אֱמָתֶךָ? ונראה לי בס"ד דאמרו רבותינו ז"ל (ילקוט שמעוני משלי רמז) כשאין עושין רצונו של מקום 'נַעֲשֶׂה מָךְ וְרָשׁ' ופירשו המקובלים ז"ל שיסתלקו אותיות אל"י מן מִיכָאֵל ואותיות אל"י מן יִשְׂרָאֵל וישאר כאן **מָךְ** וכאן **רָשׁ**! ובזה פרשו ז"ל פסוק (תהלים כב, ב) 'אֵלִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי' ובזה פרשתי בס"ד בסה"ק 'אַדֶּרֶת אֵלִיָּהוּ' בהפטרת מסעי (ירמיהו ד, א) 'אִם תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל **אֵלַי** תָּשׁוּב' יעוין שם.

ועתה רצה הקב"ה שיתעורר מִיכָאֵל ללמד זכות עליהם, כי עליו נאמר (בסליחות לראש השונה) 'וַיַּעֲמֹד מֵלִיץ טוֹב לְצַדְּקֵנוּ' ועליו נאמר (ישעיה סג, ט) 'וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם' יען כי עת צרה היא והיתה מדת הדין גוברת ח"ו לכך הזכירו בשמו לתת לו כח כלומר אתה עודך מִיכָאֵל שלום בשמך ולא נעשית מָךְ ויש בך כח ללמד זכות עליהם!

והנה באמת הקב"ה רצה שילמד זכות כמו שאמר משה רבינו ע"ה (שמות לב, יג) 'זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ, וגם עוד טען בשביל חלול השם (שמות לב, יב) לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם וכו' אך מיכאל לא השיב בדברים אלו אלא אמר **דַּיָּם לַטּוֹבִים שֶׁבָּהֶם** ואין זה מספיק כנגד מדת הדין יען כי הן אמת שהיה בהם טובים וצדיקים אך גם הם יהיו נתפסים מחמת שלא מיחו! מה עשה הקב"ה אמר לגבריאל שיביא גחלי אש מבינות הכרובים שהוא מקום כסא הכבוד ששם נרשמים האבות זיע"א בארבעה רגלי הכסא כדי שיתעורר זכות לישראל מצד האבות כאשר טען משה רבינו ע"ה, ואז באלה הגחלים לא ישרף אלא בית המקדש ויהיו ישראל ניצולים וכאשר היה אחר כך.

ונראה לי בס"ד שאמר לו מִיכָאֵל סָרְחָה אֱמָתֶךָ ראשי תיבות סמ"א הם אותיות סמ"א שבשם פלוני שגברו על ידי החטא וסופי תיבות 'כלה' שראוי להיות להם כליה, ורמז לו בקריאת שמו אתה ששמך **מִיכָאֵל** [101] שהוא מספר ק"א אתה תוכל להכניע אותיות **סמ"א** [101] דפלוני שמספרם ק"א.

אִי לָא עָבַדְתְּ לָא עָבַדְתְּ וכו'.. מקשים אי לא עבד מי ניחא והא צריך לענשו על זה? ועוד מה שאמר לו 'וְאִי עָבַדְתְּ כְּדְפָקְדוּךְ' מה שייך לשון ספק בזה דודאי לא עבד כמו שנצטווה דהא לא לקח הגחלים בידו. ועוד מה שאמר 'אֵין מְשִׁיבִין עַל הַקַּלְקָלָה' אמאי לא הוכיחוהו בזה מתחילת דבר?

ונראה לי בס"ד הכונה אי לא עבדת לגמרי לא חל עליך עונש כזה דאין כאן אלא רק ביטול מצוות עשה שצוהו השם יתברך לעשות ולא עשה ואין מענישין על ביטול מצוות עשה כמו שאמר רב קטינא לאליהו זכור לטוב 'ומי ענשיתו אעשה' (מנחות מא.) ואי עבדת לקיים העשה של הצווי אבעי לך לקיים בשלימות שתהיה אתה לוקח הגחלים ולא יתנו לך הכרובים.

ואם תאמר שתי מצות חלוקות הם האחת לקיחת הגחלים והשנית זריקתם על העיר ואתה קיימת מצוה אחת מהם בשלימות והיא מצות זריקת הגחלים, ועל זאת המצוה של זריקת הגחלים אמרת 'עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָנִי' הנה בזה תיקשי לך למה באת להשיב על הקלקלה שהיא זריקת הגחלים, דבלאו הכי אפשר לפרש דבריך שאמרת עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָנִי על לקיחת הגחלים בלבד כי בזו לבדה ליכא קלקלה ואמרת עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָנִי דלקיחה על ידי שליח חשיבה לקיחה ממש, אך עתה שנבא לפרש דבריך עשיתי וכו' על זריקת הגחלים בלבד, אם כן תיקשי לך וְכִי לֵית לְךָ דְּאֵין מְשִׁיבִין עַל הַקַּלְקָלָה? דזריקת הגחלים היא קלקלה ואין צריך להשיב על זאת.

(תהלים קכז, ב) "כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שֵׁנָא".. **אֵלּוּ נְשׁוֹתֵיהֶן שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, שֶׁמְּנַדְּדוֹת שֵׁנָה מֵעֵינֵיהֶן בָּעוֹלָם הַזֶּה וְזוֹכוֹת לְחַיֵּי עוֹלָם הַבָּא. יש להקשות היכא נרמזו כאן הנשים? ונראה לי בס"ד דנרמזו בתיבת יְדִידוֹ דהאשה שורשה בה"א אחרונה שבשם הוי"ה שיש לה שתי צורות צורת ד"ו וצורת ד"י, כמו שאמר רבינו האר"י ז"ל בביאור הֵא לַחְמָא עַנְיָא דִי אֲכָלוּ אַבְהָתָנָא וזהו 'יְדִידוֹ' ד"י וד"י.**

או יובן מפיק להו מתיבת כֵּן שהוא לשון כְּיוֹר וְכַנּוֹ שהאשה היא כר וכן לבעלה ואלו הנשים שהם כן לבעליהם יתן להם שכר נדנוד שינה. ונרמז נדנוד זה בשביל התורה דכתב שֵׁנָא באלף ולא בה"א לרמוז דנדנוד זה הוא בשביל לימוד התורה שלומדין בעליהם ואלף לשון לימוד כמו (תהלים נה, יד) 'אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי', (איוב לג, לג) 'וַאֲאַלֶּפְךָ חָכְמָה'.

רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם! אִם יִהְיוּ כָּל חַכְמֵי עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים בְּכַף מֹאזְנַיִם, וְדָנִיֵּאל אִישׁ חֲמוּדוֹת בְּכַף שְׁנִיָּה, [לֹא נִמְצָא] מַכְרִיעַ אֶת כֻּלָּם? [עז.]

נראה לי בס"ד חכמי אומות העולם קאי על שבעים שרים שהם בעשיה והשגת דניאל

ע"ה היתה בעשיה, כמו שאמר רבינו ז"ל בספר הליקוטים בשמואל, דניאל ראה עתיק יומין מה שלא ראה משה רבינו ע"ה ואיך יהי' דבר זה, אלא מה שהשיג דניאל הוא עתיק דעשיה לפי שבכל עולמות דאבי"ע [אצילות,בריאה,יצירה, עשיה] **יש עשר ספירות, וכן דָּנִיֵּאל** [95] **עולה א"ל אדנ"י** [96] **וזה השם הוא בעשיה וכו', עיין שם. ולכן נקיט כנגד השבעים שרים דָּנִיֵּאל אִישׁ חֲמוּדוֹת בְּכַף שְׁנִיָּה שגם הוא השגתו היתה בעשר ספירות דעשיה שהשיג גם הכתר הנקרא עתיק יומין והוא בְּכַף שְׁנִיָּה דזה לעומת זה עשה האלקים. ונראה לי קראו דָּנִיֵּאל אִישׁ חֲמוּדוֹת ראשי תיבות אֶחָד שהוא מסטרא דקדושה שהוא רשות היחיד, גם השיג הכתר אשר שם הוא אחד.**

ומה שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: מִי הוּא זֶה שֶׁמְּלַמֵּד זְכוּת עַל בָּנַי? אמר כן בדרך חיבה לחבבו על זאת, וגם להודיע לבית דין של מעלה שיש בדבריו סיפוק לזכות את ישראל וגם כדי שיקרא את ישראל בשם 'בָּנַי' ודו"ק.

אָמַר עַוִּי עַוִּי וְלָא אַשְׁגְּחוּ בֵּיהּ. עיין מה שאמר בעל עין יעקב מי זה שאמר עַוִּי. ונראה לי בס"ד 'עַוִּי' **ו"י ע'** כי החכמים הם עין ימין ושאר ישראל עין שמאל ולכן אמר ו"י עי"ן כנגד שליטתו על חכמים שהם עין ימין ו"י ע' ובעד שליטתו על ישראל שהם עין שמאל גם כן אמר ו"י עי"ן.

ומה שאמר **אַשְׁכְּחֵיהּ דַּהֲוָה נָקִיט פִּיתְקָא בִּידֵיהּ דְּדַבִּיאֵל** וכו' דבר זה ידוע שאין דברים אלו כפשטן דלא היה פתקא ממש ולא חתימה ממש ולא בליעה ומחיקה ממש אלא אלו דברי משל הם להלביש בזה דברים נסתרים הנעשים למעלה. ודרך כלל נאמר דכל תגבורת שיהיה לשר משרי אומות העולם הוא על ידי איזה ניצוץ קדוש אשר יתפשט בקרבו, וכפי גודל אותו הניצוץ כן יגדל כוחו של אותו השר, והפתקא רמז אל הניצוץ ההוא, והכתיבה רמז על אחיזת כוחות השר באותו הניצוץ הקדוש, והחתימה רמז על כח חיזוק יותר שיהיה לו באחיזתו שבזה יהיה לו מדרגה של חיזוק יותר מכח הרמוז בכתיבה, והבליעה רמז על התעלמות הניצוץ ההוא והמחיקה רמז על רפיון וחלישות כח אחיזת השר באותו ניצוץ. והבן בדברים שכתבנו בקיצור נמרץ.

מַנְעֵי עַצְמָךְ מֵחֵטְא, כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ רַגְלַיִךְ לִידֵי יְחוּף. נראה לי בס"ד הכונה שלא תחטאי ואז לא יהיה מיתה שלא בזמנה ותצטרכי לילך יחף באבלות דאבל אסור בנעילת הסנדל, וּמְנְעֵי לְשׁוֹנֵךְ מִדְּבָרִים בְּטֵלִים שלא תצטרכי לתעניות שתצמאי בהם למים.

דף עז:

מַעְיָן הַיּוֹצֵא מִבֵּית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים, בְּתְחִלָּה דּוֹמֶה כְּמִין קַרְנֵי חֲגָבִים. נראה לי רמז לדבר (יחזקאל יז, ה) 'קָח עַל מַיִם רַבִּים' **קָח** ראשי תיבות קַרְנֵי חֲגָבִים יהיו התחילה למים שסופם להיות רבים.

ומה שהיה התחילתם בדמיון **קַרְנֵי חֲגָבִים**, נראה לי בס"ד על פי מה שאמרו בגמרא דשבת (שבת קי:) אמר שמואל האי מאן דבעי לסמות את החגב יעקור קרניו מפני שמאור עיניו תלוי בקרניו, עיין שם. ולכן מים אלו שהם מחכמים ומאירים עיני השכל כמו שאמרו בזוהר הקדוש תחילתם דומין כקרני חגבים שבהם תלוי מאור עין החושית כי באלו תלוי אור עין השכלית.

ומה שנעשה אחר כך **כְּחוּט שֶׁל שְׁתִי** ואחר כך **כְּחוּט שֶׁל עֵרֶב**, נראה לי בס"ד דהשתי רמז לנקבה והערב לזכר דכמו השתי מקבל הערב הנכנס בו ומתחברים יחד כן הנקבה מקבלת הזכר וכמו שאמרו בגמרא דעבודה זרה דף ט"ז גבי רבי אלעזר בן פרטא דאמרו ליה הי דשתיא והי דערבא ואתרחיש ליה ניסא וכו' יעוין שם. ולכן כאן דומה לחוט של שתי ואחריו הערב רמז שמים אלו פותחים פה עקרות שהנקבה מקבלת זרע הזכר ומתעברת ממנו.

נמצא חמש חלוקות יהיה במים ההם קַרְנֵי חֲגָבִים וְחוּט שֶׁל שְׁתִי וְחוּט שֶׁל עֵרֶב וּפֵּה קָטָן וְנַחַל, רמז להשגתם בתורה שנקראת מים בארבעה חלקים של פרד"ס [פשט, רמז, דרש, סוד] וגם בפלפול שנאמר בו קב"ה חדי בפלפולא שאינו יוצא ממנו נפקותא להלכתא. גם רמז לחלק החמשי שהוא פנימיות הסוד שכתב רבינו מהרח"ו [מורנו הרב רבי חיים ויטאל] ז"ל בביאור ברייתא ד'כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה לִשְׁמָהּ' (משנה אבות ו, א) שהוא לשם חמשה חלקים עיין שם. ולכן 'מַיִם' [90] הם מספר חמשה פעמים חַי [18×5=90] כנגד חמשה חלקים הנזכר שהם עץ חיים וראשי תיבות חמשה חלוקות הנזכר שפ"ע ח"ן שהוא ראשי תיבות **שְׁתִי פֵּה עֵרֶב חֲגָבִים נַחַל** כי בתורה כתיב (משלי ה, יט) 'אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת חֵן' וכן אמר (משלי א, ט) 'כִּי לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ'.

כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ לְפֶתַח בֵּית דָּוִד, נַעֲשָׂה כְּנַחַל שׁוֹטֵף, שֶׁבּוֹ רוֹחֲצִין זָבִין וְזָבוֹת, נִדּוֹת וְיוֹלְדוֹת. אף על גב שהוא נַחַל שׁוֹטֵף וסכנה לרחוץ בו הם מושכין ממנו מים לבריכות ומקוואות ורוחצין בהם ואף על גב דנידות שכיחי טפי מזבות וזבות טפי מיולדות נקיט התנא הזכרים ברישא וכיון דנקיט זבין נקיט זבות בהדייהו משום דחד טומאה נינהו.

כְּתִיב הָכָא (ישעיה לג, כא) 'בַּל תֵּלֵךְ בּוֹ אֳנִי שַׁיִט' **וּכְתִיב הָתָם**: (איוב א, ז) '**מְשׁוּט בָּאָרֶץ**' וְכוּ'. נראה לי בלאו דרשה של 'מְשׁוּט בָּאָרֶץ' יש לרמוז זה בגופיה דקרא והוא 'אֳנִי שַׁיִט'

אותיות 'אִיֵּי שָׁטָן' וידוע איי הוא רוצה לומר מחוז כמו שכתב השרש ז"ל ומלאך המות הוא מחוז של השטן. או איי מלשון (קהלת י, טז) 'אִי לָךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נָעַר' שפירושו אוֹי וזהו אוֹי שָׁטָן שהוא מלאך המות אין לו רשות לעבור שם.

דף פג:

אָמְרוּ לֵיהּ: מַה שְּׁמָךְ? אָמַר לְהוּ: 'כִּידּוֹר'. אָמַר: שְׁמַע מִינָּהּ: אָדָם רָשָׁע הוּא, דִּכְתִיב: "כִּי דּוֹר תַּהְפֻּכוֹת הֵמָּה". קשה אם כן איך נכנס לביתו כיון דבדק בשמא דהא לא רצו ליכנס בבית גברא דשמיה 'בָּלָה'?

ונראה לי בס"ד דרבי מאיר הוכרח ליכנס עמהם דאם לא נכנס מוכרח שישאלוהו הטעם ויהיה מוכרח להשיב הטעם ואינו רוצה להוציא מפיו דבר להחזיקו ברשע ולכך הוכרח ליכנס עמהם.

אי נמי מאת ה' היה הדבר שלא יבדוק בשמו קודם כניסתו אלא אחר כך וכיון שנכנס קשה לצאת ולברוח משם והוא כבר עשה תיקון להמעות להטמינם בבית הקברות והא דהטמינם שם מפני שאין שם אדם עובר כדי שיראהו מרחוק שהוא מטמין דבר.

אִיתְחֲזֵי לֵיהּ אֲבוּהָ בְּחֶלְמָא. נראה כח הטומאה שבמקום הקבר נראה לו בחלום בדמות אביו ומן השמים נתגלגל הדבר הזה כדי לעורר את רבי יהודה ורבי יוסי להיות בדקי בשמא כרבי מאיר. והא דאתא לקמיה דרבי מאיר ולא קמיה רבי יהודה ורבי יוסי חדא שראה שהוא גדול שבהם מסב בראש ונכנס ויוצא בראש ועוד כיון דהם הפקידו כיסם אצלו והוא רוצה לכפור בו לא רצה לדבר עמהם בענין כיס ולא להזכיר שם כיס בפניהם. או יתכן חשב שמא רבי מאיר הטמין כיסו שם לכך סיפר לו החלום ויביט בפניו אם ראה איזה שינוי בפניו וסימן של פחד ילך ויחפור ויוציאו בשבת כי לא חש פן יקדים רבי מאיר בשבת לחפור ולהוציא הכיס אך רבי מאיר חכם גדול והרגיש בזה ונתאמץ שלא יהיה לו שום שינוי בפניו וסימן של פחד ומורא בדברו עמו ואז זה נכנסו דברים אלו בלבו ולא הלך.

מַשְׁכּוּהָ וְעַיְּילוּהוּ לַחֲנוּתָא. נראה הוא הקדים לצאת מביתו בבוקר השכם קודם תפלה שלא רצה שיתבעו אותו בעודם בביתו ויכפור, והם הלכו לשוק לתבעו וכיון שכפר לא האריכו עמו בדין ודברים אלא שתקו כי חשבו להביאו לחנות של יין לשכרו אולי אחר שישתכר יוציא מפיו איזה דברים שיהיו בידם לסימן, ברם אחר ששתה ב' ושלש כוסות והיה מקנח שפמו אחר שתיה נראו ב' ושלש עדשים שהיו טמונים בפנים בין שערות שפמו כי על ידי קנוח יתפזרו השערות אנה ואנה ואז לקחו מהם סימן לאשתו, והסימן

היה חזק אצל אשתו כי הוא כיון שרצה לצאת בבוקר השכם קודם זריחת השמש הוכרח לומר לאשתו בחצות לילה שתמהר לבשל לו עדשים כדי שיאכל בחושך בעמוד השחר ולכן שום אדם לא ראהו אוכל עדשים מאחר שהיתה אכילתו בסוף הלילה ואין איש נכנס ויוצא ואיך ידעו שאכל עדשים והם דנו בדעתם שהעדשים אכל בעוד לילה מאחר שיצא מהר ולכן אמרו לאשתו סימן שאכלו עדשים באשמורת הבוקר ובזה נתחזק אצלה הסימן וסמכה עליו למסור הכיסים בידם, ואחר כך אָזַל וְקָטְלָה לְאִתְתֵיהּ כי עבירה גוררת עבירה.

ובודאי אין דבר זה נחשב בכלל מה שאמר צמח צדק בתשובה סימן וא"ו בשם באר שבע ומהרי"ו ז"ל ועיין פתח עינים על סנהדרין דף צ"ה מה שאמר בשם נודע ביהודה ז"ל.

דף פה.

נִשְׁאֲלָה שְׁאֵלָה זוֹ לִפְנֵיהֶם: מִנַּיִן לְפִקּוּחַ נֶפֶשׁ, שֶׁדּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת?. הרואה יראה שבעה עמודי עולם כל אחד הביא ראיה דפקוח נפש דוחה שבת ולכן הזריז הרי זה משובח מכח שבעה טעמים ההם והמתעצל בדבר שחושש בשביל חלול שבת, נמצא הוא חכם בעיניו יותר משבעה חכמים גדולים אלו!

ובזה יובן רמז הכתוב במשלי (משלי כו, טז) 'חָכָם עָצֵל בְּעֵינָיו מִשִּׁבְעָה מְשִׁיבֵי טָעַם'. ובזה יובן (משלי ט, א) 'חָכְמוֹת בָּנְתָה בֵיתָהּ חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה' בֵּיתָהּ זה הגוף שקראו קהלת בשם בית נבנה ונעשה לו קיום בשבת ועל זה חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה טעמים משבעה עמודי עולם.

ונראה לי לפי שהשבת הוא יום שביעי נתגלגל היתר שלו בשבעה ראיות וטעמים. ומה שאמר כאן **לֵוִי הַסַּנְדָּר** נראה לי מלאכתו היתה כמו רב דהוה פסיק סדרא קמיה דרבי לקמן בסוף מכלתין.

דף פה:

לְכוּלְהוּ אִית לְהוּ פִּירְכָא, בַּר מִדִּשְׁמוּאֵל, דְּלֵית לֵיהּ פִּירְכָא. הקשה הרב פתח עינים ז"ל והא אמרו (ויקרא יח ה) 'וָחַי בָּהֶם' לעולם הבא וכן תרגם אונקלוס[וְיֵחֵי בְּהוֹן לְחַיֵּי עָלְמָא] ולפי זה גם לשמואל איכא פירכא? עיין שם.

ונראה לי בס"ד דשמואל דקאמר 'אִי הֲוָאִי הָתָם' קאי על קיבוץ אותם התנאים שהיו מהלכין בדרך יחד ונשאלה שאלה זו לפניהם דכולהו לא אמרו מלתייהו מדרשא אלא מקל וחומר וידוע דקל וחומר אי אית ליה פרכא איפרך אבל הדרשא לית לה פרכא וכמו

שאמרו בגמרא (תענית ה:) וכי בכדי חנטו חנטייא וכו' אמר לו מקרא אני דורש ולזה אמר כאן לכולהו תנאי שהיו במעמד אחד להשיב על שאלה זו אית להו פרכא כיון דילפי בקל וחומר לבר מדשמואל דמפיק מדרשא לית לה פרכא דאם תאמר אני דורש הכתוב באופן אחר אמינא לך מאי חזית דדרשת הכי תדרוש הכי, ואף על גב דאיכא עוד חכמים דילפי מדרשא בשאלה זו שבח להא דשמואל ולא חש לקושית הרב ז"ל לומר ד'חַי בָּהֶם' לעולם הבא משום דפשטיה דקרא לאו הכי הוא.

לִפְנֵי מִי אַתֶּם מִטַּהֲרִין. נראה לי בס"ד תשובה שלימה היא במעשה ודבור ומחשבה ובשלשתם יעשה מאהבה הרי ג' פעמים אַהֲבָה [13] מספר טל [139] וקודם אותיות **מִי** יש אותיות **טל** וזהו שאמר לִפְנֵי מִי אַתֶּם מִטַּהֲרִין? רוצה לומר טהרתכם שלימה בג' פעמים אַהֲבָה שהם מספר טל הרמוזים קודם אותיות מִי.

דף פו.

אִי־אֶפְשָׁר לוֹמַר "וְנַקֵּה", **שֶׁכְּבָר נֶאֱמַר**: (שמות לד, ז) "**לֹא יְנַקֶּה**". הקשה הרי"ף ז"ל איך אומר שכבר נאמר 'לֹא יְנַקֶּה' והלא מה שאמר 'לֹא יְנַקֶּה' הוא אחר 'וְנַקֵּה'? עיין שם.

ונראה לי בס"ד דקאי עלן דאמרינן י"ג מידות בבקשת רחמים דכן אמרו רבותינו ז"ל (ראש השנה יז:) ברית כרותה לי"ג מדות שאין חוזרין ריקם ואמר הקב"ה למשה רבינו ע"ה כל זמן שישראל אומרים לפני כסדר הזה אני עונה אותם ואם כן הכונה כך, אי אפשר לומר 'וְנַקֵּה' בלבד בבקשת רחמים דהיינו לסיים כאן שכבר נאמר בתורה אחר זה 'לֹא יְנַקֶּה' דנראה שהם המשך אחד על דרך מה שנאמר (שמות ה, כג) 'וְהַצֵּל לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמֶּךָ' שאין מאמר 'לֹא יְנַקֶּה' דבר אחר בפני עצמו אלא דבוק עם 'וְנַקֵּה', ואי אפשר לנו לומר בבקשת רחמים גם תיבות לא ינקה שכבר בבקשת רחמים של משה רבינו ע"ה אמר 'וְנַקֵּה' בלבד שסיים כאן, ותיבות אלו אף על פי שכתבם בתורה אחר תיבת 'וְנַקֵּה' לא אמר אותם בבקשת רחמים הא כיצד, אלא מוכרחים אנחנו ליישב הכתוב מה שנאמר 'לֹא יְנַקֶּה' אין אלו התיבות דבוקים עם 'וְנַקֵּה' על דרך מה שנאמר 'וְהַצֵּל לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמֶּךָ' אלא 'וְנַקֵּה' ענין לחוד שמדבר על השבים ואומרו 'לֹא יְנַקֶּה' ענין לחוד שמדבר על אותם שאינם שבים דאחר שאמר ונקה לשבים חזר ואמר מלתא אחריתי 'לֹא יְנַקֶּה' לאינם שבים ואינם דבוקים זה בזה כמו שנאמר 'וְהַצֵּל לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמֶּךָ' שהם דבר אחד ולכן אנחנו בבקשת רחמים נוכל לסיים בתיבת 'וְנַקֵּה' ואין צורך לומר גם לא ינקה דזה מלתא באפי נפשה היא.

ודע דאף על גב דאם אינם שבין פשיטא ד'לֹא יְנַקֶּה' ולמאי אצטריך לומר 'לֹא יְנַקֶּה' נראה

דבא ללמד אם היה העולם חציו חייב וחציו זכאי וזה עשה עבירה והכריעו לכף חובה דודאי עונו חמור מאה פעמים על מה שהוא, ואחר כך הוסיף אדם מצות והכריע לכף זכות דבטלה הגרמא הרעה של זה עם כל זה אם לא שב על עונו לא ינקה לו עונש שראוי לו בשביל הגרמא אף על פי שעתה בטל ההיזק שלה.

עָבַר אָדָם עַל מִצְוַת לֹא תַּעֲשֶׂה וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה, תְּשׁוּבָה תּוֹלָה, וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר. בזה יובן (הושע יא, ז) 'וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי' רוצה לומר תשובה תולה אם לא 'עַל יְקָרְאֻהוּ' עַל ראשי תיבות **על** לאוין אבל על עשין תהיה הכפרה תכף ומיד ואין תשובה תולה.

ונראה לי כל **תּוֹלִין** דנקיט הכא הכונה הוא שאין נמחקים העונות וגם אין מצטרפין עם שאר עונות של העולם שיצטרך להיות בכף הזכיות כנגדם ובזה נתרצה קושית העולם בחלוקה ד'תְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים תּוֹלִין וְיִסּוּרִים מְמָרְקִין' דמה שאמר תּוֹלִין הוא באופן זה.

הֵיכִי דָּמֵי חִלּוּל הַשֵּׁם? **אָמַר רַב**: **כְּגוֹן אֲנָא, דְּשָׁקִילְנָא בִּשְׂרָא מִבֵּי טַבָּחָא, וּלְאַלְתַּר לָא יָהֲיבְנָא דָּמֵי**. נראה בודאי הוא היה נזהר בכך והא דלא אמר כְּגוֹן מַאן דְּשָׁקִיל וכו' משום דבזה משמע דאיירי דבר זה בכל אדם ובאמת בסתם בני אדם ליכא חלול השם בזה דלא יבא הטבח לחשדו בכך כי זה דבר הרגיל אצל העולם אך אמר **כְּגוֹן אֲנָא** כלומר כגון גברא רבא דדמי לי שיבא לידי חשד לומר עליו כיון שהוא אדם גדול רוצה ליקח בלא דמים. וכן מה שאמר רבי יוחנן **כְּגוֹן אֲנָא** דְּאָזְלִינָא אַרְבַּע אַמּוֹת בְּלֹא תְּפִלִּין ודאי היה נזהר אך רוצה לומר אי אזילנא די אמות בלא תפילין יהיה מזה חלול השם.

אַשְׁרֵי אָבִיו, שֶׁלִּמְּדוֹ תּוֹרָה, אַשְׁרֵי רַבּוֹ, שֶׁלִּמְּדוֹ תּוֹרָה. נראה לי נראה לי של אביו קאי על תורה שבכתב שלא ימצא מלמדין בחנם וכיון דאביו נותן השכר נקרא הלימוד על שמו ושל רבו קאי על תורה שבעל פה דימצא מלמדים בחנם ואומרים כַּמָּה יָפִים דְּרָכָיו בדברים שבין אדם למקום, וְכַמָּה מְתֻקָּנִים מַעֲשָׂיו בדברים שבין אדם לחבירו.

גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה שֶׁמְּבִיאָה רְפוּאָה לָעוֹלָם. נראה לי בס"ד התשובה היא ודוי וחרטה ועזיבת החטא במחשבת הלב, וידוע דהמחשבה מכונית בשם אור וצירוף **'אוֹר וּפֶה'** הוא **רְפוּאָה** שהיא 'אוֹר פֶּה' ולכך מְבִיאָה רְפוּאָה לָעוֹלָם. ולגרסת הש"ס דידן דגריס **רְפוּאוֹת** היינו רוצה לומר אות פ"ר דמספר דמנצפ"ך שיתמתקו. וענין הרפואה הוא בירור ניצוצי קדושה מן הדצח"ם [הדומם, צומח, חי, מדבר] שהעולם כלול מזה.

או יובן בס"ד הצדיקים מכונים בשם רָוָה, כמו שכתב הראב"ע [הרבי אברהם בן עזרא] ז"ל בפסוק (דברים כט, יח) 'לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה' עיין שם. ואמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין קיג:)

'רשעים מביאים אף לעולם' לכן על ידי תשובה יתבטל אף ויהיה צירוף **רְפוּאָה** שהוא '**אַף רָוָה**'.

דף פו:

וּמִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן הָכִי וְהָאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה, שֶׁזְּדוֹנָהּ אֶת לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁבַּתּוֹרָה. הקשה הרי"ף וכי בשביל שדוחה לא תעשה לית לן למימר עד ולא עד בכלל? עוד מקשים מאי רבותא דתשובה, והלא כל עשה דוחה לא תעשה?

ונראה לי דמצינו בעל תשובה בהרהור דוקא נקרא צדיק כמו שאמרו בגמרא (קידושין מט:) המקדש על מנת שהוא צדיק גמור מקודשת מספק שמא הרהר בתשובה באותה שעה, אף על גב דידעינן ביה דהוה רשע גמור, וכתבתי בדרשותי בס"ד הטעם, בכל מצוה בעינן מעשה ממש, **ותשובה יועיל בה הרהור להיות צדיק גמור** כדהכא, והיינו כי התשובה היא בבינה, והכונה היא בבינה, לכן פועלת בה הכונה בלבד.

וזהו ענין מחלוקת רבי יוחנן ורבי לוי דרבי לוי סבירא ליה 'מַגַּעַת עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד' שהוא סוד בינה הנקראת 'כִּסֵּא הַכָּבוֹד' כי תשובה בכונת הלב בלבד יש בה כח לעלות למקום הבינה ששם הכונה שבלב, כי בינה היא ליבא, ורבי יוחנן סבירא ליה אין כח בתשובה שהיא בכונה בלבד לעלות עד הבינה, ולהכי מקשי מן רבי יוחנן עצמו דסבירא ליה גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה שֶׁזְּדוֹנָהּ לֹא תַעֲשֶׂה, וקשה מאי רבותא דתשובה והלא כל מצוות עשה דוחה לא תעשה? אלא ודאי דאיירי בתשובה של הרהור בלבד דגם זו דוחה לא תעשה, והיינו טעמא דיש לה כח לעלות לבינה, ואם כן איך יאמר עד ולא עד בכלל, שאינה מגעת עד כסא הכבוד. והנה למאן דאמר דוחה לא תעשה, נראה לי לכך התשובה נקראת 'דֶּלֶת' שהוא ראשי תיבות דוחה **לא תעשה**.

גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה שֶׁמְּבִיאָה גְּאֻלָּה לָעוֹלָם. נראה לי בס"ד בתשובה יהיה יחוד השם שרמוז באות אל"ף שהוא צורת וא"ו ושני יודין ואם תשים א' באותיות 'גּוֹלָה' יהיה צירוף 'גְּאוּלָה' ומאן דאמר שלמד זה מפסוק (ישעיה נו, א) '**שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא**' היינו דריש מִשְׁפָּט וּצְדָקָה במקום אחד על התשובה שהיא מתקבלת על עון ראשון בתורת מִשְׁפָּט, דהיינו בדין, יען כי התשובה מצוות עשה היא ואם לא יחטא איך יקיים מצוה זו? ברם סגי בחדא ולכן בעון שני ואילך אין לו תירוץ ותשובתו תתקבל בתורת צְדָקָה, נמצא אומרו 'שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה' קאי על תשובה שיש בה סוג מִשְׁפָּט על עון ראשון וּצְדָקָה מעון שני ואילך וקאמר קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא.

כָּאן מֵאַהֲבָה, כָּאן מִיִּרְאָה. בזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב (קהלת ט, יח) 'וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה' **אֶחָד** [13] מספר **אַהֲבָה** [13] חוֹטֶא לשון חסרון שחסר אהבה הנה זה מְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה כי באהבה נהפכים עונות לְזְכִיוֹת.

וְלֹא עוֹד אֶלָּא אֶלָּא שֶׁהוֹמָה כְּאִלּוּ בָּנָה מִזְבֵּחַ וְהִקְרִיב עָלָיו קָרְבָּן. נראה לי בס"ד היינו רבותיה דהמקריב קרבן בבית המקדש אינו בונה מזבח וגם אינו מקריב בידו אלא הכהן מקריב על מזבח הבנוי בבית המקדש, אך כאן כאלו בנה המזבח וכאלו הוא מקריב בידו את הקרבן כי **שפתיו שמתודה בהם עושה אותם מזבח**.

הֵיכִי דָּמֵי בַּעַל תְּשׁוּבָה. נראה לי בס"ד הכונה כי תשובה המעלייא היא המהפכת זְדוֹנוֹת לִזְכִיוֹת, נמצא האדם נעשה בעל והתשובה אשה שמוליד ממנה זכיות חדשות כדרך האיש שמוליד מאשתו בנים כן הזכיות נקראים בנים כמו שאמרו רבותינו ז"ל 'אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת נֹחַ נֹחַ' (בראשית ו' ט) תולדותיהם של צדיקים מצות ומעשים טובים, מה שאין כן תשובה הגרועה עושה הזדונות שגגות, אם כן אינה מולדת בנים שיהיה האדם נחשב בעל שלה. ולזה אמר **הֵיכִי דָּמֵי בַּעַל תְּשׁוּבָה**? 'בַּעַל' דייקא שעושה תשובה שמהפכת זדונות לזכיות, שאז הוא נקרא לגבי דידיה בסוג בַּעַל.

או יובן הכונה **הֵיכִי דָּמֵי בַּעַל תְּשׁוּבָה**? ששבחוהו חז"ל (ברכות לד:) באומרם במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד דאז התשובה תתייחס אליו שנקרא 'בַּעַל תְּשׁוּבָה'.

מַחְוִי רַב יְהוּדָה: בְּאוֹתוֹ מָקוֹם, וּבְאוֹתָהּ אִשָּׁה, וּבְאוֹתוֹ פֶּרֶק. יש להקשות הוה ליה למימר 'אָמַר רַב יְהוּדָה' ומאי לשון 'מַחְוִי'?

ונראה לי דשאלה זו שנשאלה בבית המדרש לא השיב להם רב יהודה לשון זה 'בְּאוֹתוֹ מָקוֹם וּבְאוֹתָהּ אִשָּׁה וּבְאוֹתוֹ פֶּרֶק' אלא אחוי על בעל תשובה אחד שהיה בדורם או קודם דורם שאמר כגון תשובה של פלוני, ורבנן ידעי דתשובה של אותו אדם היתה באותו מקום באותה אשה באותו פרק. **אי נמי** רב יהודא השיב בפירוש דברים אלו אך אחוי באצבעו על חיצון ואמצע ופנימי להודיע להם הטעם שצריך להיות בשלשה חלוקות אלו מקום ואשה ופרק כדי לדחות כח הטומאה הדבק בו מחלק חיצון ואמצע ופנימי שבו.

והנה לדברי רב יהודה דבעינן אותו מקום ואותה אשה ואותו פרק בזה מובן הטעם דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן 'גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה שֶׁמַּאֲרֶכֶת יָמָיו וּשְׁנוֹתָיו שֶׁל אָדָם' דצריך להאריך יָמָיו עד שיתגלגל ויזדמן לפניו אותו מקום ואותה אשה ואותו פרק.

ואכתוב כאן מעשה נפלאה לקיים דברי חז"ל והוא תלמיד אחד בחור היה שקדן בתורה וירא שמים ולומד בישיבה לפני רב אחד גדול בחכמה ומעשים, וזה הבחור לא היה

פוסק לימודו יום אחד, אך נזדמן יום אחד שידע התלמיד שהרב לא יבא יום זה לישיבה, על כן הלך התלמיד בבוקר חוץ לעיר לטייל ונכנס לפרדס אחד גדול ומפואר מאד לטייל שם ובאמצע הפרדס היה באר מים גדול ורחב עשר אמות על י' אמות ועומקו עשרים אמה ומוקף סביביו אילנות יפים והדורים ומיני בשמים ועל שפתו מתוקן אצטבא מקום רחב מושב בני אדם לישב שם לרחוץ ולהתענג.

והתלמיד היה יפה תואר ויפה מראה ואחר שישב שם על האצטבא אשר על שפת הבאר לנוח נזדמנה לו אשה זונה שגם היא היתה יפה הרבה שהיתה מטיילת בתוך הפרדס וראתה אותו מבין האילנות וחשקה בו ותגש איליו ותעשה לפניו געגועין של פתוי עד שהכניסה בו יצר הרע ושכב עמה על אותה אצטבא אשר על שפת הבאר ההוא, ואחר שעשה מעשה תכף ומיד נתחרט חרטה גדולה ויקום בבהלה ויחזור לביתו ולא אכל כלום כל היום וכל הלילה והיה בוכה ומתאבל על המעשה אשר עשה ויועץ בלבו מה לעשות תיקון והוא היה חכם ופתח ספרי הקודש שמדברים בתיקון עונות, וימצא שם סדר תיקון על סך ימים של תעניות ועוד סיגופים, אך הוא לא נשתככה דעתו בכל אופנים וסדרים של תיקון שמצא בספרים!

וסוף דבר הסכים בדעתו רק בזאת יושלם תיקון שלו, והוא שילך למחר בבוקר במקום אשר שכב שם עם הזונה ויקרא תחילה קריאת שמע ואחר כך ישליך עצמו לתוך הבאר העמוק ההוא וימות שם כי הנופל שם ואין אדם רואהו אי אפשר שיוכל לעלות, ואמר בדעתו רק בזאת יכופר עונו ויושלם תיקון נפשו, ונשתככה דעתו בזה האופן והיה מצפה לאור היום לילך שם ולעשות דבר זה בנפשו בשמחה רבה וברצון לב, וכן עשה הלך אחר תפלת שחרית בבוקר בשמחה וזריזות לאותו פרדס, ועמד על האצטבא אשר על שפת הבאר ששם שכב עם הזונה אתמול לעת כזאת, והתחיל לקרא קריאת שמע בשמחה כדי שישליך עצמו אחר קריאת שמע, והנה נזדמן שאותה הזונה של אתמול באה גם כן אותו היום לאותו פרדס ותרא אותו והוא בסוף קריאת שמע אשר הגיע הרגע להפיל עצמו באה הזונה וחבקתו מאחוריו ותנשקהו ותאמר לו לבי הרגיש שאתה עתה בפרדס הזה ורצתי ובאתי לכאן להתעלס עמך כיום אתמול!

וזה התלמיד נבהל על הדבר הזה ויצטער מאד על אשר נזדמנה זו לפניו, ולא נעשית מחשבתו אשר חשב כי עתה לא יוכל להפיל עצמו שאם יפול תצעק הזונה וירדו אומנים השטים במים ויוציאוהו תכף לכן הוכרח לצאת מן הפרדס ויניח זה ליום מחר שיקדים לבא בחשך בעלות השחר, והזונה עודנה מחבקתו ויאמר לה תעזבי אותי עתה כי לא אוכל לעשות דבר עתה שאני נחפז ללילך לביתי בשביל עסק נחוץ שיש לי, ותשבע בחיי

אביה הנבל שלא תעזבהו עד שישכב עמה כיום אתמול ובראותו כי העיזה פניה ואינה מתפייסת בדברים והתחילה לעשות לו מיני שעשוע למשוך לבו לדבר זימה נשמט ממנה בחזקה ורץ וברח ולא רצה לשכב עמה להיות אצלה ויצא מן הפרדס ולא הלך לביתו ולא אכל כלום אלא בא לישיבה ויסכים בדעתו למחר יעשה מה שחשב מחמת שיקדים לבא לפרדס קודם זריחת השמש ורק נצטער הרבה מאד על אשר נתאחר הדבר הזה ליום מחר, ומה דבני ובני עבר שתי שעות מעת שהתחיל ראש הישיבה ללמוד עם התלמידים באותו היום.

והנה אחר שהתחיל הרב בלימוד עם התלמידים בעודו יושב והגמרא בידו נתנמנם וראה בחלום שהוא היה עומד בארמון אחד גבוה מאד, וירא מרחוק את התלמיד ההוא עומד בבקעה אחת סמוך לבור אחד, והנה יצא נחש אחד מן הבור אורכו ד' אמות ורחבו אמה ויש לו שלשה ראשים, והנחש ההוא בא לקראת התלמיד לבלעו ונבהל התלמיד ממנו והרב רואה מן הארמון שהתלמיד ההוא הוציא סכין מחיקו להרוג עצמו קודם שיקרב הנחש לבלעו, וירא כאשר בא לתחוב הסכין בבטנו נשמטה הסכין מידו וחזרה לאחור ותבא בראש הגדול של אותו הנחש ותהרגהו ויצא ממנו דם כנחל שוטף ויתפלא הרב על המראה איך הסכין נשמטה מאיליה מיד התלמיד ונזרקה בראש הנחש ותהרגהו, והתפלא עוד איך הסכין היתה קטנה ואין בה שיעור להרוג נחש גדול כזה, וראה שהתלמיד אחר כן נשא עיניו לשמים להודות ולהלל להשם יתברך על הנס הזה, וכל זה היה רואה הרב מרחוק בעומדו בארמון ואחר כך הקיץ הרב והנה חלום הוא!

ויתפלא הרב על החלום ולא ידע מה לפרש בו, אך הבין שהתלמיד היה עומד בצרה גדולה ועשה לו הקב"ה נס וניצול, ויקרא הרב למשרת ויאמר לו שילך לבית התלמיד לשאל עליו למה לא בא היום לישיבה, והנה המשרת יוצא והתלמיד בא ונכנס לחדר רבו ששם הישיבה וראה הרב עמוד דק של אור זקוף למעלה מראש התלמיד וכל התלמידים לא ראו זאת, ואחר שישב התלמיד במקומו שאלו הרב היכן היית עד עתה ביום זה ויאמר הלכתי לטייל בפרדס פלוני, אמר לו מה היום מיומים ומימיך לא בטלת קביעות לימוד הישיבה כדי לטייל על כן גוזר אני עליך שתגיד לי מה שקרה לך, כי חלום טוב חלמתי עתה בשבילך ולא אגיד לך אלא עד שאתה תגיד לי מה שקרה לך ולא תכחד ממני מאומה!

והתחיל התלמיד לבכות, ויאמר אֶת חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם, כי אתמול אשר אתה לא באת בו לישיבה הלכתי לטייל בפרדס פלוני וכך וכך קרה לי, ובלילה הסכמתי לעשות תיקון לעצמי כך וכך והלכתי היום בבוקר לאותו פרדס לעשות וכך וכך קרה לי, ולא

יכולתי לעשות מה שגמרתי בלבי, והנחתי דבר זה עד למחר, כי לא תנוח דעתי בתיקון שלי אלא רק באופן זה דוקא ואני הגדתי לאדוני הכל, על כן תמהר להגיד לי החלום הטוב כאשר הבטחתני. ויקם הרב וישקהו על ראשו, ויאמר לו לא תבכה עוד ולא תעשה רעה בעצמך כאשר אתה חושב כי כבר 'סָר עֲוֹנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר' (ישעיה ו, ז) שנשלם התיקון שלך ביום זה יען כך וכך ראיתי עתה בחלומי, ופירוש החלום הוא מובן כי אותה המחשבה אשר חשבת להמית עצמך בשביל תיקון נפשך עלתה לרצון לפני הקב"ה, אך הקב"ה אינו חפץ במיתת האדם, ולכך זכות התורה שאתה לומד וזכות אותה המחשבה שהסכמת בדעתך למסור עצמך למיתה בשביל תיקון נפשך הגינה שנשלם תיקון שלך באופן זה הנעשה היום, כי מן השמים נגזר על השטן לעורר לב אותה זונה שתבא גם היא היום הזה בבוקר לאותו פרדס והיצר הרע שהוא נחש הקדמוני אשר פיתה אותך אתמול והכשילך באותה זונה חזר ונכנס בה בזה היום ובאה להכשילך עוד הפעם, וזהו הנחש שראיתי בחלומי, ואתה ברוך ה' נלחמת היום הזה עם יצר הרע הוא הנחש 'בְּאוֹתוֹ מָקוֹם וּבְאוֹתָהּ אִשָּׁה וּבְאוֹתוֹ פֶּרֶק' ולא יכול לך אלא אף על פי שחבקה ונשקה אותך ועשתה דברים המושכים לזימה אתה נתגברת ונשמטת מידה וברחת ממנה ועזבת אותה ואז אותה המחשבה אשר חשבת למסור עצמך למיתה בשביל תיקון נפשך נהפכה אל האויב שהרגה את הנחש הוא היצר הרע 'בְּאוֹתוֹ מָקוֹם בְּאוֹתוֹ פֶּרֶק וּבְאוֹתָהּ אִשָּׁה וזה הכח של המחשבה שלך הוא הסכין אשר ראיתי בחלומי שנשמטה מידך ונזרקה בראש הנחש והרגתו ועתה כבר מת אותו המשחית הנעשה מביאה אסורה של אתמול ונהפכה לך העבירה ההיא לזכות, ומי יודע כמה וכמה מתוקן לך בגן עדן בעבור הדבר הזה! והעד על זאת הוא העמוד של אור אשר ראיתי עתה זקוף למעלה מראשך ומן השמים הפילו על עיני עתה חבלי שינה ותנומה שלא בעיתם כדי להראות לי החלום הזה להגיד לך שלא תעשה עוד נזק בעצמך כ סָר עֲוֹנֶךָ ונשלם תיקון נפשך אשריך ואשרי חלקיך! וישמח התלמיד בדברי הרב והאמין בעצמו שנתקן עונו ונתרצה לפני המקום ב"ה עד כאן.

ומזו המעשה יבין האדם כמה גדולים דברי חכמים דְּמַחְוִי רַב יְהוּדָה הֵיכִי דָּמֵי בַּעַל תְּשׁוּבָה אֲמַתְּיָ? בְּאוֹתוֹ מָקוֹם וּבְאוֹתָהּ אִשָּׁה וּבְאוֹתוֹ פֶּרֶק וכאשר היה אצל התלמיד הנזכר. **עֵבֶר אָדָם עֲבֵרָה פַּעַם רִאשׁוֹנָה, מוֹחֲלִין לוֹ**. פירוש מוֹחֲלִין לוֹ היסורין שלא יענש ביסורין אבל צריך לעשות תשובה לתקן הפגם והקלקול. ונראה לי שזה נרמז באותיות 'גבר' שהוא **ג' בר** רוצה לומר עד פעם ג' הוא בר ונקי מן היסורין שמוחלין לו ובודאי שכל זה נעשה במידת החסד שהוא שם אֵל, וזהו שנאמר (איוב לג, כט) 'הֵן כָּל אֵלֶּה יִפְעַל אֵל פַּעֲמַיִם שָׁלוֹשׁ עִם גָּבֶר' רוצה לומר פַּעֲמַיִם שָׁלוֹשׁ דוקא וזה החסד של שלש נרמז עִם גָּבֶר

כלומר עם אותיות 'גבר' שהוא ג' בר כאמור.
ומה שאמר **רְבִיעִית אֵין מוֹחֲלִין לוֹ** נראה לי בס"ד הטעם כי בכל פעם נעשה מחיצה ומסך רע בצדדין של האדם להיות לו כמצודה ובשלשה פעמים נעשה שלשה דפנות למצודה הרעה שפועלת הדין ועדיין דופן רביעי פתוח שיוכל לצאת משם אך בפעם רביעית נשלם דופן הד' גם כן של המצודה ואין לו מקום לברוח ולצאת מן מצודת הפרענות.
ובשם המקובלים ז"ל כתבו בעבירה ראשונה פוגם באות א' דשם אֱלֹקִים ובשניה בלמ"ד ובשלישית בה"א וברביעית ביו"ד הרי נעשה פגם באותיות 'אֱלֹהַי' ולכן כתיב (עמוס א, ג) 'וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ' עד כאן דבריהם. ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב (דברים לא, יז) 'עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה'. ונראה הטעם שהפגם הוא באותיות הנזכר על פי מה שאמר רבינו האר"י ז"ל ששם אֱלֹקִים מתפשט באדם בחצוניותו ורק אותיות 'אֱלֹהַי' דשם אֱלֹקִים הם כנגד אברים שלמים שבו אבל אות מ"ם היא כנגד עטרת אבר הברית עיין שם ודוק.
רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, בִּשְׁבִיל כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁהִשְׁפַּעְתָּ לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל. קשה למה נקיט 'כֶּסֶף' והלא הם 'זָהָב עָשׂוּ לַבַּעַל' (הושע ב, י)? ונראה לי מה שאמר **כֶּסֶף וְזָהָב** כונתו על שם קדוש שהוא **כס"ה בפ"ז** והוא אותיות כֶּסֶף זָהָב ששם זה מועיל לעושר ולהצלחה וכונתו לומר בשביל הארת שם קדוש של אותיות כֶּסֶף וְזָהָב שהשפעת להם ממנו עושר רב והצלחה גדולה.
עַד שֶׁבָּלוּ שִׂפְתוֹתֵיהֶם מִלּוֹמַר 'דַּי'. נראה לי בס"ד על פי מה שאמר רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות בביאור 'הֵא לַחְמָא עַנְיָא דִּי אֲכָלוּ אַבְהָתָנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם' שיש אות ה"א בצורת ד"ו ויש בצורת ד"י וזו שבצורת די היא לַחְמָא עַנְיָא שהיתה מתנהגת עמהם בהיותם במצרים ולזה אמר **שֶׁבָּלוּ שִׂפְתוֹתֵיהֶם** רוצה לומר נמנעו שפתותם מלהזכיר הא בצורת 'דַּי' אלא מזכירים צורת ד"ו בלבד המורה על עושר וטובה שבידם.
שְׁנֵי פַּרְנָסִים טוֹבִים עָמְדוּ לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, וְאֵלּוּ הֵם: מֹשֶׁה וְדָוִד. נראה לי בס"ד שניהם נתכוונו לטובת ישראל בדברים אלו שבקשו מהקב"ה ולכן אמר עָמְדוּ לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, 'לָהֶם' לטובתם כי משה רבינו ע"ה בקש שיכתב הסרחון אין כונתו בשביל כבוד עצמו אלא כדי שיקחו ישראל מוסר מדבר זה בדורות הבאים שידעו שהחטא קל מאד ועם כל זה לא ויתר לו ולא שמע תקט"ו תפלות שלו, ודוד המלך ע"ה בקש שלא יכתב סרחונו כי הוא חטא להורות תשובה ליחיד והיה מגדיל העון שלו בספר תהלים כדי שילמדו כחה של תשובה על עון חמור ובאמת אין עון שלו נחשב חטא כפי הדין כי בת שבע מגורשת וראויה אליו וגם אוריה היה חייב הריגה בדין ורק חטא קל היה שלא לקח את בת שבע בפומבי אלא הביאה בסתר כאלו עודנה אשת איש וכן לא הרג אוריה בסנהדרין

ועל כן חשב אם יכתב סרחונו ודאי הקב"ה יגלה בכתיבת הסרחון דברים שהם מראין שאין זה עון גמור כי איך יכתוב הסרחון בסתם, ואם כן ממילא לא ילמדו תשובה על עון ממש ולא על עון חמור והוא רצה לזכות את ישראל שילמדו תשובה ממנו על עון חמור ולכך בקש שלא יכתב, וכן תמצא באמת כשכתב הקב"ה סרחונו על ידי הנביא ע"ה אמר כך (שמואל ב' יב, ט) 'אֵת אוּרִיָּה הַחִתִּי הִכִּיתָ בַחֶרֶב וְאֶת אִשְׁתּוֹ לָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה וְאֹתוֹ הָרַגְתָּ בְּחֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן' ואמרו רבותינו ז"ל בגמרא דשבת (שבת נו.) אֵת אוּרִיָּה הַחִתִּי הִכִּיתָ בַחֶרֶב שהיה לך לדונו בסנהדרין ולא דנתו! וְאֶת אִשְׁתּוֹ לָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה לקוחין יש לך בה דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט לאשתו, וְאֹתוֹ הָרַגְתָּ בְּחֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן, מה חרב בני עמון אין אתה נענש עליו אף אוריה החתי אין אתה נענש עליו מה שאמר מורד במלכות הוה דאמר לו (שמואל ב' יא, יא) 'וַאדֹנָי יוֹאָב וְעַבְדֵי אֲדֹנִי' עיין שם. נמצא כשכתב הסרחון הודיע בתוך הדברים שאין בידו חטא גמור ולכך לא רצה שיכתב כדי שיחשבו שהוא חטא גמור וילמדו תשובה.

מִיָּד הֵבִיאוּ פַּגֵּי שְׁבִיעִית, וְתָלוּ לָהּ בְּצַוָּארָהּ, וְהִכְרִיזוּ עָלֶיהָ: עַל כָּךְ הִיא לוֹקָה. קשה כיון דמכריזין למה הוצרך לתלות בצוארה?

ונראה לי דהם לא הכריזו בפה כלום אלא רק תלו בצוארה אך בזה הדבר שעשו שתלו בצוארה חשיב הכריזו עליה והכי קאמר ותלו בצוארה ובזה נמצא שהכריזו עליה.

ומה שדימה ענין משה רבינו ע"ה **לְפַגֵּי שְׁבִיעִית** כי על ידי שהכה הסלע ולא דבר נסתבב שכחה בעולם וקושיות בדברי הלכה שנמצא עתה אוכלים ההלכות כפרי שעודנו פגה שלא נגמר בישולו.

שַׁלְוַת רְשָׁעִים סוֹפָהּ תַּקָּלָה. נראה לי בס"ד אחר אותיות 'שלוה' יש מספר 'לתקלה'.

וְהָרְשׁוּת מְקַבֶּרֶת, פירוש שררה של עולם הזה **עָרֹם נָכְנָס לָהּ** דאין אדם נולד מבטן אמו רב ומושל ושליט **וְעָרֹם יוֹצֵא מִמֶּנָּה** כמו שאמרו וְאֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת דכתיב (מלכים א' ב, א) 'וַיִּקְרְבוּ יְמֵי דָוִד לָמוּת' ולא אמר 'הַמֶּלֶךְ' וכמו שאמרו חז"ל.

ואמר **צְבִי בֵּיתִי לַיִת אֲנָא עָבִיד** פירוש רצון ביתו הוא גופו שקראו בקהלת בשם בית אין נעשה רצונו ותאותו באכילה ושתיה, כי הדיינים אינם יכולים לאכול קודם שידונו וכן אין יכולים לשתות יין כי שיכור אל יורה וריקן לביתו יעול ריקן מן המעות שאינו יכול לדון בשכר ובזמן הזה נהגו היתר שאומרים הוא שכר בטלה.

ומה שנאמר (איוב כ, ו) **'אִם יַעֲלֶה לַשָּׁמַיִם שְׂאֵתוֹ'** פירוש שמנהיגם ומוכיחם בדברים שבין אדם למקום **'וְרֹאשׁוֹ לָעָב יַגִּיעַ'** בדברים שבין אדם לחבירו.

דף פז.

כְּטָבִי עַבְדּוֹ שֶׁל רַבָּן גַּמְלִיאֵל. יש להקשות למה לא נקיט 'אֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם' שהיה חכם גדול בתורה וצדיק גמור כמו שאמרו רבותינו ז"ל (כח:) דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר (בראשית טו, ב) שדולה ומשקה מתורת רבו לאחרים וכן אמרו (בראשית רבה נט) 'הַמֹּשֵׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ' (בראשית כד, ב) שהיה שולט ביצרו?

ונראה לי בס"ד לא רצה להביא מדורות שהיו קודם מתן תורה אלא מדורות שאחר מתן תורה. **אי נמי** נראה לי דתנא זה היה בזמן רבן גמליאל ולכן נקיט טָבִי שהיה בדורו ויודעו ומכירו. **או יובן** דאיתא בשער הגלגולים דף כ"ט דרוח הבל מה שלקח חם ניתן בטבי עבדו של רבן גמליאל יעוין שם. גם הרב קהילת יעקב ז"ל כתב בשם רבינו ז"ל דכורש מלך פרס היה משורש כנען ונתגלגל בטבי עבדו של רבן גמליאל לכך אמר רבן גמליאל אין טבי כשאר עבדים כשר היה אותיות כרש עיין שם. נמצא בטבי היה כנען והיה חם ולכן הזכיר את טבי בענין זה של חם וכנען.

כָּל הַמְזַכֶּה אֶת הָרַבִּים, אֵין חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ. נראה לי בס"ד אומרם על ידו כי הקב"ה ברא ביד י"ז פרקים עד הכתף לרמוז שצריך האדם לעשות בידו 'טוֹב' שהוא מספר י"ז אך החוטא נהפך אצלו מספר טוֹב למספר 'חֵט' שהוא גם כן מספר י"ז וכמו שכתב מור"ם בהלכות ראש השנה דאין אוכלים אֱגוֹז בראש השנה מפני ד'אֱגוֹז מספר 'חֵט' [17] ולזה אמר **הַמְזַכֶּה הָרַבִּים אֵין חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ** דייקא שמספר פרקי ידו יהיו צירוף אותיות טוֹב ולא חֵט.

או יובן בס"ד דאמרו רבותינו ז"ל (שער הגלגולים הקדמה כג) מה שחוטא האדם ביום נרשם למעלה ונשמתו עולה וחותמת בהודאתה בהם דכתיב (איוב לז, ז) וּבְיַד כָּל אָדָם יַחְתּוֹם' אך הצדיק אם יחטא לא ישן עד שיתודה ויתחרט וישוב ואם כן נמחקין העונות ולא יבאו לידי חתימה בידו.

או יובן הכונה כל רע שיעשה האדם נרשם דרך כלל בשרטוטי ידיו והמזכה אין חטא בא על ידו דייקא.

אֶלָּא הָכִי קָאָמַר: "אִם יֶחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ, וּפִלְלוֹ" אֱלֹקִים יִמְחֹל לוֹ. נראה לי בס"ד דריש דהוה ליה למימר 'יפללו' אלקים ולמה נקיט וא"ו אלא לרבות דכל וא"ו הוא לרבות וכיון דאמר 'וּפִלְלוֹ' בוא"ו הוי כאלו אמר ב' פעמים פללו דאם פללו לחבירו אז פללו אלקים שימחול לו.

כָּל הַמַּקְנִיט אֶת חֲבֵרוֹ, אֲפִלּוּ בִּדְבָרִים, צָרִיךְ לְפַיְּסוֹ. יש להקשות למה נקיט קרא הקנטת דברים בענין ערבות של ממון. ונראה לי בס"ד ללמדך טעמא דמלתא דאל תאמר במה

נחשב הדיבור שהקנטתיו בו דהלא לא עשיתי מעשה של כלום לכך הזכירה עם דין הערבות אשר לפי דבריו הוא מתחייב בדיבור בלבד דאם אמר 'תן לו ואני ערב' נתחייב אף על פי שלא תפס קנין ולא תקע בפיו.

וְצָרִיךְ לְפַיְּסוֹ בְּשָׁלֹשׁ שׁוּרוֹת שֶׁל שְׁלֹשָׁה בְּנֵי אָדָם. יש להקשות למה יחלקם לשלשה חלוקות יקח כל התשעה?

ונראה לי בס"ד על דרך שאמר לעיל דף כ"ד למה מפייסין וחוזרין ומפייסין כדי להרגיש העזרה להשמיע קול כמה פעמים ולכן מביא שלשה שורות בשלש פעמים להרגיש הענין שהוא מרצה את חבירו וגם חבירו אפילו אם הוא אכזרי יתרצה.

או יובן מחלקם לשלש חלוקות כי החוטא לחבירו פגע בכבוד הנר"ן [נפש, רוח, נשמה] שלו ולכן יחלקם לשלש כנגד נר"ן [נפש, רוח, נשמה]. ובזה יתורץ קושיא אחרת למה אחר שנפטר יוליך עשרה בבת אחת ואינו מחלקם? ובזה ניחא כי בקבר אינו שוכן שם אלא רק נפש לבד והיא מן הקטנות שבה ולא נר"ן.

ומה שאמר '**אַל יְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ יוֹתֵר מִשָּׁלֹשׁ פְּעָמִים**' מקשים מנא ליה דטפי לא? ונראה לי דק"ל כיון דדברים אלו מפי יעקב אבינו ע"ה נאמרים למאי הוצרך לומר ג' פעמים (בראשית נ, יז) 'נָא' דודאי לא חשיד יוסף הצדיק ע"ה לסרב אפילו בדיבור אחד אלא ודאי שבא ללמדינו הכתוב שיעור המחילה בעלמא דהוי עד שלש.

ועדיין קשה למה נקיט 'אַל יְבַקֵּשׁ' שהוא לעיכובא לימא אֵין צָרִיךְ לְבַקֵּשׁ יוֹתֵר מִשָּׁלֹשׁ'? ונראה לי בס"ד דאמר לשון זה לעיכובא שאם ירצה להחמיר על עצמו ולבקש **יותר משלש אינו רשאי** מפני שבזה מזיק את חבירו לקטרג עליו למעלה שגם הקב"ה לא ימחול לו על עונותיו ומקטרוג לקטרוג ימשך גם על ישראל ח"ו.

עֲשָׂאוּנִי אַשָּׁפָּה. נראה לי לאו לשון תרעומת הוא אלא בניחותא קאמר עֲשָׂאוּנִי אַשָּׁפָּה לברר בזה הפיטור לעצמו ורוצה לומר שבזה נשלמה כפרתו ואין צריך לישב עוד בשביל המחילה והיינו כיון דְּעֲשָׂאוּנִי אַשָּׁפָּה נתקן עון שלי שחטאתי בְּהַשָּׁפָּה כי אַשָּׁפָּה מכפרת על חטא הַשָּׁפָּה כי בְּאַשָּׁפָּה יש אותיות שָׁפָּה ואות א' באחה"ע יתחלף בה"א הרי אַשָּׁפָּה היא הַשָּׁפָּה.

אָזִיל אַבָּא לְמֵיקְטַל גַּבָּרָא!. נראה לי דאמר כן בלבבו דאיך קורא לרב בשמו אף על פי שהוא מתכוין אבא לשון חשיבות, ומה שאמר **אִישְׁתַּמִּיט נַרְגָּא מַחְיֵיהּ אַרְיֵשֵׁיהּ**, נראה לי דינו מדה כנגד מדה כי ראוי שהוא ילך ויפייס את רב ועתה השיב לו דבר כאלו רב צריך לפייסו, נמצא אזיל בתר אפכא לכך הנרגא אזיל בתר אפכא שהוא מוריד אותו

ומשליכו על ראש הבהמה וחזר לאחוריו ונהפך על ראש הקצב ומה דמחייה ברישיה היינו על אשר ביזה את רב שהוא רישא דעמא.

דף פז:

אָזַל רַב לְגַבֵּיהּ תְּרֵיסַר מַעֲלֵי יוֹמָא דְּכִפּוּרֵי. נראה לי בס"ד שדקדק לילך י"ב לכבוד רבי חנינא כנגד השפעת 'חָכְמָה בִּינָה וְדַעַת' שהם י"ב אותיות כי בדעת יש תוספת וא"ו שהיה רבי חנינא נשפע משם. ועוד מה שאמר **נֵימָא**: **הָדַר לֵרֵישָׁא** הם י"ב אותיות והלך אצלו כנגד דבור זה שחטא לו י"ב פעם.

וְהָאָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא: כָּל הַמְבַקֵּשׁ מָטוּ מֵחֲבֵרוֹ, אַל יְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ יוֹתֵר מִשָּׁלֹשׁ פְּעָמִים. הא דהקשה על רב קודם שהקשה על רבי חייא משום דעל רב איכא קושיא טפי דלשון 'אַל יְבַקֵּשׁ' משמע לעיכובא אבל כל המעביר על מדותיו מעבירין על פשעיו (ראש השנה יז.) עצה טובה קאמר."

דף פח.

מַפִּישׁ חַיֵּי סַגֵּי וּמַסְגֵּי

נראה לי בס"ד מַפִּישׁ חַיֵּי בכמות סַגֵּי באיכות על דרך מה שאמר רבינו חיד"א ז"ל בביאור מספר ימיו כפלים כאותו פועל שעסק בבית השר ומה שעשו חביריו ביום שלם הוא עשה בחצי יום מפני שהיה לבו טוב עליו, נמצא היום נחשב אצלו לגבי אחרים בכפלים וזהו רבוי באיכות ואמר וּמַסְגֵּי לזרעו שגם זרעו יאריכו ימים כדי שישתמש בכתר אביו וכמו שאמרו בגמרא שאמר רבינו הקדוש לרבי חייא ברכני ואמר לו יהי רצון שתגיע לחצי ימי ואמר לו עד כאן ותו לא? אמר לו והבאים אחריך בהמה ירעו ולכן כיון דאמר על האב נפיש חיי אמר ומסגי שגורם זכותו שגם זרעו יאריכו ימים.

או יובן נָפִישׁ חַיֵּי במספר השנים סגי בתורה וּמַסְגֵּי במצות. והנה רש"י ז"ל פירש רמז לדבר (ישעיה נג, י) 'יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים' וצריך להבין היכא רמיז יום הכיפורים? ונראה לי בס"ד 'זֶרַע' במילואו [זי"ן ריי"ש עי"ן =707] עולה מספר 'הַשַּׁבָּת' [707] בה"א הידיעה וקאי על יום הכיפורים שנקרא שבת דכתיב ביה (ויקרא כג, לב) 'שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם' ונרמז בה"א הידיעה כי הוא בהארת הבינה שהיא ה"א ראשונה שבשם ולזה אמר 'יִרְאֶה זֶרַע' רוצה לומר ביום כיפור הרמוז באותיות זֶרַע אז 'יַאֲרִיךְ יָמִים' וּשְׁנוֹת **חַיִּים**.